

ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา

บันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายสู่วิถีชีวิตชุมชน

๑๕๙.๓๕๔

ร ๔๔๖ ๓

มหาวิทยาลัยรามคำแหง และสำนักงานศิลปากรในสังกัด

ร่วมสืบสานวัฒนธรรม

ชื่อหนังสือ ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา : บันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายสู่วิถีชีวิตชุมชน
พิมพ์ครั้งแรก มกราคม 2546

บรรณาธิการอำนวยการ ดร.บวร ประพฤติกิตติ
บรรณาธิการบริหาร ดร.ทิพาพร พิมพ์สุทธิ์
กองบรรณาธิการ ดร.ทิพาพร พิมพ์สุทธิ์

กฤษดา ทองจรรยา
สมชาย ภิรมณ์ชม
วิศณั ประสานพันธ์
สมชาย ศรีเอียงค
อรพรรณ ภาชา
พรทิพย์ เชื้อหาญ
มรกต ธนะธน

ว่าที่ ร.ต.หญิง ขวัญใจ จริยาทัศน์กร
พยงค์ ศิลา
ธัญญา ฉลาด
มลิวรรณ ปานบัณฑิต
อุบลรัตน์ แรมชื่น
สุธิดา อาทิตย์

สืบค้นข้อมูล

กฤษดา ทองจรรยา
สมชาย ศรีเอียงค
พยงค์ ศิลา

พิสูจน์อักษร

อุบลรัตน์ แรมชื่น
พรทิพย์ เชื้อหาญ
สุธิดา อาทิตย์

ออกแบบปก

ว่าที่ ร.ต.หญิง ขวัญใจ จริยาทัศน์กร
สมชาย ภิรมณ์ชม
พยงค์ ศิลา

ถ่ายภาพ

วิศณั ประสานพันธ์
สมชาย ศรีเอียงค
พยงค์ ศิลา

เอื้อเฟื้อภาพ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
วัดชลประทานรังสรรค์ อำเภอสามเงา จังหวัดตาก และชาวบ้านนา

เลขที่

พิทักษ์

เลขที่

๑๕๙.๓๔.

๐ ๔๔๖ ก.

เลขทะเบียน

๗. ๔๗

๒. ๐๐๕๐

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC04173

LOC 002327

คำนำ

หนังสือ "ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา : บันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายสู่วิถีชีวิตชุมชน" เกิดจากความรู้สึก ความคิดและความผูกพันของผู้เขียนและคณะที่จะช่วยสนับสนุนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพลให้สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมและทางสังคมของท้องถิ่น

จากการศึกษาครั้งแรกเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านนาจังหวัดตาก ในปี พ.ศ. 2545 โดยการสนับสนุนจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ทำให้ผู้เขียนได้เรียนรู้ร่วมกับ ชาวบ้าน ถึงสิ่งที่ถูกทำลายและหมดความสำคัญเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน บ้านนาและชุมชนอื่นๆ เหนือเขื่อนภูมิพล เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมีความผูกพันกับผืนดินและแม่น้ำปิงเชื่อมโยงวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองในธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาลังจะเห็นได้จากทุกชุมชนจะมีวัด ใน 12 หมู่บ้านของตำบลบ้านนา มี 8 วัดเป็นโบราณสถานทั้งคงาม และโบราณวัตถุที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันโบราณสถาน เหล่านี้จมอยู่ใต้น้ำ จิตวิญญาณของชาวบ้านรุ่นเก่าเท่านั้นที่จะสัมผัสคุณค่าทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี คณะผู้ศึกษาจึงได้นำคุณค่าทางโบราณสถานและโบราณวัตถุมาประมวลไว้ในส่วนแรกของหนังสือเล่มนี้

การโยกย้ายความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในอดีตของชาวบ้านซึ่งสืบสานมาจากวัฒนธรรม อันรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาของแก่งสร้อยอายุกว่า 800 ปี ทำให้ผู้เขียนและคณะร่วมกันตามรอย วัฒนธรรมบ้านนาเป็นบันทึกประวัติศาสตร์จากนโยบายของภาครัฐที่ต้องการพัฒนาประเทศด้วยการสร้างพื้นฐานที่สำคัญ เช่น เขื่อนภูมิพล อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เมื่อ พ.ศ. 2502 และสุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนของผู้คนที่ต้องพบความยากลำบากอย่างแสนสาหัสจากการต่อสู้เพื่อสร้างชีวิตใหม่ของชาวบ้านและชุมชนบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลนับตั้งแต่วันแรกที่รู้ว่า จะมีการสร้างเขื่อนและต้องย้ายออกไปยังที่รัฐบาลจัดสรรให้ ความยากลำบากในการอพยพและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการพึ่งตนเองในสังคมเกษตรกรรมที่ผูกพันด้วยสายใยทางวัฒนธรรม ที่อบอวลมาเป็นสังคมในหมู่บ้านจัดสรรต่างคนต่างต้องต่อสู้ดิ้นรนช่วยตนเองด้วยความยากลำบาก ในระยะแรกเนื่องจากภาครัฐ ไม่สามารถให้บริการกับประชาชนตามนโยบายที่ได้ให้กับประชาชน ได้ เช่นเดียวกันกับอีกหลายโครงการของภาครัฐ

ดังนั้นผู้เขียนจึงได้ประมวลประวัติศาสตร์เชิงสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านนาเป็น ส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ เพื่อเข้าใจถึงวิถีชีวิตของผู้คนในบ้านนา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน กับธรรมชาติและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติซึ่งสร้างสายใยที่เป็นรากเหง้าของชุมชนมาแต่เดิม

และเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้เชิงนโยบาย ซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนดังเช่นกรณีเขื่อนภูมิพล จึงได้นำหลักการวิเคราะห์เชิงนโยบายที่เป็นสากลมาเป็นแนวทางเพื่อการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการ ในกระบวนการดังกล่าวประชาชนจะมีส่วนร่วมที่สำคัญ

เพื่อความเข้าใจเชิงนโยบายกรณีเขื่อนภูมิพล ผู้เขียนประมวลข้อมูลจากการบันทึกการสำรวจทั้ง 4 ครั้ง ของภาครัฐซึ่งได้สรุปการสำรวจในมิติต่างๆ ของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในการสร้างเขื่อนภูมิพลระหว่าง ปี 2502 - 2505 จากหोजจเหตุแห่งชาติ สร้างความเข้าใจกระบวนการวิเคราะห์เชิงนโยบายของภาครัฐที่มีผลกระทบต่อประชาชน และการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ภาครัฐได้มีนโยบายสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นศูนย์การศึกษาทางวัฒนธรรมหลังจากสร้างเขื่อนภูมิพลแล้ว แต่ปัจจุบันชาวบ้านยังไม่เห็นพิพิธภัณฑ์แห่งนี้

เป็นเวลา 44 ปี ที่ชาวบ้านเผ่ารอคอยมาจนถึงวันนี้ที่ทุกชุมชนของชาวบ้านนา ในหมู่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ได้ร่วมกันถักทอสายใยชีวิตจิตใจชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตดั้งเดิมให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งด้วยความคิดร่วมกันในการสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจที่เคารพสักการะของชาวบ้านมาแต่อดีตกาล เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทางสังคมตลอดจนคุณค่าของโบราณวัตถุที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์

หนังสือเล่มนี้พร้อมสารคดีชุดคืนสู่แผ่นดินเดิมบ้านนาสำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์และความร่วมมืออย่างดียิ่งจากพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหงที่ช่วยจัดทำสื่อการศึกษา สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลสนับสนุนในการจัดพิมพ์หนังสือ และผู้ช่วยนักวิจัยจากศูนย์วิจัยนโยบายและการพัฒนา และศูนย์ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหงที่ร่วมสืบสานวัฒนธรรมบ้านนาต่อไป

ผู้เขียนและคณะจัดทำหนังสือเล่มนี้ขอร่วมอุทิศพลังความตั้งใจที่มีอยู่ให้กับการสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจร่วมกับชุมชนและลูกหลานชาวบ้านนา เพื่อตามรอยความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในอดีตและร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมชาวบ้านนาด้วยจิตวิญญาณของความตั้งใจร่วมกัน

ดร. ทิพาพร พิมพ์สิทธิ์

ดร. บวร ประพฤติดี

และคณะ

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(จ)
สารบัญ	(ก)
สารบัญตาราง	(ค)
สารบัญแผนภาพ	(ง)
ความรู้เรื่องทางวัฒนธรรมบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล	1
จากประวัติเมืองสร้อยถึงประวัติบ้านนา	1
โบราณสถานและโบราณวัตถุเมืองสร้อย	2
โบราณสถานและโบราณวัตถุบ้านนา	23
ประวัติศาสตร์เชิงสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านนา	54
ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ตำบลบ้านนา	54
สภาพนิเวศน์ชุมชนบ้านนา	56
ประวัติชุมชนบ้านนา	62
วิถีชีวิตชาวบ้านนา	65
การศึกษาของชาวบ้านนา	71
ศาสนา และความสัมพันธ์ในชุมชน	73
ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวบ้านนาในอดีต	76
ความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านนา	79
การติดต่อกับชุมชนภายนอก	82
การเปลี่ยนแปลงจากนวัตกรรมการเชิงนโยบาย : เชื้อนภูมิพลสู่ชุมชน	85
แนวความคิดเชิงนโยบายและการบริหารนโยบาย	85
การริเริ่มโครงการและการสร้างขอบเขตการศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบ	91
การเสนอมาตรการป้องกันลดผลกระทบและการติดตามตรวจสอบ	100
วงจรของโครงการและ EIA	100
วิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม	100
ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน	107
ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม	110
ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะโดยวิธี	
ประชาพิจารณ์ พ.ศ. 2539	112

การศึกษาและการวิเคราะห์ผลกระทบเชื่อมโยงภูมิพลของภาครัฐ	114
การสำรวจทางโบราณคดีบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล	115
บันทึกข้อความ การสำรวจครั้งที่ 1 วันที่ 20 เมษายน – 15 พฤษภาคม 2502	115
บันทึกข้อความ การสำรวจครั้งที่ 2 วันที่ 7 กรกฎาคม – 24 สิงหาคม 2502	123
บันทึกข้อความ การสำรวจครั้งที่ 3 วันที่ 2 กุมภาพันธ์ – 26 เมษายน 2503	132
บันทึกข้อความ การสำรวจครั้งที่ 4 วันที่ 4 มีนาคม – 30 มีนาคม 2504	140
การสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่อุทยานฯ บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล	155
การสร้างพิพิธภัณฑ์สถานบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล	156
เขื่อนภูมิพลกับการเปลี่ยนแปลงทุนทางสังคม และวัฒนธรรม	165
การอพยพของชุมชนบ้านนา	165
ความคิดและความรู้สึกของชาวบ้านนาต่อการเปลี่ยนแปลง	168
วิถีชีวิตใหม่ในชุมชนบ้านจัดสรร	170
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการพัฒนา และจากวัฒนธรรมภายนอก	
หลังการสร้างเขื่อนฯ	174
ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนบ้านนา ที่ขาดการสืบทอด	175
ความรู้ และภูมิปัญญาเดิมที่ได้รับการสืบทอด	176
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้านนาเดิม ที่ขาดการสืบทอด	178
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้านนาเดิม ที่ได้รับการสืบทอด	
และการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบัน	181
เขื่อนภูมิพลกับการเปลี่ยนแปลงทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ	184
ประวัติของแก่งแม่น้ำอิงจากเชียงใหม่ถึงตาก	184
ประวัติของผาบริเวณลุ่มน้ำอิงจากเชียงใหม่ถึงตาก	194
บทสรุป	200
บรรณานุกรม	212

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รายการโบราณวัตถุที่ขุดได้จาก แก่งสร้อย ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก	10
2 พระที่ขุดได้จากเมืองสร้อย จังหวัดตาก	17
3 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดและได้รับจากวัดพระธาตุลอย ทั้งจี้ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก	36
4 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดและได้รับจากวัดท่าเตือ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก	38
5 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดและได้รับจากวัดหลวง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก	41
6 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดและได้รับจากวัดดอนแก้ว ตำบลบ้านนาอำเภอสามเงา จังหวัดตาก	43
7 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้ที่บ้านอุ่มวาบ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก	44
8 ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและคุณค่าต่างๆ ที่มีต่อมนุษย์	96
9 การเลือกที่ตั้งของเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ	101
10 การใช้ทรัพยากรสำหรับโครงการถนนสายหัวไทร-ทะเลน้อย จ.สงขลา	102
11 การใช้เมตริกซ์สำหรับโครงการเขื่อนแควใหญ่ (เขื่อนศรีนครินทร์)	103
12 ข้อดีและข้อเสียในแต่ละวิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม	106

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 กระบวนการ EIA โดยสังเขป	92
2 แสดงลักษณะหลักการของการทำระบบการวิเคราะห์ แบบสายใยเชื่อมโยงความสัมพันธ์กัน	104
3 แสดงตัวอย่างการจำแนกผลกระทบแบบสายใยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การอพยพของประชากรสู่บริเวณโครงการเพิ่มขึ้นของโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่โดยทั่วไป	105
4 แสดงวงจรของโครงการ (Project Cycle) และการผนวกประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม เข้าไปในวงจร	114

ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในบริเวณเขื่อนภูมิพลในอดีตอยู่ในความทรงจำของผู้คนในดินแดนที่เคยอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมดั้งเดิมของบ้านนาและเมืองสร้อยที่ผูกพันกับพุทธศาสนา ผืนดินและสายน้ำปิงเป็นวิถีชีวิตอันสงบสุข ชาวบ้านจึงนิยมสร้างวัดและคัถลอกคัมภีร์ใบลานสืบสานพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตลอดจนสร้างโบราณวัตถุทางพุทธศาสนามากมาย ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานและโบราณวัตถุเมืองสร้อยซึ่งในอดีตมีวัดถึง 99 วัด และที่ตำบลบ้านนาเดิม มีวัดเก่าแก่ 8 วัด ทั้งหมดได้จมอยู่ใต้น้ำเหนือเขื่อนภูมิพลในปัจจุบัน

จากประวัติเมืองสร้อยถึงประวัติบ้านนา

จากการศึกษาประวัติเมืองสร้อยมีการบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองสร้อยนับตั้งแต่ยุคต้น (ระหว่าง พ.ศ. 1669-2310) เมืองสร้อยแต่เดิมมาตั้งห่างจากตัวเขื่อนภูมิพล อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ขึ้นไปทางเหนือตามแนวลำน้ำแม่ปิง ประมาณ 56 กิโลเมตร เป็นเมืองเล็กๆ ตั้งอยู่บนเชิงเขาริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก เมืองสร้อยมีเจ้าผู้ครองนครมานานหลายชั่วอายุคน เจ้าเมืององค์สุดท้ายมีพระนามว่า พญาอุตตม อาณาเขตเมืองสร้อยประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ตามลำแม่ตื่น มีบ้านก่องชาด บ้านท่าก่อง บ้านอุ่มวาว บ้านหินลาด บ้านนาไฮ บ้านอุ่มหลวง เป็นต้น ในลำแม่น้ำปิง มีบ้านทุ่งจ๊ะ บ้านปางล่างต้น บ้านเสี้ยว บ้านแก่งปวง บ้านป่าคา ฯลฯ ในหุบเขาต่างๆ ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ แม่ตื่น มีหมู่บ้านหลายแห่ง เช่น บ้านหนองแสง บ้านดินแดง และบ้านขอบด้ง

ในตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีการทำสงครามระหว่างไทยและพม่า ชาวเมืองสร้อยขนย้ายทรัพย์สินสมบัติต่างๆ ไปซ่อนไปฝังไว้ตามถ้ำ และหุบเขาต่างๆ พร้อมกับได้ทำปรีชาหลายทางเอาไว้ เช่น คำว่า "เมื่อเช้าอยู่คอกควาย เมื่อบ่ายอยู่ที่วัว ไปเพียงตามาเพียงดิน ไม่จิกอยู่เหนือมะเกลืออยู่ใต้ แก่ไม่ได้เลือกออกปาก" เป็นต้น (ภิรมย์ นิช่างทอง และคณะ : 3) และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ทำให้เมืองสร้อยเปลี่ยนแปลงอย่างมากเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 1 โดยมีสมมติฐานเชื่อว่ากษัตริย์พม่าได้ยกทัพใหญ่มาตีเมืองไทย โดยเดินทางทางแม่ฮ่องสอน แม่สรวง ติมาถึงเมืองฮอด และเมืองสร้อย พร้อมกวาดต้อน ผู้คนชาวเมืองสร้อย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชนเผ่าลัวะ (ละว้า) ไปช่วยทำสงครามทางใต้ ต่อมาได้เกิดโรคระบาด ผู้คนเมืองสร้อยล้มตายเป็นจำนวนมาก เมืองสร้อยจึงกลายเป็นเมืองร้าง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (ภิรมย์ นิช่างทอง และคณะ : 3)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคกลาง (ระหว่าง พ.ศ. 2310-2494) ชาวเมืองสร้อยที่ถูกพม่ากวาดล่อไปครั้งทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนหนึ่งยังคงค้างอยู่ที่เมืองอ่างทอง ชัยนาท เมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วได้อพยพกลับถิ่นเดิมวัดวาอารามถูกไฟป่าไหม้เผาผลาญเสียหายมาก จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ใหม่ เรียกว่า บ้านหลวง ต่อมาประชากรได้เพิ่มขึ้นโดยลำดับ มีการขยายหมู่บ้านออกไปหลายหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านไต้ห้วย บ้านศรีแท่น บ้านวัดหลวง บ้านท่าหินเก๊ะ บ้านท่าเตื่อ บ้านท่าพิมาน บ้านห้วย เป็นต้น ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นตำบลบ้านนา มีวัด 8 วัด คือ วัดศรีแท่น วัดคอนแก้ว วัดหลวง วัดท่าเตื่อ วัดท่าโป่ง วัดพระธาตุลอย วัดอุ่มวบ และวัดห้วย

อย่างไรก็ตามสมมุติฐานที่สอง เกี่ยวกับเมืองสร้อยเชื่อว่าในอดีตกาล ณ เมืองสร้อยศรีสุข อันเป็นที่ตั้งของวัดและหมู่บ้านแก่งสร้อย ปัจจุบันนี้ได้ร้างไปหมดสิ้น ตามพงศาวดาร กล่าวว่าเมืองนี้ร้างไปนับแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เสด็จยกทัพขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ พระองค์ได้ยกกองทัพขึ้นมาตั้งค่ายพักแรมที่ตำบลลุมพลู ได้แก่งสร้อยลงไป หลังจากนั้นได้ยกกองทัพเข้าโจมตีเมืองสร้อย ซึ่งเป็นเมืองของพวกเขา (ลาวเดิม) เมืองสร้อยศรีสุขได้แตกและตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา และเมื่อได้ชัยชนะจากการรบเชียงใหม่ ขณะเดินทางกลับพระองค์ได้กวาดต้อนครอบครัวละว้าลงไปด้วย เพื่อมิให้เหลืออยู่เป็นกำลังคอยก่อกวน การเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปเชียงใหม่ เพราะเมืองสร้อยศรีสุขตั้งอยู่ในทำเลอันเป็นด่านสำคัญ ในทางเดียวแคบๆ ระหว่างหุบเขา เมืองนี้ตั้งอยู่บนเนินเขาฝั่งขวา ทางฝั่งซ้ายมีบ้านคนและวัดวาอารามแต่ไม่มากนัก ฝั่งซ้ายหน้าเมืองมีหน้าผาสูงตั้งตระหง่าน ฤดูฝนน้ำจะไหลตกเป็นธารจากหน้าผาสูงสุดตกลงมาเบื้องล่าง น้ำตกจะสวยงาม (ยุทธ เศษสำณ, 2510 : 629)

เมืองสร้อยแห่งนี้เป็นด่านสำคัญและไม่มีอันตรายเพราะชาวเมืองสามารถสู้รบป้องกันได้โดยง่าย จากการอยู่บนเขาและหน้าผา ดังนั้นเมื่อเสร็จทัพ พระองค์จึงกวาดต้อนผู้คนเมืองนี้ไปหมดสิ้น นครที่เคยรุ่งเรืองมากด้วยผู้คนจึงต้องทิ้งรกร้างอยู่กลางป่านับแต่นั้นมา

อย่างไรก็ตามเมืองแก่งสร้อยตามตำนานมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามาก่อนจากการค้นพบคัมภีร์ใบลานที่คัดลอกในพุทธศตวรรษที่ 20 ประมาณ 500 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งเก่าแก่ที่สุดในประเทศขณะนี้ (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2545: 25-29) นอกจากนี้ยังมีพระธาตุแก่งสร้อยที่เคารพนับถือของคนไทยในดินแดนแห่งนี้

โบราณสถานและโบราณวัตถุเมืองสร้อย

ตำนานพระธาตุแก่งสร้อย

จากคำบอกเล่าของ นายล้วน สาธิ ปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอสามเงาซึ่งได้ทำบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุแก่งสร้อย พระธาตุแก่งสร้อยจะสร้างเมื่อใดยังหาหลักฐานไม่พบ

แต่สถานที่ตั้งพระธาตุแก่งสร้อยนี้อยู่ในเมืองสร้อยซึ่งตั้งอยู่บนหลังเขา และตามเชิงเขา เมืองนี้มีเจ้าผู้ครองนครจนครมาหลายชั่วอายุคนแล้ว สันนิษฐานว่าอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1689-2310 ยุคกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เจ้าเมืององค์สุดท้ายมีพระนามว่า "พญาอุตุม" อาณาจักรเมืองสร้อย ประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆ เช่น หมู่บ้านริมฝั่งลำน้ำแม่ตื่น มีหมู่บ้านกองกาด บ้านท่าก่อง บ้านหินลาด บ้านนาโง บ้านอุมวาบ เป็นต้น ทางริมฝั่งแม่น้ำปิง ล่องมาทางใต้ มีบ้านปางสามต้น บ้านทุ่งจ๊ะ เป็นต้น ถ้าขึ้นไปทางลำน้ำปิงทิศเหนือ เมืองสร้อยมีบ้านเสลี่ยม บ้านแก่งม่วง บ้านเปาตา เป็นต้น และมีหมู่บ้านในหุบเขาต่างๆ เช่น บ้านหนองแสง บ้านดินแดง บ้านขอบโค้ง บ้านก่องยอน บ้านหินลาด เป็นต้น เนื่องจากชาวบ้านทุกหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ เกือบทุกหมู่บ้านจะสร้างวัดได้ และมีวัดสำคัญจะกล่าวในที่นี้ คือวัดพระธาตุแก่งสร้อย วัดแก่งสร้อย สันนิษฐานว่า คงจะสร้างประมาณศตวรรษที่ 19 ซึ่งแบบการก่อสร้างพระธาตุแก่งสร้อยเป็นศิลปะล้านนาผสมศิลปะมอญ โดยฐานล่างก่ออิฐโอบปูน ย่อเหลี่ยมไม่สิบสอง ยาวด้านละ ประมาณ 8 วา สูงประมาณ 2 วา ต่อจากฐานสี่เหลี่ยมขึ้นไปสร้างเป็นวงกลมลูกหมากรุก 3 ตอน เรียงขึ้นไปถึงระฆังคว่ำ ต่อจากระฆังคว่ำเป็นชั้นหางายย่อเหลี่ยมไม่สิบสอง ขึ้นต่อไปเป็นลูกหมากรุกจนถึงยอดปัลลิว สูงทั้งหมดประมาณ 111 วา และยอดสูงสุดของเจดีย์เดิมจะมีฉัตรหรือไม้ยังหาหลักฐานไม่พบ ที่เห็นฉัตรในปัจจุบันเป็นของใหม่ และองค์เจดีย์เดิมไม่มีหุ้มทอง จึงได้ทาสีทองดั่งเช่นปัจจุบัน ซึ่งมาสร้างตกแต่งต่อเติม ตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมา (บันทึกคำบอกเล่าของนายล้วน สาดี)

เจดีย์บันคอกลูกหนึ่งที่แก่งสร้อย
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

ซุ้มประตูกำแพงวัดใหญ่แก่งสร้อย

ลายปูนปั้นซุ้มประตูวัดใหญ่แก่งสร้อย

ลายปูนปั้นหน้าบรรณวัดใหญ่แก่งสร้อย

ลายปูนปั้นฐานเสาหน้าบรรณวัดใหญ่แก่งสร้อย

(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

การขึ้นไปนมัสการพระธาตุแก่งสร้อย สมัยนั้นไม่สะดวกต้องเดินจากทำน้ำขึ้นไปจนถึงพระธาตุแก่งสร้อย เมื่อสร้างเขื่อนภูมิพลเสร็จแล้วน้ำเอ่อสูงขึ้น การไปกราบไหว้พระธาตุแก่งสร้อยจากทำน้ำ ประมาณ 20 เมตร ก็ถึงองค์พระธาตุ ในปี พ.ศ. 2538 นายทอง สุวรรณทิพย์เนตร ซึ่งเป็นชาวแพเหนือเขื่อนภูมิพล เป็นผู้สนใจเรื่องพระธาตุแก่งสร้อย จึงค้นคว้าได้ตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุแก่งสร้อย ซึ่งจารึกไว้ในใบลาน โดยนำมาให้ นายล้วน สาลี แปลเป็นภาษาไทยและได้มอบให้ นายทอง สุวรรณทิพย์เนตร ไปพร้อมกับค้นฉบับใบลานนั้นด้วย ต่อมา ในต้นปี 2539 นายทอง สุวรรณทิพย์เนตร ได้ไปนิมนต์ ท่านอาจารย์สมชาย ขึ้นไปสำรวจพระธาตุแก่งสร้อยเป็นครั้งแรก และพอสันนิษฐานว่าองค์พระธาตุแก่งสร้อยเคยมีผู้บูรณะก่อนแล้ว คือ คุรุบาทศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา อยู่ในราว พ.ศ. 2440 เพราะในช่วงนั้นที่ริมฝั่งแม่น้ำปิงแก่งสร้อยยังมีบ้านเรือนตั้งอยู่ ราว 7-8 หลังคาเรือน ซึ่งตรงกับบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจหัวเมือง และขากลับได้ส่งเรือจากเชียงใหม่ลงมาตามลำน้ำปิง และแวะขึ้นไปสำรวจพระธาตุแก่งสร้อย เมื่อปี 2476 บันทึกไว้ว่า "เจดีย์พระธาตุแก่งสร้อยองค์เดิมได้มีผู้มาบูรณะซ่อมแซมใหม่" เมื่อพระอาจารย์สมชายกับ นายทอง สุวรรณทิพย์เนตร สำรวจแล้วก็ลงมือซ่อมแซมองค์พระธาตุหาสีขาวใหม่ แล้ววางบริเวณรอบพระธาตุให้ราบเรียบทำบันไดดินขึ้นลงพระธาตุให้สะดวกขึ้น และในขณะนั้นพระธาตุแก่งสร้อย ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ จึงพากันไปนมัสการพระครูชัยะวงศาพัฒนา ซึ่งเป็นศิษย์ของคุรุบาทศรีวิชัย โดยขออนุญาตท่านช่วยพัฒนาด้วย ท่านพระครูชัยะวงศาพัฒนารับนิมนต์ จึงลงไปบูรณะซ่อมแซมพระธาตุแก่งสร้อย ก่อสร้างกำแพงแก้ว วิหารไม้ชั่วคราว และทำการฉลองพระธาตุแก่งสร้อย ในวันเพ็ญเดือนแปดเหนือ (เดือน 6 ใต้) ตรงกับวันวิสาขบูชาด้วย และตั้งแต่นั้นมาคือวันเพ็ญเดือนแปดเหนือ (เดือน 6 ใต้) วันวิสาขบูชา เป็นประเพณีขึ้นฉลองพระธาตุแก่งสร้อยสืบต่อมาทุกปี ท่านพระครูชัยะวงศาพัฒนารับนิมนต์บูรณะพระธาตุแก่งสร้อย จึงมอบให้ลูกศิษย์นำทองจังโกมาห่มองค์เจดีย์ ทาสีทองสวยงาม สร้างวิหาร ฯลฯ เพิ่ม (บันทึกคำบอกเล่าของนายล้วน สาลี)

แก่งสร้อยเป็นคำเรียกแก่งนี้ตั้งแต่ดั้งเดิม เพราะจำนวนแก่งทั้งหมดในลำน้ำปิง มี 40 แห่ง (ตามหลักฐานบันทึกของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) แก่งสร้อยเป็นแก่งที่ยาวกว่าทุกๆ แก่งจึงได้ขนานนามชื่อแก่งดังกล่าว ถ้าสิ่งไหนยาวๆ ชาวเหนือมักจะเติมคำว่าสร้อยลงไป เช่น กัดเหล็กเทศน์มีศรี ฉบับวิงวอน จะมีใบลานหนาประมาณ 20 ใบลาน ถ้าเป็นมัทรีฉบับสร้อย จะหนาในราว 30-35 ใบลาน

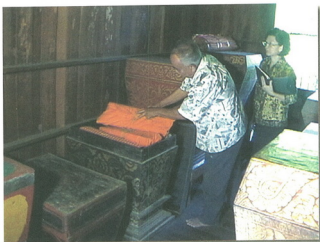
เรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุแก่งสร้อยมีผู้จารึกลงในใบลาน เมื่อปีจุลศักราช 1070 (พ.ศ. 2251) ซึ่งล่วงมาแล้ว 294 ปี ผู้จารึกตำนานไม่ได้บอกชื่อและที่อยู่ไว้ เมื่อลุงทอง สุวรรณทิพย์

เนตร (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ไปได้ตำนานนี้มา และนำมาให้นายสมพร สาดี แปลมีข้อความ ตำนานตอนหนึ่งว่า “เมื่อพระพุทธเจ้า (ไม่บอกพระนามว่าพระองค์ใด) พร้อมด้วยพระอรหันต์ และพระยาเจ้าเมือง (ไม่บอกชื่อ) ทั้งสองเสด็จมาถึงเมืองสร้อย ณ ที่ตั้งพระธาตุแก่งสร้อยปัจจุบันนี้ พระพุทธเจ้าจักให้สถานที่นี้ เป็นที่สักการบูชาของชนทั่วไปในภายหน้า จึงยกพระหัตถ์ลูบพระเศียรได้พระเกศามาเส้นหนึ่งจึงยื่นให้พระอรหันต์ พระอรหันต์จึงยื่นต่อให้แก่พระยา พระยาจึงนำผอบทองคำแล้วบรรจุพระเกศของพระพุทธเจ้าในผอบนั้น พระยาจึงให้บริวารทำพิธีขุดดิน แล้วพระอินทร์จึงอธิษฐานให้ขุดลึก 52 คอก กว้างด้านละ 12 คอก แล้วจึงเอาหินมาก่อเป็นแท่น พร้อมทั้งอธิษฐานผอบทองคำที่บรรจุพระเกศาวางบนแท่นหิน ส่วนผู้ที่มาร่วมชุมนุมกันที่นั่นเอาข้าวดอกดอกไม้ไปบูชาเสร็จแล้วจึงทำการกลบหลุมจนเต็ม ต่อมาภายหลังจึงมีการสร้างพระเจดีย์ พระธาตุกับบนหลุม ดังที่เราเห็นองค์พระเจดีย์ปัจจุบันนี้

สรุปได้ว่าประวัติพระบรมมหาธาตุแก่งสร้อย (เกศสร้อย) ได้รวบรวมคัดลอก มาจาก ตำนานภาษาลาเนาที่ได้มาจากตำราเสือ ตลอดจนได้รวบรวมประวัติการบูรณะ ครั้งที่ 1 โดย ครูบาเจ้าชัยลังกา และครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย และการบูรณะครั้งที่ 2 โดยหลวงปู่ครูบาเจ้าชัยยะวงศาพัฒนา วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน

ส่วนหนึ่งของหีบบรรจุคัมภีร์
ใบลานที่เก็บรักษาไว้

หีบบรรจุคัมภีร์หลากหลายด้วยลวดลายและรูปแบบ

หีบบรรจุคัมภีร์ใบใหญ่ที่ลวดลายงดงาม

โบราณสถานที่เกี่ยวข้อง

โบราณสถานที่เกี่ยวข้อง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ตามที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาพระที่นั่งที่กัวมิดังนี้

“เวลาบ่ายไปวัดโบราณที่แก่งสร้อย 4 วัด

1.เรียกว่าวัดหลวงมีชุมชนประตุมือข้างหลวง มีวิหารและพระเจดีย์เหลือแต่ฐาน

2.วัดนกยูง เหลือแต่ชุมชนประตูด้านข้าง ด้านใต้เป็นรูปนกยูงรำแพน ด้านเหนือเป็นรูปช้าง 3 ตัว (วัดนี้ร่องอิฐตีกรรมศิลปากรสำรวจเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2502 และขุดค้นเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2502 ไม่ได้โบราณวัตถุ)

3.วัดเกษ เหลือชุมชนประตูกับพระเจดีย์ทรงลาว

4.วัดแก่งสร้อยเป็นวัดอยู่ยอดดอยสูงกว่าที่อื่น มีวิหารมุงกระเบื้องขาวกับพระเจดีย์เหลี่ยมมุมทองแดงปิดทอง วัดนี้มีมือใหม่กว่าวัดอื่นแต่ฝีมือปราณีต นอกจากวัดที่ไปดู แลเห็นพระเจดีย์และถอยบนยอดดอยอีกสามยอดเหตุใดจึงมาสร้างวัดไว้ที่ตำบลแก่งสร้อยมากมายเช่นนี้ คิดไม่เห็นด้วยเป็นที่กลางหมูปูเขาไม่เป็นท่าเลบ้านเมือง สืบถามได้ความว่าที่นามีอยู่ห่างไประยะหนึ่งวัน ในแถวแก่งสร้อยหาที่นาไม่ ว่าทางปากเขาสูงมีพระบาทของเก่าอีกแห่งหนึ่ง เรื่องวัดที่แก่งสร้อยนี้มีเค้าเรือนอยู่ในพงสาวดารแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์คราวให้กองทัพมากวาดล้างครัวละว้า (คือลาวเดิม) ปรากฏว่ากองทัพมาตั้งอยู่ที่ตำบลลอมหลออยู่ต่อแก่งสร้อยไปข้างใต้ เดิมมีพวกละว้าอาศัยอยู่ในหมูปูเขาแถวนี้มาก แต่ก็เป็นบ้านป่าทั้งนั้น พวกละว้าจะสร้างวัดเหล่านี้ดูพื้นวิสัย”

ร่องอิฐตีกรรมศิลปากรได้ไปสำรวจบริเวณแก่งสร้อยเมื่อวันที่ 1-2 พฤษภาคม 2502 พบซากวัด 2 แห่ง วัดหนึ่งใหญ่โตมากมีโบสถ์วิหารพระเจดีย์พร้อมสรรพที่ประตูเข้าวัดเป็นชุม ปูนปั้นลวดลายสวยงามมาก ลักษณะคล้ายจะเป็นลวดลายสมัยอยุธยาแต่ยังไม่แน่ชัด วัดต่างๆ เหล่านี้ถูกผู้ร้ายขุดยับเยินทุกแห่ง ยังเหลืออยู่แต่ใต้พื้นดินเท่านั้น ได้ให้เจ้าหน้าที่ขุดสำรวจ ได้เจดีย์องค์หนึ่งลักษณะเป็นเจดีย์ซ้อนชั้นใหม่ได้พบโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่ วัดนี้เข้าใจว่าเป็นวัดนกยูง นอกจากนี้ร่องอิฐตีกรรมศิลปากรยังบันทึกไว้ว่าที่บริเวณแก่งสร้อยน่าจะจะมีเมืองอยู่ควรจะได้สำรวจต่อไป

สำหรับวัดอุโบสถที่ขุดค้นได้จากแก่งสร้อย ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก (ร่องอิฐตีกรรมศิลปากรขุดได้ 2 กันยายน 2502) ดูตารางที่ 1 และ 2

เมืองท้าวอุตตุม อยู่ตรงกันข้ามกับแก่งสร้อย ในรายงานของร่องอิฐตีกรรมศิลปากร พบว่า “เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2502 เวลา 8.00 น. ออกสำรวจหาเมืองท้าวอุตตุม ทราบจากคนต่อเรือว่าจะต้องข้ามภูเขาไป 2 ลูกถึงจะถึง เขาบอกว่ามีทางลัดเหมือนกันแต่ไม่ทราบว่าจะทางไหน

ต้องตามชาวบ้านแถวลำพูนมีหลายคนที่รู้จักทางลัด เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จำเป็นต้องลงข้ามภูเขาไป ซึ่งเมื่อได้ปีนป่าขึ้นไปถึงยอดภูเขาลูกเดียวก็หมดเวลาตะวันรอนเสียแล้ว หากจะขึ้นข้ามเขาลูกที่ 2 ต่อไปอีกก็ต้องค้างคืนอยู่ในภูเขาซึ่งมากไปด้วยสัตว์ร้ายเป็นแน่ จึงถอยกลับเอาไว้พยายามใหม่ ในคราวหน้า"

เจดีย์บนคอยที่แก่งสร้อยมีลวดลายปูนปั้นงดงาม

ฐานประตูปูนปั้นที่เจดีย์บนคอยแก่งสร้อย
มีลวดลายปูนปั้นงดงาม

(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

ตารางที่ 1 รายการวัตถุโบราณที่ขุดค้นได้จาก แก่งสวาย ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการ	ขนาดสูง (ซม.)	หมายเหตุ
1	พระพุทธรูปปางมารวิชัย โลหะ ปิตทองเหลือง จากฐานถึงยอด	27 ½	
2	พระพุทธรูปปางมารวิชัย โลหะ ปิตทองเหลือง จากฐานถึงยอด	25 ½	
3	พระพุทธรูปปางมารวิชัย โลหะ ปิตทองเหลือง จากฐานถึงยอด	23 ½	
4	พระพุทธรูปปางมารวิชัย โลหะ ปิตทองเหลือง จากฐานถึงยอด	21	
5	พระพุทธรูปปางมารวิชัย โลหะ ปิตทองเหลือง จากฐานถึงยอด	15	
6	พระพุทธรูปปางมารวิชัย บูเงิน	18	ชำรุดที่พระพักตร์
7	พระพุทธรูปปางมารวิชัย ปิตทองเหลืองสูงตั้งแต่ฐานถึงยอด 11 ½ ซม. มีแท่นโลหะกลมมีรูปช้างล้อม 8 เชือก ปิตทอง สูง 12 ซม. รวมสูง	23 ½	
8	พระพุทธรูปโลหะปางสมาธิทรงเครื่อง จากยอดถึงฐาน	11	
9	พระพุทธรูปบุเงินปางมารวิชัย จากยอดถึงฐาน	9	
10	พระพุทธรูปทองคำปางมารวิชัย จากยอดถึงฐาน	8.5	
11	พระพุทธรูปทองคำปางสมาธิ จากยอดถึงฐาน	8	
12	พระพุทธรูปบุเงินปางมารวิชัย สูงตั้งแต่ฐานถึงเศียร	10.5	ชำรุดที่พระพักตร์
13	พระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัย	6.5	ชำรุดที่ฐานด้านล่าง
14	พระพุทธรูปบุเงินปางมารวิชัย	8	
15	แผ่นทองคำมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยได้ฉิมโพธิ์	กว้าง 3.5 ยาว 9	แหวนที่ฐานพระ
16	แผ่นทองคำบุสีเพื่อฉิมจัดสี	2	
17	พระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัย สูงตั้งแต่ฐานถึงพระเศียร	10	ไม่มีเศียร ฐานชำรุด

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	รายการ	ขนาดสูง (ซม.)	หมายเหตุ
18	เศียรพระพุทธรูป	7	
19	เศียรพระพุทธรูป	9.5	ไม่มียอด
20	เศียรพระพุทธรูป		ชำรุด
21	เศียรพระพุทธรูป	10	ไม่มียอด
22	เศียรพระพุทธรูปทรงเครื่อง	8	
23	เศียรพระพุทธรูปทรงเครื่อง	5.5	ไม่มียอด
24	พระพักตร์พระพุทธรูป	-	
25	เศียรพระพุทธรูป	4.5	ไม่มียอด
26	โลหะทำเป็นรูปช้างยืนแท่น	3	
27	พระแก้วมรกตปางมารวิชัย สูงจากฐานถึงพระศอก	4	ไม่มีเศียร
28	พระแก้วมรกตปางมารวิชัย สูงจากฐานถึงเศียร	5	เศียรหลุดจากองค์
29	แก้วมรกตทรงเจดีย์	2.5	ไม่มียอด
30	แก้วมรกตรูปคนโท	3.5	
31	แก้วมรกตรูปสัตว์หมอบ	3	
32	แผ่นโลหะรูปประฆัง 2 แผ่น	7	
33	ดทับเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 3.5 ซม. มีฝาปิด	3	
34	ดทับเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 5 ซม. มีฝาปิด	4	
35	ดทับเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 5 ซม. มีฝาปิด	3.5	

พระพุทธรูปสัมฤทธิ์บางส่วนของชาวบ้านนา

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	รายการ	ขนาดสูง (ซม.)	หมายเหตุ
36	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 5 ซม. มีฝาปิด	3.5	
37	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 5.5 ซม. มีฝาปิด	4	
38	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 5 ซม. มีฝาปิด	4.5	
39	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 3 ซม. มีฝาปิด	5	
40	ดัลบทองเหลือง เส้นผ่านศูนย์กลาง 6.5 ซม. มีฝาปิด	4	
41	กลักโลหะ ปากกว้าง 5.5 ซม. มีฝาปิด	3.5	
42	ดัลบเงิน ปากกว้าง 6 ซม. มีฝาปิด	5.5	
43	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 6 ซม. มีฝาปิด	5	
44	ดัลบทองเหลือง เส้นผ่านศูนย์กลาง 6 ซม. มีฝาปิด	3	
45	ดัลบเงิน เส้นผ่านศูนย์กลาง 3 ซม. ไม่มีฝาปิด	4	
46	ฝาดัลบเงิน ปากกว้าง 4.5 ซม.	1.5	
47	ฝาดัลบเงิน ปากกว้าง 2.5 ซม.	2.5	
48	ปลอกเงินกว้าง 3 ซม.	6.5	
49	ปลอกเงินกว้าง 2.3 ซม.	5.5	
50	เศษเงินต่างๆ 5 ชิ้น	-	
51	แหวนต่างๆ 7 วง ไม่มีหัว	-	
52	แหวนมีหัว 2 วง	-	
53	เงินเหรียญต่างๆ 26 อัน	-	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	รายการ	ขนาดสูง (ซม.)	หมายเหตุ
54	แก้ว - พลอยต่าง ๆ 65 เม็ด	-	
55	หิน 1 ก้อน กว้าง 3 ซม.	12	
56	แท่งเงิน 11 แท่ง		
57	เศษเงินต่าง ๆ 25 ชิ้น		
58	เงินพดด้วง 33 ชิ้น		
59	พระพุทธรูปปูนปั้นยืน		
60	พระพุทธรูปปางสมาธิ ไม่มีเศียร		
61	พระพุทธรูปปางมารวิชัย		
62	พระพุทธรูปปางมารวิชัย		ชำรุด ไม่มีเศียร
63	พระพุทธรูปปางมารวิชัย		ชำรุด ไม่มีเศียร
64	พระพุทธรูปปางมารวิชัย		มีเครื่องยศ
65	เศษโลหะ		
66	เศษโลหะและแก้วต่าง ๆ		
67	เศียรพระพุทธรูปปูนปลาสเตอร์		

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2502. พระที่ทำการของขุดได้ที่จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระเจดีย์ที่แก่งสร้อยซึ่งถูกผู้ร้ายขุดทำลาย
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

เจดีย์วัดวังคำ บ้านโสมง ถูกผู้ร้ายซุกคั่นเช่นกัน
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

ตารางที่ 2 พระที่ขุดค้นได้จากเมืองสวาย จังหวัดตาก

ลำดับ	รายการ	แบบ	ขนาด	จำนวน	หมายเหตุ
1	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 5 ซม. สูง 10 ซม.	1	สมบูรณ์
2	พระสัมฤทธิ์	สมัยอยุธยา	หน้าตักกว้าง 5 ซม. สูง 11 ซม.	1	ชำรุด
3	พระแก้วสีขาว		หน้าตักกว้าง 5 ซม. สูง 7 ซม.	1	ชำรุด เสียหัก
4	พระสัมฤทธิ์		หน้าตักกว้าง 50 ซม. สูง 56 ซม.	1	ชำรุด เศียรไม่มี
5	พระสัมฤทธิ์		หน้าตักกว้าง 23 ซม. สูง 20 ซม.	1	ชำรุด เศียรไม่มี
6	เศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์		กว้าง 17 ซม. สูง 34 ซม.	1	
7	เศียรพระสัมฤทธิ์		กว้าง 9 ซม. สูง 11 ซม.	1	
8	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 10 ซม. สูง 19 ซม.	1	สมบูรณ์
9	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 8 ซม. สูง 15 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก
10	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 8 ซม. สูง 15 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก พร้อมเศียร
11	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 9 ซม. สูง 15 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก พร้อมเศียร
12	พระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าตักกว้าง 6 ซม. สูง 11 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก พร้อมเศียร
13	พระหินผา		หน้าตักกว้าง 7 ซม. สูง 15 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก
14	พระไม้โพธิ์		หน้าตักกว้าง 4 ซม. สูง 10 ซม.	1	ชำรุดเศียรหัก พร้อมเศียร
15	เศียรพระสัมฤทธิ์		กว้าง 5 ซม. สูง 10 ซม.	1	ชำรุด
16	พระเงิน		กว้าง 2 ซม. สูง 7 ซม.	1	ชำรุด
17	แผ่นเงินจารึกรูปพระ			1	

ลำดับ	รายการ	แบบ	ขนาด	จำนวน	หมายเหตุ
18	เศียรพระสัมฤทธิ์		กว้าง 4 ซม. สูง 8 ซม.	1	
19	เศียรเทวรูปสัมฤทธิ์		กว้าง 4 ซม. สูง 6 ซม.	1	
20	เศียรพระสาวกสัมฤทธิ์		กว้าง 4 ซม. สูง 5 ซม.	1	
21	เศียรพระสัมฤทธิ์	สมัยเชียงแสน	หน้าเสียดกว้าง 3 ซม. สูง 6 ซม.	1	
22	พระแก้วสีขาว		หน้าเสียดกว้าง 2 ซม. สูง 2 ซม.	1	ชำรุดเสียไม่มี
23	เศศพระสัมฤทธิ์		สูง 7.06 ซม.	1	
24	เศศพระสัมฤทธิ์		สูง 6.06	1	
25	เศศอกลาบพร้อมแผ่นปิด		ผัดถากกว้าง 4.09 ซม. สูง 2.09 ซม.	1	
26	ถ้วยลายสีเขียวพร้อมพระธาตุ		ปากกว้าง 7 ซม. สูง 5 ซม.	1	ไม่มีฝา
27	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 32 ซม. สูง 30 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
28	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 23 ซม. สูง 35 ซม.		ชำรุดเศียรหัก พร้อมเศียร
29	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 12 ซม. สูง 19 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
30	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 17.05 ซม. สูง 19.05 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
31	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 10 ซม. สูง 11.05 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
32	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 8.05 ซม. สูง 10 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
33	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าเสียดกว้าง 9 ซม. สูง 11.05 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร

ตารางที่ 2 (ต่อ)

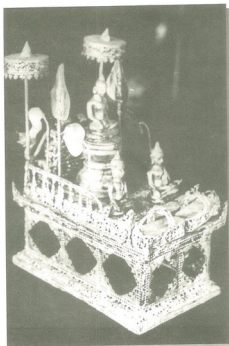
ลำดับ	รายการ	แบบ	ขนาด	จำนวน	หมายเหตุ
34	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าตักกว้าง 8.05 ซม. สูง 11.05 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
35	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าตักกว้าง 8 ซม. สูง 12 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
36	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ลายฉลุข้างล้อม		หน้าตักกว้าง 9 ซม. สูง 12 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
37	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์		หน้าตักกว้าง 8.05 ซม. สูง 9 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
38	พระพุทธรูปหิน		หน้าตักกว้าง 6 ซม. สูง 8 ซม.		ชำรุดไม่มีเศียร
39	หน้าพระสัมฤทธิ์				ชำรุด
40	มือพระสัมฤทธิ์				

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2502. พระที่ท่ามรongsขุดได้ที่จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ส่วนหนึ่งของโบราณวัตถุที่ขุดได้จากวัดบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2503)

บันลังก์พร้อมเครื่องสูงจำลองและราชูปโภคจำลองขึ้นรูปทองที่ขุดค้นได้

เครื่องลายครามที่ขุดเก็บมาได้
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

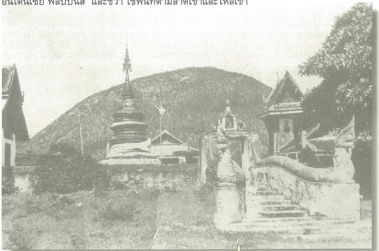
เครื่องลายครามที่ขุดเก็บได้

(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

นาข้าวบันได

จากคำบอกเล่าของพวกชาวบ้าน ที่เคยไปล่าสัตว์และหาของป่าแถบนั้น เล่าว่า บนเขา ห่างบริเวณวัดแก่งสร้อย ระยะทางประมาณ 1 วัน ที่นั่นเป็นที่ราบมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีคันนา เก่าๆ ยังคงเหลือปรากฏอยู่ ชาวบ้านเรียกว่า "คันนาหล่นพับ" (ยุทธ เดชคำรณ, 2510 : 630) ลักษณะของคันนาหล่นพับนั้น คือ คันนาที่กันเป็นชั้น ๆ ตามลักษณะของพื้นที่สูงๆ ต่ำๆ บนภูเขา ลดหล่นกันลงมา เพื่อให้น้ำฝนมีไหลเร็วเกินไป สภาพการทำนาแบบนี้พบในประเทศ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และชวา ใช้พื้นที่ตามลาดเขาและไหล่เขา

วัดพระธาตุลอยบ้านนา (เดิม)

โบราณสถานและโบราณวัตถุบ้านนา

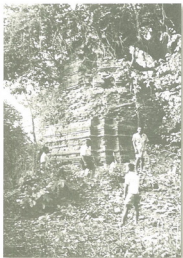
พระธาตุลอย

จากการบันทึกและเรียบเรียงเกี่ยวกับพระธาตุลอยของ นายล้วน สาลี ทำให้ได้ความรู้ โดยละเอียดเกี่ยวกับพระเจดีย์ธาตุลอยซึ่งเดิมตั้งอยู่บนเนินฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง บ้านทุ่งจะ หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ห่างจากจังหวัดตากไปประมาณ 56 กิโลเมตร เป็นวัดเล็กๆ ไม่มีพระสงฆ์อยู่เป็นประจำ แต่มีเจ้าอาวาสวัดท่าเตื่อและเจ้าอาวาสวัดดอนแก้ว อุบาสกอุบาสิกาเป็นผู้ดูแลและบำรุงรักษา มีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่เศษ ก่อกำแพงอิฐฉาบปูนล้อมรอบเขตวัดทั้งสี่ด้าน มีซุ้มประตูด้านใต้และด้านตะวันตก ด้านละ 1 ซุ้ม บันไดนาคจำนวน 21 ชั้น

ทางชุมประคูด้านตะวันตก กำแพงวัดด้านเหนือห่างจากห้วยไคร้ประมาณ 15 เมตร ด้านตะวันออกและด้านใต้ติดกับป่า มีพื้นที่ราบจากกำแพงวัดด้านตะวันตกไปถึงฝั่งแม่น้ำปิงกว้างประมาณ 60 เมตร วิหารสร้างไว้เกือบชิดกำแพงด้านใต้และค่อนข้างยาวด้านตะวันตกเล็กน้อย 1 หลัง หน้าบรรณวิหารหันไปทางตะวันตก หน้าบรรณลดหลาดยเครือเดาวัลย์และแกะสลักลงรักปิดทองสวยงาม หลังคามุงกระเบื้อง ซ่อฟ้า ใบระกา มีระเบียบวิหารด้านตะวันตกและด้านเหนือกว้างด้านละ 2.50 เมตร มีพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิประดิษฐานที่ระเบียงด้านเหนือ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก 1 องค์ หอระฆังเสาสูง หลังคาจตุรมุข แต่ละหน้ามุขแกะสลักลดหลาดยตกแต่งกระฉกสีต่างๆ สวยสดงดงาม สร้างได้ระดับเดียวกับวิหาร เหนือชุมตะวันตกมีวิหารอีก 1 หลัง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ เคียงไปทางทิศใต้ พระพักตร์ผินไปทางทิศตะวันออก 1 องค์ องค์เจดีย์พระธาตุลอยสร้างไว้เกือบชิดกำแพงวัดด้านตะวันออก ก่อด้วยอิฐใบกปูนบนฐานย่อเหลี่ยมไม้สิบสอง ตอนขึ้นหยาบขึ้นหุ้มด้วยแผ่นทองจังโกลงรักปิดทองถึงยอดฉัตร องค์เจดีย์กว้างฐานละ 9 เมตร สูงประมาณ 18 เมตร มีเวียนแก้ว (กำแพง) รอบองค์เจดีย์ทั้งสี่ด้าน ลานหน้าองค์เจดีย์กว้างพอจุคนได้ 200 คน ชาวบ้านเรียกเจดีย์นี้มาแต่โบราณกาลว่า "พระธาตุลอย" (บันทึกของ นายล้วน สาลี)

พระธาตุลอย ตำบลบ้านนา

ซากเจดีย์วัดเลื่อมทางทิศใต้ของพระธาตุลอย

(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

ประวัติของพระธาตุลอย ทั้งสมณะและคฤหัสถ์พยายามสืบค้นหาประวัติมานานแล้ว แต่หาไม่ได้ พบคำให้ว่าพระธาตุลอยเท่านั้น มีว่า “วันทิตวา สิริสา เกศาธาตุ ฐะปันนัง เจติยัง สัพพัง สัพพะฐานเน เทโพ เท พานาโค นาคา โคหาปาหัง อะหังวันทามิสัพพะทา” คืออุปถัมภ์ดยกรรมก่อสร้างพระเจดีย์พระธาตุลอยมีลักษณะคล้ายองค์เจดีย์ที่เมืองสวาย (แก่งสวาย) เมืองพญาอุตุม ประกอบกับองค์พระเจดีย์วัดเลี่ยมที่อยู่ห่างจากพระธาตุลอย ทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร ชำรุดทรุดโทรมก่อนพระธาตุลอย แต่เติมพอลันนิษฐานได้ว่า พระธาตุลอยคงสร้างใน พุทธศตวรรษ 18-20 ปี พ.ศ.1800-2000 หรือประมาณ 700 กว่าปีล่วงมาแล้วและความเป็นมาของพระธาตุลอยจากคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่สืบๆ กันมา พอได้ความว่า มีพระภิกษุ ชื่อครูบาสุข ร่วมกับศรัทธาโดยมีพ่อค้า 2 คน ผู้เป็นกำลังสำคัญการก่อสร้างเจดีย์สูงประมาณ 15 เมตร ฐานกว้างฐานละประมาณ 7 เมตร สร้างเจดีย์เสร็จจึงอันเชิญพระบรมสารีริกธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บรรจุไว้ส่วนบนขององค์เจดีย์นั้น เมื่อ พ.ศ. 2422 หลวงพ่อครูบาแก้ววัดทุ่งจึ่งได้ซ่อมฐานเจดีย์ที่ชำรุดรื้อด้านตะวันตกเพื่อซ่อมใหม่ได้พบก้อนอิฐจารึกอักษรไทยเหนืออ่านได้ความว่า “ปางเมื่อพระกะโม ลงมาป็นดินจี่ (อิฐ) ก่อพระธาตุวัดเกาะทรายงาม” (อัน หมายถึง พระธาตุลอย) ตามจารึกนี้จึงได้รู้ว่าพระเจดีย์พระบรมธาตุลอยได้สร้างขึ้นเมื่อจุลศักราช 1080 ประมาณปี พ.ศ.2261 หรือประมาณ 284 ปี ล่วงมาแล้ว พระธาตุลอยเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านมาแต่โบราณกาล ดังประเพณีการตานก๋วยสลาก (สลากภัตต์) การจุดประทีปบูชา พระธาตุลอย เป็นต้น จะมีชาวบ้านไปทำบุญรักษาประเพณีนี้ไว้ แต่มีพุทธประเพณีที่ชาวบ้านเรียกว่า “ขึ้นพระธาตุ” (หมายถึงการไปนมัสการและสงฆ์นำพระเจดีย์พระธาตุลอย) เป็นงานใหญ่ที่มีพระสงฆ์ ศรัทธาญาติโยมไปร่วมบำเพ็ญบุญกุศลเป็นจำนวนมาก ในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (ตรงกับวันวิสาขบูชาของทุกปี) มาจากท้องที่ต่างๆ กัน เช่น อำเภอเมืองตาก มีชาวบ้านเชียงทอง หัวเตี้ยด ไม่งาม อำเภอบ้านตาก มีชาวบ้านสมอโคน รังหม้อ แม่ยะ บ้านป่ายาง

วิหารน้อยพระธาตุลอย บ้านนา
จังหวัดตาก
(ที่มา : กรมศิลปากร, 2502)

จากการบันทึกของ นายสวน สาลี ทำให้เห็นภาพการเดินทางไปงานประเพณี “ขึ้นพระธาตุลอย” สมัยนั้นไปได้ 2 ทาง คือ ทางบกและทางน้ำ พุทธศาสนิกชนจึงเดินทางไปทางน้ำโดยใช้เรือถือเป็นส่วนมาก เพราะการใช้เรือสามารถบรรทุกเสบียงอาหารและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ไปได้มากกว่าการเดินทางบกที่ต้องหาบของไปและเรือสะดวกตอนขากลับด้วย เรือที่ใช้เป็นพาหนะเป็นเรือเช่าใช้คนต่อคนเดียว ถ้าเป็นเรือลำใหญ่ก็จะใช้คนต่อ 2-4 คน เรือจะออกจากท่าหน้าอำเภอเมืองตากในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 6 ผ่านหมู่บ้านต่างๆ จะมีเรือของหมู่บ้านนั้นออกมาสมทบเพิ่มจำนวนเรือมากขึ้น รวมกันเป็นขบวนเรือต่อ 40-70 ลำก็มีในบางปี รอนแรมตามเกาะแก่งหาดทราย ส่วนผู้ที่เดินเท้าจะเป็นส่วนน้อย

ขบวนเรือต่อจะถึงเกาะทรายหน้าวัดพระธาตุลอยในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 จอดเรือเรียงรายตั้งแต่หัวเกาะถึงท้ายเกาะ ทางเดินเท้าทำเพิงหมาแหงนเป็นที่พักชั่วคราว เวลาประมาณ 4 โมงเศษๆ ชาวบ้านร่วมกันจัดขบวนแห่ครัวทานไปถวายที่วัด พร้อมกันนี้จะเอาทรายละเอียดใส่ภาชนะนำไปก่อเจดีย์ทรายและเอาทรายไปโปรยทั่วบริเวณวัดเวลา 6 โมงเย็น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็น จบแล้วเป็นการอื้อเบิก (คือ การสวดตามทำนองที่ผู้สวดได้จำเรียนมา ปัจจุบันหาฟังไม่ได้) พร้อมกันนี้จะเป็นการจุดดอกไม้เพลิง เช่น ตะไล ไฟพะเนียง พลุ ดอกไม้ไฟ สว่างไสวสวยงาม ถวายบูชาพระธาตุลอยค่าค่านั้นด้วย

เช้าวันขึ้น 15 ค่ำ วันวิสาขบูชามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ทำภัตตกิจเข้าเสร็จ จึงเริ่มพิธีเฉลิมฉลององค์พระธาตุลอย ด้วยน้ำส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอมและปิดทององค์พระเจดีย์ สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ในงานประเพณีประจำปี คือ การจุดบั้งไฟตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงบั้งไฟหมื่นพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า ถวายบูชาพระบรมสารีริกธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเสร็จพิธี ต่างก็ลงเรือล่องไปตามสายแม่น้ำปิงสู่บ้านเรือนของตนด้วยความสันติภาพ

หลวงพ่อกันใจ

หลวงพ่อกันใจ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองของชาวตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก มาตั้งแต่ยังมีได้สร้างเขื่อนภูมิพล เพราะเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่เคารพสักการะกราบไหว้มาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบกันมาจนถึงปัจจุบันนี้จากการสืบค้นเกี่ยวกับหลวงพ่อกันใจพบว่า “แปลกกว่าที่อื่นๆ เพราะมี 3 องค์ด้วยกันหล่อด้วยทองลงหินปางมารวิชัย องค์ใหญ่หน้าตักกว้าง 19 นิ้ว สูง 32 นิ้ว ประดิษฐานบนฐาน 2 ชั้น ฐานชั้นล่างต่อต้น 3 ขา สูงประมาณ 4 นิ้ว องค์กลางหน้าตักกว้าง 16 นิ้ว สูง 31 นิ้ว ประดิษฐานบนฐาน 2 ชั้น องค์เล็ก หน้าตักกว้าง 9 นิ้ว สูง 20 นิ้ว ประดิษฐานบนฐาน 2 ชั้น ชั้นล่างต่อต้น 3 ขา สูงประมาณ 3 นิ้ว หลวงพ่อกันใจทั้ง 3 องค์ เป็นศิลปะเชียงแสนสิงห์สาม ซึ่งมีหลักฐานเชื่อถือได้ เพราะบ้านทุ่งจะสมัยนั้นเป็นอาณาจักรหนึ่งทางตอนใต้ของเมืองสร้อยช้าง “พญาอุทุม” เป็นเจ้าเมือง บ้านทุ่งจะสมัยนั้นคงมีหมู่บ้าน 2

ฟากฝั่งแม่น้ำปิงและชาวบ้านทุ่งจ๊ะทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ชุมชนคงหนาแน่นกว่าชุมชนฟากแม่น้ำทิศตะวันตก เห็นได้จากมีวัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นสมัยนั้นก็คือ วัดเลี่ยม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ห้วยไคร้ประมาณ 1 กม. ส่วนพระธาตุลอยเป็นวัดที่สำคัญ ตามคำบอกของผู้เฒ่าบอกสืบๆ กันว่า เจดีย์ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของหลวงพ่อกันใจ เพราะวัดใดก็ตามถ้าพระเจดีย์ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว วัดนั้นต้องมีผู้สร้างหลวงพ่อกันใจคู่กับวัดไว้หนึ่งองค์ เช่น วัดพระธาตุลอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุหลวง จังหวัดลำพูน (วัดหริภุญชัย) เป็นต้น นอกจากวัดพระธาตุลอยแล้ว ทางเหนือของห้วยไคร้มีอีกวัดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านทางเหนือเรียกว่า “วัดวังบ่ตาล” (วัดวังตาล) เฉพาะวัดวังบ่ตาลนี้ห่างจากลำห้วยไคร้ประมาณ 60 เมตร มีซากปรักหักพังของพระวิหาร พระเจดีย์และเป็นวัดที่มี พระสงฆ์อยู่อาศัยประจำ ต่างกับวัดพระธาตุลอยจะไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำ และวัดวังบ่ตาลนี้มีชุมชนอยู่ด้านหน้าใกล้ลำน้ำปิง 1 ชุม (ชาวบ้านเรียกว่าโขง) และที่โขงนี้เมื่อชาวเมืองสร้อยและชาวหมู่บ้านอื่นๆ ถูกต้องไปอยู่จังหวัดราชบุรี และจังหวัดชัยนาท เพราะเกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่า เมื่อปี พ.ศ. 2316 ก่อนจะถูกต้อนลงมาชาวบ้านจึงเก็บสมบัติมีค่าซ่อนไว้ตามที่ต่างๆ เมื่อสงครามสงบผู้ที่อยู่ทางราชบุรี ชัยนาท จึงนำลายแทงปริศนาชุมชนทรัพย์มาค้นหาสมบัติ เช่น “จิกอยู่เหนือ เกลืออยู่ใต้ คิดไม่ได้เลือกจะออกปาก และเมื่อเจ้าอยู่ยกอกความ เมื่อขวายอยู่ข้างร้ว” เป็นต้น เมื่อต้อนผู้คนไปจึงทำให้เมืองสร้อยและอาณาจักรเป็นเมืองร้างตั้งแต่นั้นมา

หลวงพ่อกันใจทั้งสามองค์

ชาวบ้านจำนวนหนึ่งหลบหนีเข้าป่า เมื่อบ้านเมืองสงบแล้วจึงออกมาทำมาหากินตามเดิม ที่ไปอยู่ชาวขุขันธ์บางส่วนก็กลับมาร่วมกันสร้างบ้านแปลงเมือง เป็นหมู่บ้าน วัดหลวง ทำเคื่อบ้านท่าพิมาน บ้านทุ่งจ๊ะ รวมทั้งวัดกั้เจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง การตอนผู้คนไปอยู่ขุขันธ์นั้นคิดว่า หลวงพ่อทันใจมีไถ่มาไปด้วยแต่ไถ่มาไปไว้ที่ขุ่ม (โขง) วัดวังตาลดังกล่ามาแล้ว โดยชาวบ้านทุ่งจ๊ะเป็นผู้ดูแลรักษา เมื่องานขึ้นธาตุคือวันเพ็ญเดือน 8 เดือน (เดือน 6 ใต้) เป็นวันวิสาขบูชา ชาวบ้านก็จะอาราธนาหลวงพ่อกันใจทั้ง 3 องค์ไปร่วมพิธีขึ้นธาตุด้วยทุกครั้ง เมื่อเสร็จงานก็นำกลับไปประดิษฐานไว้ที่ขุ่มโขงตามเดิม เฉพาะทางฝั่งตะวันออกขณะนั้นไม่มีบ้านเรือนราษฎรอาศัยอยู่เลย

ประมาณปี พ.ศ. 2469 ขุนจัญญ เป็นหัวหน้านำตำรวจไปตรวจท้องที่ตำบลบ้านนา จนถึงสบต้นกักดับ พอมถึงเกาะหน้าพระธาตุลอย ได้ออกคำสั่งให้ตำรวจที่ไปด้วยกันห้ามหลวงพ่อกันใจลงเรือล่องไปที่ระแหง จังหวัดตาก ฝ่ายชาวบ้านทุ่งจ๊ะผู้ดูแลหลวงพ่อกันใจรู้ว่าหายไปจึงแจ้งให้ตุ้เจ้าคำ (หลวงพ่อ) เจ้าอาวาสวัดท่าเคื่อทราบ ตุ้เจ้าคำซึ่งเป็นผู้มีคนรู้จักมากจึงทำหนังสือร้อนไปบอกข่าวว่าหลวงพ่อกันใจหายไป ขอให้สืบดูว่าใครจะนำไปขาย เมื่อขุนจัญญนำหลวงพ่อกันใจถึงระแหงก็ไปเที่ยวขายปรากฏว่าไม่มีใครรับไว้ เพราะกลัวเป็นผู้รับซื้อของโจร เมื่อไม่มีผู้ซื้อ ขุนจัญญกลัวเรื่องจะอื้อฉาวและมีความผิด จึงนำหลวงพ่อกันใจย้อนขึ้นมาตำบลบ้านนาจะส่งคืน โดยติดต่อดุ้เจ้าคำ เจ้าอาวาสวัดท่าเคื่อ ซึ่งขุนจัญญกับพวกจอดเรือพักแรม ณ ท้ายเกาะขี้เหล็ก (เกาะดอกเหล็ก) ปรากฏว่าพอลงคืนประมาณลึก 1 ทุ่มเศษ อยู่ดีก็มีการชกตีกันชกจนถึงแก่ความตาย ปรากฏว่ามีรอยเขียวช้ำรอบคอ

หัวหน้าผู้ลักหลวงพ่อกันใจตาย จึงเป็นที่โจษจันของชาวบ้านว่า ถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์หักคอ บ้าง ถูกเทวดาผู้รักษาหลวงพ่อกันใจลงโทษบ้างและถูกพระเสื้อวัดหักคอตายบ้าง เป็นที่เล่าลือกล่าวขานกัน เมื่อขุนจัญญตายแล้วตุ้เจ้าคำจึงนิมนต์หลวงพ่อกันใจไปส่งไว้ที่ขุ่ม (โขง) วัดวังบัลลตามเดิม และคิดว่าถ้าเอาหลวงพ่อกันใจไว้ที่ขุ่ม(โขง)เดิมไม่ปลอดภัยแน่ จะต้องมีคนมาลอบเอาไปอีก จึงนำไปส่งที่ขุ่มสักพักหนึ่งแล้วจึงอาราธนาหลวงพ่อกันใจทั้ง 3 องค์ให้ไปประดิษฐานที่วัดท่าเคื่อ โดยทำพิธีบอกกล่าวให้เทพารักษ์ถึงการเอาไว้ที่นี่ไม่ปลอดภัยให้ทราบ แล้วจึงอาราธนาหลวงพ่อกันใจลงเรือแก่เชือกผูกเรือจะล่องไปวัดท่าเคื่อ ปรากฏว่าเรือไม่ยอมออกไปจากท่าคนก่อเรือจะช่วยกันอย่างไรเรือก็ไม่ยอมขยับเขยื้อน เป็นที่อัศจรรย์พากันแปลกใจ เมื่อสำรวจหลวงพ่อกันใจในเรือก็รู้ว่าไถ่มา 2 องค์ ยังขาดองค์เล็กอีกองค์หนึ่งจึงพากันจัดขันข้าวดอกดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาลาโทษ และขออาราธนาไปอยู่ที่วัดท่าเคื่อ เมื่อนำมาลงเรือ เรือก็เคลื่อนออกจากท่าอย่างง่ายดาย ตั้งแต่นั้นมาหลวงพ่อกันใจจึงอยู่ในความดูแลของตุ้เจ้าคำและพระในวัดท่าเคื่อต่อไป

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก

เชียงใหม่

พวกชาวบ้านทราบเรื่องที่ผู้เจ้าคำและคณะผู้ติดตามลี้ภัยมาหลบพ้อทันท้องใจองค์เล็กลงเรือ ทำให้เรือไม่ยอมขยับเขยื้อนออกจากท่า ชาวก็ลือกันไปทั่วว่า เป็นความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ้อทันท้องใจ ประจวบกับขุนจรูญบุณเป็นหัวหน้าลี้ภัยไม่ยอมหลวงพ้อทันท้องใจตาย คอเขียวคล้ำ เพราะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งโทษบวกรเข้าอีกแรงหนึ่ง ทำให้ผู้คนใกล้ไกลเคารพนับถือกราบไหว้หลวงพ้อทันท้องใจด้วยศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์

อนึ่งเมื่อถึงเดือนแปดเป็ง (เดือน 6 ใต้) ตรงกับวันวิสาขบูชา จึงชุมนุมชาวพุทธนับตั้งแต่บ้านเจียงทองขึ้นไปตลอดลำน้ำปิงได้พากันจัดงานประเพณี โดยมีสการพระบรมธาตุลอย และปิดทองหลวงพ้อทันท้องใจ มีผู้คนไปร่วมงานโดยมาทั้งเดินทางเท้ามาก็มี ส่วนมากจะใช้เรือต่อเดียว 2 - 3 ต่อ มาพักแรมค้างคืนที่เกาะทราย หน้าวัดพระธาตุลอย ตั้งเต็นท์ทำเพิงหมาแหงน เป็นจำนวนมาก และยามเช้าก็มีชาวบ้านหุงข้าวปลาอาหารนำมาใส่บาตรตอนเช้าอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งประเพณีขึ้นธาตุดังกล่าวมา เป็นประเพณีที่ทำกันเป็นประจำทุกปีมิได้ขาด

พิธีขึ้นธาตุแบ่งเป็น 2 ตอน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ ตอนบ่ายจะมีการก่อเจดีย์ทรายอาราธนาหลวงพ้อทันท้องใจมาเป็นประธาน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วมีการอ้อเบิก เป็นการสวดสมโภชตามประเพณีเหนือ จุดดอกไม้ไฟ มีบั้งไฟพะเนียง (บอกไฟตอก) บอกไฟตะไล บั้งไฟหมื่น และโคมไฟ จุดถวายเป็นพุทธบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และหลวงพ้อทันท้องใจ

ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ และชาวบ้านเสร็จจากอาหารเช้าแล้วจึงนำน้ำส้มป่อย ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียนไปบูชาหลวงพ้อทันท้องใจ ต่อจากนั้นจึงสงฆ์พระธาตุลอยและหลวงพ้อทันท้องใจ และปิดทอง ทุกคนต่างมีหน้าตาอึมเข้มแจ่มใส อึมอึมเบิกบานโดยทั่วกัน และบรรดาวัตถุต่างๆที่มานำบั้งไฟ ขนาดน้ำหนักตั้งแต่ 1 ปัน (1 ปัน เท่ากับ 1 กิโลกรัมกับ 3 ชัด) จนถึงบั้งไฟหมื่นจุดถวายเป็นพุทธบูชาอีก เมื่อจุดบั้งไฟเสร็จแล้วต่างพากันล่องเรือกลับภูมิดำเนาของตนต่อไป

สำหรับหลวงพ้อทันท้องใจนี้ ถ้าปีใดเกิดความแห้งแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลชาวบ้านทุกหมู่บ้านจะพร้อมใจกันอาราธนาหลวงพ้อออกแห่โดยจัดเป็นขบวนชงนำหน้าขบวนหลวงพ้อทันท้องใจออกแห่ไปตามหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างนำดอกไม้ธูปเทียนบูชาหลวงพ้อทันท้องใจ แล้วนำดอกไม้ ข้าวตอก ข้าวสาร ไปโปรยใส่ขบวนแห่ พร้อมนำน้ำส้มป่อยสงฆ์หลวงพ้อทันท้องใจ และเดินสาดน้ำกับผู้คนในขบวนแห่เปียกปอนทุกคน เป็นพิธีแห่ขอฝน ผลปรากฏว่าฝนจะตกลงมาทำให้ขบวนแห่และผู้คนที่เปียกไปตามๆกัน และภายหลังฝนก็ตกลงมาทำให้ชาวบ้านได้ทำนาตามฤดูกาลต่อไป

หลวงพ้อทันท้องใจประดิษฐานที่วัดท่าเตื่อประมาณ 50 กว่าปี จึงอาราธนาไปประดิษฐานที่วัดท่าโป่งอีกประมาณ 7 ปี เมื่อรัฐบาลสร้างเขื่อนภูมิพล พระสงฆ์ และชาวบ้านก็อพยพลงมาอยู่ที่บ้านจัดสรร ซึ่งทางราชการจัดสรรที่ดินและสร้างวัดชลประทานรังสรรค์ให้ และได้นำ

หลวงพ่อกันใจมาประดิษฐานที่วัดชลประทานรังสรรค์ตั้งแต่ พ.ศ.2503 จนถึงปัจจุบัน ส่วนพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้มีการขุดเจาะเจดีย์องค์เดิมที่บ้านนา นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่เจดีย์วัดชลประทานรังสรรค์ด้วยเช่นกัน (ที่มา: คัมภีร์ธรรมสารานุกรม, 2544)

คอยหลวงพ่อกันใจ

จากการบันทึกและเรียบเรียงของ รสสุคนธ์ มาลาทอง ซึ่งเป็นบุตรสาวของครูปราโมทย์ มาลาทอง พบว่าในสมัยก่อนที่พวกลูกค้าสองเรือมาค้าขาย เมื่อเรือสองมาเกือบจะถึง “คอยหลวงพ่อกันใจจ๊ะ” นายฮ้อย (นายท้าย) จะขึ้นมาบอกเจ้าของเรือ ขอดอกไม้รูปเทียน ซึ่งเจ้าของเรือจะต้องเตรียมไว้ให้เรียบร้อย พอเรือถึงได้หน้าผาพ่อกันใจจะมีทางลาดลงมา คล้ายๆ กับบันไดหินทอดลงมาเกือบชิดริมน้ำ ทางจะลาดลงมาจากด้านใต้ ด้านแต่ไกลคอยหลวงพ่อกันใจจะดูคล้ายกับช้างทอดวงหันหน้าลงใต้ ที่หน้าผาจะมีหินใหญ่ตั้งขึ้นไม่มีต้นไม้อะไร บนหน้าผามีรอยแตกเป็นริ้วรอย และมีตะไคร่น้ำจับเป็นทาง เมื่อมองดูแต่ไกลจะมองเห็นเป็นรูปช้างยืนซ้อนๆ กัน 4-5 ตัว ยิ่งเพ่งมองดูก็ยิ่งเหมือน

คอยเจ้าหลวงพ่อกันใจ ชาวเรือและชาวแพนับถือยิ่งนัก ถือว่าเป็นอารักษ์ ผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองกระบวนเรือ ตั้งแต่บ้านหน้าแกได้อำเภอสอด ล่องไปจนถึงกรุงเทพฯ ดังนั้น เมื่อเรือมาถึงที่นี่ นายท้ายจะจอดเรือแล้วขึ้นไปทำการสักการะบูชา ขอความร่มเย็น ให้การเดินทางไปโดยตลอดปลอดภัย อย่างเกิดอันตรายร้ายแรงใดๆกับขบวนเรือ หากตนได้กลับขึ้นมาจะทำการเลี้ยงโดยเช่นด้วยหมูหนึ่งตัวเป็นการแก้บน เมื่อนายท้ายทำการบนบานศาลกล่าวแล้วจะออกเดินทางต่อไป

สำหรับคอยหลวงพ่อกันใจ ชาวเรือถือว่าเป็นเขาเมือง ระหว่างเขียงใหม่กับกรุงเทพฯ เพราะหน้าผาที่อยู่สูงที่สุดสามารถมองเห็นได้แต่ไกล มีลักษณะที่แตกต่างกับภูเขาอื่นๆ คือบนยอดเขาไม่มีต้นไม้อะไร บางตอนมองเห็นธารน้ำสีขาวตกลงมา เมื่ออยู่ทางเหนือดูล่องไปจะมองเห็นปากถ้ำ ซึ่งปากถ้ำนี้เรียกว่า “ประตูเขียงใหม่” ที่ทางปากถ้ำเป็นรอยคล้ายช่องเขาที่โหว่ จะมองเห็นหินสีขาวๆ ตกเรียราดลงมาเป็นทาง ถ้ามองถ้ำทางแง่ด้านใต้ ประตูถ้ำนี้เรียกว่า “ประตูบางกอก” หรือประตูสยาม ซึ่งปากถ้ำเล็กกว่าประตูเขียงใหม่และปากถ้ำถ้ามองทางด้านตะวันตกอันเป็นด้านชิดกับฝั่งน้ำ เวลาพลอยไปจะมองเห็นชัดเจนประตูนี้เรียกว่า “ประตูอังวะ” (บันทึกของรสสุคนธ์ มาลาทอง)

แถบคอยเจ้าพ่อนี้ ก่อนหน้านั้นจะมีไผ่ป่ามากมายสาางามๆ ชาวบ้านแถบนั้นรวมทั้งลูกต่อไม่กล้าขึ้นไปตัด เพราะเขาถือว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์หากคนขึ้นไปตัดแล้ว อาจได้รับอันตราย ที่ได้หน้าผาจะมีหินก้อนใหญ่ ตั้งอยู่ห่างจากฝั่งออกมาเล็กน้อยหินก้อนนี้กล่าวกันว่า เป็นที่เจ้าพ่อ

ลงมาสรงน้ำ ดังนั้นคนแพและคนเรือไม่กล้าใช้ถ่อค้าหรือยันที่กอนหินนี้ ข้างหน้ากอนหินนี้เป็นวังน้ำลึก มีปลาชุกชุมเพราะคนไม่กล้าไปจับ ก่อนหน้านั้นบริเวณนี้มีสัตว์ป่ามากมาย เช่นไก่ป่า ลิง ค่าง ชะนี พวกคนเรือใจกล้าที่เคยขึ้นไปต่อไก่ป่าเล่าให้ฟังว่า

“เบื้องหลังเขาลูกนี้มีหุบผาภายในช่องเขานั้น มีกอนหินคล้ายกับหีบใส่ของหรือคล้ายโลงใส่ศพตั้งอยู่บริเวณใกล้ๆกอนหินนี้ กอนหินเป็นรูปครก รูปสาก รวมทั้งด้วยขามเครื่องใช้ต่างๆ ต่อมาเมื่อคนทราบได้พากันขึ้นไปดูพากันหุบดอยแตกทำลายเสียหายหมด สัตว์ป่าต่างๆ ที่เคยชุกชุมก็ถูกยิงบ่อยๆ สัตว์ต่างๆ จึงหลบหนีไปอยู่ในป่าลึก”

เขাবริเวณรอบๆ ดอยเจ้าพ่อหลวงทุ่งจี้จะเป็นภูเขาขนาดย่อมๆ เรียงซ้อนๆ ต่อเนื่องกันดูแต่ไกลคล้ายกับหัวช้างเรียงลั่นกันกันไปนับได้ 12 ลูก มองดูแล้วคล้ายกับฝูงช้างที่กำลังเดินตามกันโดยพายหน้าขึ้นไปทางเหนือ

ตามคำกล่าวของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าแต่ก่อนนั้นทุกๆ วันพระ วันเดือนดับและเดือนเพ็ญ ชาวบ้านจะเห็นเจ้าพ่อทางร่มออกมายืนอยู่บนยอดเขา หากเห็นเจ้าพ่อทางร่มขาว หมายถึงบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ และคราวใดที่เห็นเจ้าพ่อทางร่มแดง ทุกคนต่างตระเตรียมระวังตัวเพราะจะเกิดความเดือดร้อนเจ็บป่วยด้วยโรคภัย หรือมีฉะนั้นอาจเกิดไฟไหม้หรือน้ำท่วม เป็นต้น ทุกวันพระสำคัญผู้เฒ่าจะคอยจับตาสังเกตดู เมื่อเห็นทางร่มขาวจะสบายใจทำงานทำการอย่างมีความสุข เมื่อใดเห็นร่มแดงในไม่ช้าก็เกิดความเดือดร้อนลิดตามาเสมอ เพราะความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อหลวงทุ่งจี้ ชาวบ้านน่าจะจะมีประเพณีชนิดหนึ่ง เรียกว่า “กินข้าว” ทุกปีมีวันหนึ่งซึ่งชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงที่อยู่ละแวกนั้นจะชวนกันนำเอาเรือพร้อมด้วยเครื่องมือจับปลาต่างๆ เช่น แห อวน แหหลน หลาว ซ่อน ออกจากบ้านนา พายเรือขึ้นไปตามน้ำจับปลาด้วยเครื่องมือต่างๆ จนถึงดอยเจ้าพ่อจะหยุดเรือนำเอาปลาต่างๆ ที่จับได้มาลอบแกง อย่าง ทำอาหารแล้วจัดถวายเจ้าพ่อเป็นการเช่นสรวงบนบานขอความคุ้มครอง ปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข อาหารต่างๆ ที่ถวายพอเสร็จแล้วคนทั้งหลายจะกินกันหมดหากเหลือจะทิ้งไม่นำเอากลับบ้าน เพราะถือว่าเอามาเลี้ยงเจ้าพ่อ พอรับประทานอาหารต่างๆ กันเสร็จแล้วอย่างอิมหนาสำราญเรือทุกลำก็ล่องกลับ

สิ่งที่น่าประหลาดใจอย่างหนึ่งคือ ในวันนั้นชาวบ้านจะจับปลาได้มากเป็นพิเศษ ซึ่งประเพณีนี้จะคล้ายกับประเพณีการจับปลาบึกที่แม่น้ำโขง ชาวบ้านจะออกจากบ้านนาราว 7.00 น. คาดคะเนเวลาไปถึงดอยเจ้าพ่อหลวงไม่เกิน 12.00 น พอเสร็จจากพิธีกินข้าวจะกลับบ้าน

จากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยไปล่าสัตว์เล่าว่าบนยอดเขาดอยหลวงมีรอยพระพุทธรูปบาทเป็นหินมืออยู่รอยเดียว มีศาลาเล็กๆ อยู่หลังหนึ่ง สำหรับรอยพระบาทนี้ เรียกว่า “พระบาทดอยพระเจ้าหลวง” เพราะความเชื่อที่ว่ามีมาแต่โบราณ ความเชื่อนี้ยังคงมีอยู่คราบบเท่าปัจจุบัน ดังนั้น

พวกที่จะส่งแพจึงจำต้องทำพิธีบนบาน เช่นสรวงก่อนเดินทาง โดยล้มหมูตัวหนึ่ง พอเสร็จการถวายเจ้าพ่อแล้ว จัดการแบ่งให้ลูกต่อแพจนหมดสิ้น

สำหรับเรือเมื่อขึ้นมาจากกรุงเทพฯโดยปลอดภัย นายท้ายจะขอเงินจากเจ้าของเรือ 5 บาท เพื่อซื้อหมูมาถ้ำบนหนึ่งตัว ในครั้งก่อนขนาดหมูตัวละ 5 บาท เท่ากับหมูราคา 500 ในปัจจุบัน

จากความเชื่อนี้เอง จะเห็นได้จากคำจ้อยเกี่ยวกับล่องแก่งตอนหนึ่ง กล่าวพรรณนาถึงพิธีบูชา เช่นสรวงเจ้าพ่อหลวงทุ่งจ๊ะว่า

“ไก่เขี่ยดอกหลวงมาอิมน้ำ
แหงนผ่อขึ้นกอยดู
เสียงเตี๊ดข้าวข้าวเป็นเป็นเอהלัว
ไปแพวตำจั่วสบแจ่มป้อเจ้า
มาถวายองค์คำป้อพระ
เวต่านังหมูจุ่มลูกก้าตังเตี้ยเกยไป
ตวยอวนฟักตวยไปรักษา
ว่าขอลาหางตงอ้อมแก้ว”

แปลความว่า “คอยหลวงยื่นล้าชะโงกออกมา มองเห็นไก่ป่าคุ้ยเขี่ยหากินใกล้ๆ ทาง ได้ยินเสียงชาวบ้านเอะอะโวยวายกัน คิดว่าเขาทำอะไร จึงแหงนหน้าขึ้นดู ปรากฏว่าเสียงดังเหล่านั้น เป็นเสียงชาวบ้านกำลังช่วยกันตัดฟัน ”

และเมื่อแพไปถึงท่าวิ้ว ใกล้กับปากแม่น้ำแม่แจ่มอันเป็นเขตเจ้าพ่อหลวงทุ่งจ๊ะดูแลรักษา พวกลูกต่อต่างจัดสำรับจัดถวายเจ้าพ่อ บนบานกล่าวขอเจ้าพ่อช่วยคุ้มครองลูกต่อ รวมทั้งเจ้าของเรือ ซึ่งเดินทางไปค้าขาย

เกาะดอกเหล็ก

ตามการบันทึกและการศึกษาของสภาวัฒนธรรมอำเภอสามเงา พบว่าเกาะดอกเหล็กเป็นเกาะประวัติศาสตร์อยู่ตำบลบ้านนา ตามพงศาวดารกรุงธนบุรีบันทึกไว้ว่า เมื่อ พ.ศ. 2316 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ เสด็จยกทัพขึ้นไปตีเชียงใหม่ ครั้งที่ 2 ถึงเดือนตุลาคม 2317 กองทัพมาถึงเมืองตาก พระองค์ทรงทราบว่า ขณะที่ยกทัพของอะแซหวุ่นกี้ยกไปปราบมอญ พวกมอญสู้ไม่ได้หนีมาพึ่งเมืองไทย มาทางด่านพระเจดีย์สามองค์และลงมาทางด่านเมืองตากเฉพาะทางเมืองตาก พวกมอญแยกไปทางบ้านแม่ระมาด พวกหนึ่ง และตรงไปทางบ้านอุ้มวาบทางหนึ่ง กองทัพพม่าติดตามพวกมอญ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ จึงโปรดให้กองทัพน้อย ยกทัพไปขัดตาทัพพม่าที่เมือง

ตาก ส่วนทางเมืองตากแยกไปขัดตาทัพที่ตำบลบ้านนาเกาะดอกเหล็ก ส่วนกองทัพหลวงเร่งขึ้นไปเชียงใหม่ กองทัพพม่ายกมาทางแม่ระมาด มุ่งไปทางอุ้มวาบ ได้ข่าวว่าทัพไทยยกขึ้นไปตั้งรับที่เกาะดอกเหล็กทางบ้านนา ทัพพม่ากลัวจะเสียที่ไทยจึงยกทัพกลับไป เกาะดอกเหล็กมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของบ้านนาแต่บัดนี้ได้นอนนิ่งอยู่ในทะเลสาบเหนือเขื่อน

โบราณวัตถุในวัดตำบลบ้านนา

วัดที่สำคัญของบ้านนา คือ วัดพระธาตุลอย หุ่นจีระ อำเภอสามเภา จังหวัดตาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกไว้ว่า “เป็นพระเจดีย์ทรงลาวบุทองแดงปิดทองขนาดเล็กย่อมมีวิหารหลังหนึ่งกับกำแพงบริเวณและศาลาอาศัยหลายหลังยังบริบูรณ์ดี แต่เป็นวัดร้าง เพิ่งสร้างมาได้ 3 ปี เพราะทางฝั่งตะวันออกไม่มีท่าเลเพาะปลูก ราษฎรจึงพากันย้ายบ้านมาอยู่ทางฝั่งตะวันตก วัดก็เลยร้างไปด้วย แต่พระเจดีย์ธาตุลอยองค์นี้เป็นที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ คราวน้ำท่วมเมื่อ พ.ศ. 2460 พวกเมืองตากก็ได้มาหมายระดับน้ำไว้กับเสาศาลาซึ่งสูงกว่าลานพระเจดีย์ แต่กล่าวกันว่าน้ำไหลไปเสียทางอื่นหาเข้าไปท่วมลานพระเจดีย์ไม่” รองอธิบดีกรมศิลปากรได้ไปสำรวจและขุดค้นเมื่อวันที่ 15-17 สิงหาคม 2502 พบพระธาตุบรรจุอยู่ในโถมีพระแก้วและพลอยหัวแวนบรรจุอยู่ในโถด้วย นอกจากนั้นก็มีพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ และพระพุทธรูปสลักผอบเหลืองมีลายส่วนมากเป็นของแบบเชียงแสน มีแบบสุโขทัย 2 ชิ้น (ดูตารางที่ 3) นอกจากนี้ยังมีอีก 7 วัด คือ

วัดท่าโป่ง บ้านท่าโป่ง อำเภอสามเภา จังหวัดตาก เป็นวัดที่สร้างใหม่

วัดท่าเตื่อ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก รองอธิบดีฯ ได้ขุดค้นเมื่อวันที่ 18-20 สิงหาคม 2502 พบของแบบเชียงแสนและของรุ่นรัตนโกสินทร์ (ดูตารางที่ 4)

วัดหลวง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก รองอธิบดีฯ ได้ขุดค้นตั้งแต่วันที่ 21-23 สิงหาคม 2502 พบของแบบเชียงแสน (ดูตารางที่ 5)

วัดกลางทุ่ง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก เป็นวัดที่สร้างใหม่

วัดดอนแก้ว ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก มีเจดีย์เก่าอยู่องค์หนึ่ง (ดูตารางที่ 6)

วัดศรีแท่น ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก เป็นวัดที่สร้างใหม่

วัตถุโบราณต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้ที่บ้านอุ้มวาบ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเภา จังหวัดตาก (ดูตารางที่ 7)

พระพุทธรูปที่เก็บรักษาไว้โดยชาวบ้านนา

พระพุทธรูปจากวัดตำบลบ้านนา

เงินเหรียญที่ใช้ในสมัยก่อน

ตารางที่ 3 บัญชีแสดงรายการการวัดวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดค้นและได้รับจากวัดพระธาตุลอย ทั้งนี้ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซม.)	จำนวน	หมายเหตุ
1	เกศพระ		สัมฤทธิ์	ยาว 3 กว้าง ๒	1	
2	เกศพระ		สัมฤทธิ์	ยาว 3 ½ กว้าง 2	1	
3	ผ้าโศกแก้วเส็ก		แก้ว	ยาว 3 ½ กว้าง 2 1/2	1	
4	กรวดปัดทอง		หิน	ยาว 4 กว้าง 2 ½	10	ไว้บ้านนา
5	แก้วเส็กกลม		แก้ว	๑ 3	1	ไว้บ้านนา
6	พระแก้วเส็กสีขาวปางมารวิชัย	เขียนแสง	แก้วขาว	หน้าตัก 3 ½ สูง 6	1	เศียรหัก ไว้บ้านนา
7	พระแก้วเส็กสีขาวปางมารวิชัย	เขียนแสง	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 3 สูง 5	1	เศียรหักไว้บ้านนา
8	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย	เขียนแสง	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 8 สูง 17	1	สมบูรณ์
9	ผอบเคลือบมีลายดอกไม้	สุโขทัย	เคลือบดินเผา	กว้าง 8 ½ สูง 7	1	สมบูรณ์
10	ผอบเคลือบดินเผาสายจีน	สุโขทัย	เคลือบดินเผา	กว้าง 9 ½ สูง 7 ½	1	ไม่มีฝา
11	โถแก้วสีน้ำเงินเข้ม		แก้ว	กว้าง 13 ½ สูง 20	1	ไม่มีฝา
12	ถ้วยเคลือบดินเผา		เคลือบดินเผา	กว้าง 13 ½ สูง 4	1	กันชำรุด
13	ขันลงหิน		ทองเหลือง	กว้าง 16 สูง 5 ½	1	ชำรุด ไว้บ้านนา
14	พลอยหัวแหวนสีต่างๆ				63 + 12	ไว้บ้านนา
15	ขันตักหมาก		เงิน	ธรรมดา		ไว้บ้านนา
16	แหวน		ทอง		1	หักเป็น 5 ชิ้น ไว้บ้านนา
17	โถเคลือบดินเผาสายกากขูด		เคลือบดินเผา	กว้าง 16 ½ สูง 15	1	มีฝาพร้อม ไว้บ้านนา
18	พระแก้วเส็กสีขาวปางมารวิชัย	เขียนแสง	แก้วขาว	หน้าตัก 3 ½ สูง 4 ½	1	สมบูรณ์ ไว้บ้านนา

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซ.ม.)	จำนวน	หมายเหตุ
17	โกศเคลือบดินเผาสายก้านขด		เคลือบดินเผา	กว้าง 16 ½ สูง 15	1	มีฝาพร้อม ใ้บ้านนา
18	พระแก้วมรกตสีขาวปางมารวิชัย	เรียงแสน	แก้วขาว	หน้าตัก 3 ½ สูง 4 ½	1	สมบูรณ์ ใ้บ้านนา
19	พระสาวกแก้วมรกต (สังกัดจาบม)	เรียงแสน	แก้วขาว	หน้าตัก 3 ½ สูง 7	3	มีฐานแผ่นแก้วรองฐานองค์พระ ใ้บ้านนา
20	พระเครื่องแก้วมรกต	เรียงแสน	แก้วขาว	หน้าตัก 1 ½ สูง 3	1	สมบูรณ์ ใ้บ้านนา
21	แพวทองเหลือง		ทองเหลือง		1	ใ้บ้านนา
22	ผอบเงิน		เงิน	กว้าง 5 สูง 4 ½	1	สมบูรณ์ ใ้บ้านนา
23	ผอบแก้วมรกตบรรจุพระธาตุ		แก้วขาว	กว้าง ½ สูง 2 ½	1	มีฝาสมบูรณ์ ใ้บ้านนา
24	โกศเคลือบดินเผา		เคลือบดินเผา	กว้าง 9 ½ สูง 14	1	ชำรุด
25	เบ้าเงิน		ทอง		23	
26	พลอย				5	ใ้บ้านนา
27	เงินก้อน		เงิน	Ø 2	1	

หมายเหตุ : Ø เส้นผ่านศูนย์กลาง

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2502. พระที่นั่งทรงราชย์ใต้ท้องวัดตาก, กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ตารางที่ 4 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดค้นและได้รับจากวัดเพื่อ สำนอบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซม.)	จำนวน	หมายเหตุ
1	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เขียนแสง	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 50 สูง 81	1	เกตุไม่มี เกตุซ้อน (ไว้บ้านนา)
2	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เขียนแสง	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 50 สูง 79	1	เกตุซ้อน (ไว้บ้านนา)
3	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เขียนแสง	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 28 สูง 40	1	เกตุไม่มี (ฐานซ่อมปูน) หลังชำรุด
4	ขันเงิน		เงิน	Ø 11 สูง 6	1	
5	ดัลบเงิน		เงิน	Ø 3 ½ สูง 5 ½	1	มีฝาพร้อม
6	ดัลบเงิน		เงิน	Ø 6 สูง 5	1	มีฝาพร้อม
7	ดัลบเงิน 8 เหลี่ยม		เงิน	Ø 6 สูง 3 ½	1	มีฝาพร้อม
8	ดัลบเงิน		เงิน	Ø 6 สูง 3 ½	1	มีฝาพร้อม
9	เต้าปูน		เงิน	Ø 4 ½ สูง 3 ½	1	มีฝาพร้อม
10	เรือประทุนเงินพร้อมสายพายและดอ		เงิน	ยาว 15 ½ กว้าง 3 ½	5	
11	เงินเหรียญต่าง เล็กและใหญ่		เงิน		16	
12	แหวนทองคำหัวฝังทับทิม		ทองคำ		1	
13	แหวนทองคำหัวฝังพลอยสีฟามัน		ทองคำ		1	
14	แหวนทองคำหัวฝังทับทิมเป็นแหวนเกาะ		ทองคำ		1	
15	แหวนทองคำไม่ฝังพลอยอ้อมมะขาม		ทองคำ		1	
16	หัวปิ่นปักผมทองคำฝังพลอยสีดัลง		ทองคำ		1	
17	สายสร้อยทองคำร้อยมือตะขาม			ยาว 15 ½	1	

เจดีย์วัดท่าเคอ ตำบลบ้านนา จังหวัดตาก

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซ.ม.)	จำนวน	หมายเหตุ
17	สายสร้อยทองคำข้อมืออะชาบ			ยาว 15 ½	1	
18	แหวนทองเหลืองม้งพลอยและไม้ฝัง		ทองเหลือง		11	
19	เงินพดด้วง 1 บาท และเงินเฟื้อง		เงิน		6	
20	เงินชากีเยน		เงิน		1	
21	เงินแท่ง		เงิน	ยาว 3 ½	2	
22	เงินแท่ง		เงิน	ยาว 5 ½ กว้าง 1	1	
23	รูปสัตว์ทองเหลือง ม้า 1 ข้าง 2		ทองเหลือง	ขนาดเล็ก	3	
24	แก้งสีด้า		แก้ว		1	
25	เงินเป็นปึกกลมทำด้วยเงิน		เงิน	ยาว 6	1	
26	พระพิมพ์ดินเผา		ดิน		8	
27	พระพิมพ์พืดินแกะ		ดิน		1	
28	พระพิมพ์ชิน		ชิน		2	ชำรุด
29	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เชียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 80 สูง 1.08	1	ส่วนบริเวณหน้าตักชำรุด
30	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เชียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 73 สูง 1.17	1	เกศไม่มี ใบบ้านนา
31	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เชียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 45 สูง 80	1	เกศไม่มี ใบบ้านนา
32	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เชียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 40 สูง 86	1	บริบูรณ์ ใบบ้านนา
33	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เชียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 22 สูง 51	1	บริบูรณ์ ใบบ้านนา

หมายเหตุ : ๑ เส้นผ่านศูนย์กลาง

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2502. พระที่ทำการขุดได้ทั้งจังหวัดตาก, กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ตารางที่ 5 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่ขุดค้นและได้รับจากวัดหลวง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซ.ม.)	จำนวน	หมายเหตุ
1	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เรียงแสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 7 ½ สูง 21 ½	1	สมบูรณ์
2	พระพิมพ์		ชิน	กว้าง 9 สูง 14 ½	6	
3	พระพุทธรูปปางมารวิชัย		สัมฤทธิ์	หน้าตัก 4 สูง 6	2	ชำรุด 1 องค์
4	ทองเหลืองแท่ง		ทองเหลือง	ยาว 10 ½	3	ไว้บ้านนา
5	แจกันเคลือบ		เคลือบดินเผา	กว้าง 5 ½ สูง 8	1	

หมายเหตุ : ๑ เส้นผ่าศูนย์กลาง

ที่มา: พยจตหมายเหตุแห่งชาติ, 2502. พระที่ำำนรองขุดได้ที่จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: พยจตหมายเหตุแห่งชาติ.

พระพุทธรูปส่วนหนึ่งของชาวบ้านนา

ตารางที่ 6 บัญชีแสดงรายการการวัดอุโบสถต่างๆ ที่วัดต้นและได้รับจากวัดตอนแก้ว ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการวัด	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซ.ม.)	จำนวน	หมายเหตุ
1	เศียรพระพุทธรูป	เขียนสน	สัมฤทธิ์		1	
2	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เขียนสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 36 ½ สูง 58	1	สมบูรณ์ไว้บ้านนา
3	ทิวบรรจุพระธรรม		ไม้		1	
4	พระพุทธรูปปางมารวิชัย	เขียนสน	สัมฤทธิ์	หน้าตัก 28 ซม. สูง 40 ซม.	1	เกตุไม่มี (ฐานเชื่อมปูน) หลังชำรุด
5	ขันเงิน		เงิน	กว้าง 11 ซม. สูง 6 ซม.	1	
6	ดลับังเงิน		เงิน	กว้าง 7 ½ ซม. สูง 5 ½ ซม.	1	มีฝาพร้อม
7	ดลับังเงิน		เงิน	กว้าง 6 ซม. สูง 5 ซม.	1	มีฝาพร้อม
8	ดลับังเงิน 8 เหลี่ยม		เงิน	กว้าง 6 ซม. สูง 3 ½ ซม.	1	มีฝาพร้อม
9	ดลับังเงิน		เงิน	กว้าง 6 ซม. สูง 3 ½ ซม.	1	มีฝาพร้อม
10	เจ้าปู่เงิน		เงิน	กว้าง 4 ½ ซม. สูง 3 ½ ซม.	1	มีฝาพร้อม

หมายเหตุ : ๑ เส้นผ่านศูนย์กลาง

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2502. พระที่ทำการของวัดได้ที่จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ตารางที่ 7 บัญชีแสดงรายการวัตถุโบราณต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้ที่บ้านนอวาม ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

ลำดับที่	รายการวัตถุ	แบบ	ชนิด	ขนาด (ซ.ม.)	จำนวน	หมายเหตุ
1	พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์		สัมฤทธิ์	หน้าตัก 2 ฟุต สูง 3 ฟุต	1	สมบูรณ์ดีครบ
2	พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์		สัมฤทธิ์	หน้าตัก 8 นิ้ว สูง 12 นิ้ว	1	สมบูรณ์ดีครบ
3	พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์		สัมฤทธิ์	หน้าตัก 4 นิ้ว สูง 4 นิ้ว	1	เศียรขาด
4	พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์		สัมฤทธิ์	หน้าตัก 4 ½ นิ้ว สูง 4 นิ้ว	1	เศียรขาด
5	พระพุทธรูปเงิน			หน้าตัก 1 ½ นิ้ว สูง 2 ½ นิ้ว	1	สมบูรณ์
6	พระพุทธรูปดิน			หน้าตัก 1 ½ นิ้ว สูง 2 นิ้ว	1	สมบูรณ์
7	พระพุทธรูปดิน			หน้าตัก 3 ¾ นิ้ว สูง 5 นิ้ว	1	สมบูรณ์
8	พระพุทธรูปดิน			หน้าตัก 3 ซม. นิ้ว สูง 6 ซม.	3	สมบูรณ์

หมายเหตุ : ๑ เส้นนิ้วศูนย์กลาง

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2502. พระที่ท่านรอนขุดได้ที่จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

หลวงพ่อเพชรทั้งสององค์ที่อยู่กับชาวบ้านนา

พระพุทธรูปที่ขุดได้จากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

จากบทความ ของ ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ศาสตราจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในสมบัติศิลปจากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล พบว่า

“พระพุทธรูปที่ขุดได้จากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลทั้งหมดเป็นพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนชั้นหลัง หรือเชียงใหม่แบบสิงห์และแบบผสมทั้งนั้น

การเรียกพระพุทธรูปไทยที่พบในดินแดนลานนาและล้านช้างในเวลานี้ เรียกกันหลายอย่าง คือ ชันเดิม สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า สมัยเชียงแสนชั้นแรกและสมัยเชียงแสนชั้นหลัง ต่อมา นาย A.B.Griswold ชาวอเมริกันผู้ซึ่งได้ทำการตรวจค้นในเรื่องพระพุทธรูปไทยอย่างมากผู้หนึ่ง และยึดเอาทาง จารึก เป็นหลักลงความเห็น ว่า พระพุทธรูปไทยที่พบในล้านนาและล้านช้างนั้นไม่ควรจะเรียกว่าชั้นแรกและชั้นหลัง เพราะอันที่จริงที่สอบสวนได้

หลักฐานทางจารึกแล้วเป็นสมัยเดียวกัน คือเป็นสมัยทองของเชียงใหม่ ตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้าติโลกราชลงมา ทั้งนี้ ควรเรียกว่า พระพุทธรูปเชียงใหม่แบบสิงห์และเชียงใหม่แบบผสม แบบสิงห์ก็คือ พระพุทธรูปเชียงใหม่ที่ทำตามแบบพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์ปาละ แบบผสมก็คือพระพุทธรูปเชียงใหม่ทำตามแบบสุโขทัย นาย Griswold ได้พบและนำพระพุทธรูปที่มีจารึกทั้งแบบสิงห์และแบบผสมมาลงไว้ในหนังสือที่เขาแต่ง (Dated Buddha Images of Northern Siam) กว่า 100 องค์ ที่เก่าที่สุดจารึกใน พ.ศ. 2013 ลงมาจนถึง พ.ศ. 2392

พระพุทธรูปเชียงแสนแบบสิงห์ (คู่หลัง)

แต่ขอให้สังเกตว่า ทฤษฎีของ นาย Griswold มุ่งหาอายุในทางจารึกอย่างเดียว ไม่ดูในแง่ศิลปะเป็นใหญ่ ถ้าดูในแง่ศิลปะแล้วพระพุทธรูปที่เรียกว่า เชียงใหม่แบบสิงห์ที่มีจารึกนั้นไม่งามเท่าองค์งามๆ ที่ไม่มีจารึกสักองค์หนึ่ง เพราะฉะนั้น นักศึกษาเรื่องพระพุทธรูปไทยยังไม่เชื่อตามทฤษฎีใหม่ของ นาย Griswold ทั้งหมดเพราะพระพุทธรูปตามแบบปาละ ซึ่งทฤษฎีเก่าเรียกว่าเชียงแสนชั้นแรกนั้น ช่างชั้นหลังเขาก็ทำได้ แม้แต่เวลาที่ช่างที่บ้านช่างหล่อก็ยังทำกันอยู่ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เชื่อตามทฤษฎีเก่าคิดว่า พระพุทธรูปเชียงใหม่แบบสิงห์ที่มีจารึกนั้น เป็นของที่พวกช่างชั้นหลังทำขึ้นตามตำราที่จริง แต่ไม่สามารถทำให้งดงามเท่าของเก่าของเขาได้ ชื่อนั้นนักวิจารณ์ศิลปะทุกคนคงเข้าใจ ข้าพเจ้าเองก็มีส่วนในการค้นคว้าเรื่องนี้กับนาย Griswold มาเหมือนกัน แต่ข้าพเจ้ายังเห็นจริงตามตานักศิลปะอยู่ว่าเชียงแสนรุ่นเก่าจะได้ทำกันมาตั้งแต่ราว

พ.ศ.1600 ตามทฤษฎีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งได้ทรงแบ่งพระพุทธรูปไทยที่พบในลานนาและล้านช้างออกเป็น 2 ชั้น คือ สมัยเชียงแสนชั้นแรก และสมัยเชียงแสนชั้นหลัง

สมัยเชียงแสนชั้นแรก ทรงหมายถึงบรรดาพระพุทธรูปไทยที่ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย ครั้นราชวงศ์ปาละ คือ พระพุทธรูปที่มีลักษณะดังนี้ นั่งขัดสมาธิเพชร ฐานมีดอกบัวรอง พระองค์อวบอ้วน พระอุระนูน ชายจีวรหรือสังฆาฏิที่พาดพระอังสาซ้ายส้นอยู่เหนือพระถัน พระพักตร์สั้น พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม ไม่มีโพระศก เส้นพระเกศใหญ่เป็นต่อมกลม รัศมีเป็นต่อมหรือดอกบัวตูม ดังนี้ ทรงประมาณอายุตั้งแต่พระเจ้าพรหมทรงสร้างราชธานีไทยขึ้นที่เมืองเชียงแสนเก่าหรือก่อนนั้น คือ แควว พ.ศ. 1600 ลงมาจนถึงพระเจ้าเม็งรายสร้างพระนครเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. 1839 สมัยนี้มีพบแต่เพียงปางเดียว คือ ปางมารวิชัย

สมัยเชียงแสนชั้นหลัง ทรงหมายถึงบรรดาพระพุทธรูปไทยที่ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ซึ่งมีลักษณะดังนี้ นั่งขัดสมาธิราบ ฐานมีดอกบัวรองเหมือนสมัยเก่า ชายจีวรหรือสังฆาฏิที่พาดพระอังสาซ้ายยาวลงมาจนจดพระนาภี ปลายมีทั้งอย่างตัดเป็นเส้นตรง และเป็นแฉก พระพักตร์ยาวกว่าแบบแรก พระองค์ไม่อวบอ้วนอย่างสุโขทัย พระอุระแบน พระหนุเป็นปม มักมีโพระศก เส้นพระเกศละเอียดกว่าสมัยแรก รัศมีเป็นเปลวยาวอย่างสุโขทัย มีปางต่างๆ หลายปาง คือ ปางมารวิชัยเหมือนสมัยแรก ปางสมาธิ ปางอุ้มบาตร ปางกตรอยพระบาท ปางไสยา ปางนั่งห้อยพระบาท ปางถวายเนตร ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทับยืน เท่าที่พบแล้วเวลานี้มี 10 ปางด้วยกัน ทรงประมาณอายุว่าตั้งแต่สร้างเชียงใหม่ลงมาถึงสิ้นแผ่นดินพระไชยเชษฐา คือ พ.ศ. 2089 จากนั้นลงมาฝีมือช่างเสื่อมไม่ว่าจะมีพระพุทธรูปที่งามเข้าขั้นศิลปะ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเรียกพระพุทธรูปไทยอีกอย่างหนึ่งว่า สมัยก่อนลังกาवดีและสมัยลังกาवดี สมัยก่อนลังกาवดีทรงหมายถึงพระพุทธรูปไทยที่ทำตามแบบพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์ปาละ ซึ่งเชื่อว่าจะได้แบบอย่างเข้ามาถึงลานนา เพราะพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์ปาละเองก็มีพบในจังหวัดเชียงใหม่หลายองค์ พระพุทธรูปอย่างนี้ทรงเรียกในตำนานพุทธเจดีย์ว่า สมัยเชียงแสนชั้นแรก ต่อจากนั้นก็ถึงสมัยเชียงแสนชั้นหลังซึ่งได้แก่ลังกาवดี ศาสนาลังกาवดีขึ้นไปจากสุโขทัยในแผ่นดินพระเจ้ากือนา และแผ่นดินพระมหาธรรมราชาพระยาลิไท เรื่องมีอยู่ว่า (จากชินกาลมาลีปกรณ์) ก่อนหน้านั้นไม่นานนัก มีพระมหาเถระชาวลังกาवดีหนึ่ง ชื่อ มหาสามีอุทุมพร มายังริมทะเลประเทศ (คือเมืองมอญ) พระสุนเถระ ชาวสุโขทัย กับพระภิกษุผู้เป็นสหพยานอีกหลายองค์ทราบเข้า ก็ไปยังสำนักของท่านไปบวชอย่างลังกาवดีอีกครั้งหนึ่ง และได้ศึกษาธรรมวินัยอยู่กับท่าน พระยาลิไททราบความ ใคร่จะได้ภิกษุซึ่งสามารถทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง จึงส่งทูตไปขอพระภิกษุจากพระมหาสามีอุทุมพร พระมหาสามีอุทุมพรจึงส่ง

พระสุนทรเทพให้แก่มหาธรรมราชา เพื่อให้ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่างตามพระประสงค์ของพระมหาธรรมราชา พระมหาธรรมราชาทรงตีพระทัยยี่นั๊ก โปรดให้สร้างวัดอัมพวันาราม (คือวัดป่ามะม่วง) ขึ้น แล้วนิมนต์พระเถระให้อยู่ในวัดนั้น ทรงอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยทั้ง 4

ต่อมา พระเจ้ากือนาแห่งนครเชียงใหม่ ใคร่จะได้พระภิกษุซึ่งสามารถทำสังฆกรรมได้ทุกอย่างในเมืองเชียงใหม่บ้าง จึงส่งทูตไปยังสำนักพระมหาสมิทธิเทพในริมมะประเทศ เพื่อขอพระภิกษุพระมหาสมิทธิเทพจึงให้พระอานนทเถระศิษย์องค์หนึ่งของท่านมากราบทูลพระอานนทเถระจึงได้ไปลานนาประเทศ พระเจ้ากือนาทรงตีพระทัยยี่นั๊ก ปฏิบัติบำรุงพระเถระนั้นด้วยปัจจัยทั้ง 4 ส่วน พระอานนทเถระยังไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักอาจารย์ก็ไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม เมื่อไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม จึงทูลพระเจ้ากือนาให้ทรงทราบ ว่าพระอาจารย์ของท่านได้ส่งพระเถระรูปหนึ่งมาแล้วชื่อ พระสุนทรเทพ เวลานั้นอยู่ที่เมืองสุโขทัย พระสุนทรเทพเป็นผู้ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ขอพระองค์จงแต่งตั้งทูตไปขอพระสุนทรเทพมาเถิด อาตมาภาพจะได้ทำสังฆกรรมร่วมกับท่าน เมื่อพระเจ้ากือนาทรงทราบเช่นนั้นจึงส่งราชทูตไปยังเมืองสุโขทัย ทรงกำชับว่าให้นิมนต์พระสุนทรเทพมาให้อย่างดี ย้ำมาดยี่ไปเมืองสุโขทัยแต่ไม่สามารถนิมนต์พระสุนทรเทพมายังลานนาได้ ได้แต่พระสัทธาติสมาแต่พระอานนทเถระ ก็ไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรมร่วมกับพระมหาธรรมราชา ทูลขอพระสุนทรเทพ ราชทูตได้เฝ้า พระมหาธรรมราชาและทูลถึงพระประสงค์ของพระเจ้ากือนาให้ทรงทราบทุกประการ พระมหาธรรมราชาทรงปรารถนาจะให้ศาสนาอย่างลังกาวงศ์เจริญแพร่หลายไปยังส่วนอื่นๆ จึงยอมอนุญาตให้พระสุนทรเทพไปลานนาไทย คือ เชียงใหม่ กับราชทูต พระเจ้ากือนาโปรดให้พระสุนทรเทพอยู่ที่วัดพระยืน และในคราวนี้พระเจ้ากือนาโปรดให้สร้างพระพุทธรูป 4 องค์ ประดิษฐานไว้ในชุมพระมหาวีหารคือ วัดพระยีน จังหวัดลำพูน พระพุทธรูป 4 องค์ที่กล่าวนี้เวลานี้ยังเหลืออยู่องค์หนึ่ง ถึงถูกซ่อมแล้วหลายครั้งหลายคราวก็มีลักษณะเป็นพระพุทธรูป เชียงแสนชั้นหลังหรือลังกาวงศ์อยู่ และควรถือเป็นตัวอย่างได้ว่าพระเชียงแสนชั้นหลังเป็นอย่างไร พระพุทธรูปองค์นี้ตามศิลาจารึกว่าสร้างเมื่อ พ.ศ.1921

พระพุทธรูปเชียงแสนชั้นหลัง ซึ่งกำหนดไว้อย่างกว้างๆว่าตั้งแต่สร้างเชียงใหม่แล้ว คือ พ.ศ.1839 ถ้าเทียบปีที่พระสุนทรเทพขึ้นไปลานนาไทยก็ผิดกันถึง 73 ปี เรื่องของโบราณคดีเป็นอย่างนี้แหละ แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตัวของท่านเองเถิด" (หลวงบริบาลบุริภณห์, 2515: 17-22)

พระแก้ว

ได้ขุดพบพระแก้วจากวัดบริเวณตำบลบ้านนาซึ่งมีผู้ศึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะจึงได้นำบทความ ของ หลวงบริหารพินิจถุกิจ ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลอุทธรณ์ ในสมบัติศิลปจากบริเวณเขื่อนภูมิพลมาเผยแพร่ ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับพระแก้วดังนี้

“พระแก้ว” เป็นพระพุทธรูปเล็กๆ ที่แกะทำขึ้นด้วยแก้ว และแกะทำขึ้นจากหินสีต่างๆ จากกามรกต จากกามทับทิม บุษราคัม และพลอยสีต่างๆ ด้วย แต่ถ้าจะเอาวัตถุที่ไม่ใช่ เช่น จำพวกคลดต่างๆ หรือหิน หรือไม้มาแกะทำ ไม่เรียกว่า พระแก้ว เพราะไม่มีความใส

“วงการค้าเพชรพลอย (Jewellery Circle) ของโลก เขาแบ่งจำพวกหินสีต่างๆ ไว้หลายอย่าง แต่ที่สำคัญ คือ

1. จำพวกหินสีมีค่าสูง (Precious Stones) เช่น เพชร (Diamond) มรกต (Emerald) ทับทิม (Ruby) พลอยสีเขียวคราม (Sapphires) และไข่มุก (Pearl) ไข่มุกนี้หมายถึงไข่มุกแท้ที่เกิดโดยธรรมชาติ จากปากหอยชนิดหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกกันว่า หอยมุก (Pearl Oyster)

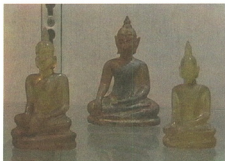
ไข่มุกเกิดโดยน้ำลายของหอยที่เกาะเป็นก้อนกลมอยู่ในปากหอยเป็นเวลานานปี ตามธรรมชาติไข่มุกมีสีขาวเหมือนรังเคลือบ เป็นสีต่างๆ โดยรอบ บางเม็ดมีสีดำ หรือสีชมพู ซึ่งมีค่ามาก จัดเป็นจำพวกพิเศษ แต่มีไข่มุกอีกชนิดหนึ่งที่เพาะขึ้น จากปากหอยเหมือนกันเรียกว่า Cultured Pearl คือ ผู้เพาะเลี้ยงหอยมุกไว้ในทะเลและให้วัตถุดิบหนึ่งกลมๆ ให้หอยอมไว้ น้ำลายหอยจะค่อยๆ เคลือบเม็ดกลมนั้นหนาขึ้นทุกที พอได้เวลาจับหอยขึ้นมาให้คายเม็ดมุกนั้นออก ดังที่ทำกันอยู่ในประเทศญี่ปุ่น มุกชนิดนี้ไม่จัดอยู่ในจำพวก Precious Stones

2. จำพวกหินสีมีค่า (Semi Precious Stones) ได้แก่ พลอยสีต่างๆ มีราคาสูง เหมือนจำพวกที่กล่าวมาในข้อ 1 เช่น บุษราคัม (Topaz) เพทาย (Zircons) พลอยสีม่วง (Amethyst) พลอยสีเขียวน้ำทะเล (Aquamarine) พลอยสีแดง (Spinel) หยก (Jade) แก้วไพฑูรย์ (Cat's eye) และอื่นๆ อีก ผู้เขียนจำไม่ได้

3. จำพวกหินสีต่างๆ (Coloured Stones) ซึ่งหาได้ตามเขามืออยู่ทั่วไป เช่น ทางหัวหิน เชียงใหม่ ลำปาง นครนายก เป็นต้น หินจำพวกนี้ เนื้ออ่อนมาก แกะเป็นพระพุทธรูปได้สะดวก มีผู้นำมาแกะจำหน่ายเนื่องๆ เมื่อเป็นหินเนื้ออ่อน ประกาย (Lustre) ที่ออกก็มีน้อยหรือไม่มีเลย หินจำพวกเนื้อแข็ง เช่น ที่กล่าวในข้อ 1 มีประกายงดงามมาก แต่มีใช้ว่าหินจำพวกที่กล่าวในข้อ 2 จะไม่มีประกายงามเสียเลย คงมีความงามเหมือนกัน แต่ไม่ถึงหินจำพวกที่กล่าวในข้อ 1

หินสีจำพวก Semi Precious Stones กล่าวโดยทั่วไป มีความแข็งน้อยกว่าหินจำพวก Precious Stones ถ้าความแข็งมีมากประกายแวววาวก็มีมาก เช่น เพชร เป็นต้น ทั้งนี้ หมายความว่า เมื่อเจียรไนแล้ว ประกายมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความแข็ง (Hardness) ของหินสีนั้นๆ

จำพวกหินสีดังกล่าวนี้ ถ้ายิ่งใหญ่ก็ยังมีราคามาก เพราะความหายากบวกราคาให้สูงขึ้น เช่น แก้วไพฑูรย์ เม็ดใหญ่ที่ได้จากกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีน้ำหนักกลิ้งตลอด เม็ด สีดงาม น้ำแฉ่มใสทั่วไป นับว่าหายากยิ่ง เมื่อคำนึงถึงอายุเวลาที่อยู่ในกรุประมาณ 500 ปีเศษ ด้วยแล้ว ก็ยากที่จะประมาณราคาถูก

พระพุทธรูปแก้วที่จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พระนคร

พระแก้วกุดศรีโฆงที่ขุดหาจากวัดศรีโฆง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ซึ่งถูกน้ำท่วมนั้น มีพุทธลักษณะเป็นสมัยเชียงแสนรุ่น 2 สังกัดได้จากสังขาภิที่พาดต่ำลง มาใต้พระอุระ พระเมาลีรูปบัวตูม พระพักตร์ยืนแบบหน้าเทวดา พระนาสิกโด่ง ฐานชั้นเดียว พระพุทธรูปลำสันแบบพระผู้ชาย วางพระกรท่าทางสง่าผ่าเผย ซึ่งนิยมทำกันในสมัยเชียงแสน ในสมัยนั้น เครื่องมือที่ใช้แกะทำ มิได้ดีเหมือนในปัจจุบัน มีมือแกะจึงไม่ละเอียดประณีต

พระแก้วไม่ใช่พระเครื่อง (Amulets) แต่เป็นพระบูชาชนิดเล็ก ที่นิยมบูชากันมาก และหายากด้วย นานๆ จึงจะพบสักองค์สององค์ ตามกรุต่างๆ ทั้งนี้เพราะวัตถุที่ทำหายาก และช่างที่มีฝีมือทำหายาก ขนาดองค์พระแก้วที่พบโดยมาก หน้าตักกว้าง 1 นิ้วฟุต ถ้าขนาดยิ่งใหญ่ก็ยังมีราคา เช่น ที่พบในกรุศรีโฆงนี้มีขนาดหน้าตัก ตั้งแต่ $\frac{1}{2}$ - 1 - 1 $\frac{1}{2}$ - 2 - 3 นิ้วฟุตเศษ ซึ่งนับว่าโตมากอยู่ ส่วนสีของพระแก้วถ้าเข้มก็ยิ่งคงงามกว่าสีอ่อน โดยมากสีของพระแก้วที่พบไม่ว่าสีใดเป็นสีน้ำอ่อน แต่สีเหลืองบุษราคัม พบน้ำสีเข้มก็มีบางองค์ ซึ่งเพิ่มราคาให้สูงขึ้น

พระแก้วกรุศรีโฆงนี้เท่าที่พบมีหลายสี เช่น สีน้ำผึ้ง (หรือสีบุษราคัม) ซึ่งมีทั้งน้ำอ่อน น้ำแก่ สีม่วงอ่อน สีกุหลาบอ่อน สีดำ สีขาว ซึ่งมีทั้งจำพวกหินขาวขุ่นและแก้วใสชนิดที่เรียกว่า แก้วน้ำค้าง พระแก้วที่ขุดพบจากกรุดังกล่าวนี้คงงามดีมาก เป็นกรุใหญ่ และเข้าใจว่าจะไม่พบมากมายเช่นนี้อีก พระแก้วที่ขุดพบคราวนี้ซึ่งนับว่าสำคัญ คือ

1. พระแก้วสีอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน แกะสลักด้านละพุทธจริยา คือ

ด้านลีลา	องค์สูง 5 เซนติเมตร
ด้านเปิดโลก	องค์สูง 5 เซนติเมตร
ด้านสมาธิ	หน้าตักกว้าง 2 เซนติเมตร
ด้านไสยาสน์	กว้าง 3 เซนติเมตร

ทุกองค์ฝีมือประณีตงดงามมาก ครอบกรุติดอยู่ทั่วทุกองค์ พระแก้วปางลีลา ไสยาสน์เปิดโลก ไม่ปรากฏว่าพบที่กรุใดในประวัติศาสตร์ของพระเครื่องและพระบูชา หากพบพระแก้วปางดังกล่าวนี้จัดว่าเป็นพิเศษทั้งความหายากและค่า พระแก้วเท่าที่พบเป็นปางมารวิชัยและสมาธิเท่านั้น พระแก้วสีอิริยาบถนี้สีเหลืองบุษราคัมค่อนข้างแก่ เป็นรูปสี่เหลี่ยมส่วนบนเล็ก ฐานกว้าง $4 \frac{1}{2}$ เซนติเมตร สูง 10 เซนติเมตร กล่าวได้ว่าเป็น "ยอดพระแก้ว" ซึ่งจะไม่พบองค์ที่สอง

2. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 8 เซนติเมตร สูง 10 เซนติเมตร สีบุษราคัมงามมาก พระนาสิกโด่ง แก้วพระพักตร์กระเอียดไปทางฝีมือช่างอินเดีย ขนาดใหญ่เช่นนี้หายากมาก

3. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง $6 \frac{1}{2}$ เซนติเมตร สูง 9 เซนติเมตร สีบุษราคัมผ่านสีเขียวอมค่าที่พระอุระลงมาถึงฐานงดงามน่าดู หายาก

4. พระแก้วปางมารวิชัย สีขาวน้ำค้าง หน้าตักกว้าง $8 \frac{1}{2}$ เซนติเมตร สูง 14 เซนติเมตร ปางมารวิชัย ขนาดใหญ่ สวยงาม

5. พระหินดำ หน้าตักกว้าง 6 เซนติเมตร สูง $8 \frac{1}{2}$ เซนติเมตร ปิดทองทั่วองค์ มีพระเกศทองครอบ ถอดได้ สังขยาภิเษกเป็นทอง ฝีมือละเอียดงดงาม ยอดพระเมาลีมีที่บรรจุพระธาตุ เข้าใจว่า เป็นองค์สำคัญองค์หนึ่ง ซึ่งกษัตริย์ประดิษฐานไว้

6. พระหินสีเขี้ยวมอย (เขี้ยวคล้า) ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 2 ½ เซนติเมตร สูง 5 ½ เซนติเมตร องค์ระฆัง พระพักตร์รี ฝีมืองดงาม นับว่าเป็นชิ้นหนึ่งยากที่จะพบ พระรอดล้อมยซึ่งพบกันทางจังหวัดลำพูน ก็แกะทำขึ้นด้วยหินชนิดนี้ กล่าวกันว่าทำในสมัยพระนางจามเทวี มีค่ามาก อาจกล่าวได้ว่า หายากที่สุดเจ้าพวกพระเครื่อง สีมอยเป็นคำที่เรียกกันทางภาคเหนือ

7. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 4 ½ เซนติเมตร สูง 7 ½ เซนติเมตร สีบุษราคัม น้ำอ่อน ปิดทองทั่วองค์

8. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 3 เซนติเมตร สูง 4 ½ เซนติเมตร สีบุษราคัม น้ำอ่อน ปิดทองทั่วองค์

9. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 3 เซนติเมตร สูง 4 ½ เซนติเมตร สีขาว ปิดทองทั่วองค์

10. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 3 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร เศษ สีเขียวกามรกตอ่อน

11. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 2 ½ เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร สีกาบห่มทึม ปิดทองทั่วองค์

12. พระแก้วปางมารวิชัย หน้าตัก 2 ½ เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร สีขาวน้ำค้าง พระเมาลีสูง พระพักตร์กลม สวยงาม

13. พระแก้วปางสมาธิ หน้าตัก 2 เซนติเมตร สูง 3 ½ เซนติเมตร สีขาวน้ำค้าง แกะติดกับฐานซึ่งสูง 1 ½ เซนติเมตร

14. พระแก้วปางสมาธิ หน้าตัก 2 เซนติเมตร สูง 5 ½ เซนติเมตร สีบุษราคัม น้ำอ่อน สวยงาม

นอกจากพระแก้ว ก็มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตัก 4 ½ เซนติเมตร สูง 6 ½ เซนติเมตร แกะทำด้วยไม้ ปิดทองทั่วองค์ พระอุระนูน พระชานุยกน้อยๆ ถ้าทางสง่าผ่าเผย ฐานกับบัวหาย พระเมาลีบัวตูม งามมาก

พระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตัก 2 เซนติเมตร สูง 4 เซนติเมตร พระเกศสูง แกะทำด้วยงาช้างละ 2 องค์ ชู้นาคเสมา" (หลวงบริหารพินิจถนกิจ, 2515: 23-30)

พระพุทธรูปแก้วผลึกองค์ใหญ่

พระพุทธรูปแก้วองค์เล็กในอิริยาบถต่างๆ

ประวัติศาสตร์เชิงสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านนา

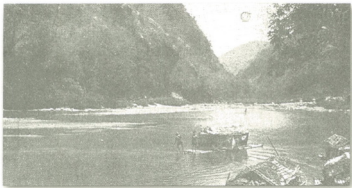
ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ตำบลบ้านนา

ตำบลบ้านนา เป็นตำบลประวัติศาสตร์ ตามการบันทึกของรศสุคนธ์ มาลาทอง เพราะมีบุคคลสำคัญมาเกี่ยวข้อง และมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คือ ประมาณปี พ.ศ. 1200 ล่วงมาแล้ว พระนางจามเทวีเสด็จมาจากขอมารค (ทางเรือ) จากเมืองลพบุรี ขึ้นมาตามลำน้ำปิงเพื่อไปครองนครหริภุญชัย (จ. ลำพูน ปัจจุบัน) ขบวนเรือของนางจามเทวี ได้มาหยุดพัก ณ เกาะทรายหน้าหมู่บ้านชาวบ้านนา เมื่อหยุดพักผ่อนพอสสมควรแก่เวลา ขบวนเรือก็เคลื่อนออกจากหาดทรายมุ่งไปเมืองหริภุญชัยต่อไป

ประมาณ ปี พ.ศ. 2316 ท้าพหมาก่องหนึ่งติดตามพวกมอญ ที่ถูกกองทัพพม่าตีแตกพ่ายหนีมาทางแม่น้ำมด บ้านอุ่มวบนเลยมาถึงเกาะดอกเหล็กบ้านนา ตามหลักฐานที่บันทึกไว้ในพงศาวดารกรุงธน และขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ยกกองทัพขึ้นมาทางเมืองตากเพื่อขึ้นไปเชียงใหม่ พระองค์ทราบข่าวทหารพม่ากองนี้ จึงได้นายกองนำทหารไปขัดตาทัพไว้ และตีทหารพม่ากองนี้แตกพ่ายหนีไป

แต่มีพวกโจรพม่าพวกหนึ่ง ประมาณ 50 - 60 คน พาพวกทำการปล้นสดมภ์บ้านเรือนราษฎรตามแนวชายแดน และเดินทางมาถึงหมู่บ้านวัดหลวงซึ่งมีประมาณ 60 กว่าครัวเรือน พม่าจึงเรียกหมื่นสี และนายอินตะต๊ิบ ที่เป็นหัวหน้าชาวบ้านวัดหลวงนี้ โดยบังคับให้ชาวบ้าน วัดหลวง นำเงิน 130 บาท ข้าวสาร 30 ถัง หมูใหญ่ 2 ตัว ไก่ 50 ตัว ไข่ 500 ฟอง บุหรี่ 5,000 มวน เหล้า 20 โห หญิงสาว 20 คน มาให้พวกตนแล้วจะไม่ทำลายหมู่บ้านวัดหลวงนี้ แต่ถ้าไม่นำของดังกล่าวมาให้พวกตนจะทำลายหมู่บ้านนี้ทันที หมื่นสี และนายอินตะต๊ิบ เห็นว่าพวกตนมีกำลังน้อยคงสู้พวกพม่าไม่ได้ จึงยอมเอาสิ่งของที่พวกพม่าต้องการมาให้ พร้อมให้คนมาทำอาหารให้พวกพม่า เมื่อพม่ากินเหล้าและดื่มหลงหญิงสาวที่ยักยามารมดจึงเมามายขาดสติ เมล่อวางอาวุธไว้เกาะกะ เมื่อหมื่นสีและนายอินตะต๊ิบเห็นดังนั้น จึงส่งสัญญาณให้แก่พวกตนที่แข็งแรงที่ชุมนุมอยู่ตามที่ใดนัดแนะกันไว้ พวกหมื่นสีกับนายอินตะต๊ิบ ประมาณ 40 คน จึงเข้ามาฟันแทงพม่าล้มตายไปหลายคน ส่วนพวกที่เหลือตายพากันหนีไปทางเกาะดอกเหล็ก พวกนายอินตะต๊ิบติดตามไม่ลัดละ พวกที่เหลือพากันหนีไปทางลำห้วยตาตะมะค่า พวกหมื่นสีและนายอินตะต๊ิบไปทันจึงฟันแทงพม่าล้มตาย 2 - 3 คน ส่วนพวกที่เหลือก็แตกพ่ายหนีไป

เมื่อเวลาล่วงเลยผ่านมานาน ชาวบ้านได้ทำไร่ที่เกาะดอกเหล็ก ปลูกพืชไร่ต่าง ๆ ขณะที่เก็บเกี่ยวขุดเอาฝักถั่วลิสง และหัวมันเทศ ได้พบมีตาคบเป็นสนิมฝังดิน 2 - 3 เล่ม ซึ่งอาจเป็นมีตาคบของพม่า ตามเรื่องที่ถูกกล่าวมาแล้ว

เส้นทางน้ำที่ใช้การเดินทาง

การล่องแพตามลำน้ำปิง

ประมาณ ปี 2476 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้เสด็จมาตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซากลับได้เสด็จโดยทางเรือจากเมืองเชียงใหม่ ล่องผ่านหมู่บ้าน เกาะ แก่ง มาตามลำต๊อบ จนถึงหมู่บ้านทุ่งจ๊ะ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้ทรงบันทึกว่า "พระธาตุลอย ตั้งอยู่ทางตะวันออกตรงข้ามกับหมู่บ้านบ้านทุ่งจ๊ะ"

ตำบลบ้านนาจึงเป็นตำบลประวัติศาสตร์ ที่มีบุคคลสำคัญผ่านมา และเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นดังได้กล่าวมาแล้ว

สภาพนิเวศน์ชุมชนบ้านนา

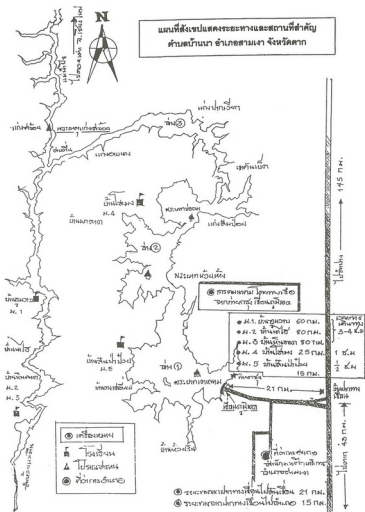
ตำบลบ้านนาคืออยู่บนฝั่งขวาที่เรียบสงบของลำน้ำปิง อยู่ในเขตอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ห่างจากอำเภอสามเงาไปทางทิศเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นตำบลเก่าแก่มาแต่โบราณ มีคนไทยล้วน ๆ อาศัยอยู่ประมาณ 5,000 คน (มุข สาลี และคณะ, 2542 : 9) แบ่งออกเป็น 12 หมู่บ้าน มีเนื้อที่คลุมบริเวณกว้างใหญ่แต่เป็นภูเขาเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื้อที่ราบมีน้อย อาณาเขตทิศเหนือจรดอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ตะวันออกติดเขตอำเภอฉี่ จังหวัดลำพูน และอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ทิศใต้ติดอำเภอบ้านตาก ตะวันตกติดอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก และอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 2,000 ตารางกิโลเมตร

ลักษณะสภาพนิเวศน์เดิมของตำบลบ้านนา จะเป็นเขาล้อมรอบมีที่ราบอยู่สองฝั่งแม่น้ำปิง เป็นที่ตั้งของบ้านนาแบ่งออกเป็น 12 หมู่บ้าน คือ

- หมู่ที่ 1 บ้านไต้ห้วย
- หมู่ที่ 2 บ้านเหนือห้วย หรือป่าจี หรือศรีแท่น
- หมู่ที่ 3 บ้านโค้งวัดหลวง หรือ ไท้งวัดหลวง(บ้านท่าเจ๊ก)
- หมู่ที่ 4 บ้านท่าเคื่อ
- หมู่ที่ 5 บ้านท่าพิกาน
- หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งจ๊ะ
- หมู่ที่ 7 บ้านโสมง
- หมู่ที่ 8 บ้านห้วย
- หมู่ที่ 9 บ้านห้วยบง
- หมู่ที่ 10 บ้านอุมวาว
- หมู่ที่ 11 บ้านหินลาด
- หมู่ที่ 12 บ้านนาโฮ

เรือก๋อที่ใช้ในการเดินทาง
ของชาวบ้านนา

พื้นที่เดิมของชาวบ้านนาที่จมอยู่ใต้น้ำบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

ทุ่งนาเดิมของชาวบ้านนา

ชาวบ้านนากับท้องถิ่นตนเอง

บางหมู่บ้านประกอบด้วยหลายบ้าน เช่น บ้านโค้งวังหลวง บ้านสันดินแดง บ้านท่าหินโก๊ะ ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 3 บ้านท่าเตือ บ้านเด่น บ้านยาง บ้านท่าโป่ง ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งจะเจ๊กได้ บ้านทุ่งจะเจ๊กเหนือ ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 6 บ้านโสมง บ้านหาดข้าวตอก บ้านท่าตุ้ม ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 7 บ้านห้วยสันมะขาม ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 8 เป็นต้น ซึ่งมีอาณาเขตดังนี้

ทิศตะวันตก	เป็นภูเขาสลับซับซ้อนบางส่วนพื้นที่ติดต่อกับอำเภอมะแมระมาต
ทิศตะวันออก	เป็นภูเขาทอดยาวมาจากทิศเหนือ มีภูเขาติดไปทางทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดลำปางและตำบลยกกระบัตร จังหวัดตาก
ทิศใต้	ภูเขาที่ทอดตัวยาวมาจากทางทิศเหนือมาสิ้นสุดที่ตอยเขาทัพ

จากการศึกษาสภาพนิเวศน์ของชุมชนบ้านนาโดยเริ่มจากที่ราบของบ้านหินลาด จะมีหินลาดชันลงไปถึงแม่น้ำปิง เดินลำบากมากโดยเฉพาะ วัว ควาย เดินไม่ได้เพราะจะหล่นลงตรง หินลาด ไจ้ที่ลึกวู่ว ควาย จะเดินผ่านไม่ได้จะมีเฉพาะทางเดินของคนผ่านหินลาดระยะทาง ประมาณ 20 เมตร จากหินลาดขึ้นไป 2 กม.จะมีหมู่บ้าน ชื่อบ้านไต้ห้วย ซึ่งเป็นหมู่ที่ 1 จะมีลำห้วย คัดขวางทางต้องข้ามห้วย เวลาหน้าฝนจะมีเรือรับจ้างข้ามฟากบรรทุกคนและบรรทุกจักรยาน ลำห้วยนี้เรียกว่า ห้วยนา ซึ่งเป็นห้วยทำเป็นฝายกั้นน้ำทำนาของ 5 หมู่บ้าน คือหมู่ 1-2-3-4 และ หมู่ 7 เป็นหมู่บ้านติดกับน้ำปิง พื้นที่ราบลุ่มมีพื้นที่นาอยู่ด้านนอกไปตามลำห้วย บ้านเรือนตั้งอยู่ เรียงรายตามลำน้ำขึ้นไปเรื่อย ๆ มีห้วยที่สำคัญ คือ ห้วยแม่ปู้ ห้วยนา ห้วยหลวง

ตามสภาพนิเวศน์ของหมู่ที่ 1 บ้านไต้ห้วย อยู่ติดลำห้วยด้านใต้ ต.บ้านนา มีลักษณะ เป็นแอ่งกระทะมีภูเขาน้อยใหญ่อ้อมรอบมีแม่น้ำปิงไหลผ่านตลอดแนวพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาที่ ขนาบริมน้ำปิงเป็นที่ตั้งชุมชนที่ทำไร่ตามริมลำห้วย ลักษณะหมู่บ้านจะอยู่ใต้ห้วยหรือสุดหมู่บ้าน เวลาฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมบ้านเรือนทุกปี หมู่บ้านจะปลูกติดกันไป โดยผืนนาส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ ลำห้วยหลัก ๆ ที่สะดวกในการทำนาเพาะปลูก จากเหนือห้วยเป็นบ้านหมู่ที่ 2 ชื่อบ้านเหนือห้วย ผู้คนที่ ต.บ้านนา จะปลูกบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงทั้งหมด คนที่ขึ้นล่องแม่น้ำ (ขึ้นกอง-ล่องกอง) จะรู้จักกันเกือบทั้งหมดตำบลบ้านนา (ถนนหน้าบ้านเรียกว่า นอกกอง) หมู่ที่ 2 จะติดกับแม่น้ำปิงและท้องนา มีวัดอยู่ 1 วัด ชื่อวัดพระจีหรือวัดไต้ จากหมู่ 2 ขึ้นมาจะเป็นโรงเรียนผดุงวิทยะ จะมีร่องน้ำที่ไหลจากท้องนากันเป็นเขตของหมู่ 2-3 ซึ่งจะเรียกว่า ไห้วัดหลวง ตรง หน้าโรงเรียนจะมีสะพานยาวจากหน้าโรงเรียนเข้าผ่านทุ่งนาเข้าไปวัด วัดนี้มีชื่อว่าวัดกลางไต่ (ไต่ คือ นา) ชื่อเป็นทางการว่า วัดคอนแก้ว และที่ไห้วัดหลวงจะมีอีก 1 วัดชื่อ วัดหลวง สองวัด นี้ขึ้นอยู่กับหมู่ที่ 3 บ้านไห้วัดหลวง

หมู่ที่ 3 มีผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด 3 คนด้วยกัน คือ

1. นายตา ปินตาโฮ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและเป็นที่ำนัน

2. นายยัง สีม่วงคำ เป็นผู้ใหญ่บ้านและได้เป็นกำนันในสมัยต่อมา

3. นายหมื่น กาละ เป็นผู้ใหญ่ที่อยู่ในช่วงรอยต่อระหว่างสร้างเขื่อน

จากท้องวัดหลวงขึ้นมาจะเป็น ท่าเจ็ก ที่เรียกว่า ท่าเจ็ก เพราะคนจีนจากเมืองตากหรือนครสวรรค์จะนำเรือขายของ-ซื้อของมาจอดที่นี่เป็นศูนย์รวมขายของที่มาจากทางใต้และทางเหนือ จะเป็นอาหาร เช่น ข้าว เกลือ หัวหอม หัวกระเทียม พริก และครั่ง เป็นต้น ซึ่งเอามาจากบ้านกะเหรี่ยง จากลำพูนและเชียงใหม่ เรือจะมาจอดขึ้น-ลง จึงเรียกว่า ท่าเจ็ก (ท่าน้ำที่คนจีนมาจอดเรือซื้อ-ขายสินค้า) ที่ท่าเจ็กจะมีกองกลาง (ชอยกลาง) เป็นทางเดินออกทุ่งนาและมีซื้อบ้านคือ สันดินแดง (ดินลูกรัง) มีทางเดินไปถึงบ้านห้วย จากท่าเจ็กจะถึงหัวน้ำที่มีศาลตั้งอยู่ เรียกว่า โองป้อเผ่าหลวง คือ มีศาลใหญ่ ซึ่งชาวบ้านหมู่ 3 ทั้งหมดจะไปทำบุญประจำปีบ้านทุกปี จากหัวน้ำจะมีหมู่บ้าน ชื่อว่า ท่าหินโก๊ะ เนื่องจากในลำน้ำปิงจะมีหินก้อนใหญ่หลายสิบก้อนขวางเรียงกันคล้ายแก่ง เรือแพเวลาหน้าแล้งต้องขึ้นล่องตามร่องหิน แต่กว้างพอที่จะผ่านไปมาได้ จากท่าหินโก๊ะ จะเป็นท่าเตือ จากท่าเตือขึ้นไปจะมีลำห้วยแบ่งเขตหมู่ 4 และ 5 มีสะพานข้ามเรียกว่า ห้วยขัว ต่อจากห้วยสะพานไปทางทิศเหนือเรียก หมู่บ้านท่าพิมาน อยู่ในหมู่ที่ 5 หมู่บ้านแถบท่าพิมานส่วนมากจะมีที่ทำนายน้อย ส่วนมากจะทำอาชีพไผ่ยาสูบ ทำสวน ส่วนทางด้านฝั่งตะวันออกของลำน้ำปิงจะมีการทำป่าไม้ ซึ่งเป็นศูนย์รวมทำไม้ของบริษัทบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์ ซึ่งบริษัทเหล่านี้จะมีช้างเพื่อลากซุง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจะทำแพไม้ซุงเป็นแพใหญ่ล่องลงไปส่งไม้ให้กับเมืองกำแพงเพชรและปากน้ำโพ นครสวรรค์

ประชากรของหมู่ 4 มีประมาณ 50 หลังคาเรือน ซึ่งแต่ละครัวเรือนมีสมาชิก โดยเฉลี่ยประมาณ ครัวเรือนละ 4-6 คน

พื้นที่โดยรวมของ หมู่ 4 ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ นอกจากบ้านท่าเตือแล้วยังมีอีก 3 หมู่บ้านที่ขึ้นกับหมู่ 4 รวมทั้งหมดเป็น 4 หมู่บ้าน คือ

1.บ้านท่าหินโก๊ะ

2.บ้านดลิ่งชัน

3.บ้านท่าเตือ

4.บ้านเด่นไม้ยาง

บ้านท่าเตือก่อนที่จะมีการอพยพ มีผู้นำหมู่บ้านด้วยกันทั้งหมด 4 รุ่น ด้วยกัน คือ

1. ผู้ใหญ่ใหม่ ยะเมา

2. ผู้ใหญ่สุข ทรัพย์ธรรม

3. ผู้ใหญ่เกียง ยะเมา

4. ผู้ใหญ่สม กาละ

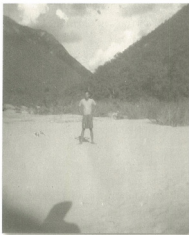
ส่วนสภาพนิเวศน์ของบ้านท่าเตื่อ หมู่ที่ 5 มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ของหมู่อื่น ๆ ดังนี้
อาณาเขตทิศเหนือ ติดกับ เขตหมู่ 5 บ้านท่าพิมาน

อาณาเขตทิศใต้ ติดกับ เขตหมู่ 3 บ้านท่าเจ็ก (บ้านโค้งหรือโห่งวัดหลวง)

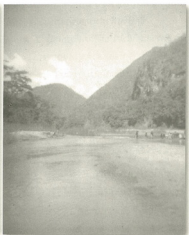
อาณาเขตทิศตะวันออก ติดกับ เขตแม่น้ำปิงถัดจากแม่น้ำ เป็นภูเขาตลอดแนว

อาณาเขตทิศตะวันตก ติดกับ เขตทุ่งนาของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นของ หมู่ 4 และ หมู่ 5

ในพื้นที่ของหมู่บ้านท่าเตื่อมีคลอง ชาวบ้านเรียก คลองน้ำทิ้ง ซึ่งไหลผ่านใจกลางของหมู่บ้าน สาเหตุที่เรียกว่า คลองน้ำทิ้ง เพราะคลองนี้จะไหลจากทุ่งนาผ่านกลางหมู่บ้านและไหลลงสู่แม่น้ำปิง

ขุนเขาที่โอบล้อมพื้นที่บ้านนา

สายน้ำปิงที่ผูกพันกับชาวบ้านนา

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยรอบบ้านนาเป็นที่ราบอ่างกะทะใบใหญ่รายล้อมไปด้วยภูเขา และมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน ประชาชนจึงบ้านเรือนอยู่ตามแนวริมฝั่งของแม่น้ำ ตลอดพื้นที่ปกคลุมไปด้วยห้วย หนอง คลอง บึง กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ บางแห่งมีน้ำตลอดทั้งปี บางแห่งมีน้ำบางฤดูกาล เช่น ห้วยนา เป็นห้วยที่มีน้ำตลอดปีและเป็นน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านนาทุกคน ปู่ย่าตาทวด ผู้ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกก็อาศัยห้วยนาท่าเหมืองบุกเบิกที่นาเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร เหมืองมีด้วยกันอยู่ 2 เหมือง คือเหมืองหลวง (หมายถึงเหมืองที่บุกเบิกครั้งแรก) และเหมืองบน (เป็นเหมืองบุกเบิกครั้งที่ 2 อยู่ด้านบนของเหมืองหลวง) ส่วนพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน

นามีประมาณ 3,000 ไร่ (จากการบันทึกของ ป. มาลาทอง) การปลูกในแต่ละปีสามารถเลี้ยงชาวตำบลบ้านนาได้ตลอดทั้งปี (ทำนาปีละครั้ง)

บ้านนาเป็นหมู่บ้านชนบท ลักษณะบ้านโดยส่วนมาก เป็นบ้านไม้ไผ่ชั้นเดียว หลังคามุงจาก มีการทำไร่ ทำนา เป็นอาชีพหลัก มีเลี้ยงโค กระบือ ประปราย บ้านอยู่ริมน้ำ มีถนนผ่านหน้าบ้าน เป็นถนนไม้ไผ่ดินลูกรัง บรรยายากครมรีน น้ำแม่น้ำใสสะอาด บ้านแต่ละหลังจะอยู่ห่างกันพอควร อากาศสดชื่น มีภูเขาล้อมรอบ หลังบ้านจะมีการทำนา ปลูกพืชผักกินเองและทำของใช้ในบ้านที่จำเป็นทั้งหมดเอง

ส่วนหมู่ 8 บ้านห้วย มีพื้นที่เป็นแอ่งกว้าง มีป่าไม้และภูเขาล้อมรอบซึ่งเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ของหมู่ 8 ไม่ได้ติดแม่น้ำปิง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 4 กิโลเมตร

ชื่อบ้านห้วย มาจากลักษณะของพื้นที่ ที่มีลำห้วยนาไหลผ่าน มีการกั้นน้ำไว้ใช้ในการเกษตร น้ำที่แบ่งออกจากห้วยนามี 3 สาย คือ

1. เมืองหลวง (เส้นกลาง) ระยะทาง 5 – 8 กิโลเมตร
2. เมืองน้อย ระยะทาง 5 – 8 กิโลเมตร
3. เมืองใต้ ระยะทาง 3 – 4 กิโลเมตร

มีวัดบ้านห้วย และโรงเรียน 1 แห่ง (โรงเรียนบ้านห้วย) บ้านเรือน ประมาณ 80 หลังคาเรือน การตั้งบ้านเรือนกระจายออกเป็น 3 จุดใหญ่ ส่วนใหญ่จะอยู่ทางฝั่งขวามือของลำห้วย ซึ่งลำห้วยสายนี้จะไหลสู่แม่น้ำปิง

ประวัติชุมชนบ้านนา

เมื่อหลายร้อยปีมาแล้วสันนิษฐานว่า ตำบลบ้านนาเป็นทะเลสาบเช่นเดียวกับปัจจุบัน ทะเลสาบนี้เกิดขึ้นเพราะมีภูเขาติดต่อกัน เขามิ่งตะวันตกเรียกว่า เขาแก้ว เพราะมีแก้ว (พลอย) มาก และเคยใช้เป็นฐานทัพฝ่ายไทย สมัยรบกับพม่าเงี้ยว จากหลักฐานที่เคยพบยังมีอ่างน้ำอยู่บนยอดเขาสำหรับให้ทหารได้ใช้ดื่ม ส่วนภูเขาที่อยู่ฝั่งตะวันออก เรียกว่า เขาทัพ เป็นฐานทัพของพม่าเงี้ยว มาตั้งทัพรบกับไทยจึงเรียกกันจนติดปากของชาวบ้านว่า ดอยแก้ว (เขาแก้ว) ดอยต๊ิบ ภูเขาสองลูกนี้ติดต่อกันจึงทำให้น้ำฝนไหลมาจากภูเขาฝิ่บนน้ำเหนือสุดของจังหวัดเชียงใหม่ ไหลมาแอ่อยู่ที่เขาสองลูกนี้ เพราะไม่มีทางไหลต่อไปได้เมื่อน้ำมากน้ำก็ล้นดินสันเขาที่ติดต่อกันไหลตกไปทางใต้เรียกว่า น้ำตก ทางเหนือเขานี้มีน้ำมากแอ่ขึ้นไปสูงจนเป็นทะเลสาบใหญ่ (ป.มาลาทอง, 2544 : 35)

น้ำเหนือเขื่อนภูมิพลเวลานี้ยังมีไม่ถึงครึ่งในสมัยก่อน เพราะเขาเบียดสองลูกหรือเบียดสองกอง ที่ลำนาปรทุกมาสมเบียดกองอยู่ในน้ำสองกอง เวลานั้นน้ำเขื่อนยังไม่ท่วม(ป.มาลาทอง, 2544 : 35) เบื่อนี้ในสมัยนั้นบรรทุกสำเภาล่องมาจากเชียงใหม่ หรือลำนานาและสันนิษฐานได้ว่า สมัยนั้นผู้คน

อาศัยอยู่ในที่สูง เช่น ผาเสียด วังคำ หลังเมือง หลังแก่งสร้อย อูมวาบ และมีวัดชื่อต่าง ๆ กันถึงร้อยกว่าวัดที่นับได้เพราะเห็นซากที่เป็นหลักฐานมี 99 วัด ล้วนแต่อยู่บนที่สูงทั้งนั้น จะเห็นได้ว่าเวลานั้นน้ำบึงคงจะมากอย่างเวลานี้ จึงทำให้คนสมัยนั้นต้องขึ้นไปอาศัยอยู่ในที่สูง (รสสุคนธ์ มาลาทอง : 2544) โดยทั่วไปชาวบ้านชอบอยู่ใกล้น้ำ ดังจะเห็นหลักฐานโบราณสถานอยู่ใกล้ห้วยหลายแห่ง

และจากการสันนิษฐานในเวลาที่ต่อมาดินหินที่ติดต่อกันนั้น ได้ถูกน้ำเซาะนานเข้าก็สึกกร่อนพังไปในที่สุดพังลงมาจนน้ำไหลได้สะดวก น้ำกัดเซาะจนลึกและกว้างเข้าทุกที เกิดเป็นร่องน้ำใหญ่ ที่ทางเหนือน้ำก็ลดน้อยลงทุกทีจนเกิดแผ่นดินขึ้นมา น้ำที่ไหลเป็นลำธารใหญ่ เรียกกันว่า แควบึง หรือแม่น้ำบึง เมื่อน้ำแห้งมากขึ้นจึงเกิดมีแผ่นดิน

สภาพป่าและหินที่ลาดลงสู่แม่น้ำบึง

ป่าและหาดทรายในพื้นที่บ้านนา

พวกชาวลัวะที่อยู่หลังเมืองแก่งสร้อย เกิดขาดแคลนน้ำ (ในฤดูฝนไม่ขาดแคลนน้ำแต่ฤดูแล้งลำบากมาก) จึงสันนิษฐานว่าชาวลัวะได้อพยพลงมาจากภูเขามาอยู่ริมแม่น้ำบึง เพราะมีหลักฐานยืนยันว่าบนเขาสูงนั้นต้องมีคนอยู่อาศัยเพราะว่ามีวัดถึง 99 วัด ตั้งแต่หลังเมืองแก่งสร้อยลงมาถึงบ้านวังคำ (เวลานี้เรียกว่าบ้านโสมง) ที่นามีมาก เช่น นานทองแสง ดินแดง ขอบดั่ง นาวังคำ นาแสนน้อย นาแสงหลวง อุปกรณ์การทำนา ซึ่งพบโดยนายอู่ ก่าแก้ว ได้เขาสไถที่วังคำ 2 อัน กว้างประมาณ 10 นิ้ว ยาว 1 คอก แต่นายอู่ได้ให้ท่านพระครูบาพุทธเจ้าไปทูลจนหลวง ผสมทำ

บ้องไฟพะเนียง ส่วนเครื่องประดับมีผู้พบแหวนดักทวงหนึ่งขนาดใหญ่ 2 นิ้วมีคนปัจจุบัน (ป. มาลาทอง, 2544 : 36) กล้องยาสูบทำด้วยดินสลักลวดลายสวยงามมากใหญ่กว่ากล้องยาเวลา นี้ 2 เท่าเช่นกัน ซากกล้องยาประจำโต๊ะของเจ้าลี้วะ ที่เมืองแก่งสร้อยเป็นกล้องใหญ่ที่มีก้านสำหรับสูบ 12 ก้าน ลักษณะนั่งเป็นวงกลมจำนวน 12 คนพอดี เอายาเส้นใส่กล้องแล้วจุดไฟไล่คนต่างสูบ

จากการสันนิษฐาน คาดว่า ชาวลี้วะอพยพจากหลังแก่งสร้อยวังคำ หนองแสง ชลข ลงตามน้ำปิงที่น้ำทะเลสาบได้แห้งเหือดลงจนมีแผ่นดินเกิดขึ้น ต่างอพยพลงมาจากที่สูงเป็นกลุ่ม มาตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ห้วย เรียกว่า หมู่บ้านไล่ห้วย

อีกกลุ่มหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือห้วย เรียกว่า บ้านเหนือห้วย อีกกลุ่มหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่สันมะขาม เพราะที่ตรงนั้นเนินสูงเรียกว่า บ้านสันมะขาม บ้านสันป่าคา เมื่อชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนอาศัยเป็นหลักฐานดีแล้วได้สร้างวัดขึ้นหนึ่งวัดเรียกว่า วัดศรีแท่น ในการสร้างวัดนั้นโดยมากเป็นผู้มีฐานะ ต่างแข่งกันสร้างวัดไว้ในหมู่บ้านของตนและสร้างวัดอยู่กลางป่าอีกวัดหนึ่งเรียกว่า วัดสันขวาง อีกพวกหนึ่งมาอยู่ใกล้วัดหลวง และบ้านสันดินแดงพวกนี้ได้สร้างวัดขึ้นอีกอยู่ริมฝั่งน้ำปิงเรียกว่า วัดหลวง ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อจากวัดหลวงเป็นวัดสามัคคี ชาวบ้านได้ย้ายวัดสันขวางลงมาตั้งอยู่กลางทุ่งใกล้บ้านเรียก วัดกลางทุ่ง ทางราชการเรียก วัดดอนแก้ว เพราะอยู่ที่ดอนกลางทุ่งนา มีนาล้อมรอบวัด (ป. มาลาทอง, 2544 : 37)

สภาพบ้านเรือนของชาวบ้านนาในอดีต

ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าดินโค้ง เพราะที่หน้านั้นมีกองหินใหญ่ ๆ ทับถมกัน และบ้านท่าเตือ ชาวบ้านได้สร้างวัดขึ้นอีกหนึ่งวัด เรียกว่า วัดท่าเตือ เพราะที่ท่าลงน้ำ นั้นมีต้นมะเดื่อใหญ่จึงเรียกว่าท่าเตือ

ชาวบ้านที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านต้นไผ่ยาง เพราะมีต้นยางมากจึงเรียกว่าบ้านต้นไผ่ยาง อีกพวกหนึ่งอยู่เหนือห้วยปางวางเรียกว่า บ้านท่าโป่ง เพราะที่หน้านั้นมีโป่งมีแต่ดินไม่มีหญ้าเลย บ้านต้นไผ่ยาง บ้านท่าพิมาน บ้านท่าโป่ง ได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งเรียก วัดท่าโป่ง ชาวบ้านอีกพวกลงมาอยู่อีก 3 หมู่ด้วยกันเรียก บ้านทุ่งจ๊ะได๋ ทุ่งจ๊ะเหนือ บ้านโสมง ซึ่งอยู่ห่างไกลกัน และชาวบ้านอีกพวกไม่ยอมลงมาอยู่ริมน้ำปิง ชอบอยู่ตามลำห้วยจึงเป็นบ้านห้วยและชาวบ้านห้วยก็สร้างวัด เรียก วัดบ้านห้วย นอกจากนี้ยังอาศัยอยู่ตามห้วยต่างๆ อีกเช่น บ้านห้วยบง บ้านห้วยกล้วย เป็นต้น อีกพวกลงมาอยู่ริมฝั่งน้ำแม่ตื่นเรียก บ้านอูมวาบ ต่อจากบ้านอูมวาบ ขึ้นไป เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

เมื่อชาวลัวะอพยพลงมาอยู่ตามที่ลุ่มใกล้น้ำดังกล่าวมาแล้ว จึงรวมกันเป็นหมู่บ้าน เป็น ตำบลบ้านนา มีทั้งสิ้น 12 หมู่บ้าน ขึ้นอยู่กับอำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ทั้ง 12 หมู่บ้าน เรียงตามลำดับจากใต้ไปเหนือตามแม่น้ำปิงคือ หมู่ที่ 1 บ้านห้วยไต่ หมู่ที่ 2 บ้านเหนือห้วย หมู่ที่ 3 บ้านโค้งวัดหลวง สันดินแดง หมู่ที่ 4 บ้านท่าเตือ หมู่ที่ 5 บ้านท่าพิมาน หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งจ๊ะเหนือ หมู่ที่ 7 บ้านโสมง ไปตามลำห้วย ได้แก่ หมู่ที่ 8 บ้านห้วย หมู่ที่ 9 บ้านห้วยโป่ง หมู่ที่ 10 บ้านอูมวาบ อยู่ลำน้ำแม่ตื่น หมู่ที่ 11 บ้านนาโหล่ชาวเขาเผ่าเป็นกะเหรี่ยง หมู่ที่ 12 บ้านหินลาดเป็นชาวกะเหรี่ยงเช่นกัน ชาวบ้านนามีการติดต่อซื้อขายสินค้ากับชาวเชียงใหม่ ชาวลำพูน โดยใช้ไม้ไผ่ ทำแปรรูปทุกเมือง หอม กระเทียม น้ำมันหมู ล่องมาตามลำน้ำปิง มาขายที่บ้านนา บ้านตากกระแง (เมืองตาก) เลยถึงปากน้ำโพจังหวัดนครสวรรค์ ชาวบ้านนามิยมนำข้าวเปลือกมา บรรทุกของป่าลงมา ขายที่อำเภอบ้านตากและอำเภอมือง ขากลับจึงซื้อของอุปโภค บริโภคจากเมืองตากไปขายให้ชาวบ้านนา

ชาวบ้านนามีการค้าขายกับชุมชนภายนอกโดยเก็บของป่า เช่น พืช หนั้ว เขาสัตว์ ครั่ง เป็นสินค้าออกของตำบล สินค้าขายเข้าได้แก่ เกือบ กะปิ น้ำปลา น้ำตาล เสื้อผ้า ชาวบ้านทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลักและเลี้ยงสัตว์ เช่น ควาย หมู เพื่อเป็นอาหาร

วิถีชีวิตชาวบ้านนา

ชีวิตของชาวบ้านนาอยู่กันอย่างเรียบง่าย พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระบบเครือญาติ ที่มีความเอื้อเฟื้อและไมตรีต่อกัน ดังจะเห็นตัวอย่างจากยามป่วยไข้จะไปเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือกัน ถูกลูกหลานชาวบ้านจะไปช่วยแรงร่วมกันจนกว่าจะเสร็จทุกงานโดยชาวบ้านจะมีความผูกพันร่วมกัน ชาวท้องถิ่นเดียวกันทุกคนจึงพึ่งพาอาศัยกันอย่างป้อปองน้องฉันทน์ญาติมิตร มีการแลกเปลี่ยนสินค้า

คำ เช่น มีมะพร้าวไปแลกข้าว หาปลามาได้นำมาแลกพริกแลกเกลือ เมื่อสัตว์เลี้ยงตายในบางครั้งก็จะแจกจ่ายกัน เช่น ควายตายจากการติดหุ้มโคลนตามที่หนอง ชาวบ้านจะไปช่วยกันปลดปล่อยไปล่าสัตว์ป่าได้ก็นำมาแบ่งกัน ชาวบ้านจะมีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี

สำหรับการจัดการน้ำที่จะเอาเข้าไปใช้ในพื้นที่จะมีการร่วมประชุมโดยติเกโละ (ติเกราะ) และส่วนใหญ่จะเคารพเชื่อฟังผู้นำคือ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือมาก เจ้าอาวาสวัดตำบลบ้านนาชาวบ้านต่างนับถือเลื่อมใส ชาวบ้านจะมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายแบบชนบททั่วไปโดยมีชีวิตและวิถีพึ่งพาธรรมชาติซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายของธรรมชาติการดำเนินชีวิตใช้ระบบพึ่งพาตนเองกันในทุกกิจกรรม

เด็กๆ บ้านนาและพื้นที่วิ่งเล่นซึ่งเป็นทุ่งนา

วิถีชีวิตชาวบ้านนาที่อาศัยแพในการเดินทาง

ชาวบ้านมีชีวิตร่วมกันอย่างรักใคร่สามัคคี ไม่มีโจรผู้ร้าย ชาวบ้านจะเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย เอาไว้ใช้ไถนา ไม่จำว่าควายเป็นอาหาร เพราะชาวบ้านจะมีวัฒนธรรมสูง นอกจากวัวควายจะเสียชีวิตโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่น ถูกสัตว์ทำร้าย บ้วยตาย ชาวบ้านก็จะนำมาทำเป็นอาหาร และแบ่งแจกจ่ายกันทั่วหมู่บ้าน เมื่อทำนาเสร็จก็ปล่อยวัว ควาย เหล่านั้นไปหากินในป่าไม่ต้องคอยควบคุมเลี้ยงถึงเวลาจึงไปดูแล เวลาเก็บเกี่ยววัวควายจะกลับมาเอง วิถีชีวิตของชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เมื่อมีงานเทศกาลจะช่วยกันโดยไม่ต้องจ้างคนงาน ข้าวปลาอาหารไม่ต้องซื้อเพราะชาวบ้านจะไปหาเองหรือปลูกข้าวไว้กินเองและทำไร่ ทำนา ทำสวน ตามวิถีที่เคยสืบทอดกันมาโดยไม่เบียดเบียนป่า ชาวบ้านจะพึ่งพาป่าเพียงพอกินพอใช้เท่านั้นไม่ได้นำมาขาย ยามเจ็บป่วยจะมีหมอแผนโบราณรักษา

อาชีพส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพเกษตรกรรม ทุกหลังคาเรือนจะมีที่ทำนาเพราะสภาพพื้นที่ส่วนมากเหมาะแก่การทำนา ส่วนการทำไร่จะมีไร่ย่อย ไร่ยาสูบ ปลูกฝ้ายและปลูกละหุ่ง เป็นต้น วิถีชีวิตของผู้นับถือนาจะผูกพันกับธรรมชาติ แม่น้ำ ต้นไม้ พืชผัก อาหารปลูกกันเองภายในครัวเรือน คนที่มีรายได้น้อยมักจะมีอาชีพรับจ้าง เช่น ค่ายหญ้า ทำสวน

อาชีพรับจ้าง ชาวบ้านจะรับจ้างทำไม้ให้กับบริษัท บอร์เนียว ซึ่งเป็นบริษัททำไม้ของฝรั่งได้ค่าแรงเป็นต้นๆ ละ 1 บาทบ้าง 70 สตางค์บ้าง ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายเท่านั้นที่ทำ และรับจ้างบริษัทบอเนียวตัดไม้สัก ท่อนเล็ก 5 สตางค์ ท่อนใหญ่ 10 สตางค์ ชาวบ้านนาบ้างก็รับจ้างต่อเรือบรรทุกเอาของที่เมืองระแหง ใช้เวลาในการเดินทาง 5 คืน 6 วันได้ค่าจ้างคนละ 5 บาท บางคนรับจ้างเบิกล้างถางพงที่นา ลากดินทำนา รับจ้างเอาข้าวเข้ายุ้ง พิษเศรษฐกิจหลักของบ้านนา คือ ยาสูบ ฝ้าย ละหุ่ง พริก ครั่ง และชัน โดยเฉพาะยาสูบจะมีจำนวนมากขายได้ในราคา กิโลละประมาณ 4-5 บาท

ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินจะถางป่าเพื่อบุกเบิกที่ดินใช้ทำนาประมาณ 3-4 ไร่ ในหนึ่งปีเรียกว่าเบิกนา ปีต่อๆ ไปจะเบิกนาเพิ่มขึ้นจนได้พื้นที่นาว่างพอเพียงแก่การเพาะปลูกเพื่อบริโภค เมื่อได้ผลผลิตจะนำมาขาย เมื่อถึงฤดูฝนจะมีเห็ดหลายชนิด เช่น เห็ดโคน เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เห็ดไข่เหลือง และเห็ดรวก ชาวบ้านจะเก็บมาทำอาหารโดยไม่ต้องซื้อ หน่อไม้หาเองจากในป่า ถ้าได้จำนวนมากจะนำไปดองไว้กินตลอดทั้งปี

หลังฤดูทำนาผู้หญิงจะปั่นฝ้าย ทอหูก เย็บเสื้อผ้า เอาไว้ใช้ ซึ่งคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านจะมาเรียนรู้และสืบทอดวิธีการต่าง ๆ จากพ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาต่อไป

กรรมวิธีในการทอผ้าจะเริ่มตั้งแต่การปั่นฝ้าย ย้อม และทอ มีการใช้สีธรรมชาติ เช่น ไม้ฝางจะย้อมได้สีแดง มะเกลือจะได้สีดำ ขั้นตอนต่างๆ นี้ ชาวบ้านจะทำเองทั้งหมด

การอยู่ไฟของหมู่บ้านนา หลังจากทีกลอดลูกแล้วจะอยู่ไฟ ลักษณะคือ ชุตหลุมเป็นวงกลม หิน 3-5 ก้อน เสาไฟจนวนแล้วเอาใส่ในหลุม มีไม้ปัก เสือรำแพนคลุม (อยู่กระโจม) ต่ำสมุนไพร นำไปสาดลงในกระโจม (หลุมเต้า) ให้อุณหภูมิร้อนขึ้นมา พอความร้อนพอเหมาะจะเอาตัวมาคลอเคล้าในกระโจมให้อุณหภูมิร้อนขึ้นไปที่กระโจมด้านบน ใช้เวลาอยู่ในกระโจมประมาณ 5-10 นาทีหรือนานกว่านั้นยิ่งนานจะยิ่งดี เมื่อออกจากกระโจมแล้วต้องรอให้เหงื่อแห้งเสียก่อนจึงอาบน้ำได้ การอยู่ไฟจะต้องอยู่นานเป็นเดือน ทุกวัน ๆ ละ 2 เวลา ก่อนกินข้าว เวลาเช้าน้ำ การอยู่ไฟนั้นทำให้กระดูกของหมู่บ้านหลังกลอดลูกเข้าอยู่และช่วยทำให้สุขภาพดี

เนื่องจากบ้านนาเป็นตำบลที่ตั้งรายล้อมไปด้วยภูเขาและมีแม่น้ำปิงไหลผ่าน อีกทั้งยังมีห้วยหนองคลองบึงไหลผ่านทั้งตำบล ที่ตั้งของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม ที่ดินอุดมสมบูรณ์มาก ดังนั้นอาชีพหลักของชาวบ้านคือ อาชีพเกี่ยวกับการเกษตรดังกล่าวมาแล้ว

อาชีพทำนา พื้นที่ทำนาในตำบลบ้านนากว้างขวางมากประมาณการได้ 3,000 ไร่ (บันทึกของ ป. มาลาทอง) ดังนั้นการทำนาในแต่ละปีจึงสามารถเลี้ยงคนทั้งตำบลได้ โดยทำนาแต่ละครั้งจะเริ่มลงกล้าตั้งแต่ช่วงเช้าพอรุ่งและเก็บเกี่ยวประมาณเดือนสาม การเก็บเกี่ยวข้าว บ้างก็ลงแขกเก็บเกี่ยว บ้างก็ร่วมเก็บเกี่ยวกันในครอบครัว เนื่องจากอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านตำบลบ้านนาเดิม รวมทั้งบ้านท่าเตือ หมู่ 4 เช่นกัน ซึ่งวิถีในการดำรงชีวิตของชาวบ้านโดยมากจะเกี่ยวพันกับการทำนาดิลอดลูก

ช่วงฝนตกเริ่มฤดูกาลตรงกับเดือน 5 หรือเดือน 6 ผู้ชายบ้านนาจะเริ่มซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ อาทิ ซ่อมคันไถ และเตรียมไปด่อนวัว ด่อนควายมาใช้แรงงาน ซึ่งปกติจะเลี้ยงโดยปล่อยให้หากินกันอยู่ตามป่า ส่วนคนที่ไม่มีวัว ควายเป็นของตนเองจะไปเช่าจากคนอื่น หากเก็บเกี่ยวเสร็จค่อยนำข้าวเปลือกมาใช้คืน โดยในสมัยนั้นจะคิดค่าแรงควายตัวละ 10 ถัง หลังจากใช้แรงงานเสร็จจึงปล่อยเข้าป่าเหมือนเดิม

การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการตีข้าวของชาวบ้านนา (จำลองวิถีชีวิตจากงานสืบสวนวัฒนธรรม บ้านนา, สิงหาคม 2545)

ช่วงหัวนกล้ำซึ่งตรงกับเดือน 7 จะเป็นช่วงไถและหัวนกล้ำ เนื่องจากในตำบลบ้านนาทำนาปีคือ ทำปีละครั้ง ชาวบ้านทำนาทำจึงต้องไถและหัวนกล้ำไว้ก่อน พอต้นกล้าที่หัวนสูงพอประมาณ 1 ขั้ว ลำต้นแข็งแรงก็จะถอนและนำไปดำอีกครั้งหนึ่ง

ช่วงไถและดำ ตรงกับเดือน 8 พอบ้านจะตื่นแต่เช้า เริ่มต้นชีวิตตั้งแต่ก่อนรุ่งสาง น้าวัวหรือควายออกจากบ้านแต่เช้ามืด เพื่อไปไถกลบดินและไถคราด เก็บเศษหญ้าออกจากพื้นที่นาเพื่อสะดวกกับการดำ เหตุที่ต้องออกแต่เช้าเพราะช่วงเช้าเป็นช่วงที่อากาศดีและไม่ร้อนเกินไป วัวหรือควายที่ใช้แรงงานจะได้ไม่เหนียวมาก เพื่อเตรียมไถนาให้พร้อม เมื่อสมาชิกในบ้านมาก็สามารถนำกล้ามาดำได้เลย โดยไม่ต้องเสียเวลารอให้ไถก่อน การดำนาจะถือฤกษ์ดีหรือวันดีถึงจะเริ่มดำ ส่วนแม่บ้านจะมีหน้าที่เตรียมเสบียงข้าวปลา อาหาร น้ำ หมากพลู เมี่ยงไว้ให้พร้อมแล้วค่อยหอบตามไปทีหลัง หากมีการลงแขกจะเตรียมไว้มากเป็นพิเศษ

ทั้งช่วงเวลาจนข้าวตั้งท้อง จากคำบอกเล่าของพ่ออุ้ย แม่อุ้ยเป็นช่วงที่ท้องนาของตำบลบ้านนาสวยที่สุด เนื่องจากท้องทุ่งนาเป็นสีเขียวสดลูกทูลูกตา ถัดจากทุ่งนาก็เป็นภูเขาซึ่งเป็นเหมือนฉากอยู่ลิบๆ วิถีชีวิตของชาวบ้านช่วงนี้จะเป็นช่วงของการดูแลรักษาข้าวให้ต้นข้าวที่ดำไว้สามารถออกรวงและออกรวงจนเก็บเกี่ยว บ้างก็มีกระท่อมเฝ้าที่ปลายนา ชาวบ้านจะปลูกและถอนวัชพืชบ้างเป็นระยะ และปล่อยน้ำออกจากนาหรือกักน้ำไว้ตามช่วงเวลาที่ข้าวต้องการ ช่วงนี้ชาวบ้านจะหาปูหาปลา และหาของป่าบ้าง เพราะเป็นช่วงรอการเก็บเกี่ยว

ระยะเวลาเก็บเกี่ยว ช่วงนี้ตรงกับเดือน 2 เดือน 3 เป็นเวลาที่ท้องทุ่งจากที่เคยเป็นสีเขียวกลายเป็นทุ่งรวงทอง การเก็บเกี่ยวของชาวบ้านโดยส่วนมากจะใช้วิธีการลงแขกช่วยกัน เช่นเดียวกับการทำนา ซึ่งบ้างช่วยเก็บเกี่ยวกันเองในครอบครัว ฤกษ์การเก็บเกี่ยวข้าวชาวบ้านถือวันดี เช่นเดียวกับการดำนา พอเกี่ยวเป็นพ่อนๆ พอมีสามารถพาดหรือเหียงได้พอดี พ่อบ้านจะทำลานข้าวกว้างพอประมาณนำข้าวที่เกี่ยวจะลายน้าทาลงบนดินที่เป็นลานข้าวทาให้ทั่ว เพื่อยางดินที่แตกให้เป็นเนื้อเดียวกัน คนพ่อนข้าวมาทับกันล่อมเป็นสี่ด้าน เหลือลานสำหรับนวดข้าวไว้ตรงกลาง เมื่อคาลงเจ้าของนาจะต้องเดินไปเอาแรงจากเพื่อนบ้านช่วยกันเลือกข้าว พอถึงเวลานวดข้าวเจ้าของลานข้าวก็จะไปช่วยนวดคินตามลานต่างๆ ของเพื่อนบ้าน ส่วนใหญ่จะเสร็จในวันเดียวกัน วิธีการนวดข้าวของชาวบ้านจะถือพ่อนข้าวฟาดลงบนแคร่ ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 เมตร กว้าง 50 ซม. สูงประมาณ 70-80 ซม. จะยืนอยู่คนละฟากและฟาดข้าวลงไปกับบนแคร่และจะมีการขบร้องเกี่ยวพาราสักกันสำหรับหนุ่มสาวเป็นคู่ๆ ประมาณ 7 คู่ ที่เหลือเป็นลูกคู่ที่สนุกสนาน เจ้าของลานก็จะเสียงไม้อั่นทั้งข้าวปลาอาหาร สุรา ตลอดจนตีข้าวเสร็จเก็บข้าวเข้ายุ้ง เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จเอาข้าวเข้ายุ้งเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ละบ้านจะมีพิธีเรียกขวัญข้าวซึ่งทำกันเองโดยจุดธูปจุดเทียนบอกเจ้าที่เจ้าทางให้รู้

สำหรับชาวบ้านได้ห้วยจะทำนาปลูกข้าวประมาณเดือนสิบเหนือหรือเดือนแปดไทย ประมาณช่วงเข้าพรรษาการทำนาชาวบ้านจะมาช่วยเหลือกันจนสำเร็จเสร็จสิ้นฤดูทำนา ชาวบ้านจะปลูกข้าวหนึ่ง (ข้าวเหนียว) พันธุ์ข้าวกล้าซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวดั้งเดิมที่ใช้ปลูกกันมา ข้าวเจ้ามีปลูกบ้างไม่มากนักเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมบริโภคข้าวหนึ่งกัน นอกจากทำนาแล้วชาวบ้านยังทำไร่ปลูกฝ้าย ปลูกพริก ปลูกละหุ่ง ปลูกมะพร้าว รวมทั้งมีการเลี้ยงวัว ควาย ซึ่งจะปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติในป่าในพงนาจน จึงจะเดินไปคู้ว่ายังอยู่ดีหรือโดนเสือกินไปแล้ว เมื่อถึงเวลาจะใช้ประโยชน์จะไปค้อนมาเสียดที่หนึ่งหลังจากใช้ประโยชน์เรียบร้อยแล้วจึงปล่อยให้หากินเองเป็นอย่างนี้เรื่อยไป

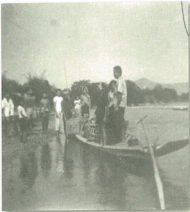
นอกจากนั้นยังเลี้ยงหมู ไก่ ไข่เป็นอาหารหรือทำพิธีกรรมทางความเชื่อ และยังมีการเลี้ยงช้าง ม้า ไข่เพื่อใช้งานอื่นๆ อาชีพอื่นๆ พอมียางคือ การหาของป่า เช่น ครั่ง ลำสัตร เพื่อขายเขาสัตว์ หรือหนังสัตว์ให้กับพ่อค้าที่เข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวบ้านนา เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าชาวบ้านนามีวิถีชีวิตอยู่ติดกับแม่น้ำปิงการทำประมงจับปลาตามลำน้ำปิง จึงเป็นเรื่องปกติเพราะปลาจะเป็นอาหารหลักของชาวบ้านนา นอกนั้นมีการรับจ้างทั่วไปเช่น การทำไม้ การต่อเรือแพ หรือล่องไม้ซุง เป็นต้น

อาชีพหาของป่า เป็นอาชีพช่วงฤดูแล้งของชาวบ้านนา เป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำช่วงว่างเว้นจากการทำนา

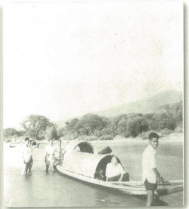
การทำไร่ นอกเหนือจากชาวบ้านจะทำนาแล้วแต่ละครัวเรือนจะมีที่ดิน หั้วไร่ปลายนาหรือติดกับแม่น้ำปิง ชาวบ้านจะปลูกผัก เช่น หอม กระเทียม ฝ้าย แดงไทย ครั่ง ยาสูบ ละหุ่งไว้กินเองในครอบครัวหากเหลือก็แจกเพื่อนบ้าน หรือขายบ้าง

อาชีพค้าขาย ตำบลบ้านนาเป็นเสมือนกับศูนย์กลางการค้าเนื่องจากการค้าขายแลกเปลี่ยนกับหลายจังหวัดด้วยกัน เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ตาก นครสวรรค์ มีหลายครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายควบคู่กับอาชีพหลัก คือการทำนา ซึ่งการค้าขายจะทำได้ตลอดทุกฤดูกาล

การค้าขายของชาวบ้านนามันจะใช้เรือกันที่ทำจากไม้สัก บรรทุกสินค้าซึ่งสินค้าออกของตำบลบ้านนา ส่วนใหญ่เป็นของป่า เช่น พืช ครั่ง เขาสัตว์ หนังสัตว์ และบางส่วนเป็นสินค้าที่ชาวเขานำมาขาย ซึ่งแลกเปลี่ยนกับเกลือ ปลาหู กลับไป ซึ่งสินค้าที่ชาวเขานำมาขายส่วนใหญ่คือ ปู่นึ่ง ขี้ชัน หนังแก้ง หนังกวาง หนังหมี เป็นต้น ชาวบ้านจะนำสินค้าเหล่านี้บรรทุกใส่เรือแล้วอ่ไปขายที่ตัวจังหวัดบ้าง บ้านตากบ้าง ซึ่งคนที่ขยันอาจไปถึงปากน้ำโพ เวลาต่อเที่ยวล่องหากระยะทางใกล้ เช่น บ้านตากอาจใช้เวลาวันเดียวแต่เที่ยวขึ้นใช้เวลาอย่างน้อย 3 วัน ถึงจะถึงบ้านนาพร้อมกับสินค้าที่ซื้อกลับมาขายที่บ้านนา เช่น เกลือ กะปิ น้ำปลา น้ำตาล เสื้อผ้า ปลาหู เป็นต้น

เรือที่ใช้ในการเดินทางและขนสินค้า

เรืออีกรูปแบบหนึ่งที่ใช้กันในอดีต

การติดต่อค้าขายกับชาวเชียงใหม่ พ่อค้าเชียงใหม่และลำพูนจะต้องแพไม้ไผ่ บรรทุกสินค้า เช่น น้ำมันหมู หอม กระเทียม เป็นต้น ถัดผ่านบ้านนา บ้านตาก จนถึงปากน้ำโพ ดังนั้นจึงมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันกับชาวบ้านเป็นประจำ

อาชีพรับราชการ เช่น อาชีพครู และตำรวจ ซึ่งเป็นอาชีพที่มีน้อยมากแต่ชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือ เงินเดือนครูสมัยบ้านนาเดิมเพียง 4 บาทเท่านั้น

การศึกษาของชาวบ้านนา

ชาวบ้านนาผู้ขายเมื่อครบเกณฑ์การเรียนจะไปเรียนที่วัด โดยมีพระหรือเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้สอน ส่วนใหญ่จะเรียนภาษาล้านนา โดยจะยกเว้นวันพระซึ่งชาวบ้านจะมาทำบุญกันที่วัด สำหรับผู้หญิงนั้นส่วนใหญ่จะเรียนรู้เรื่องการปักผ้า ทอหูก จากการถ่ายทอดของแม่หรือบรรดาญาติ ฝ่ายหญิงจะคอยอบรมสั่งสอนให้ ต่อมาไม่นานทางการจึงมาตั้งโรงเรียนให้มีการเรียนทั้งชายหญิง ส่วนใหญ่จบ ป.4 อ่านออกเขียนได้ ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ ผู้ที่มีฐานะดีจะส่งบุตรหลานของตนเข้าไปเรียนที่อำเภอหรือตัวเมือง ผู้ชายที่เรียนภาษาพื้นเมืองล้านนาไทยจะต้องเรียนตั้งแต่ต้น ซึ่งจะเขียนและเรียนจนจบหลักสูตร พร้อมทั้งท่องเจ็ดตำนาน (พระคาถาต่าง ๆ) ที่สวดตามหลักสูตรจนจบตามกำหนด เด็กที่ไปเรียนจะอ่านและท่องได้จนคล่องและสวดมนต์ร่วมกับพระเณรได้ทั้งสวด ทั้งขานนาค พระที่สอนก็จะไปกราบเรียนเจ้าอาวาสว่าเรียนจบหลักสูตรทั้งด้านภาษา

อ่าน เขียนและสวดได้ตามหลักการเรียนรู้ที่กำหนดก็จะไปขอพ่อแม่ให้บวชได้ ไม่เหมือนกับสมัยปัจจุบันเวลาจะบวชก็นำลูกหลานเข้าวัด ท่องได้บ้างไม่ได้บ้าง (ขานนาค) ก็สามารถบวชได้

ดังนั้นชาวบ้านนาส่วนใหญ่จะอาศัยวัดในการเรียน เด็กๆ ที่จะไปโรงเรียนต้องเดินทางไกลเป็นระยะทาง 5 กม. เพราะโรงเรียนอยู่ที่หมู่ที่ 3 โรงเรียนผดุงวิทย์ การศึกษา เล่าเรียนนั้นสูงที่สุดเพียง ป.4

คัมภีร์ใบลานที่บ้านทีกเรื่องราวคำสอน

ในอดีตผู้หญิงส่วนมากจะไม่รู้หนังสือ ที่รู้บ้างก็เพราะพ่อแม่สอนให้ ส่วนภาษาไทยที่เขียนและเรียนกันอยู่ในปัจจุบันจะมีในภายหลัง แต่ก็ต้องไปเรียนที่วัดซึ่งไม่ใช่ทุกวัดที่เรียนได้ ผู้หญิงส่วนใหญ่จะ ไม่มีเวลาเพราะต้องทำงานบ้าน การเดินทางไปเรียนไม่สะดวกผู้ชายจึงได้เรียนมากกว่า

โรงเรียนประถมเกิดขึ้นครั้งแรก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2445 โดยอาศัยศาลาวัดทำเพื่อเป็นที่สอนหนังสือนักเรียนซึ่งมี นายผุย สาธิ เป็นครูใหญ่ นายมนหา วิไล น.ส.จรรยา สาธิ เป็นครูสอน ก่อนที่จะมีโรงเรียนชาวบ้านจะส่งลูกหลานเข้าอบรมบ่มนิสัยและเรียนหนังสือที่วัดพร้อมได้รับการฝึกสอนศิลปหัตถกรรมและแกะสลักประติมากรรม ไม้บรรทัด (จั่ว) และการเขียนลวดลายไทยต่างๆ ปั้นอิฐก่อผนังโบสถ์ วิหาร ปั้นพระพุทธรูป เป็นต้น การศึกษาในช่วงนั้นจะเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น แต่ถ้าครอบครัวมีเงินจะส่งลูกไปเรียนต่อใน ตัวจังหวัด แต่มีอยู่หลายคนที่ไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากยังไม่มีข้อบังคับให้เด็กทุกคนต้องเรียนหนังสือเหมือนในยุคปัจจุบัน

ช่วงแรกการศึกษาของตำบลบ้านนา มีฝรั่งที่ได้รับสัมปทานทำไม้สักได้จ้างคนมาสอนหนังสือเด็กๆ ต่อมาจึงมีโรงเรียนเกิดขึ้นหลายแห่ง โรงเรียนแห่งแรกที่วัดหลวง ปี พ.ศ. 2470 และย้ายมาเปิดที่ศาลาวัดทำเพื่อสอนเพียง ป.3 จนถึงปี พ.ศ. 2477 จึงขยายเป็น ป.4 และเปลี่ยนเป็นโรงเรียนประจำตำบลบ้านนา

โรงเรียนวัดทำเพื่อเป็นโรงเรียนแรกที่ตั้งขึ้นในตำบล หลังจากนั้นเริ่มขยายโรงเรียน เพื่อให้เพียงพอแก่เด็กๆ จึงย้ายโรงเรียนออกจากวัดและให้ตั้งชื่อใหม่ว่า โรงเรียนราษฎร์บำรุง (เพราะ

ราษฎรสร้างกันเอง) นอกจากนี้มีโรงเรียนผดุงวิทย์ โรงเรียนบ้านห้วย มีครูที่ทางราชการส่งมา 3 คน คือ ครูชม สาลี ครูปราโมทย์ มาลาทองและครูสนั่น มีนักเรียน 80-90 คน

การเรียนในโรงเรียนวัดยังสอนการอ่านหนังสือภาษาล้านนาด้วย ซึ่งคนสมัยก่อนจะเรียนรู้กันเกือบทุกคน โดยเฉพาะคนที่ได้รับการบวชเรียนทำให้ทุกคนอยู่ในศีลอยู่ในธรรมอันดีงามไม่มีการลักขโมยกัน ยกตัวอย่างเช่น การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายในสมัยก่อน จะปล่อยให้หากินกันเองเจ้าของไม่ต้องนั่งเฝ้าอยู่นานๆ จะไปดูสักครั้ง นอกจากควายยังเท่าเดิมแล้วยังออกลูกเพิ่มเป็นเท่าตัว มีหายไปบ้างก็ตอนวัวออกลูกเป็นตัวเล็กๆ แล้วเลื้อมาแย่งไปกิน พอถึงฤดูทำนาจะไปจับมาใช้แรงงานที่หนึ่ง พอถึงฤดูแล้งค่อยจับตัวผู้ไปขายบ้าง

การศึกษาในอดีตที่ได้รับการบ่มนิสัยไปพร้อมกับการเรียนศีลธรรม จริยธรรม ของคนบ้านนาในอดีตทำให้คนบ้านนาเกรงกลัวความไม่ดีและมีจิตใจที่ดีและอ่อนโยนโรงเรียนที่ให้การอบรมสั่งสอนชาวบ้านนามีหลายแห่งดังนี้

โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา 2 (บ้านจอมจาม) โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา 3 (ผดุงวิทย์) โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา โรงเรียนหินลาดนาโฮ โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา 6 (บ้านท่าโป่ง) โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา 7 บ้านโสมง โรงเรียนประชาบาลตำบลบ้านนา 8 (บ้านห้วยบง)

การเรียนการสอนเริ่มพัฒนาดีขึ้น คนรู้จักหนังสือมากขึ้นและเริ่มรู้จักสิ่งภายนอกมากขึ้น แต่ยังไม่เจริญปัญหาเท่าที่ควร การสื่อสารต่างๆ ไม่มี ในหมู่บ้านจะมีวิทยุอยู่เพียงเครื่องเดียว พอเวลาเปิดจะมีชาวบ้านข้างเคียงมารอฟังข่าวสารต่างๆ และในการเปิดจะมีการเปิดเป็นเวลาประมาณ 2 ชั่วโมง เปิดนานไม่ได้เพราะเจ้าของกลัวจะเปลืองถ่าน

ศาสนา และความสัมพันธ์ในชุมชน

ศาสนาที่ชาวบ้านนademนับถือ คือ ศาสนาพุทธผสมผสานกับการนับถือผีสงเทวดา ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใด ๆ ก็ตามเกี่ยวกับศาสนาที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันจนเสร็จงาน ไม่มีการปันว่าแม้จะใช้เวลานั้นนานเพียงใด มีแต่ความสุขที่ชาวบ้านได้รับประเพณีต่าง ๆ จะแบ่งตามฤดูกาล ซึ่งไม่เหมือนกันโดยนับเดือนตามจันทรคติ เช่น เดือนอ้าย (เดือนเกี๋ยง) จะตรงกับเดือนตามจันทรคติ เป็นต้น การทำบุญเข้าพรรษาดตรงกับเดือน 10 ตรงกับวันวิสาขบูชา ทุกหลังคาเรือนจะหยุดทำงาน 3 วัน เพื่อเตรียมทำบุญเข้าพรรษา มีการทำขนมหลายๆ อย่าง เช่น ขนมตบคอก (ขนมเทียน) เพราะเอาเครื่องใส่ใบตอง 2 ลูก 3 ลูก แล้วพับเข้าหากัน และทำขนมอื่น ๆ ตามฤดูกาล เช่น ขนมแดง ขนมบวบ (มะนอย) ขนมตาล ข้าวเหนียวแดง แต่โดยมากทุกๆ วันพระ ชาวบ้านจะทำขนมต่างๆ ไปถวายพระ และฝากกัน

วิถีชีวิตของชาว
บ้านนาที่ผูกพัน
กับวัด

การทำบุญตักบาตร
ซึ่งเป็นประเพณีหนึ่ง
ของชาวนา

ความผูกพันกับพุทธ
ศาสนาของคนบ้านนา
ในวัยชรา

ตำบลบ้านนาจะมีวัดอยู่ทุกหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธและใช้วัดเป็นที่พบปะกันของชาวบ้านในหมู่บ้านและนับถือผีปู่ย่าตายายอย่างเคร่งครัด ไม่เบียดเบียนไม่ลักขโมย บ้านนามีวัด 8 วัด คือ วัดศรีแท่น วัดคอนแก้ว วัดหลวง วัดท่าเดื่อ วัดบ้านห้วย วัดท่าโป่ง วัดอุ่มวาว และวัดพระธาตุลอย มีพระสงฆ์ 12 รูป สามเณร 26 รูป

การทำบุญที่วัดของชาวบ้านจะทำบุญทุกวันพระ 8 ค่ำ หรือ 15 ค่ำและวันสำคัญทางศาสนาจะมีการถือศีลภาวนา ชาวบ้านจะอุทิศเงินสร้างโบสถ์หรือศาลาวัดตามกำลังศรัทธาและมีการฉลองสมโภชร่วมกันของคนในตำบล นอกจากนั้นคนหนุ่มที่อายุครบ 20 ปี ก็จะบวชทดแทนคุณบิดามารดา

จะมีการประกอบพิธีตามประเพณีทั้ง 12 เดือน มีพิธีขึ้นธาตุเดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำตรงกับวันอาสาฬหบูชา ที่วัดพระธาตุลอย การสงฆ์น้ำพระธาตุประจำปี ชาวบ้านทุกหัวระแหงมาร่วมกันตั้งแต่อำเภอเมืองตาก อำเภอบ้านตาก จะต่อแพขึ้นมาตามลำน้ำมีเรือพ่วงประดับตกแต่งอย่างงดงามทั้ง 2 ข้าง เรือจะมาขึ้นที่เกาะบริเวณหน้าวัดพระธาตุลอย มีการรำวง ร้องขอเพลงจ้อย หุงหาอาหารเตรียมพิธีก่อน 1 วัน ช่วงเวลากลางคืนจะมีการละเล่นสนุกสนาน หนุ่มสาวจะได้มีเวลาพบปะเกี่ยวหากัน ตอนเช้าประกอบพิธีทำบุญตักบาตรที่วัด

ประเพณีออกพรรษากลางเดือนอ้ายตรงกับเดือน 11 ทางสุริยคติ เข้าเดือนยี่หรือเดือน 12 ในช่วงนี้จะทำขบวนลอดช่องไปใส่บาตรที่วัด ตกเย็นก็จุดประทัดไฟเหมือนกันทุกวัด แรม 8 ค่ำ เดือนยี่ พระสงฆ์ สามเณร คณะศรัทธาจะพากันไปนมัสการและจุดประทีปบูชาพระบรมธาตุลอยไปกลับในวันเดียว

นอกจากพิธีทางศาสนาแล้วชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ เช่น ชาวบ้านจะมีการบวงสรวงเจ้าที่ต่างๆ เช่น เจ้าพ่อหม่มขาวที่จะมากอยปกป้องดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้อยู่ดีมีสุข นอกจากนั้นยังมีการไหว้ผีฝ่าย การทำพิธีกรรมเวลาตีข้าวการไหว้ผีป่าขอมาเวลาที่มีคนเจ็บไข้และขอยาสมุนไพรในการรักษาให้หายเจ็บไข้ พิธีกรรมต่างๆจะใช้ไก่สดโดย ชาวบ้านจะนำไปฆ่าคนละตัวและเหล้ามาทำพิธีเช่นไหว้ตามแต่จะให้ท่านช่วย จะมีเจ้าที่เจ้าทางเป็นผู้ดูแลไปตามความเชื่อที่นับถือกันมา

กิจกรรมจะทำร่วมกันทั้งหมู่บ้าน เช่น ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ความสัมพันธ์มีสูงโดยจะเห็นได้จากเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยจะไปเยี่ยมเยียนกันทั้งหมู่บ้าน เจ้าของบ้านต้องเตรียม ยาสูบ น้ำ หมาก เมี่ยง ไว้คอยต้อนรับผู้มาเยี่ยมทุกวันจนกว่าจะหายป่วย การเกิด การตายในหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งชายหญิงจะหยุดงานกันหมด ผู้ชายจะช่วยกันทำโลง ทำปราสาทเพื่อใส่ศพ ประดับประดาอย่างสวยงาม ส่วนผู้หญิงจะช่วยเรื่องอาหาร

ความสัมพันธ์ของคนสมัยก่อนในบ้านนาเดิมเป็นไปอย่างใกล้ชิด ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัดก็เช่นกัน เริ่มตั้งแต่เด็กๆ พ่อแม่จะส่งลูกไปเรียนกับพระทั้งภาษาไทยและภาษาล้านนา พร้อมกับอบรมบ่มนิสัยให้มีศีลธรรมและจริยธรรมพร้อมๆ กันด้วย ครั้นมีงานบุญชาวบ้านจะ ร่วมมือทำบุญที่วัด เด็กๆ ได้มีโอกาสวิ่งเล่นอยู่ในบริเวณวัดผู้คนมีจิตใจดีงามและละเอียดอ่อน

ปัจจุบันการจะช่วยเหลือกันแบบนี้มีน้อยมากต่างคนต่างทำ ทั้งอาหาร โรงศพ ก็จ้างทำ ดอกไม้ต่างๆ ต้องซื้อ นอกจากคนที่ไม่มีเงินจึงจะช่วยเหลือกันทำส่วนใหญ่มีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้น คนรุ่นหลังออกไปทำงานต่างบ้านต่างเมืองกันหมด ในอนาคตข้างหน้าอาจสูญสลายไปตามกาลเวลาเพราะไม่มีผู้สืบทอดและทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อตนเองอยู่รอด

ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวบ้านนาในอดีต

ชาวบ้านนามีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และยึดขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด หากใครนอกกฎเกณฑ์ทางจะถูกสังคมในหมู่บ้านรังเกียจ แต่มีน้อยเนื่องจากเป็นสังคมที่ครอบครัวมีความอบอุ่นมีความผูกพันที่แน่นแฟ้น ตอนเย็นจะต้องกินข้าวร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตา การกินมีประเพณีนิยม มีระเบียบ โดยผู้เป็นแม่จะตักข้าวจากหม้อข้าวให้ผู้อาวุโสก่อน หลังจากนั้นจะเป็นพ่อ แม่ ตามลำดับ เด็กจะตักอาหารได้ต่อเมื่อผู้เป็นปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ตักก่อน และก่อนทานข้าวผู้เป็นแม่บ้านจะต้องเตรียมน้ำดื่ม ผ้าเช็ดมือมาให้พร้อม ถ้ามีของหวานหรือผลไม้จะเตรียมเอาไว้ เมื่อทานอาหารเสร็จจะทานของหวานหรือผลไม้ต่อ ระหว่างทานอาหารร่วมกันจะพูดคุยปรึกษาหารือในเรื่องต่างๆ ผู้ใหญ่จะมีคำสอน คำแนะนำดีๆ มาสอนลูกหลานสถาบันครอบครัวจึงเป็นสถาบันแรกที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

การปลูกบ้านและทำบุญสร้างวัด ชาวบ้านจะช่วยเหลือกันด้วยแรงศรัทธาและด้วยความเต็มใจจนสำเร็จ นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่สำคัญ ๆ ที่ถักทอสายใยทางวัฒนธรรมของ ชุมชนบ้านนาดังนี้

เดือนอ้าย ชาวบ้านเก็บเห็ดโคน หายของป่า บำรุงนาข้าว

เดือนยี่ ฟังเทศน์มหาชาติ ลอยกระทง จุดประทัด

ชาวบ้านจะทำขนมลอดช่องเอาไว้ในตอนเช้าเพื่อทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายฟังเทศน์มหาชาติ 1 วัน 1 คืน มีการเตรียมต้วยฝ้ายยาว 1 วา ของแต่ละคน มีการพินดึกา นำไปชุบน้ำมันมะพร้าวบีบให้แห้งห่อใบตอง เวลาจะจุดให้ตัดหัวมะละกอใส่้ำมันมะพร้าวแล้วตั้งตักในมะละกอเอามาวางรอบโบสถ์หรือศาลา ฝ้ายยาว 1 วาเอามาพาดไม้พระมาเทศน์เรียกว่า อาณิสงค์ (ปะติด) ถึงเวลาจุดไฟสว่างเต็มวัด ที่บ้านทำแบบเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการทำโคมลอย โคมลม (ปลอยตอนกลางวัน) โคมไฟ (ปลอยตอนกลางคืน) มีการทำบอไฟดอก ไฟพะเนียง การลอยกระทงใช้กะลามะพร้าว ใช้ต้นกล้วย 3 ต้น เสียบติดกัน ในกะลามะพร้าวมีขี้เถ้า ในแพด้นกล้วยจะมีขนม

เงิน ดอกไม้ รูปเทียนเรียกว่า ขอขมาแม่คงคา มีการเอากาบกล้วยมาตัดทำเป็นรูปเรือมีดอกไม้
หางนกยูงปักที่หัวเรือรวมทั้งรูปเทียนแล้วนำไปลอยน้ำ พระจะไปสวดขอขมาแม่คงคาด้วย

เดือนสาม เกี้ยวข้าว เอาข้าวที่เก็บเกี่ยวเข้ายุ้งฉาง

เดือนสี่ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสี่

ชาวบ้านจะทำขนมจีน (ขนมเส้น) จี่ข้าวหลาม (เผาข้าวหลาม) เรียกว่า งานประจำปีทำบุญ
ทำทานอุทิศให้กับญาติพี่น้อง บรรพบุรุษ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

มีการจัดสำรับเรียกว่า "ขันข้าว" คือ จัดกับข้าว ขนม ใส่ถาดแล้วนำไปวัด ในวันนั้นจะมี
การฟังเทศน์ หลังจากกลับมาจากทำบุญแล้วชาวบ้านจะมีการแลกเปลี่ยนน้ำยาขนมจีนกันกิน
เพราะทุกบ้านจะทำขนมจีน ในแต่ละบ้านจะมีน้ำยาขนมจีนหลายรสชาติเป็นที่ถูกปากถูกใจ

เดือนห้า เทศกาลสงกรานต์

เทศกาลนี้จะมีการเตรียมตัวกันตั้งแต่ประมาณวันที่ 5 ชาวบ้านจะเริ่มเตรียมทำขนม
ข้าวแคบ(ลักษณะคล้ายข้าวเกรียบปากหม้อแต่จะแข็ง) ข้าวควน(ข้าวเกรียบว่าว) ข้าวแตน
ข้าวดอกบันคลุกน้ำตาล ข้าวนางเล็ด ข้าวเหนียวแดง ขนมกวน (กะละแม) ขนมเส้น (ขนมจีน)

วันที่ 13 จะเป็นวันสังขารล่อง ทำความสะอาดบ้าน ชาวบ้านจะเตรียมกับข้าว เช่น แกงถั่วแระ
(แกงบะแฉ่) คำขึ้น ทอดปลาเค็ม พร้อมทั้งขนมต่างๆ ที่เตรียมไว้เพื่อเอาไปทำ ทานข้าวให้พ่อแม่
(คือการจัดสำรับให้พ่อแม่) พ่อแม่จะให้พรกับลูกหลาน จากนั้นจัดเป็นสำรับอีกครั้งเพื่อนำไปวัด
ทำน้ำสัมน้อยเพื่อรดน้ำดำหัวพ่อแม่เป็นการขอขมาต่อพ่อแม่และขอพร มีการสงวน้ำพระที่วัด
สงวน้ำเจดีย์ นำน้ำไปรดต้นไม้ มีการเล่นเรือสาดน้ำ (เหรียญ 1 สาดน้ำ) ในตอนกลาง
คืนจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น รำวงพื้นบ้าน เทศกาลนี้จะมีการทำน้ำชา ลาโท กระแซ่ ไว้ดื่มกิน

วันที่ 14 เริ่มทำขนมที่จะให้ทาน

วันที่ 15 วันพญาวัน ทานให้ปู่ ย่า ตา ยาย สงวน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำปูชา
(สังคีตลีลาที่ชาวบ้านนับถือ)

วันที่ 16 จะสำน้ำหัวคนเฒ่า แม่พระเจ้าทันใจไปบ้านเหนือ การละเล่นตอน

กลางคืนจะมีการเล่นอ้อยโยนหลุม

ในบางปีจะมีการจัดงานถึงวันที่ 16 หรือ วันที่ 20 และภายหลังจากงานสงกรานต์
ผ่านไปแล้วชาวบ้านจะรวมกันเป็นขบวนเก็บดอกคูณ ดอกไม้ต่างๆ ที่หาเก็บได้นำไปขอขมา
ผู้เฒ่าผู้แก่โดยการใช้ผ้าสัมน้อยเป็นน้ำในการขอขมา

เดือนหก บวชพระ ปลุกบ้านเรือน แต่งงาน

เดือนแปด วันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ ตรงกับวันอาสาฬหบูชาประเพณีการขึ้นธาตุ (พระธาตุลอย)

พระธาตุลอยนั้นตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งจ๊ะ ชาวบ้านที่อยู่ใกล้จึงต้องมีการเตรียมตัว ในวันขึ้น 13 ค่ำจะเป็นวันเตรียมข้าวของสำหรับจะนำไปขึ้นธาตุ พอถึงวัน 14 ค่ำจะเป็นวันเดินทาง ไปขึ้นธาตุ การเดินทางไปนั้นจะนั่งเรืออาจจะเป็นเรือที่พ่วงกันไป 4 ลำ ต่อกันไปจนถึงวัดเป็น ขบวนแห่ ในเรือจะมีกลอง ฉิ่ง กลองยาวใหญ่ ร้องรำกั่นไปเรื่อย ๆ จนถึง มีการเตรียมเสียบยง อาหารเพื่อไปเลี้ยงคนที่วัด

ก่อนวันงานจะช่วยกันทำความสะอาดพระธาตุและค้ำจิมเพราะไม่มีพระสงฆ์เจ้าพรรษา องค์พระธาตุตั้งอยู่กลางป่า ในคืนนั้นชาวบ้านที่มาจะเตรียมของที่จะใช้ทำบุญในตอนเช้า และ มีการละเล่นต่างๆ เป็นที่สนุกสนาน เช่น รำวง รุ่งเช้าชาวบ้านที่มาพร้อมทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ หลังจากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันสร้างน้ำพระธาตุโดยใช้น้ำส้มป่อย พิธีจะเสร็จภายในครึ่งวันหลังจากนั้น จะเตรียมตัวเดินทางกลับบ้าน ในงานขึ้นพระธาตุเป็นงานที่มีผู้คนจากต่างบ้านมาร่วมพิธีมากมาย

เดือนเก้า ประเพณีเลี้ยงผีเมือง ขุดเหมือง

เดือนสิบ เข้าพรรษา

ประเพณีเข้าพรรษาในวันขึ้น 14 ค่ำจะเป็นวันเตรียม ทุกหลังคาเรือนจะมีการทำขนม เช่น ขนมอั่ว ขนมกลั่น ขนมเต๋ย (จะมีลักษณะแดง-ขาวอย่างละครึ่ง มีหวาน-เค็มในห่อเดียวกัน) ขนมแดง ขนมบวบ ขนมน้ำเต้า ขนมตาล ข้าวเหนียวแดง ข้าวต้มคลุกมะพร้าว ขนมกล้วย ข้าวต้มมันป้าว (ข้าวต้มน้ำกะทิ นำไปนึ่ง) ทุกบ้านจะต้องทำบ้านละอย่างสองอย่างเอาไปทำบุญที่วัดตลอดสาม เดือนโดยเฉพาะวันโกน วันศีล ตอนเช้าใส่บาตรและขนทรายเข้าวัดในตอนบ่ายฟังเทศน์ จะทำ ทุกวันพระจนออกพรรษา

เดือนสิบสอง ประเพณีตานก๋วยสลาก ในวันขึ้น 15 ค่ำ

ชาวบ้านตำบลบ้านนาจะเตรียมข้าวของทำก๋วยสลาก (ก๋วย คือ การนำเอาไม้ไผ่มาทำ เป็นดอก สานเป็นก๋วย ลักษณะคล้ายชะลอม สลาก คือ กระดาษที่เขียนชื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่ง ญาติต้องการอุทิศส่วนกุศลไปให้) ในก๋วยจะมีข้าวเปลือก ข้าวสาร พริก เกลือ มะเขือ กล้วย อ้อย ส้ม ผลไม้ทุกชนิดที่มีอยู่ในชุมชน มีการทำขนมใส่ในก๋วยและห่อข้าวสุกพร้อมด้วยกับข้าวหนึ่ง อย่าง มีน้ำเปล่าใส่ในก๋วย มัดเป็นชะลอม แล้วเอากะดาษมาหุ้มก๋วยสลากเพื่อให้สวยงาม โดยมีดินสอ สมุด ไม้ขีด บุหรี่ ใบเมี่ยง ยาสระผม ผงซักฟอก ฐูป เทียน เอามาแขวนรอบ ก๋วยสลาก มีปัจจัยใส่ซองแล้วเขียนว่าอุทิศให้กับญาติมิตรที่ตายไปแล้ว จึงนำไปถวายพระ เอา มารวมกันแล้วนับเส้นสลาก เฉลี่ยเส้นสลากตามจำนวนพระ จากนั้นพระจะไปนั่งเป็นจุด ๆ ญาติ จะตามหาเส้นสลาก หากพบว่าเส้นสลากของตนอยู่ที่พระรูปใดจึงนำก๋วยสลากถวายแก่พระรูปนั้น พระจะสวดอุทิศส่วนกุศลในขณะเดียวกันญาติจะกรวดน้ำไปด้วย การทำก๋วยสลากจะทำกัน ทุกบ้านแล้วเอาไปทำบุญที่วัดทุกวัด ประเพณีและการกินสลากจะจัดเวียนที่ละวัดจนครบทุกวัด

ซึ่งจะกินเป็นร้อยๆ ก๋วย การกินคือจะกินครั้งละ 1 วัด หมูนเวียนกันไปจนครบทุกวัดในตำบล คือ วัดหลวง วัดดอนแก้ว วัดศรีแท่น วัดท่าเตือ วัดบ้านห้วย วัดท่าโป่ง วัดอุ่มวาว และวัดพระธาตุลอย

การแต่งกายของชาวบ้าน ชายนุ่งผ้าด้าย ผ้าเดี่ยว หญิงนุ่งผ้าชิ้นแบบไทยลำนานา

ความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านนา

ความรู้ในอดีตของชาวบ้านนาเพียงอ่านออกเขียนได้เท่านั้น ส่วนภูมิปัญญาที่นำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตและสังคมกลับมีมากมาย

ภูมิปัญญาชาวบ้านนา คือ การพึ่งพาตนเอง ทำทุกอย่างเพื่อกินเพื่อใช้โดยอาศัยทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่เป็นสำคัญ ดังจะเห็นจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังนี้

ภูมิปัญญาเรื่องเครื่องใช้ในครัวเรือน ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นไม้ดอกสานตะกร้า กระบุง กระดัง หรือเสื่อว่าแพน และกะลามะพร้าวมาทำเป็นกระบวยตักน้ำ ทำทัพพีตักข้าว หรือทำเป็นตะหลิว

ภูมิปัญญารักษาโรค โดยใช้สมุนไพร รักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย เมื่อก่อนไม่มีหมอมารักษาในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงใช้ยาสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าและในหมู่บ้านที่สามารถหาได้ นำมาต้ม เมา หรือฝน เช่น ผลทับทิมอ่อนนำมาเมา แขน้ำ แล้วกรองเอาแต่น้ำใช้ดื่มแก้ท้องเสีย และใช้ยาสมุนไพรทำน้ำมันดองกระดูก เป็นต้น

ภูมิปัญญาเรื่องอาหารการกิน ปลุกข้าวเพื่อบริโภค บ้านไหนที่ปลูกไร่ย่อยจะบิบย่อยเป็นน้ำย่อยไว้ทำขนมหรือไว้รับประทานเป็นของว่าง เพื่อใช้เองและมีความรู้เกี่ยวกับอาหารธรรมชาติ ทำเครื่องมือจับสัตว์ เช่น แร้งดักนก ค้างคักตุ่น ทำเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ เช่น การทำเบ็ดราว เป็นต้น

ภูมิปัญญาผลิตเครื่องนุ่งห่ม โดยใช้สีย้อมผ้าจากธรรมชาติ เช่น ครั่งและมะเกลือ ทำด้วยมือทุกขั้นตอน ครอบครัไหนที่ปลูกไร่ฝ้ายจะเก็บมาปั่นเป็นเส้นด้ายหรือทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม การทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัวของผู้หญิงจะทอในลาว่าง เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย เก็บฝ้าย ปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมสีฝ้ายจากสีธรรมชาติ การทำความสะอาดผ้า (ซักผ้า) ด้วยเปลือกขี้หนอน นำเปลือกขี้หนอนมาแช่น้ำให้เป็นเมือก ตีให้แตกฟองแล้วนำมาสักผ้า

ภูมิปัญญาการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ไถนาใช้โคกระบือ โดยทำเครื่องมือเองทุกอย่าง เช่น ไถ กังหันผันน้ำเข้าหนองเพื่อใช้ปลูกข้าว ระเบิดวิดน้ำ แห สวง ตีเหล็กทำมัด จอบ เสียม เป็นต้น

ภูมิปัญญาผลิตสุราพื้นบ้าน และที่ปลูกไร่ยาสูบจะเก็บไว้สูบเองไม่ต้องไปซื้อ

ภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาเรื่องระบบเหมืองฝาย เพื่อแจกจ่ายน้ำในพื้นที่นา ช่วยให้มีน้ำในการทำนา และเพาะปลูกพืชผักไว้กินและใช้

ภูมิปัญญาการลงพื้นบ้าน สร้างที่อยู่อาศัย

ภูมิปัญญาเรื่องเวทย์วิทยา สืบชะตา สะเดาะเคราะห์

ภูมิปัญญาการทำบอไฟ ชีได้ ใช้จุดไฟแสงสว่างในเวลากลางคืน ชีชันจะขึ้นอยู่กับไม้รัง นำมาผ่าให้ละเอียด แล้วห่อด้วยใบตองแห้งกะให้ยาวพอประมาณมัดให้แน่นด้วยดอกลีกล้วย ต้องมีอย่างรองกันไม่ให้ชีเถ้าหกบนพื้นบ้าน บอไฟจะมีทำไว้ใช้กันทุกบ้าน

พิธีสืบชะตา สะเดาะ
เคราะห์ที่ชาวบ้านนา
ยังคงปฏิบัติกันอยู่

การทอผ้า
แบบดั้งเดิม

การแต่งกาย

ชาย จะนุ่งโสร่ง และเปลี่ยนมาใส่กางเกงขาก๊วย ใส่เสื้อมือข้อม ผ้าขาวม้า ผาดำ และนิยมเจาะหู ทรงผมรองทรง

หญิง นุ่งผ้าถุง ตัวผ้าถุงเป็นผ้าสี ตรงขอบบนจะเป็นสีดำและขอบล่างปลายผ้าถุงประมาณ 1 ฟุต จะเป็นสีดำและนิยมเจาะหูเหมือนกัน ใส่เสื้อสีขาว แขนสามส่วนเกล้าผม

การแต่งตัวของชาวบ้านนา
ในอดีต (บน)

ชาวบ้านนาแต่งตัวถ่ายภาพ
ในห้องภาพ (ล่าง)

การติดต่อกับชุมชนภายนอก

ในอดีตชุมชนบ้านนามีการติดต่อกับชุมชนภายนอกอื่นๆ โดยทางน้ำและทางบก แต่จะใช้ทางน้ำเสียเป็นส่วนใหญ่ ถ้าเป็นการค้าขายจะใช้เรือประทุนใช้คนต่อหลายคนแล้วแต่ขนาดของเรือและสินค้าในเรือ โดยทั่วไปใช้เรือสองข้ามฟาก คือ เรือก้น เป็นเรือที่ทำจากต้นไม้ต้นใหญ่แล้วแต่เจ้าของต้องการ มาดากทำให้เป็นเรือตามความต้องการ เรือกาบซึ่งต้องใช้ไม้เป็นแผ่นมาทำเรือเมล์ จะเป็นเรือรับจ้างบรรทุกสิ่งของ สินค้า ผู้คน จากตำบลบ้านนาไประแหง (ตัวจังหวัดตาก) บ้านตาก - ท่าปุย บางที 2 - 3 วัน จะมีมาลักลำหนึ่ง หรือสองลำ

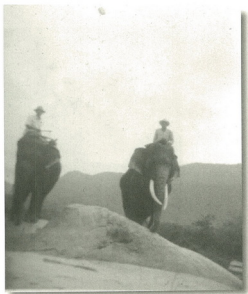
เรือด้อมมีหลายขนาด (ตามขนาดของเรือ) ชนิดด้อมเดียว ใช้คนด้อมคนเดียวจะเป็นเรือขนาดเล็ก สองด้อมจะใหญ่ขึ้น สามด้อมบรรทุกของได้เป็นตัน สี่ด้อมบรรทุกได้ 2 - 3 ตัน พอลำจะบรรทุกของลงระแหง (ตัวเมืองตาก) จะจ้างคนด้อม 3 - 4 คน การเดินทางจะประหยัดเวลาได้เพียงวันสองวัน ขากลับจะบรรทุกของเต็มลำเรือ วันหนึ่งจะได้พัก 3 ครั้ง จะต้องนอนค้าง 3 คืนจึงจะถึงบ้าน ถ้าเป็นหน้าแล้งยิ่งลำบากมาก เรือบรรทุกจะติดตื้นจะต้องขุดทางน้ำให้เรือผ่าน เรียกว่า "ฝ้ายแป้น" เป็นภาษาท้องถิ่น พอเคลื่อนไปได้ที่หนึ่งก็ต้องขุดอีก ทำแบบนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จนพ้นที่ตื้นเขิน บางคนเดินแหบจะไม่ไหวเพราะน้ำกัดเท้า พอถึงบ้านต้องขนของลงอีกจนหมดลำเรือ ค่าจ้างได้คนละ 12 บาท ครึ่งสุดท้ายที่เป็นค่าจ้าง คือ 25 บาท

เรือด้อมที่ใช้ในการคมนาคมและการติดต่อกับภายนอกของชาวบ้านนา

เรือบรรทุกสินค้าที่ล่องตามลำน้ำปิง

การเดินทางทางบกบางครั้ง
ต้องใช้ช้างในการเดินทาง

การติดต่อชุมชนภายนอกทางน้ำโดยการต่อแพ คือ นำไม้ไผ่มาทำแพเพื่อบรรทุกสินค้าออกไปขายที่เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ตาก ปากน้ำโพหรือตัวเมืองนครสวรรค์

ส่วนทางบก หากเป็นการบรรทุกของจะใช้ ควาย ม้า วัวหรือช้างลากหรือบรรทุก บางครั้งจะใช้ลากเกวียนบรรทุกของ แต่ทางยังไม่สะดวกนักและหากบรรทุกของมาจากตัวจังหวัดก็เสี่ยงต่อการถูกปล้นกลางทาง และการคมนาคมทางบกอีกอย่างหนึ่งคือ การเดินเท้า บางครั้งต้องไต่เขาและปีนตามไหล่เขายากลำบาก

แม่น้ำปิงจึงเป็นเส้นทางสายหลักในการคมนาคมของตำบล จะมีแพขายของล่องมาจากเชียงใหม่ บรรทุก เกลือ กะปิ น้ำปลา น้ำตาล และเสื้อผ้า นำมาขายชาวบ้านที่อยู่ติดแม่น้ำ เมื่อล่องผ่านบ้านนาเลยไปจนถึงเมืองตาก ปากน้ำโพ และนครสวรรค์ จะบรรทุกปลาและของทะเลกลับขึ้นมาขายอีก

แพที่ล่องในลำน้ำปิงซึ่งเป็นเส้นทางหลักในการเดินทาง

การเปลี่ยนแปลงจากนวัตกรรมเชิงนโยบาย : เชื้อนภูมิพลสู่ชุมชน

แนวคิดเชิงนโยบายและการบริหารนโยบาย

แนวคิดเชิงนโยบายเรื่องเชื้อนภูมิพล เกิดจากภาครัฐโดยข้าราชการเป็นผู้นำร่องในโครงการทั้งด้านแนวคิดและการบริหารนโยบาย โดยเริ่มจาก พ.ศ.2489-2490 จอมพล ป.พิบูลย์สงคราม นายกรัฐมนตรีและหม่อมหลวงชูชาติ กำภู อธิบดีกรมชลประทานได้แนวความคิดในการสร้างเขื่อนและได้พัฒนาเป็นรูปแบบที่ชัดเจน

ในช่วงแรกเดินทางไปดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา หลังจากกลับจากการศึกษาดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา หม่อมหลวงชูชาติ กำภู ดำเนินการวางแผนสร้างเขื่อนเก็บน้ำใช้ปิ่นกระแสนไฟฟ้าพลังน้ำขึ้นซึ่งเป็นอุปกรณ์เก่าที่ซื้อมาจากสหรัฐอเมริกา เป็นการก่อกั้นระหว่างประเทศและสุดท้ายรัฐบาลสนับสนุนการสร้างเขื่อน

ในปี 2493 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามให้กรมชลประทานออกสำรวจแม่น้ำปิง เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างเขื่อน โดยเริ่มสำรวจตั้งแต่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ลงมาถึงอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ในครั้งแรกได้ฉายาสา ตำบลบ้านนา เหนือหมู่ที่ 1-5 ของตำบลบ้านนาอยู่ใต้หมู่ 6-7 ตำบลบ้านนา เปลี่ยนมาเป็นหมู่บ้านนาตรงวังน้อยและมาสรุปที่เขาแก้ว เขาทัพ ซึ่งเป็นร่องน้ำแคบและภูเขาทั้งสองลูกหินดีทั้งคู่จะไม่สามารถหาที่ให้พังได้ รัฐบาลเอาดิน หิน ส่งไปให้ประเทศอเมริกาเพื่อพิสูจน์ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการสร้างเขื่อน เมื่อผู้เชี่ยวชาญสรุปผลว่าใช้ได้รัฐบาลจึงเริ่มลงทุนตัดถนนจากพหลโยธินเข้าถึงเขาแก้ว เขาทัพทันที

ในปี 2493 กรมชลประทานลงมือเจาะหิน เพื่อก่อสร้างเขื่อนมีการนำเครื่องมือมาดำเนินการเจาะหิน

สำรวจที่ตั้งเขื่อนภูมิพล เมื่อ พ.ศ. 2494 (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

การวัดปริมาณน้ำใน
การสำรวจสอบเบื้องต้น (การไฟฟ้าฝ่าย
ผลิตแห่งประเทศไทย
ไทย, 2539)

ในปี 2499 รัฐบาลเริ่มประกาศเวนคืนที่ดิน ตำบลสามเงา เจ้าหน้าที่กรมชลประทานให้ทหารไปสำรวจแผนที่ดิน บ้านเรือนราษฎร และต้นไม้ที่มีประโยชน์ตำบลสามเงา บ้านสามเงา และบ้านท่าปุย กรมชลประทานเริ่มตัดไม้และปราบพื้นที่ แลกเปลี่ยนที่ดินตำบลบ้านนา

ในปี 2500 ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้ามาสร้างเขื่อนใช้ดินหินถมแม่น้ำปิงกันไม่ให้น้ำไหลมายังได้เขื่อน เพื่อทำให้น้ำแห้งสะดวกต่อการเจาะดินเพื่อลงรากฐานเขื่อน และเริ่มเจาะเขาแก้วเป็นอุโมงค์ สองอุโมงค์ใหญ่ ข้างสร้างเขื่อนจากบริษัทฝรั่ง บราวแอนธู ได้เข้าทำการสร้างเขื่อน ใช้ดินหินถมแม่น้ำปิง เพื่อสะดวกต่อการเจาะดินลงฐานเขื่อน เจาะเขาแก้วเป็นอุโมงค์เพื่อระบายน้ำ 2 อุโมงค์ใหญ่ จนถึงปี พ.ศ. 2502 ทำนบน้ำเสร็จเป็นรูปร่าง

สำหรับชาวบ้านนารู้แล้วว่าอยู่ที่เดิมไม่ได้แน่นอนชาวบ้านเริ่มนั่งคุยกันเป็นกลุ่มๆ ว่าจะทำอย่างไรกับชีวิตต่อไป ไม่เป็นอันท่ามาหากินกัน เจ้าหน้าที่เข้าไปแจ้งชาวบ้านเรื่องการอพยพและทางราชการจะจ่ายค่าเสียหายให้กับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เริ่มสำรวจที่บ้าน ไธนา ต้นมะพร้าว ต้นจันทน์ ต้นจามจุรี ก้ามปู พุทรา เป็นต้น ในตอนนั้นชาวบ้านยังมั่นใจว่าต้องอยู่ที่นี้ไม่ได้แน่นอนความกลัวเริ่มมีมากขึ้น ชาวกรย้ายที่อยู่ใหม่ ทางเจ้าหน้าที่ยังไม่บอกเป็นที่แน่นอนว่าจะให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่ที่ไหน บ้างก็พาไปอยู่สุขแจ่ม จ.เชียงใหม่ บ้างก็พาไปอยู่ปากทางดงสามสิบ แต่ในตอนนั้นชาวบ้านจะอยู่ด้วยความรู้สึกไม่แน่นอนและไร้ที่พึ่ง จึงได้รวมเงินเรียรายเท่าที่จะมีเพื่อที่จะให้นายตา กันอินตะ กำนันยัง สีม่วงดำ และกำนันเก่า นายช้าง สอนเสือ เข้ากรุงเทพฯ ไปขอความเห็นใจจากรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้นรัฐบาลได้ส่ง ขุนโสพิศ ซึ่งเป็นพ่อของจอมพลถนอม กิตติขจร กับนายรังสรรค์ สังสิกุล เป็นตัวแทนไปบ้านนา เพื่อสำรวจความเป็นจริงที่ว่าชลประทานให้ค่าตอบแทนกับชาวบ้านอย่างไม่ยุติธรรมตามที่ชาวบ้านได้ไปร้องเรียนหรือไม่

เมื่อขุนโสพิศและนายวังสรรคมาถึง ค้างที่จวนผู้ว่าสง่า ไซยานนท์ 1 คืน รุ่งขึ้นตอนบ่ายก็ถึงบ้านท่าปุย ชาวบ้านได้นำหมูต้อนรับขุนโสพิศ และค้างที่บ้านนายสำราญ ฉายวัฒนา

ในที่สุดการตกลงเป็นไปตามที่กรมชลประทานแจ้งไว้เหมือนเดิม การทำขวัญให้กับชาวบ้านยังเหมือนเดิม คือ ช่วงนั้นทางเจ้าหน้าที่ได้แจ้งชาวบ้านว่าทางรัฐบาลจะให้อย่างสมน้ำสมเนื้อ แต่พอจ่ายจริงๆ กลับไม่เป็นเช่นนั้น ซึ่งลำบากมาก เพราะเป็นเงินเพียงเล็กน้อย เช่น

- ตันมะพร้าว	ตันละ	10	บาท		
- ตันกำมปู	ตันละ	20	บาท		
- ตันพุทรา	ตันละ	20	บาท		
- ตันกล้วย	ตันละ	2	บาท		
- บ้านมุงกระเบื้อง	หลังละ	10	บาท	ค่าทำขวัญ	8 บาท
- บ้านมุงสังกะสี	หลังละ	8	บาท	ค่าทำขวัญ	8 บาท
- มุงแฝกฝากระดาน	หลังละ	6	บาท	ค่าทำขวัญ	8 บาท
- มุงแฝกฝาฟาก	หลังละ	4	บาท	ค่าทำขวัญ	8 บาท

บางครั้งครบไว้ได้แค่ 700 บาท ซึ่งไม่พอใช้จ่ายกับการอพยพ ข้อมูลทุกอย่างที่ชาวบ้านรู้มีเพียงน้อยมากและนอกจากนี้ทางเจ้าหน้าที่ได้ให้คำมั่นว่าในการอพยพจะจัดหาเจ้าหน้าที่สำรวจมาดูแลความสะดวกให้กับชาวบ้าน โดยส่วนหนึ่งจะไปกับผู้อพยพป้องกันการปล้น และช่วยอยู่ที่อพยพใหม่ แต่เอาเข้าจริงไม่มีอะไรเลย ชาวบ้านต้องทำกันเอง โจรก็ซุกซม

ปลายปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านนาเดื่อตรือนเพราะเขื่อนจะเกิดขึ้นแล้ว ชาวบ้านเริ่มจับกลุ่มพูดคุยกันไม่เป็นอันทำกิน เจ้าหน้าที่กรมชลประทานเริ่มออกสำรวจบ้านเรือน ที่ไร่นา ต้นไม้ที่ชาวบ้านมีทั้งหมดทำให้ชาวบ้านนาเดื่อตรือนต้องย้ายที่อยู่

ชาวบ้านมาร่วมรับฟัง
ข่าวการสร้างเขื่อน

พื้นที่บ้านนาที่ริมน้ำ
แม่ปิง

ข้อมูลที่ชาวบ้านทราบจากเจ้าหน้าที่มาก่อนการสร้างเขื่อนในตอนแรก มีเพียงเล็กน้อย คือ แจ้งว่าทางรัฐบาล สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้ ม.ล.ชูชาติ กำภู ซึ่งเป็นอธิบดีกรมชลประทาน ไปดูงานที่ประเทศสหรัฐฯ เรื่องการทำเขื่อนกักน้ำบนเครื่องจักรให้เกิดไฟฟ้าพลังน้ำขึ้น พอถึงปี พ.ศ.2493 รัฐบาลจอมพล ป.ให้กรมชลประทานออกสำรวจพื้นที่ในแม่น้ำปิงว่าที่ใดสมควรจะสร้างเขื่อนได้ตั้งแต่ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ลงมาจนถึงอำเภอสามเงา

ในที่สุดเมื่อตกลงพื้นที่แล้ว จึงเริ่มแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ตอนแรกชาวบ้านไม่เชื่อว่าจะเป็นเรื่องจริงที่ต้องจากบ้านเกิด จนกระทั่งมีการสำรวจและเจาะหินไปทำการสำรวจที่เมืองนอก เมื่อพิสูจน์ว่าใช้ได้ รัฐบาลเริ่มตัดถนนจากพหลโยธินเข้าไปถึงเขาแก้วเขาทัพทันที่ ซึ่งยังใช้กันอยู่ทุกวันนี้

ที่ตั้งเขื่อนภูมิพลก่อนทำการสร้าง (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

นอกจากนี้ ข้อมูลการสร้างเขื่อนที่ชาวบ้านรับรู้ โดยทราบผ่านทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งขณะนั้นมีปลัดอำเภอเป็นหัวหน้า และทางอำเภอมีการเรียกชาวบ้าน ไปประชุม ณ ห้วยน้ำ เขตท้องที่กำนันตำบลบ้านนา โดยปลัดอำเภอนำนโยบายรัฐแจ้งให้ชาวบ้านทราบพร้อมกัน กรมชลประทานได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจสำหรับสร้างเขื่อน ตั้งแต่ผาคันเบ็ดลงมา เจาะเอาหินได้ พื้นดิน ไปวิเคราะห์ทั้งหินของคอยทัพและคอยเขาแก้ว พบว่าดินที่คอยเขาแก้วเหมาะสม รัฐจึงสร้างเขื่อน ณ ที่ปัจจุบัน

เชื้อนภูมิพลเป็นเขื่อนเนกประสงค์แห่งแรกของประเทศไทย ก่อสร้างโดยบริษัทบราวน์ แอนด์รูท-ยูท่าห์ เป็นหุ้นส่วนระหว่างบริษัทบราวน์แอนด์รูท, เอส. เอ และบริษัทยูท่าห์ อินเตอร์ เนชันแนล อิงค์ จดทะเบียนในประเทศปานามา เชื้อนภูมิพลแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2507 มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นเขื่อนคอนกรีตรูปโค้ง ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย โดยมีรัศมีความโค้ง 250 เมตร ความสูง 154 เมตร ความยาว 486 เมตร สันเขื่อนกว้าง 6 เมตร ความจุสูงที่สุดในเอเชียอาคเนย์และใหญ่เป็นที่ 7 ของโลก ในเขื่อนประเภทนี้ (Brown & Root-Utah, 2505)

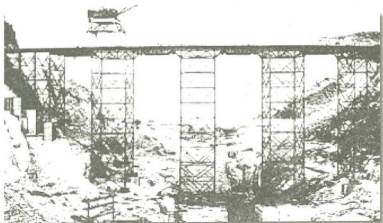
นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ผู้แทนรัฐบาลไทย
นายยูจีน อาร์ แบล็ค ประธานธนาคารโลก ม.ล.ชูชาติ กำภู อธิบดีกรมชลประทาน
ผู้แทนการไฟฟ้าอันฮี้ ลงนามในสัญญากู้เงินจากธนาคารโลก (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่ง
ประเทศไทย. 2539.)

ลงนามในสัญญากับผู้แทนบริษัท Brown & Root S.A. and Utah International, Inc. ผู้รับเหมา
ก่อสร้างเขื่อนภูมิพล เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2501(การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539.)

เริ่มแรกโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนภูมิพล ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าจำนวน 7 เครื่อง เครื่อง
ที่ 1-6 มีกำลังผลิตเครื่องละ 70,000 กิโลวัตต์ เครื่องที่ 7 มีกำลังการผลิต 115,000 กิโลวัตต์
ต่อมาใน พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเครื่องที่ 1 และ 2 ทำให้ได้กำลังการผลิต
เพิ่มเครื่องขึ้นละ 6,200 กิโลวัตต์ จึงมีกำลังผลิตติดตั้งทั้งหมดรวมเป็น 547,400 กิโลวัตต์ (การไฟ
ฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

ต่อมาในปี 2518 การพลังงานแห่งชาติ ได้ทำการศึกษาหาสถานที่เหมาะสมเพื่อสร้าง
เขื่อนกันแม่น้ำปิง สำหรับเป็นแหล่งผลิตไฟฟ้าเพิ่ม โดยครอบคลุมบริเวณตั้งแต่ท้ายเขื่อนภูมิพล
จนถึงจังหวัดกำแพงเพชร ในปี 2525 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้นำผลการศึกษา
ดังกล่าวมาพิจารณาพบทวนใหม่ ซึ่งได้สรุปว่าก่อสร้างฝายที่ท้ายน้ำเขื่อนภูมิพล เพื่อกักเก็บน้ำไว้
ในอ่างเก็บน้ำส่วนล่าง พร้อมทั้งติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเครื่องที่ 8 ชนิดสูบกลับ ขนาดกำลังผลิต
ติดตั้ง 175,000 กิโลวัตต์ ที่เขื่อนภูมิพลมีความเหมาะสมจะเป็นแหล่งผลิตไฟฟ้าที่ดี กฟผ. จึงได้
ดำเนินการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในปี 2528 และจัดทำสรุปรายงานโครงการแล้วเสร็จต้นปี
2533 จากนั้นจึงเสนอต่อสำนักนายกรัฐมนตรีและได้รับการอนุมัติจากสำนักคณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งประเทศไทย (สศช.) ให้ดำเนินการก่อสร้างได้ เมื่อวันที่
7 มิถุนายน 2533 (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

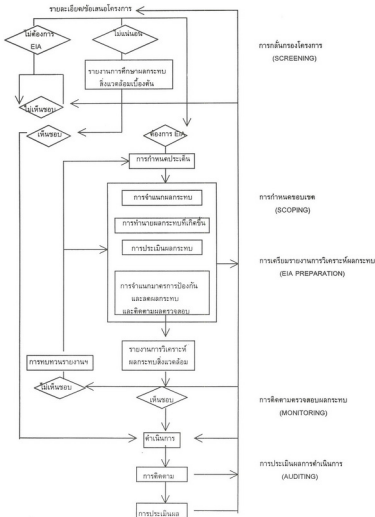
งานก่อสร้างรากเขื่อนภูมิพลในปี พ.ศ.2501 (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนภูมิพล เครื่องที่ 8 มีการเตรียมงานตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2534 และเริ่มงานก่อสร้างโยธาตั้งแต่ เดือนธันวาคม 2535 แล้วเสร็จในเดือนธันวาคม 2538 และสามารถจ่ายไฟเข้าระบบได้ในเดือนมกราคม 2539 ทำให้โรงไฟฟ้าเขื่อนภูมิพลมีกำลังการผลิตรวมเดิม 547,400 กิโลวัตต์ เพิ่มขึ้นเป็น 722,400 กิโลวัตต์ และสามารถผลิตพลังไฟฟ้าในแต่ละปีจากเดิม 1,200 ล้านกิโลวัตต์-ชั่วโมง เพิ่มขึ้นเป็น 1,326 ล้านกิโลวัตต์-ชั่วโมง

การริเริ่มโครงการและการสร้างขอบเขตการศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบ

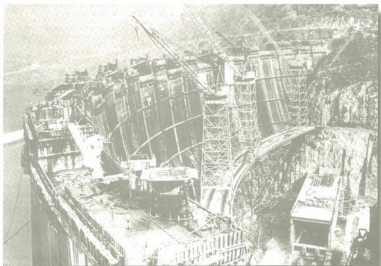
ในปัจจุบันโครงการต่างๆ ของภาครัฐจะต้องศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการต่อประชาชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญประกอบการตัดสินใจของภาครัฐในการแก้ปัญหาเชิงนโยบายที่จะเกิดขึ้นจากโครงการ การศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบมีขั้นตอนและวิธีการอย่างไรจะนำมาสรุปเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์โครงการของภาครัฐและเปรียบเทียบกับการศึกษาวิเคราะห์ของโครงการเขื่อนภูมิพลในอดีต เมื่อ 44 ปีที่ผ่านมา เพื่อเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลซึ่งจะได้นำมาสรุปต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงานเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผลกระทบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมของโครงการหรือ EIA (Environmental Impact Assessment) ดังแสดงในแผนภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนสากลซึ่งเป็นพื้นฐานของทั่วโลก ข้อแตกต่างของขั้นตอน EIA ในแต่ละประเทศจึงขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและกฎหมายของประเทศนั้นๆ

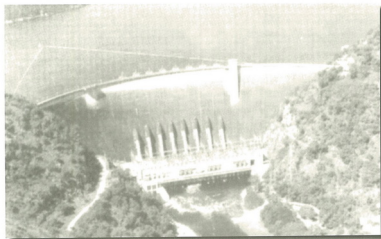

แผนภาพที่ 1 กระบวนการ EIA โดยสังเขป

(ที่มา : สนธิ วรรณแสง เกียรติพันธ์ุ ใบประกอบ นิภาพร วิชาสินธุ์และอินทิรา เอี่ยมถนัด. 2541. การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม.
นนทบุรี : เฮ็นโลว์ คอนเซ็ปท์ จำกัด.)

เริ่มสร้างเชื้อนภูมิพล (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

เชื้อนภูมิพลเมื่อสร้างเสร็จ พ.ศ. 2507

การกลั่นกรองโครงการ

การกลั่นกรองโครงการเป็นกระบวนการเพื่อตัดสินใจว่าโครงการที่เสนอนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาผลกระทบเต็มรูปแบบ หรือที่เรียกว่ารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือไม่ การกลั่นกรองดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการใช้วิจารณญาณ พิจารณาว่าผลกระทบจากโครงการที่มีต่อสิ่งแวดล้อมนั้น อยู่ในระดับมีนัยสำคัญหรือไม่ การกลั่นกรองสามารถใช้วิธีต่างๆ แต่ละวิธีหรือใช้วิจารณญาณหลายวิธีรวมกัน ได้แก่ ตูยพินิจของระดับผู้ตัดสินใจ กำหนดรายชื่อโครงการที่เข้าข่าย กำหนดรายชื่อโครงการที่ไม่เข้าข่าย การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น

ในวิธีแรกนั้นผู้มีอำนาจตัดสินใจจะพิจารณาเอง โดยพิจารณาจากลักษณะของโครงการผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความสนใจของประชาชนที่มีต่อโครงการและประเด็นขัดแย้งที่เกิดขึ้น

สำหรับการกำหนดรายชื่อโครงการที่เข้าข่าย โดยกำหนดประเภทและขนาดของโครงการที่ต้องจัดทำรายงาน EIA ทั้งนี้เกณฑ์ที่ใช้กำหนด ได้แก่ ผลกระทบมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด ปัญหาผลกระทบที่สำคัญ คือ ความจำเป็นที่ต้องมีระบบจัดการสิ่งแวดล้อมมาช่วยเสริม เป็นต้น

ส่วนวิธีกำหนดรายชื่อโครงการที่ไม่เข้าข่าย โดยกำหนดประเภทโครงการหรือขนาด ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็กที่ไม่ต้องจัดทำรายงาน EIA เนื่องจากพิจารณาแล้วว่าผลกระทบมีน้อย

วิธีสุดท้าย ได้แก่ การจัดทำรายงาน IEE หรือบางครั้งเรียกว่า การประเมินเบื้องต้น ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลเท่าที่มีอยู่ ไม่ต้องออกทำการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วยการศึกษาเบื้องต้นในประเด็นต่างๆ ดังนี้ คือ การอธิบายลักษณะโครงการและพิจารณาทางเลือกที่ดีที่สุด ประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจหรือกังวล ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิด เสนอมาตรการลดผลกระทบ เสนอมาตรการติดตามตรวจสอบและแผนการพัฒนา

สำหรับประเทศไทย พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 เปิดโอกาสให้รัฐบาลกำหนดให้โครงการจัดทำรายงาน IEE ได้ อย่างไรก็ตามมีโครงการบางประเภทได้แก่ การใช้พื้นที่ป่าชายเลน ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติมตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม พ.ศ.2535 การระเบิดและการย่อยหินตามมาตรา 9 ของพระราชบัญญัติที่ดิน (ปัจจุบันได้โอนโครงการประเภทนี้เข้าพระราชบัญญัติแร่แล้ว) ได้กำหนดให้มีการจัดทำรายงาน IEE ด้วยเช่นกัน เพราะเป็นโครงการขนาดเล็ก (สนธิ วรรณแสง และคณะ, 2541 : 25)

บทสรุปของ IEE ในภาพรวมทำให้ทราบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประเมินเบื้องต้นอยู่ในระดับใด หากผลกระทบอยู่ในระดับต่ำ หมายถึงไม่จำเป็นต้องจัดทำ EIA ในขั้นต่อไป ผู้อนุญาตสามารถนำเงื่อนไขจาก IEE ไปกำหนดได้ แต่หากผลกระทบอยู่ในระดับที่มีนัยสำคัญ

หรือผลกระทบมีประเด็นที่ไม่ชัดเจนอยู่หลายเรื่อง หรือประเด็นที่สาธารณชนให้ความสนใจ จะกำหนดให้จัดทำ EIA ต่อไป (สนธิ วรรณแสง และคณะ, 2541 : 25)

การกำหนดขอบเขต

การกำหนดขอบเขตเป็นกระบวนการที่สำคัญในประเทศประชาธิปไตย เนื่องจากเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ ซึ่งได้แก่ สาธารณชนผู้สนใจหรือผู้ที่ถูกผลกระทบจากโครงการ หน่วยงานของรัฐและผู้ดำเนินโครงการ กระบวนการกำหนดขอบเขตที่ครอบคลุมตั้งแต่เริ่มโครงการ โดยเป็นการชี้ให้เห็นสิ่งต่อไปนี้

ขอบเขตพื้นที่หรือหัวข้อของ EIA

ประเด็นที่สำคัญหรือที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชน

ข้อมูลที่ใช้เป็นเพื่อการตัดสินใจของผู้มีอำนาจตัดสินใจในระดับสูง

ผลกระทบที่มีนัยสำคัญและตัวแปรที่ต้องพิจารณา

กระบวนการการกำหนดขอบเขตดังกล่าวจะช่วยให้การศึกษา EIA มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการชี้ประเด็นที่สำคัญ ทางเลือกที่จำเป็นต้องมีการศึกษาและประเมิน ทั้งนี้เนื่องจากหัวข้อในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั้นมีหลากหลาย ได้แก่ ทรัพยากรทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์ของมนุษย์ จนถึงคุณภาพของชีวิตและในแต่ละหัวข้อยังมีปฏิกิริยาโยงลงไปอีก เช่น ทรัพยากรกายภาพยังแบ่งเป็นเรื่องน้ำ อากาศ ดิน เป็นต้น ดังนั้นการกำหนดขอบเขตจึงทำให้ EIA ศึกษาตรงประเด็น ลดความขัดแย้ง ตลอดจนประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการศึกษา EIA

การจัดทำรายงาน EIA

ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักๆ ตามลำดับ คือ

จำแนกชนิดของผลกระทบ ได้แก่

การอธิบายเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบันในบริเวณโครงการ ว่าปัจจุบันเป็นอย่างไร มีคุณภาพอย่างไร โดยการวิเคราะห์ตามประเภทของระดับต่างๆ (ดังแสดงในตารางที่ 8)

วิถีชีวิตหลังสร้างเขื่อน

ตารางที่ 8 ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและคุณค่าต่าง ๆ ที่มีต่อมนุษย์

ระดับ	ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือคุณค่าที่มีต่อมนุษย์
ระดับ 1 ทรัพยากรทางกายภาพ - ทรัพยากรน้ำ - ทรัพยากรอากาศ - ทรัพยากรดิน	น้ำใต้ดิน - อุตกรวิทยา - คุณภาพน้ำใต้ดิน - อุตกรวิทยา (ภูมิอากาศ) - คุณภาพ (หมอกควัน, เสียง, ภัยอันตราย, ก๊าซ) - ดิน - ภัยจากการจัดการตะกอน - ความอุดมสมบูรณ์ - ธรรมชาติอันน่าตื่นใจ - ทรัพยากรแร่
ระดับ 2 ทรัพยากรทางชีวภาพ - ทรัพยากรสิ่งมีชีวิตในน้ำ - ทรัพยากรสิ่งมีชีวิตบนบก	การประมง - ชีววิทยาในน้ำ - ป่าไม้ (พืชพรรณ) - สัตว์ป่า - สิ่งมีชีวิตที่หายาก หรืออาจสูญพันธุ์
ระดับที่ 3 คุณค่าของการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ - น้ำใช้ - การขนส่ง - การเกษตรกรรม - การควบคุมน้ำท่วมและการระบายน้ำ - ไฟฟ้า - สันทนาการ - เหมืองแร่ - อุตสาหกรรม - การใช้ที่ดิน	การขนส่งทางรถไฟ - การเดินเรือ - การพัฒนาการเกษตร - การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ - การปลูกป่า - ไฟฟ้า - ผลิตภัณฑ์ไฟฟ้า - สันทนาการ - เหมืองแร่ - อุตสาหกรรม - อุตสาหกรรมแปรรูป - อุตสาหกรรมเกษตร - การระดมทุน - การใช้ที่ดิน - การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ
ระดับ 4 คุณค่าต่อคุณภาพชีวิต - สังคมเศรษฐกิจ - วัฒนธรรม - สุขภาพ	นวัตกรรมของมนุษย์ - การตั้งถิ่นฐานสาธารณะ - ความปลอดภัยของสาธารณะ - โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ - สถาบัน - ประวัติศาสตร์ - โบราณคดี - สุขภาพ

(ที่มา : สานติ ววรรณแสง เครือพันธ์ โปตะกุล นิภาพร วิชรสินธุ์และอินทรีวา เอื้อมูลรัตน์, 2541 : 23)

ทรัพยากรด้านกายภาพ เช่น ดิน น้ำ อากาศ เป็นต้น

ทรัพยากรด้านชีวภาพหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในอากาศ น้ำ และดิน เป็นต้น

คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ ได้แก่ การนำทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพ และชีวภาพมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น น้ำใช้ ไฟฟ้า เป็นต้น

คุณค่าของคุณภาพชีวิต ได้แก่ ตัวแปรซึ่งแสดงถึงคุณภาพระหว่างทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และคุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ ตลอดจนทรัพยากรด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสุนทรียภาพต่างๆ

การอธิบายเกี่ยวกับโครงการจะมีกิจกรรมใดบ้าง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งในช่วงก่อสร้างและดำเนินโครงการ

วิธีการที่นิยมใช้กันในการจำแนกชนิดของผลกระทบ ได้แก่ การตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจ การใช้แผนภาพเชิงซ้อน การเข็ครายการ การใช้เมตริกซ์ การวิเคราะห์แบบสายใยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เป็นต้น

น้ำเริ่มท่วมเมื่อสร้างเขื่อนเสร็จ

ยอดไม้ที่ตายแล้วหลังถูกน้ำท่วม

ผาม่านก่อนน้ำท่วม

หน้าผาที่แสดงระดับของน้ำท่วมหลังสร้างเขื่อนเสร็จ

การวัด หรือทำนายผลกระทบ

การทำนายผลกระทบที่เกิดขึ้น ได้แก่ การคาดการณ์หรือทำนายถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากโครงการ ซึ่งโดยทั่วไปอาจจะใช้วิธีวิเคราะห์โดยการอธิบาย การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ เช่น ในกรณีการประเมินด้านอากาศ เป็นต้น หรือการกำหนดระบบขึ้นให้คะแนน เช่น ผลกระทบมาก ปานกลาง น้อย หรืออาจใช้ตัวเลข เช่น 3,2,1 เป็นต้น ในกรณีที่ไม่สามารถคำนวณหรือกำหนดค่าได้ เพราะเป็นการใช้วิจารณ์ของผู้เชี่ยวชาญเป็นคณะ

การประเมินผลกระทบ

ขั้นตอนสุดท้ายหลังจากที่ทราบขนาดของผลกระทบของตัวแปรทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแต่ละตัวแล้ว ได้แก่ การรวบรวมผลกระทบของตัวแปรทั้งหมด เพื่อพิจารณาตุลผลกระทบทั้งโครงการว่ามีผลดีหรือผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร

การที่จะตัดสินใจใช้วิจารณ์ว่าระดับผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นมีนัยสำคัญหรือไม่ขึ้นกับการเปรียบเทียบกฎหมาย กฎเกณฑ์หรือมาตรฐาน เช่น มาตรฐานคุณภาพอากาศในบรรยากาศ มาตรฐานคุณภาพแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มาตรฐานคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่ง มาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำ ผิวดิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังขึ้นกับผู้มีความตั้งใจที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถวัดหรือคำนวณได้ แต่บางครั้งแสดงผลเป็นนามธรรม เช่น ความสวยงาม เป็นต้น การอ้างอิงตัวแปรที่ตั้งไว้ เช่น

เป็นบริเวณคุ้มครองสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งมีชีวิตที่หายากใกล้สูญพันธุ์ เป็นต้น และที่สำคัญขึ้นอยู่กับ การยอมรับของชุมชนในพื้นที่หรือสาธารณชนโดยทั่วไป

การเสนอมาตรการป้องกันลดผลกระทบและการติดตามตรวจสอบ

เมื่อประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้วพบว่ามีความสำคัญ จำเป็นต้องมีมาตรการป้องกัน ลดผลกระทบ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี คือ เปลี่ยนที่ตั้งของโครงการย้ายเส้นทางเปลี่ยน กระบวนการการผลิต วัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงาน เปลี่ยนการออกแบบทางวิศวกรรม ควบคุม มลพิษให้เข้มงวดยิ่งขึ้น โดยเพิ่มระบบบำบัดหรือเน้นการจัดการของเสีย เช่น การลดปริมาณของเสีย การหมุนเวียนน้ำกลับมาใช้ใหม่และการใช้ซ้ำ ตลอดจนการใช้กระบวนการผลิตที่สะอาด เป็นต้น เตรียมแผนฟื้นฟูและชดเชยแก่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ เช่น การตั้งถิ่นฐานใหม่ การสร้างถนน ชดเชยการปลูกป่า เป็นต้น

วงจรของโครงการและEIA

โดยจุดเริ่มต้นเกิดขึ้นเมื่อมีแนวความคิดที่จัดทำโครงการหลังจากนั้นจึง นำแนวความคิด นี้ไปทำการศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้นของโครงการและการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ ตามลำดับ ซึ่งเป็นการศึกษาด้านการลงทุน เศรษฐศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ เมื่อผลการศึกษา ชี้ให้เห็นว่าโครงการมีการคุ้มทุนได้จะดำเนินการออกแบบโครงการ ผู้ทำโครงการจะมีการติดตาม และประเมินผลกระทบว่าโครงการเป็นไปตามที่คาดหวังตามรายงานการศึกษาความเหมาะสม หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อนำผลมาพิจารณาขยายโครงการเดิมหรือตั้งหน่วยผลิตใหม่ ถือเป็นการสิ้นสุด วงจรโครงการเดิมและเป็นการก้าวเข้าสู่วงจรใหม่ต่อไป (สนธิ วรรณแสง และคณะ, 2541 : 33)

วิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

วิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ได้มีการพัฒนาขึ้นตามลำดับเพื่อให้การวิเคราะห์ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยประสบการณ์จากผู้เกี่ยวข้องหลายๆ ฝ่าย และเพื่อให้สาธารณชนและบุคคลในระดับตัดสินใจ สามารถเข้าใจ เทคนิคต่างๆ เหล่านี้ คือ

การตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจ

การใช้แผนภาพเชิงซ้อน

ใช้ทรายการ

การใช้เมตริกซ์

การวิเคราะห์แบบสายใยเชื่อมโยงความสัมพันธ์กัน

การใช้แบบจำลองทางวิทยาศาสตร์

การจัดตั้งคณะกรรมการ

เป็นการเชิญผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ มาร่วมพิจารณา เพื่อประเมินผลกระทบของโครงการนั้น ซึ่งจะได้ข้อมูลแนวความคิดผลกระทบที่เป็นไปได้อย่างกว้างขวาง แต่วิธีนี้มีข้อเสีย เช่น การสรุปไม่แน่นอนว่าจะรวมผลกระทบที่สำคัญได้ทั้งหมด การกำหนดเกณฑ์หรือข้อกำหนดที่แตกต่างกันในกลุ่ม ทำให้การวิเคราะห์นั้นขาดความหนักแน่นไม่มีประสิทธิภาพ

ตัวอย่างในตารางที่ 9 เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้วิธีนี้ในการเลือกที่ตั้งของเขื่อนและอ่างเก็บน้ำในลำน้ำ จำนวน 4 และ 1 แห่ง ตามลำดับ ส่วนกรณี ค เป็นกรณีที่ไม่มีโครงการ

ตารางที่ 9 การเลือกที่ตั้งของเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ

หัวเรื่อง	ทางเลือก		
	ก	ข	ค
จำนวนอ่างเก็บน้ำบนแม่น้ำ	4	1	0
พื้นที่อ่างเก็บน้ำ (ไร่)	8,500	1,300	-
ชายฝั่งอ่างเก็บน้ำ (กม.)	190	65	-
พื้นที่ชลประทานใหม่ (ไร่)	40,000	12,000	-
พื้นที่ที่ถูกน้ำท่วม (ไร่)	10,000	2,000	-
จำนวนแหล่งโบราณคดีที่ถูกน้ำท่วม (แห่ง)	11	3	-
ปัญหาการชะล้างของดิน (ปริมาณเปรียบเทียบ)	4x	1x	Nil
ปริมาณประปาที่เพิ่มขึ้น (ปริมาณเปรียบเทียบ)	4x	1x	Nil
การช่วยป้องกันน้ำท่วม	Yes	Yes	No
การเพิ่มโอกาสเกิดโรคมาเลเรีย (ปริมาณเปรียบเทียบ)	4x	1x	Nil
จำนวนศักยภาพคนงานที่จ้างเพิ่ม (จำนวนคน)	1,000	200	-

(ที่มา : สานธิ วรรณแสง เครือพันธ์ โบตระกูล นิภาพร วัชรสินธุและอินทิรา เอื้อมุลฉัตร, 2541 : 40)

การใช้แผนภาพเชิงซ้อน

ใช้แผนผังโปรแกรมแสดงคุณลักษณะสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่อยู่ภายในเขตอิทธิพลของที่ตั้งโครงการ โดยใช้น้ำหนักของสีต่างกัน พื้นที่ที่จะให้สีเข้มในแต่ละแผนจะเป็นคุณลักษณะสิ่งแวดล้อมต่างกันหรือแยกประเภททรัพยากรแต่ละชนิดไว้ แล้วนำมาพิจารณาโดยการวางซ้อนกัน การวิเคราะห์ผลกระทบด้วยวิธีนี้มีประโยชน์อย่างมากสำหรับการเลือกที่ตั้งโครงการ เช่น เส้นทางขนส่ง เป็นต้น เพื่อแจกแจงผลกระทบกว้างๆ อย่างไรก็ตาม จะใช้วิธีนี้ได้ต่อเมื่อมีข้อมูลพื้นฐานอย่างเพียงพอ ปัจจุบันมีการพัฒนาสารสนเทศทางภูมิศาสตร์มาประยุกต์ใช้

การใช้ทรัพยากร

วิธีการกำหนดค่าตัวแปรของสิ่งแวดล้อมมาใช้เพื่อตรวจสอบผลกระทบที่อาจเป็นไปได้ พิจารณาผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดจากโครงการ โดยแยกแยะว่ามีผลกระทบที่เป็นผลเสียหรือดี ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะสั้น หรือระยะยาว เป็นผลกระทบที่แก้ไขให้กลับคืนมาได้หรือไม่ได้ ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นเกิดเป็นบริเวณหรือมีการแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง ตารางที่ 7 แสดงตัวอย่างตารางใช้ทรัพยากรสำหรับโครงการสร้างถนนสายหัวไทร - ทะเลน้อย จ.สงขลา

ตารางที่ 10 การใช้ทรัพยากรสำหรับโครงการสร้างถนนสายหัวไทร-ทะเลน้อย จ.สงขลา

หัวข้อ	ลักษณะของผลกระทบที่เกิดขึ้น									
	ผลเสีย						ผลประโยชน์			
	ส	บ	ก	ม	ท	กว	ส	บ	น	ป
ระบบนิเวศน้ำในทางน้ำ		x		x	x					
การประมง		x		x	x					
ป่าไม้		x		x	x					
สัตว์ป่าบนบก		x		x		x				
สัตว์ป่าหายากและใกล้สูญพันธุ์		x		x		x				
อุทกวิทยาในบริเวณน้ำ		x		x		x				
คุณภาพน้ำผิวดิน		x								
น้ำใต้ดิน	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
ดิน										
คุณภาพอากาศ	x				x					
การเดินเรือ		x			x					
การขนส่งทางบก								x	x	
การเกษตรกรรม							x			x
เศรษฐกิจ สังคม								x		x
ความสวยงาม		x			x					

คำย่อ ส = ระยะสั้น บ = ระยะยาว ก = กลับคืนได้
 ม = กลับคืนไม่ได้ ท = พื้นที่ กว = กว้างขวาง
 น = มีนัยสำคัญ ป = ปกติ ● = ไม่มีผลกระทบ

(ที่มา : สนธิ วรอนแสง เครือพันธ์ โบตระกูล นิภาพร วัชรสินธุ์และอินทรา เอี่ยมฤกษ์, 2541 : 41)

การใช้เมตริกซ์

เป็นวิธีการวิเคราะห์ผลกระทบที่ได้รับผลและรวดเร็ว โดยการกำหนดค่าขึ้น ด้านซ้ายเป็นตัวแปรทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่างๆ ส่วนด้านขวาเป็นกิจกรรมของโครงการ การวัดขนาดของผลกระทบกระทำโดยดูผลที่เกี่ยวข้องระหว่างกิจกรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ประเมินเป็น

ตัวเลข เช่น 1-5 โดย 1 = เป็นผลกระทบน้อย (มีความสำคัญต่ำ) และ 5 = เป็นผลกระทบสูง (มีความสำคัญสูง) การประเมินแสดงเป็นตาราง ก/ข โดย ก ค่าขนาดของผลกระทบ (1-5) และ ข เป็นค่าความสำคัญของทรัพยากรนั้นๆ ข (1-5) ตารางที่ 11 เป็นตัวอย่างการประเมินผลกระทบของเหมืองเปิดและโครงการเขื่อนแควใหญ่ (เขื่อนศรีนครินทร์) ตามลำดับ

ตารางที่ 11 การใช้เมตริกซ์สำหรับโครงการเขื่อนแควใหญ่ (เขื่อนศรีนครินทร์)

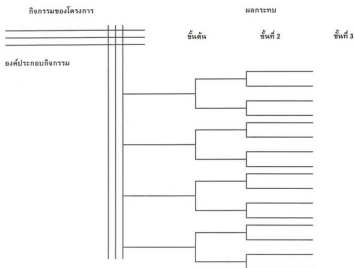
กิจกรรมที่เสนอ	การเคลื่อนย้ายของแรงงาน	การก่อสร้างเขื่อน	การสร้างสายส่งไฟฟ้า	การเก็บกักน้ำของอ่างเก็บน้ำ	การปนเปื้อนของโลหะหนัก	การเติมโดของพืชพื้น	การย้ายถิ่นฐานของประชาชน	รวม
สุภาพพจน์	5 8	4 6		5 8	4 7	6 6		24 35
การวางใช้ของปลา		3 4		3 6	3 7	5 5		14 22
แหล่งโบราณคดี	4 6			8 8				12 14
การท่องเที่ยว			7 6	7 6				14 12
มลพิษทางน้ำท้ายเขื่อน	7 7		7 8	2 4				16 19
เศรษฐกิจ สังคม							8 7	8 7
ป่าไม้		4 2						4 2
ประมง		2 5			2 5			4 10
การเดินทาง				6 5				6 5
พืชน้ำ				6 6				6 5
รวม	9 14	20 24	7 6	42 47	11 23	11 11	8 7	

(ที่มา : สานี วรรณแสง เครือพันธ์ โขตะกุล นิภาพร วิชาริษฐ์และอินทิรา เอื้อมูลรัตน์, 2541 : 42)

การวิเคราะห์แบบสายใยเชื่อมความสัมพันธ์กัน

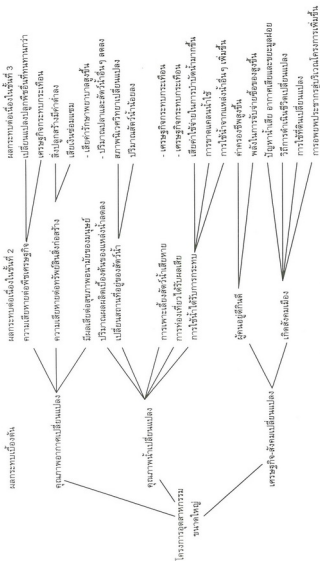
วิธีนี้อาศัยการรวมกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ เพื่อสร้างเป็นแผนผังติดต่อกันแสดงสาเหตุสภาวะแวดล้อมและผลกระทบโดยคำนึงถึงผลกระทบทางตรงและผลกระทบทางอ้อมของโครงการ แต่ถ้าเป็นโครงการใหญ่ถ้ามีสายใยมากจะมีข้อยุ่งยากมาก ดังนั้นจึงใช้ได้เฉพาะโครงการ

ที่มีกิจกรรมไม่มากและมีผลกระทบไม่มาก การแสดงสายโยงนี้มักจะแสดงในรูปต้นไม้ไม่มีสาขาแตกแขนง เรียกว่า ต้นไม้แห่งผลกระทบ แผนภาพที่ 2 และ 3 แสดงตัวอย่างด้วยวิธีนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงลักษณะหลักการของการทำระบบการวิเคราะห์ แบบสายโยงเชื่อมโยงความสัมพันธ์กัน

(ที่มา : สานธิ วรธแสง เครือพันธ์ โบตระกูล นิภาพร วิชรสินธุ์และอินทรา เอื้อบุญฉัตร, 2541 : 43-45)

แผนภาพที่ 3 แสดงตัวอย่างการจำแนกผลกระทบแบบสายใยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การอพยพของประชากรสู่บริเวณโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญโดยทั่วไป

(ที่มา : สานี วรแสง และคณะ, 2541 : 45)

การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์

เป็นวิธีการที่เสียเวลาและเสียค่าใช้จ่ายมากกว่ารวมทั้งยังจำเป็นที่จะต้องมีข้อมูลด้วย แต่มีประโยชน์ เช่น ประสิทธิภาพของระบบบำบัดต่างๆ กัน เป็นต้น แล้วพิจารณาระดับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่างๆ ได้ง่าย อย่างไรก็ตามวิธีนี้จะประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย เมื่อเปรียบเทียบกับ การจำลองสภาพทางกายภาพมาทดลองในห้องทดลอง การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ เช่น การประเมินผลกระทบด้านการกระจายตัวของอากาศเสียจากแหล่งต้นกำเนิดเพื่อหาความเข้มข้นของมลสารในบริเวณห้วยลุ่มที่ระยะทางต่างๆ หรือการประเมินผลกระทบด้านคุณภาพน้ำและปริมาณน้ำในแม่น้ำ เป็นต้น

การเลือกวิธีการที่ใช้ขึ้นอยู่กับตัวแปรสำคัญที่ควรพิจารณาดังนี้

ประเภทและขนาดของโครงการ

ประเภทของการเลือกที่จะทำการประเมิน

ลักษณะของผลกระทบ เช่น ผลกระทบโดยตรงหรือทางอ้อม เป็นต้น

ประสบการณ์ของทีมงาน EIA ในวิธีที่จะเลือกใช้

ประสบการณ์ของเจ้าของโครงการในประเภทและขนาดโครงการที่จะดำเนินการ
สิ่งสนับสนุน เช่น ค่าใช้จ่าย ข้อมูลพื้นฐาน เวลาและบุคลากร เป็นต้น

ตารางที่ 12 ข้อดีและข้อเสียในแต่ละวิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

วิธีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม	ผลดี	ผลเสีย
1. การตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจ	- ให้ข้อมูลกว้างๆ เปรียบเทียบทางเลือกพื้นที่แต่ละแห่ง ซึ่งเข้าใจง่ายที่จะตัดสินใจและสาธารณชน	- ความแน่นอนหรืออยู่กับร่องกับรอยมีได้อาก เพราะขึ้นอยู่กับคณะกรรมการเป็นหลักกว่าประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านใด
2. การใช้แผนภาพ	- เข้าใจง่าย เพราะแสดงด้วยภาพ	- แสดงเฉพาะผลกระทบโดยตรงเท่านั้น
3. การวิเคราะห์การ	- เป็นวิธีใช้ในการคัดเลือกที่ตั้งโครงการที่ดี	- ไม่ได้แสดงถึงระยะทางของผลกระทบหรือโอกาสที่จะเกิดผลกระทบ
	- เข้าใจง่ายและใช้ง่าย	- ไม่ให้ความแตกต่างระหว่างผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อม
	- ดีสำหรับการเลือกที่ตั้งโครงการและการจัดลำดับความสำคัญ	- ไม่เชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมและผลกระทบ
4. การใช้แบบกราฟ	- เป็นวิธีที่ดีในการแสดงผลของ EIA เพราะแสดงภาพรวมทั้งผลกระทบทุกกิจกรรม	- กรณีที่มีการพิจารณาภาพแต่ค่าเข้าไปด้วยเกิดข้อขัดแย้งได้
	- เชื่อมโยงกิจกรรมกับผลกระทบ	- มักจะเกิดการนับผลกระทบซ้ำซ้อนกัน
	- เป็นวิธีที่ดีในการแสดงผลของ EIA เพราะแสดงภาพรวมทั้งผลกระทบทุกกิจกรรม	- ยากที่จะให้ความแตกต่างระหว่างผลกระทบโดยตรงกับโดยอ้อม
		- มักจะเกิดการนับผลกระทบซ้ำซ้อนกัน

ตารางที่ 12 (ต่อ)

5. การวิเคราะห์ผลกระทบแบบสายใยเชื่อมโยงความยั่งยืน	- เชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมไปสู่ผลกระทบได้ชัดเจนและสามารถครอบคลุมทั้งผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อม ให้มีดัชนีการวัดเพียงชั้นที่ 2	- จะมุ่งถามมากกว่าพิจารณาถึงผลกระทบชั้น 3 หรือ 4 ขึ้นไป
6. การใช้แบบจำลองทางคณิตศาสตร์	- สามารถสนับสนุนสถานการณ์ต่างๆ เพื่อหาผลกระทบได้โดยง่ายทำให้ข้อวิเคราะห์ดีในสามมิติหลายทางเลือก	- ใช้เวลาค่าใช้จ่ายสูงและบุคลากรที่มีประสบการณ์

(ที่มา : สนธิ วรรณแสง เครือพันธ์ โปตระกุล นิภาพร วัชรสินธุ์และอินทิรา เอื้อมูลจักร, 2541 : 46)

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน

วัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลโครงการไปยังประชาชนในพื้นที่ตลอดจนกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน ประชาชนทั่วไป นักวิชาการ ผู้ประกอบการ ฯลฯ

เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนหรือช่วยในการตัดสินใจในการพัฒนาโครงการโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือผลกระทบต่อประชาชนอย่างมาก เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ตลอดจนกลุ่มต่างๆ จะได้ร่วมกันพิจารณาไตร่ตรองและแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการ ซึ่งผู้บริหารจะได้นำไปประกอบการพิจารณาตัดสินใจว่าสมควรจะดำเนินการโครงการหรือไม่หรือจะดำเนินการต่อไปอย่างไร

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ช่วยให้การดำเนินโครงการง่ายขึ้น ประชากรให้ความร่วมมือและช่วยลดความขัดแย้งภายหลัง

ช่วยให้การบริหารโครงการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ทำให้การพัฒนาโครงการมีความน่าเชื่อถือและมีความชัดเจนมากขึ้น

เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนได้มีสิทธิและเสียงในการแสดงความคิดเห็น

ในการจัดการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องกำหนดกลุ่มคนที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมซึ่งจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับแต่ละโครงการ ซึ่งประกอบด้วยประชาชนกลุ่มต่างๆ ดังนี้

ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการโดยตรงหรือเป็นผู้อยู่อาศัยในเขตพื้นที่โครงการและอาจต้องมีการอพยพโยกย้ายหรือได้รับผลกระทบจากโครงการมากกว่ากลุ่มอื่น

ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบรองลงมา หมายถึง ไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่โครงการ แต่ยังคงได้รับผลกระทบในทางใดทางหนึ่ง

ผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ ที่มีความรู้ในประเด็นผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ

ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการ อาจเป็นกลุ่มทางธุรกิจอุตสาหกรรม กลุ่มเกษตรกร เจ้าของโครงการ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารที่แท้จริงแก่ประชาชน

ผู้ตัดสินใจโครงการ

ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรวมทั้งนักศึกษา นักการเมืองในภาครัฐหรือท้องถิ่น

สาธารณชนทั่วไป

ปัจจัยสำคัญพื้นฐานมี 5 ประการ ที่ทำให้การจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การจำแนกกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม การให้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง เข้าใจง่าย เข้าเรื่องและเหมาะสมแก่เวลา ต้องมีการสนทนาหรือแลกเปลี่ยนทัศนคติระหว่างผู้รับผิดชอบโครงการหรือนโยบาย แผนงานกับผู้ที่ได้รับผลกระทบในรูปแบบของการประชุม สัมมนา การจัดรับฟังความคิดเห็นหรือการติดต่อโดยตรง การคำนึงถึงความเห็นของประชาชนที่เสนอไว้ การตอบสนองต่อความคิดเห็นท่าทีของประชาชน การจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเปิดเผยจริงใจ จะช่วยให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อกระบวนการตัดสินใจ

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับขั้นตอนการดำเนินโครงการ ความสามารถในการรับรู้ ข่าวสารของประชาชนและวัตถุประสงค์ในการจัดแต่ละครั้ง

การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ เช่น จดหมายทั่วไป แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การติดต่อทางโทรศัพท์ การโฆษณาหรือการตีตประกาศ ซึ่งผู้จัดการมีส่วนร่วมของประชาชนควรเลือกสื่อที่เหมาะสม เช่น ในพื้นที่ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก การตีตประกาศหรือการลงข้อมูลข่าวสารของโครงการจากเจ้าหน้าที่ของศูนย์ สามารถให้ความคิดเห็น ข้อมูล หรือซักถาม ศูนย์ดังกล่าวอาจแสดงแผนที่จัดทำแบบจำลองของโครงการ เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าใจภาพโดยรวมของโครงการได้

การร่วมกันปรึกษาหารือกับชุมชน เช่น การเข้าพบผู้แทนประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การเอกชนในท้องถิ่น เพื่อให้ข้อมูลเบื้องต้นและบันทึกข้อคิดเห็นจากชุมชน รวมทั้งอาจมีการทำแบบสอบถามความคิดเห็นด้วย

การมีส่วนร่วม
ของผู้นำชุมชน

การแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นต่อ
ข้อมูลโครงการ
และผลการศึกษา

การจัดประชุม สัมมนา โดยมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงการกลุ่มต่างๆ ทั้งผู้ได้รับประโยชน์ ผู้เสียประโยชน์ รวมทั้งผู้ได้รับผลกระทบ องค์กรเอกชน นักวิชาการ ผู้สื่อข่าว ผู้แทนกลุ่มธุรกิจ ฯลฯ เข้าร่วมซักถามและแสดงความคิดเห็น

การตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชน เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านต่างๆ กับชุมชน ซึ่งจะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง ระหว่างเจ้าของโครงการกับชุมชน ชุมชนจะได้พิจารณาและให้ความเห็นต่อข้อมูลโครงการและผลการศึกษา การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการ ทำให้ทราบถึงประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจ

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ อาจแตกต่างกันบ้างตามการวิเคราะห์ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมของแต่ละประเทศ แต่ในลักษณะการควรเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นต้นของโครงการซึ่งหมายถึงขั้นเริ่มโครงการหรือก่อนที่จะมีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ในประเทศสหรัฐอเมริกาประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตามขั้นตอนดังนี้ (สถาบันนโยบายศึกษา 2539)

ขั้นตอนการเริ่มโครงการ

หน่วยงานของรัฐบาลกลางที่ริเริ่มโครงการจะประเมินในขั้นต้นว่า โครงการที่จะดำเนินการจะต้องทำการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือไม่ หากไม่ต้องจัดทำรายงานฯ จะต้องทำเอกสารยืนยันว่าโครงการไม่มีผลกระทบสำคัญและต้องแจ้งให้ประชาชนรับทราบ หากประชาชนไม่เห็นด้วยจะสามารถแจ้งความคิดเห็น ซึ่งแจ้งความจำเป็นหรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ผู้พิจารณา

ขั้นตอนการพิจารณาขอบเขตการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม

โครงการที่จะต้องจัดทำรายงานฯ จะต้องประกาศ Notice of Intent ระบุถึงรายละเอียดลักษณะโครงการและกำหนดการจัดทำขอบเขตการศึกษาและชี้แจงว่าประชาชนสามารถติดต่อขอข้อมูลเพิ่มเติมได้อย่างไร รวมทั้งขอบเขตในการจัดทำขอบเขตการศึกษา ส่วนใหญ่จะมีการเชิญผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานรัฐบาลกลาง หน่วยงานระดับมลรัฐ หน่วยงานท้องถิ่น ประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบและผู้สนใจอื่น ๆ มาร่วมกันประชุมพิจารณาขอบเขตศึกษา

ขั้นตอนการพิจารณาร่างรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ประชาชนที่ได้รับการกระทบ องค์การเอกชน นักวิชาการและกลุ่มที่เกี่ยวข้องต่างๆ จะได้รับร่างรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมีเวลาศึกษา 45-60 วัน เพื่อให้ข้อคิดเห็นในประเด็นผลกระทบสิ่งแวดล้อมและความเห็นในภาพรวมเห็นด้วยกับโครงการหรือไม่และผู้เสนอความเห็นจะจัดทำความเห็นเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเสนอหน่วยงานเจ้าของโครงการ

ในกรณีที่โครงการขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งสูง หน่วยงานของรัฐจะจัดตั้งคณะที่ปรึกษา ประกอบด้วยผู้แทนจากหลายกลุ่ม เช่น ภาครัฐบาล เอกชน นักวิชาการ กลุ่มผลประโยชน์ ตัวแทนประชาชน ฯลฯ ซึ่งจะมีการประชุมร่วมกับเจ้าของโครงการเป็นระยะๆ เพื่อกำหนดขอบเขตและเนื้อหาที่จะจัดทำรายการ

ขั้นตอนการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

Council on Environmental Quality (CEQ) เป็นผู้พิจารณารายงานฯ จะพิจารณาข้อคิดเห็นที่ได้จากประชาชน ซึ่งจะต้องผนวกไว้ในตอนท้ายของรายงาน นอกจาก CEQ การทำประชาพิจารณ์ เพื่อรับฟังความคิดเห็นอีกด้วย ซึ่งในการประชุมของ CEQ ประชาชนจะสามารถเข้าสังเกตการณ์ในที่ประชุมได้ CEQ มีเวลาในการพิจารณา 30 วัน และประชาชนจะเป็นโอกาสสุดท้ายที่จะแสดงความเห็นเพิ่มเติมก่อนที่จะ CEQ จะตัดสินใจ

ขั้นตอนการติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการ

ประชาชนมีสิทธิที่จะขอทราบถึงความคืบหน้าด้านการติดตามผลกระทบสิ่งแวดล้อมภายหลังจากที่โครงการได้ดำเนินไปแล้วและเจ้าของโครงการจะต้องแจ้งข้อมูลนั้นให้ประชาชนได้ทราบตามที่ขอร้องด้วย

สำหรับประเทศแคนาดาขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ในแต่ละรัฐจะมีความแตกต่างกันไปบ้าง สำหรับเมือง Quebec มีขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ (Serge 1996)

ขั้นตอนการจัดทำรายงาน มีการให้ข้อมูลเบื้องต้นของโครงการแก่ประชาชน ซึ่งได้แก่ผู้มีอำนาจการตัดสินใจ นักการเมืองระดับต่างๆ โดยใช้รูปแบบการออกวิทยุหรือโทรทัศน์การทำเอกสารเผยแพร่

ขั้นนำรายงาน ครั้งที่ 1 เป็นการให้ข้อมูลกับกลุ่มเดียวกับขั้นตอนที่ 1 โดยข้อมูลเกี่ยวกับผลการศึกษาทางเลือกในการดำเนินโครงการและมีการทำเอกสารเผยแพร่

ขั้นนำรายงาน ครั้งที่ 2 เป็นการให้ข้อมูลทางเลือกและข้อมูลมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการมีการทำเอกสารเผยแพร่ รวมทั้งเป็นการเตรียมตัวทำประชาสัมพันธ์ในขั้นต่อไป

ขั้นตอนการพิจารณารายงาน เมื่อหน่วยงานผู้พิจารณาได้รับรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ก็จะนำรายงานไปแสดงในที่สาธารณะเป็นเวลา 45 วัน ขั้นตอนนี้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นหรือร้องขอให้มีการทำประชาพิจารณ์หรือไต่สวนสาธารณะได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นขั้นตอนที่แตกต่างกับประชาพิจารณ์ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่แรกของโครงการและขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนาโครงการ ส่วนการทำประชาพิจารณ์ในประเทศแคนาดาจะมีบรรยากาศคล้ายกับศาล ประกอบด้วยกลุ่มคน 4 ฝ่าย คือ คณะกรรมการประชาพิจารณ์ ฝ่ายเจ้าของโครงการเป็นผู้ตอบคำถามของประชาชน ผู้แทนประชาชนซึ่งจะซักถามคณะ 2 คำถามและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ช่วยเสริมข้อมูลในกรณีที่เกิดคณะกรรมการ

ประชาพิจารณ์ชักถาม ทั้งนี้การชักถามและการตอบคำถามจะถูกควบคุมโดยคณะกรรมการประชาพิจารณ์ ผลจากการประชาพิจารณ์คณะกรรมการจะเสนอต่อหน่วยงานผู้พิจารณารายงานฯ และเสนอต่อคณะรัฐมนตรีตัดสินใจขั้นสุดท้าย

ในกลุ่มประเทศยุโรปซึ่งใช้ขั้นตอนตามการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปตาม EC Directive ในประเทศอังกฤษหน่วยงาน The Local Planning Authority (LPA) เป็นผู้รับผิดชอบในการออกใบอนุญาตให้แก่โครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งหลังจากที่ LPA ได้รับรายงานฯ จะมีการทำ public consultation อย่างเป็นทางการโดยเจ้าของโครงการจะต้องแจ้งรายละเอียดการขออนุญาตและแจ้งต่อประชาชนว่าจะสามารถตรวจสอบหรือรับรองรายงานฯ ได้จากที่ใด โดยผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น ซึ่งประชาชนจะมีเวลา 21 วัน ในการเขียนข้อคิดเห็น LPA จะรวบรวมข้อคิดเห็นจากประชาชนและคณะกรรมการที่ปรึกษาซึ่ง LPA แต่งตั้ง และ LPA จะต้องตัดสินใจว่าจะอนุญาตโครงการหรือไม่ โดยมีเวลาทั้งสิ้น 16 สัปดาห์ (ไม่นับเสาร์-อาทิตย์) นับตั้งแต่ได้รับรายงานฯ ผลการพิจารณาจะต้องมีการตีพิมพ์พร้อมกับเหตุผลและรายละเอียดในการตัดสินใจโครงการด้วย ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าไม่มีการกำหนดเป็นทางการจะต้องมีการหารือ ในระหว่างการเตรียมรายงานฯ อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปเจ้าของโครงการจะมีการทำ การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งกฎหมายไม่บังคับ เพื่อเป็นโอกาสที่ดีที่ประชาชนจะได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในขั้นก่อนการจัดทำรายงาน ขั้นตอนการจัดทำรายงานและขั้นหลังการเสนอรายงานฯ (สนธิ วรรณแสง และคณะ, 2541 : 89)

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่า

ด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะโดยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ.2539

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีดังกล่าว นับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินการโครงการของรัฐ ซึ่งครอบคลุมถึงการดำเนินงานไม่ว่าในลักษณะใดๆ ตามนโยบายหรือโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองหรือการบริหารทางราชการ ในกิจกรรมของรัฐหรือโครงการที่จะต้องได้รับสัมปทาน การอนุญาต การอนุมัติหรือความเห็นชอบจากหน่วยงานของรัฐ ดังนั้นระเบียบนี้จึงครอบคลุมประเภทโครงการมากกว่าประเภทโครงการที่ต้องจัดรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ประเด็นสำคัญของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะสรุปได้ดังนี้

การแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาว่าด้วยประชาพิจารณ์ มีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการทำประชาพิจารณ์ ตลอดจนวินิจฉัยตอบข้อหารือ

เมื่อรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ เห็นว่าการดำเนินการตามโครงการของรัฐเรื่องใดอาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม อาชีพ ความปลอดภัย วิถีชีวิต หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชุมชนหรือสังคมสมควรรับฟังความเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รัฐมนตรีอาจสั่งให้มีประชาพิจารณ์ได้

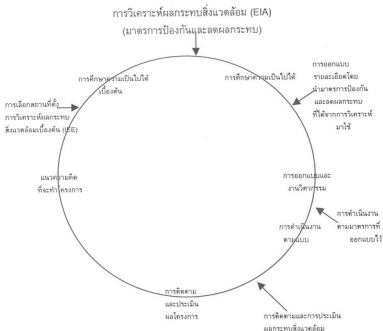
ในกรณีที่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเห็นว่าโครงการของรัฐเรื่องใด หากดำเนินการแล้วจะมีผลกระทบและขอให้มีการประชาพิจารณ์ให้มีหนังสือไปยังหน่วยงานของรัฐ เพื่อสอบถามหรือขอคำชี้แจง หากไม่ได้รับคำตอบภายใน 30 วัน หรือตอบแล้วยังไม่พอใจก็ให้ยื่นคำร้องต่อรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ เพื่อขอให้มีการทำประชาพิจารณ์

การจัดให้มีประชาพิจารณ์ อาจมีขึ้นในระหว่างขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้ การพิจารณาทางเลือกอื่นที่เหมาะสม การศึกษาผลกระทบด้านต่างๆ หรือในระหว่างขั้นตอนใดก็ได้ ก่อนที่รัฐจะตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการของรัฐ

การจัดให้มีการประชาพิจารณ์ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการ โดยโครงการของรัฐในเรื่องนั้น ประกอบด้วยประธานกรรมการคนหนึ่งและกรรมการอื่นอีกไม่น้อยกว่า 3 คน คณะกรรมการประชาพิจารณ์จะต้องจัดทำรายงานเสนอต่อรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการหรือผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ ที่ให้มีประชาพิจารณ์ รวมทั้งส่งรายงานต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาด้วย

เมื่อรัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร แล้วแต่กรณี การพิจารณารายงานของคณะกรรมการประชาพิจารณ์แล้ว ให้ประกาศผลพร้อมเหตุผลให้ประชาชนทราบ แต่หากเป็นเรื่องต้องเสนอคณะรัฐมนตรีก็ให้ชี้แจงเหตุผลเมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติแล้ว

เมื่อเปรียบเทียบกับขั้นตอนการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในส่วนของโครงการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ ที่ต้องรับฟังความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีนั้น รายงานจะต้องถูกพิจารณาโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ เป็นกรรมการอยู่ด้วย ดังนั้นหากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีมติให้จัดประชาพิจารณ์ก็สมควรจะกระทำได้

แผนภาพที่ 4 แสดงวงจรของโครงการ (Project cycle) และการผนวกประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไปในวงจรที่มา : สานี วรรณแสง เครือพันธ์ โบตระกูล นิภาพร วิชรสินธุ์และอินทิรา เอื้อมูลฉัตร, 2541 : 34)

การศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบเชื้อนภูมิพลของภาครัฐ

ในการศึกษาผลกระทบจากเชื้อนภูมิพล นำมาสรุปดังนี้

ส่วนแรกเป็นการสำรวจจากโบราณคดี บริเวณเหนือเชื้อนภูมิพลรวม 4 ครั้ง ซึ่งรวบรวมจากหนังสือ บันทึกข้อความ การสำรวจค้นคว้า และศึกษาสภาพ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเชื้อนภูมิพล จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ พ.ศ. 2501 – 2505

ส่วนที่สองเป็นการศึกษาผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนและศึกษาสำรวจผลกระทบใน 7 ด้านคือ โบราณคดี ภูเขาชาติ สัตว์ชาติ ปฐพีและธรณีวิทยา อุทกวิทยา อุตุนิยมวิทยา และสาธารณสุข ซึ่งได้นำมาสรุปถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของเชื้อนภูมิพล จากการรายงานของคณะกรรมการที่รับผิดชอบ ซึ่งรวบรวมไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การสำรวจทางโบราณคดีบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

บันทึกข้อความ

การสำรวจครั้งที่ 1

20 เมษายน - 15 พฤษภาคม 2502

เรื่อง การขุดค้นโบราณวัตถุที่อำเภอสรรพบุรี จังหวัดชัยนาท และบริเวณเขื่อนภูมิพล

เสนอ อธิบดี

ตามที่ได้ให้ผมไปดำเนินการขุดค้นโบราณวัตถุที่อำเภอสรรพบุรี จังหวัดชัยนาท และขุดค้นโบราณวัตถุสถานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลที่จะจะท่วมเมื่อสร้างเขื่อนเสร็จนั้น ผมได้ไปดำเนินการเป็นบางส่วนแล้ว ขอรายงานผลการปฏิบัติเพื่อทราบ คือ

วันที่ 20 เมษายน 2502 เวลา 07.00 น. ผมและเจ้าหน้าที่รวม 7 คน เดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพฯ ถึงวัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท เวลา 13.00 น. ไปนมัสการท่านเจ้าคุณพระชัยนาทมุนี เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท เรียนให้ท่านทราบว่าผมมาขุดค้นที่อำเภอสรรพบุรีตามที่ท่านเจ้าคุณพระชัยมุนี เจ้าคณะจังหวัดชัยนาท เรียนให้ท่านทราบว่าผมมาขุดค้นที่อำเภอสรรพบุรีตามที่ท่านขอรับรองไปยังกรมศิลปากร ให้มาดำเนินการ เวลา 15.00 น. ท่านเจ้าคุณพระชัยมุนี ผมและคณะออกจากวัดพระบรมธาตุไปอำเภอสรรพบุรี ตรวจโบราณสถานต่างๆ ปรากฏว่าผู้ร้ายขุดทำลายแล้วเกือบทั้งสิ้น พอจะมีโบราณวัตถุเหลือหลงเหลืออยู่บ้างก็แต่วัดที่มหาธาตุและวัดพระแก้วเท่านั้น ผมได้ไปหานายอำเภอสรรพบุรีที่บ้านพักแจ้งให้ทราบถึงการมาปฏิบัติงานและขอให้นายอำเภอมาร่วมมือด้วย ครั้นแล้วก็พานายอำเภอสรรพบุรีที่บ้านพักแจ้งให้ทราบถึงการมาปฏิบัติงานและขอให้นายอำเภอมาร่วมมือด้วย ครั้นแล้วก็พานายอำเภอ เจ้าหน้าที่ยกรณศิลปากรที่จะให้อยู่ดำเนินการที่อำเภอสรรพบุรี และท่านเจ้าคุณพระชัยมุนีไปชี้สถานที่ที่จะขุดค้นที่วัดมหาธาตุ 4 แห่ง ที่วัดพระแก้ว 1 แห่ง ให้ทราบและผมได้จัดเจ้าหน้าที่ไว้ดำเนินการขุดค้นที่อำเภอสรรพบุรีนี้ 2 คน และสั่งให้ลงมือขุดตั้งแต่วันที่ 21 เมษายน 2502 เป็นต้นไป วันนั้นพักแรมที่โรงแรมตลาดสรรพบุรี

วันที่ 21 เมษายน 2502 ตอนเช้าดูเจ้าหน้าที่ขุดค้นพระเจดีย์องค์ใหญ่อยู่ประมาณ 2 ชั่วโมง แล้วพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ 5 คน ออกเดินทางโดยรถยนต์ต่อไปที่ศาลากลางจังหวัดชัยนาท เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดเรียนให้ท่านทราบถึงการมาปฏิบัติงานและขอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอำนวยความสะดวกให้ด้วย แล้วออกเดินทางต่อไปถึงจังหวัดตาก เวลา 17.00 น. ไปที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อเรียนให้ท่านทราบถึงการจะมาปฏิบัติงานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล แต่ว่าผู้ว่าราชการจังหวัดไปสุโขทัยไม่ได้พบกัน จึงเขียนหนังสือฝากภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดไว้

แล้วออกเดินทางต่อไปถึงเขื่อนภูมิพลเมื่อเวลา 20.00 น. พบนายช่างผู้แทนกรมชลประทานซึ่งนายช่างได้จัดให้พักที่เรือนรับรองของเขื่อน

วันที่ 22 เมษายน 2502 คงอยู่ที่เขื่อนภูมิพล เพื่อจัดเตรียมเสบียงอาหาร เครื่องใช้ และเรือที่จะใช้เป็นพาหนะเดินทางทวนขึ้นไปตามแม่น้ำปิง เครื่องใช้และเรือตลอดจนคนต่อเรือทางกรมชลประทานได้กรุณาจัดให้ทั้งสิ้น

วันที่ 23 เมษายน 2502 เวลา 08.00 น. เดินทางโดยเรือต่อ 2 ลำ ทวนขึ้นไปตามลำแม่น้ำปิง ถึงตำบลบ้านนาเวลา 13.00 น. ในการเดินทางไปตามลำแม่น้ำปิงนี้ ทางเขื่อนภูมิพลได้จัดเจ้าหน้าที่ของเขื่อนให้กำกับและนำทางไปด้วยคนหนึ่ง ที่ตำบลบ้านนาก็ได้ทราบจากเจ้าหน้าที่ชลประทานว่า น้ำจะท่วมสูงประมาณ 20.00 เมตร ในเดือนตุลาคม ศกนี้ และจะท่วมสูงถึง 135 เมตร ในปี 2505 จำเป็นจะต้องสำรวจจุดคันและเก็บรวบรวมโบราณวัตถุก่อนแห่งอื่น ได้สำรวจทั่วตำบลมีที่จะต้องขุดคันซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนรวม 7 แห่ง คือ วัดศรีแท่น วัดคอนแก้ว วัดน้อย วัดหลวง วัดท่าเตือ วัดท่าโป่ง และวัดพระธาตุลอย นอกจากนี้ยังมีซากโบราณสถานอยู่อีกหลายแห่ง แม้ตามใต้ถุนเรือนของชาวบ้านซึ่งจะต้องขุดตรวจด้วย แต่การขุดคันไม่อาจทำได้ในเวลานั้น เพราะชาวบ้านแจ้งว่ากำลังเตรียมจะทำบุญสมโภชพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ เหล่านี้ในปลายเดือนพฤษภาคม เพื่อเป็นการฉลองครั้งสุดท้ายอำลาอพยพไปอยู่ที่อื่น หากจะขุดลงไปก็เกรงว่าจะกระทบกระเทือนจิตใจราษฎร จึงต้องรอไว้ให้ราษฎรทำบุญอำลาเสียก่อน ซึ่งประมาณว่าจะขุดได้ในเดือนกรกฎาคม ศกนี้ คืนนี้พักนอนที่บ้านคหบดีผู้หนึ่ง เวลาประมาณ 20.00 น. นายมลิ โกลตันเหิระ นายช่างประจำหน่วยศิลปากรสุโขทัย กับนายจิระเดช ไวยโกสิทธิ์ ซึ่งเคยเป็นหัวหน้าคนงานขุดแต่งหน่วยสุโขทัย เดินทางจากเขื่อนภูมิพลไปหาที่บ้านพัก แจ้งให้ทราบว่าหัวหน้าหน่วยศิลปากรสุโขทัยได้รับโทรเลขของกรมที่สั่งให้มาร่วมปฏิบัติงานซ้ำไป จึงมาสมทบที่เขื่อนภูมิพลไม่ทัน เมื่อมาถึงทราบว่าผมออกเดินทางแล้ว นายมลิและนายจิระเดชจึงเดินทางด้วยเท้าติดตามมาที่บ้านนา แต่หัวหน้าหน่วยศิลปากรเดินไม่ไหว เพราะสุขภาพไม่สมบูรณ์ต้องพักพึ่งคำสั่งอยู่ที่เขื่อนภูมิพล ผลจึงส่งไปให้บอกหัวหน้าหน่วยศิลปากรกลับได้ไม่ต้องตามมาเพราะจะเกิดเจ็บป่วยขึ้น จักทำให้เป็นภาระยุ่งยาก และนายมลิก็กำลังมีงานก่อสร้างและบูรณะอยู่ที่สุโขทัย ก็ให้กลับไปปฏิบัติงานตามเดิมด้วย ไม่ต้องตามมา สำหรับนายจิระเดช ไวยโกสิทธิ์ ทราบว่า เคยท่องเที่ยวตามลำน้ำปิงตลอดถึงเชียงใหม่หลายครั้ง รู้จักภูมิประเทศจึงว่าจ้างให้เป็นพนักงานขุดคันรับค่าจ้างวันละ 15 บาท สมทบไปด้วย

วันที่ 24 เมษายน 2502 เวลา 07.00 น. ออกเดินทางด้วยเรือต่อขึ้นไปทางเหนือต่อไปเนื่องด้วยในระยะทางต่อไปนี้จะมีหมู่บ้านอีกแห่งเดียวแล้วก็เข้าป่าไม่มีบ้านคน ต้องเตรียมเสบียงอาหารไปให้พร้อม จึงต้องว่าจ้างเรือต่อบันทุกเสบียงเพิ่มขึ้นอีกลำหนึ่งร่วมกับเรือที่กรมชลประทานจัดให้ 2 ลำเป็น 3 ลำถึงหมู่บ้านโสมงซึ่งเป็นบ้านคนหมู่สุดท้ายเมื่อเวลา 16.00 น.

พักแรมที่ชายหาดในแม่น้ำปิงได้ทราบจากผู้ใหญ่บ้านโสมงว่าหลังหมู่บ้านนี้มีโบราณสถานหลายแห่ง จะต้องเดินไปไกลมาก จึงตกลงใจพักที่หมู่บ้านโสมงอีกวันหนึ่ง เพื่อตรวจโบราณสถาน และได้วางแบริเวนคันหนึ่งเพื่อใช้เป็นพาหนะเดินทางไปตรวจโบราณสถาน

วันที่ 25 เมษายน 2502 เดินทางด้วยเกวียนจากหมู่บ้านโสมงเข้าไปในหุบเขาหลังหมู่บ้านเป็นเวลา 3 ชั่วโมง ถึงที่ราบกว้างในหุบเขามีลำห้วยผ่านกลาง ชาวบ้านเรียกว่าวังคำ มีวัดร้างหลายวัดอยู่ใกล้ๆ กันในกลุ่มนั้น วัดหนึ่งชาวบ้านเรียกว่าวัดวังคำ มีอาณาเขตกว้างใหญ่มาก แต่สิ่งก่อสร้างสลักหักพังหมดเหลือแต่ซากฐานวิหารและเจดีย์ กำแพงวัดเหลืออยู่เป็นบางส่วน อีกวัดหนึ่งมีพระเจดีย์เหลืออยู่ครึ่งซีก รวมวัดทั้งหมดที่ตรวจพบในบริเวณนั้น 5 วัด ทุกๆ แห่งถูกผู้ร้ายขุดทำลายยับเยินทั้งสิ้น แต่ก็ยังควรที่จะต้องขุดตรวจในพื้นที่ใกล้เคียงกับโบราณสถานนั้น เพราะอาจมีโบราณวัตถุฝังอยู่ ตั้งใจว่าจะมาดำเนินการในคราวหน้า คราวนี้เพียงแต่จะสำรวจไว้ก่อน เดินทางกลับถึงหมู่บ้านโสมงเวลา 19.00 น.

วันที่ 26 เมษายน 2502 เวลา 07.00 น. ออกเดินทางจากหมู่บ้านโสมงต่อไป ระยะนี้เป็นป่าดงดิบไม่มีบ้านคน จนถึงเวลา 10.00 น. ถึงท่าตม นายจ๊ะเดชแจ้งว่ามีวัดจึงขึ้นสำรวจพบว่ามียอดอยู่ 2 วัด คนต่อเรือบอกว่าชื่อวัดกรรณิกา กับวัดกงยอน มีแต่ซากรูปร่างคล้ายวิหาร ไม่มีพระเจดีย์และสิ่งก่อสร้างอย่างอื่น สันนิษฐานว่าจะเป็นศาลาบำเพ็ญวิปัสสนาในที่ศักดิ์มากกว่าจะเป็นวัด ตรวจแล้วก็เดินทางโดยเรือต่อไปถึงแก่งตะละหลวงเมื่อเวลา 16.00 น. พักแรมคืนที่ชายหาดแก่งตะละหลวง

วันที่ 27 เมษายน 2502 เวลา 07.00 น. ออกเดินทางต่อถึงแก่งผาหมอนเมื่อเวลา 15.00 น. ทราบว่ามีวัดจึงพักแรมกันที่นั่น และขึ้นสำรวจพบว่ามีแต่ซากคล้ายวิหารเช่นเดียวกันกับที่ทำตมแห่งหนึ่ง

วันที่ 28 เมษายน 2502 เวลา 07.00 น. ออกจากแก่งผาหมอนถึงสบตื้น เมื่อเวลา 17.00 น. พักแรมคืนที่นั่น ที่สบตื้นนี้เป็นที่บรรจบขอบแม่น้ำตื้นกับแม่น้ำปิง ได้ทราบว่าจะต้องปากน้ำแม่ตื้นเข้าไปมีโบราณสถานหลายแห่งเรียงรายไปจนถึงเมืองตื้น และต่อจากเมืองตื้นเดินทางอีกประมาณ 2 วัน ก็จะไปถึงเมืองแม่ต๋านได้ด้วย จึงตกลงใจจะพักสำรวจสถานที่แห่งนี้ให้มากที่สุดหน่อย

วันที่ 29 เมษายน 2502 คงพักที่สบตื้นแล้วแบ่งหมู่สำรวจออกเป็น 2 คณะ คือหมกับเจ้าหน้าที่ ที่ยังไม่คุ้นเคยกับการเดินทางไกลมากนักสำรวจจากปากสบตื้นเข้าไปถึงอุมหลวงระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร อีกคณะหนึ่งซึ่งเดินทางไกลแข็ง มีนายจ๊ะเดช นายเอียด นายหวน และนายทองใบ เจ้าหน้าที่กรมชลประทานสำรวจจากอุมหลวงเข้าไปไกลที่สุดเท่าที่จะไปได้ การสำรวจในระยะใกล้ของหม พบวัดๆ หนึ่งอยู่ที่แก่งสทอน ห่างจากปากสบตื้นเข้าไปประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นวัดที่ใหญ่มากเหมือนกัน ใช้หินภูเขาช้างห้วยเป็นกำแพงวัดด้านหนึ่ง

อีก 3 ด้านเป็นโคกกำแพงยังไม่ได้ขุดตรวจว่าใช้อิฐหรือหิน ภายในวัดมีเหลือแต่ซากฐานวิหาร และอาจเป็นโบสถ์ด้วยรวม 3 แห่ง บนวิหารใหญ่มีพระพุทธรูปถูกไฟไหม้ละลายกองอยู่เป็นก้อนๆ คงเลือกเก็บพระเศียรที่ไม่ได้ถูกไฟเผาทำลายมาได้เพียง 2-3 เศียร สันนิษฐานว่าไฟที่เผาเผาไหม้ครั้งนี้คงเป็นไฟป่า ในบริเวณลานวัดยังมีต้นมะม่วงขนาดใหญ่โตมากอยู่ 2-3 ต้น เก็บมะม่วงที่หล่นมารับประทานรสชาติหวานอร่อยต่อจากแก่งสคอนเข้าไปถึงกิเลเมตรที่ 5 มีหมู่บ้านคนทำไร่อยู่ 4-5 หลังคาเรือนเรียกว่าอุ่มหลง ช่างหมู่บ้านมีภูเขาสูง มีถ้ำอยู่ตอนเกือบจะถึงยอดภูเขา ชาวบ้านอุ่มหลงบอกว่าที่ถ้ำนั้นมีคัมภีร์พระธรรมและพระพุทธรูป เนื่องจากปากถ้ำอยู่ตรงหน้าผาชันและสูงเหวungคดตั้งป่า ผมได้พยายามปีนขึ้นไปได้ครึ่งทางก็คิดหน้าผาชันซึ่งถ้าจะขึ้นให้ได้ก็ต้องใช้พะองพาดเป็นบันได เห็นว่าจะขึ้นไปไม่สำเร็จ ประกอบกับเมื่อยล้าที่จะต้องเดินทางมาไกล จึงละความพยายามไว้ก่อน จะได้ขึ้นให้ถึงในโอกาสหน้า แล้วเดินทางกลับปากสบต้น คอยหมู่บ้านตรวจทางไกลจนคำก็ยังไม่กลับกัน ต้องพักนอนที่สบต้นอีกคืนหนึ่ง

วิหารวัดที่อุมวาม ซึ่งหน้าบรรณผล
ลายงคฆา (กรมศิลปากร, 2502)

วันที่ 30 เมษายน 2502 คอยหมู่บ้านตรวจทางไกลอยู่จนถึงเวลา 13.00 น. จึงพากันรายงานไปที่ตำบลอุมวาม ประมาณกิเลเมตรที่ 10 มีหมู่บ้านและวัดอยู่แห่งหนึ่ง ที่วัดมีพระและเณรอยู่ 5 องค์ วิหารของวัดนั้นที่หน้าบรรณแกะสลักงดงามมากและมีพระพุทธรูปสำริด พระพุทธรูปทำด้วยหินอยู่หลายองค์ หมู่บ้านนี้ก็จะต้องถูกน้ำท่วมเหมือนกัน ควรรื้อหน้าบรรณมา

เก็บรักษาไว้และพระพุทธรูปนั้นชาวบ้านก็ไม่สนใจดูแลทอดทิ้งไว้ควรเก็บรักษาเช่นเดียวกัน ผมได้ฟังรายงานก็น่าสนใจ ครั้นจะเดินเข้าไปสำรวจเองก็รู้สึกว่าจะกำลังจะไม่ไหว เพราะไม่ใช่เดินตามถนนธรรมดาต้องลัดเลาะไปตามไหล่เขา ข้ามห้วยละหารหลายแห่ง คิดว่าขากลับจะลองหาทางเข้าไปตรวจดู แล้วจึงออกเรือเดินทางต่อไปในปลายวันนั้น เพื่อไปพักแรมที่แก่งสร้อย เพราะที่แก่งสร้อยนี้ผมสนใจเป็นพิเศษ โดยได้รับการบอกเล่าตั้งแต่ยังพักอยู่ที่เชื่อนภูมิพลว่า มีเมืองใหญ่เมืองท้าวอุคตุมอยู่ที่แก่งสร้อยและมีวัดหลายวัด ถึงแก่งสร้อยเมื่อเวลา 18.00 น. พักแรมคืน

วันที่ 1 พฤษภาคม 2502 ออกสำรวจตามบริเวณแก่งสร้อยพบว่า มีวัดอยู่ 6 วัด วัดหนึ่งใหญ่โตมาก มีโบสถ์ วิหาร พระเจดีย์พร้อมสรรพ ที่ประตูเข้าวัดทำเป็นซุ้มปูนปั้นลวดลายงดงามดีมากลักษณะคล้ายจะเป็นลวดลายสมัยอยุธยา แต่ยังไม่แน่ว่าต้องให้ท่านผู้รู้พิจารณา ดู วัดต่างๆ เหล่านี้ถูกผู้ร้ายซุกยัดเป็นทุกแห่ง ยังเหลืออยู่แต่ได้พื้นดินเท่านั้น ผมได้ให้เจ้าหน้าที่ชุดสำรวจเจดีย์องค์หนึ่งลักษณะเป็นเจดีย์ซ้อนขึ้นใหม่ ก็ได้พบโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่ ปรากฏตามบัญชีสิ่งของที่แนบมาพร้อมบันทึกนี้ ความเข้าใจที่ว่าเป็นพระเจดีย์ซ้อนขึ้นใหม่นั้นเป็นอันถูกต้อง เพราะสิ่งของที่บรรจุภายในมีทั้งของเก่าและของใหม่ ของเก่าก็คือพระพุทธรูปแบบเชียงแสน ของใหม่ก็คือเหรียญเงินต่างๆ เช่นเหรียญรูป

วัดอุโบสถเขตใต้ที่แก่งสร้อย
(กรมศิลปากร, 2503)

พระพุทธรูปที่ชุด
ได้จากแก่งสร้อย

วันที่ 2 พฤษภาคม 2502 ได้ให้เจ้าหน้าที่ชุดที่เจดีย์วัดใหญ่ซึ่งหักพังเหลือแต่ซากฐานเจดีย์ เมื่อได้ชุดไปวันหนึ่งเต็มๆ แล้วก็ยังไม่ถึงที่ๆ คิดว่าจะมีกรุ ตรวจดูตามลักษณะดินที่ถมเห็นว่าจะต้องใช้เวลามากไม่น้อยกว่า 3 วันจึงจะสันสัณฐานจึงต้องพักไว้ก่อน เพราะตอนนั้นข้าวสารเหลือน้อยเต็มที่แล้ว อยากจะส่งงานเอาไว้ไปสำรวจวัดที่อุ้มวบนในตอนเช้ากลับ

วันที่ 3 พฤษภาคม 2502 เวลา 08.00 น. ออกสำรวจหาเมืองท้าวอุตตุม ทราบจากคนต่อเรือว่าจะต้องข้ามภูเขาไป 2 ลูกจึงจะถึง เขามองว่ามีทางลัดเหมือนกันแต่ไม่ทราบว่าจะไปทางไหนต้องถามชาวบ้านแถวลำพูนมีหลายคนที่รู้จักทางลัด เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ต้องลองข้ามภูเขาไป ซึ่งเมื่อได้ป่าขึ้นไปถึงยอดเขาลูกเดียวก็หมดเวลาจะวันรอนเสียแล้ว หากจะขึ้นข้ามลูกที่ 2 ต่อไปอีกก็ต้องค้างคืนอยู่ในภูเขาซึ่งมากด้วยสัตว์ร้ายเป็นแน่ จึงถอยกลับ เอาไว้พยายามใหม่ในคราวหน้า ลักษณะของแก่งสร้อยที่ว่ามีเมืองนั้นน่าจะเป็นได้จริง เพราะที่วัดอยู่ริมลำแม่ปิงใหญ่โตมโหฬารจริงๆ สมกับจะเป็นวัดหน้าเมือง ผมคิดว่าในคราวส่งแก่งจากเชียงใหม่สำรวจลงมาในเดือนธันวาคม จะต้องมาปักค้นหาเมืองที่แก่งสร้อยนี้ให้พบให้ได้ ณ บณยอดดอยในบริเวณแก่งสร้อยแห่งหนึ่งมีพระเจดีย์รูปทรงสวยงามยังคงทรงรูปส่วนใหญ่อยู มีพระปูนปั้นประจำซุ้มทั้ง 4 ทิศ แต่น่าเสียดายที่ผู้ร้ายทุบทำลายพระเสีย 3 ทิศ คงเหลือบริบูรณ์อยู่ทิศเดียว ผมได้แกะเอาพระปูนปั้นนี้มาด้วย เพื่อทำแผนผังจะได้พิจารณาว่าทำขึ้นในสมัยใด และจะได้เห็นฝีมือของช่างผู้จัดทำว่าสวยงามแค่ไหนเพียงใด

วันที่ 4 พฤษภาคม 2502 เดินทางส่งกลับจากแก่งสร้อยมาพักแรมคืนที่สบตื้นเพื่อหาทางที่จะเข้าไปอุ้มวบนำเอาโบราณวัตถุมาเก็บรักษา

วันที่ 5 พฤษภาคม 2502 พิจารณาตัวเองว่าจะสามารถเดินทางไปถึงอุบวบซึ่งเป็นระยะทางราว 10 กิโลเมตร ได้หรือไม่ เห็นว่าคงไม่ไหว เพราะตอนนั้นอ่อนแรงลงมากแล้ว จึงจัดส่งหมู่ที่เดินทางไกลได้อดทนชุดเดิมเข้าไปที่อุบวบอีกเพื่อให้ถ่ายรูปหน้าบรรณวิหามาศู และให้พิจารณาพร้อมทั้งสอบถามชาวบ้านดูด้วยว่าจะนำพระพุทธรูปต่างๆ ไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์จะขัดข้องหรือไม่ หากไม่ขัดข้องก็ให้นำออกมา ส่วนหมอกพักอยู่ที่สบัน

วันที่ 6 พฤษภาคม 2502 ชุดเดินทางไกลยังไม่กลับต้องพักแรมอยู่ที่สบันอีกคืนหนึ่ง

วันที่ 7 พฤษภาคม 2502 ชุดเดินทางไกลกลับมาเมื่อเวลา 13.00 น. รายงานว่าได้ถ่ายรูปหน้าบรรณมาแล้ว สำหรับพระพุทธรูปนั้นชาวบ้านไม่สนใจอะไรกันเลย ทั้งไว้ในวิหารโล่งนากลับ ผู้ร้ายชุดสุโขทัยรู้เข้าจะมาลักเอาไป แต่คณะสำรวจไม่สามารถขนเอามาได้เพราะเป็นของหนักและทางเดินต้องไต่ตามไหล่เขาไม่ใช้ถนนราบอย่างธรรมดา แม้แต่จะพาตัวเองกลับก็เกือบไม่ไหวแล้วจึงได้เฝ้าพระในวัดให้ปิดประตูวิหารในเวลาห้าคืน และให้เฝ้าอย่างเฝ้ารักษาไว้บนกุฏิให้เรียบร้อยทั้งไต่แจ้งให้ท่านทราบว่ามีหมู่ผู้ร้ายกำลังออกลักพระอยู่ในเวลานี้ ขอให้ท่าน ดูแลรักษาให้จงหนัก เมื่อเสร็จธุระเช่นนี้ ผมจึงให้ออกเรือล่องกลับต่อไปในบ่ายวันนั้น ถึงแก่งขุนเกียงเมื่อเวลา 17.00 น. พักแรมที่แก่งขุนเกียง

วันที่ 8 พฤษภาคม 2502 เวลา 07.00 น. ล่องเรือมาถึงบ้านโสมงเมื่อเวลา 18.00 น. พักที่หาดทรายหน้าหมู่บ้านสมง

วันที่ 9 พฤษภาคม 2502 เวลา 07.00 น. ล่องจากบ้านโสมงถึงบ้านนาเวลา 16.00 น. พักแรมคืนที่หาดทรายหน้าหมู่บ้านเพื่อขึ้นตรวจบริเวณบ้านนาให้ละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ที่วัดต่างๆ ในบ้านนามีพระพุทธรูปเชียงแสนขนาดใหญ่หน้าตักศอกกว่าถึง 2 ศอก งดงามหลายองค์ ถึงคราวอพยพ ถ้าวัดไม่สามารถจะนำไปได้ กรมศิลปากรควรช่วยเหลือรับเก็บรักษาไว้

วันที่ 10 พฤษภาคม 2502 เวลา 07.00 น. ล่องจากบ้านนาถึงเชื้อนภูมิพลเวลา 13.00 น. พักที่บ้านพักรับรองของเชื่อน แล้วผมได้ส่งให้นายจิระเดชกลับไปสุโขทัยเพื่อบอกนายมลให้เอารถจี๊ปของหน่วยศิลปากรสุโขทัยมาช่วยขนของที่ชุดได้ส่งไปกรุงเทพฯ เพราะรถของผมคันเดียวมันทุกไม่หมด

วันที่ 11 พฤษภาคม 2502 พักแรมที่บ้านพักรับรองเชื้อนภูมิพลอีกวันหนึ่ง เพื่อรอรถจี๊ปจากสุโขทัย รถจากสุโขทัยมาถึงเชื่อนเมื่อเวลา 14.00 น.

วันที่ 12 พฤษภาคม 2502 เวลา 09.00 น. ออกเดินทางจากเชื้อนภูมิพลโดยรถยนต์ไปและจังหวัดกำแพงเพชรรับพระพุทธรูปที่กรมชุดฝากไว้ที่ศาลากลาง แล้วตรงไปเชื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาทเพื่อตรวจการชุดคันที่อำเภอสรรคบุรี ถึงเชื่อนเจ้าพระยาเวลา 19.00 น. พักที่โรงแรมเจ้าพระยาด้วยความเอื้อเฟื้อของกรมชลประทานจัดให้

วันที่ 13 พฤษภาคม 2502 เวลา 08.00 น. เดินทางโดยรถยนต์ไปอำเภอสรรคบุรี ได้สั่งให้เจ้าหน้าที่ชุดที่ฐานพระเจดีย์องค์เล็กใกล้กับเจดีย์องค์ใหญ่ ได้พระพิมพ์ใหญ่ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ชำรุดผุพังหมด กลับไปพักแรมที่โรงแรมเจ้าพระยา เวลา 16.00 น.

วันที่ 14 พฤษภาคม 2502 เวลา 08.00 น. เดินทางโดยรถยนต์ไปอำเภอสรรคบุรีอีกครั้งหนึ่งเพื่อตรวจการชุดค้นกลับพักแรมที่โรงแรมเจ้าพระยาเมื่อเวลา 18.00 น.

วันที่ 15 พฤษภาคม 2502 เวลา 08.00 น. เดินทางโดยรถยนต์จากเขื่อนเจ้าพระยา กลับกรุงเทพฯ เนื่องจากรถเครื่องชำรุดและยางแตกระหว่างทาง ต้องหยุดซ่อมรถเป็นเวลานาน จึงถึงพระนคร เมื่อเวลา 19.00 น.

สรุปผลของการไปสำรวจชุดค้นในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลครั้งนี้ ได้ผลในการสำรวจเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการชุดค้นยังไม่ได้กระทำอย่างเต็มที่ จำเป็นต้องไปดำเนินการเรื่องชุดค้นโดยเฉพาะอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะที่ตำบลบ้านนาอัน ควรจะกระทำให้เสร็จภายในเดือนมกราคมถึงสิงหาคมเป็นอย่างช้า เพราะหลังจากนั้นน้ำจะเริ่มท่วมบ้านนาโดยผลแห่งการปิดทำนบชั่วคราวเพื่อสร้างเขื่อนใหญ่ของกรมชลประทาน และเรื่องคนชุดก็จะต้องเตรียมไปให้พร้อมเหมือนกันกล่าวคือคราวนี้ผมจัดเจ้าหน้าที่ของกรมไป 4 คน ให้ทำหน้าที่ชุดโดยหวังว่าจะอาศัยใช้คนงานถ่อเรือที่กรมชลประทานจัดไปให้ 10 คนนั้นช่วยด้วย แต่มิได้เป็นดังหวังเพราะคนงานพื้นเมืองเหล่านั้นเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่แถวเขื่อนภูมิพล เช่นบ้านนา บ้านโสมง พวกนี้ถือผีจัดไม่ยอมเข้ามาแตะต้องช่วยเหลือเลยว่าจะมีอะไรจะมาทำอันตรายถึงตาย แม้แต่ให้ช่วยแบกหามพระพุทธรูปลงเรือก็ยังไม่ยอมทำ เป็นอันว่าเราจะพึ่งพาคนงานพวกนี้ในเรื่องชุดค้นไม่ได้เลย ข้อนี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การไปครั้งนี้ทำงานชุดไม่ได้เต็มที่ คราวหน้าจะต้องขอให้หัวหน้าหน่วยศิลปากรสุโขทัยจัดคนงานชุดแต่งโบราณสถานให้สุโขทัยมาช่วยชุดสัก 3 - 4 คน งบประมาณการชุดค้นที่บ้านนาจะต้องเบิกจ่ายงบบูรณะสุโขทัยของกรมคงเบิกจากกรมชลประทานไม่ได้ เพราะไม่ได้ขอไว้ แต่ก็หวังว่าจะขอให้ทางกรมชลประทานช่วยเหลือได้บ้างในเรื่องให้ยืมเครื่องใช้สอย ยืมเรือเป็นพาหนะและจ่ายน้ำมันเบนซินให้

ลงชื่อ กฤษณ์ อินทโกศัย

รองอธิบดีกรมศิลปากร

21 พ.ค. 2502

(ที่มา : กรมศิลปากร. 2502.)

บันทึกข้อความ
การสำรวจครั้งที่ 2
7 กรกฎาคม - 24 สิงหาคม 2502

เสนอ อธิปัตย์

ขอเสนอรายงานการสำรวจเมืองต้นและชุดคันโบราณสถานที่บ้านนา จังหวัดตากและการสำรวจทำบุญชีพระพิมพ์ที่จังหวัดสุโขทัย ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

วันที่ 7 กรกฎาคม 2502 ผมพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ 4 คน รวมเป็น 5 คน ออกจากกรุงเทพฯ โดยรถยนต์ พักแรมคืนที่จังหวัดกำแพงเพชร วันที่ 8 กรกฎาคม เดินทางต่อไปพักที่เชื่อนภูมิพลเพื่อเตรียมยานพาหนะสำหรับเดินทางไปเมืองต้น ตกกลางคืนมาต่างบรรทุกเสบียงอาหารเครื่องใช้สอยและใช้ไปบ้าง เเสบียงที่หนักมากซึ่งจะต้องเตรียมไปให้พอสำหรับคนที่ไปคือ ข้าวสาร เพราะระหว่างทางจะหาซื้อข้าวที่ไหนไม่ได้

วันที่ 9 กรกฎาคม ออกจากเชื่อนภูมิพลไปจังหวัดตากเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดตากและผู้กำกับการสำรวจภูธรจังหวัดตาก แจ้งความประสงค์ที่จะมาปฏิบัติราชการพร้อมทั้งยื่นหนังสือของกรมถึงผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งนำไปด้วยและได้ขอร้องให้ฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายตำรวจไปร่วมมือปฏิบัติงานที่บ้านนาด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้กำกับการตำรวจรับจะร่วมมือและผู้ว่าราชการจังหวัดได้ให้เจ้าหน้าที่ส่งไปตามอำเภอในเขตเมืองต้นและแม่ต๋านให้อำนวยความสะดวกในการสำรวจครั้งนี้ เสร็จแล้วเดินทางต่อไปยังสุโขทัยไปหาผู้ว่าราชการจังหวัดแต่ไม่พบเพราะไปราชการท้องถิ่นจึงเข้าพบปลัดจังหวัดตกลงนัดหมายสำรวจทำบุญชีพระพิมพ์ที่ศาลากลาง ตั้งแต่วันที่ 10 กรกฎาคมเป็นต้นไปจนกว่าจะเสร็จ

วันที่ 10 และ 11 กรกฎาคม สำรวจทำบุญชีพระพิมพ์เสร็จ วันที่ 12 กรกฎาคม เดินทางไปเชื่อนภูมิพล พร้อมทั้งเอาคนงานจากหน่วยศิลปากรสุโขทัยไปด้วย 4 คน พักแรมคืนหนึ่ง

วันที่ 13 กรกฎาคม ทางกรมเชื่อนภูมิพลจัดเจ้าหน้าที่ของเชื่อนซึ่งชำนาญป่าและแม่นปืนให้อารักขาป้องกันสัตว์ร้ายไปด้วยคนหนึ่ง แต่เจ้าหน้าที่ผู้นี้ๆ ไม่เคยไปเมืองต้นจึงต้องจ้างคนนำทางไปอีกคนหนึ่งรวมเจ้าหน้าที่คนงาน คนนำทางและคนคุมม้า 2 คน จึงเป็นทั้งหมด 13 คน ออกจากเชื่อนภูมิพลโดยพาหนะม้าตรงไปยังเมืองต้นได้หรือที่เรียกกันว่า แม่ต๋านกะเหรี่ยงระยะทางตอนนี้ต้องเข้าข้ามขุนเขาไปตลอด คำที่ไหนนอนที่นั่นจนถึงวันที่ 17 กรกฎาคมถึงเมืองต้นได้ รวมเวลาเดินทาง 4 คืน 5 วันจึงถึง

วันที่ 18 วันที่ 19 และวันที่ 20 กรกฎาคม พักแรมสำรวจบริเวณเมืองต้นได้ไม่ปรากฏว่ามีโบราณสถาน สอบถามที่บ้านก้านั้นจึงได้ความว่าบริเวณหมู่บ้านแม่ต๋านได้นี้ไม่มีวัตถุโบราณแต่มีมากอยู่ที่ห้วยวัว ระยะทางเดินเท้าจากหมู่บ้านแม่ต๋านประมาณ 2 วัน ถ้าสองแพไปตามลำน้ำ

แม่ตื่นจะถึงเร็วกว่าใช้เวลาเพียงวันเดียวและสะดวกกว่าไปด้วยมามาก เพราะขณะนั้นฝนตกชุกทางสิ้น การข้ามขุนเขาซึ่งลื่นไหลมีอันตรายมาก จึงตกลงซื้อแพไม้ไผ่ 2 แพทุกเสวียงและคนล่องแม่น้ำตื่นไป ส่วนหมู่ม้าพร้อมด้วยคนคุมม้าให้ติดตามไปตัวเปล่าไปพบกันที่ห้วยวัว

วันที่ 21 กรกฎาคม ล่องแพจากหมู่บ้านต้นวันเต็มๆ ถึงห้วยวัว พักแรมที่ปากห้วยระหว่างทางใกล้จะถึงห้วยวัวพบวัดร้างตึงบนดอย 3 วัด และที่ปากห้วยวัวมีอยู่วัดหนึ่ง ทั้งหมดนั้นเป็นวัดเล็กๆ มีเจดีย์องค์หนึ่งกับวิหารเล็กๆ วิหารหนึ่งเท่านั้น องค์เจดีย์ถูกซัดค้นทำลายทุกแห่ง ส่วนวิหารเหลือแต่ซากรากฐาน

วันที่ 22 และ 23 กรกฎาคม ใช้เวลาเข้าสำรวจในห้วยวัว เพราะได้ทราบมาว่าในห้วยวัวมีวัดหลาย 10 วัด และมีภู่วัวดินผายินหันหน้าเข้าหาน้ำตก จึงชื่อว่า “ห้วยวัว” แต่โบราณสถานเหล่านี้อยู่ลึกเข้าไปในห้วยมากเกือบจะถึงต้นน้ำ ได้ใช้เวลา 2 วันบุกบันเข้าไปในห้วย แต่ไม่สามารถเข้าไปจนถึงโบราณสถานได้ เพราะเข้าหน้าฝนป่ารกมากบุกเบิกป่าเข้าไปวันหนึ่งไม่ได้เท่าใด ประกอบน้ำในห้วยก็ท่วมสูงขึ้นทุกวัน เห็นว่าเข้าไปไม่สำเร็จแน่จึงต้องเลิก รอไว้หน้าแล้งคราวที่จะไปชุดเก็บโบราณวัตถุในบริเวณน้ำท่วม แต่เชียงใหม่ถึงบ้านนากีขอไปสำรวจอีกครั้ง เพราะหน้าแล้งไฟเผาป่าไล่ตลอดเส้นทางไปสะดวก

วันที่ 24 กรกฎาคม ล่องแพออกจากห้วยวัวเพื่อไปอูมวาม ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะไปเมืองตีนเหนือหรือที่เรียกกันว่า “หมู่บ้านตีนไทย” ส่วนหมู่ม้าก็ให้ติดตามไปตัวเปล่าเช่นเคย เพราะจะต้องใช้ม้าเดินทางจากอูมวามไปยังเมืองตีนอีก ล่องแพจากห้วยวัวประมาณ 10 กิโลเมตร ได้พบภูมิประเทศหนึ่งเป็นที่ราบกว้างอยู่บนดอยเดี่ยว ด้านหน้าติดแม่น้ำตื่น ด้านหลังติดภูเขา กว้างจากภูเขาถึงแม่น้ำประมาณ 1 กิโลเมตร ยาวไปตามลำน้ำประมาณ 8 กิโลเมตร เป็นที่โล่งเตียนมีแต่หญ้าสนามเขียวขจีแลดูเหมือนสนามหญ้าหน้าบ้านที่ตัดแต่งไว้อย่างดีกว้างใหญ่ไพศาล มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นประปรายกันห่างๆ เป็นภูมิประเทศที่สวยงามสะดุดตามากผิดกว่าป่าทั้งหลายตามริมแม่น้ำตื่นที่ผ่านมา ตำบลนี้ชาวบ้าน เรียกว่า “กองกาด” จึงจอดขึ้นสำรวจ ได้พบว่าบริเวณนั้นมีเครื่องถ้วยชามแตกกระจายเกลื่อนเป็นหย่อมๆ ห้วยไปและมีเศษถ้วยชามสังคโลกสุโขทัยอยู่ด้วยดังตัวอย่างเศษถ้วยชามที่เก็บมาเสนอพร้อมนี้ เกิดสะดุดใจว่านี่คงมีการติดต่อกับสุโขทัยในโบราณกาลเป็นแน่ จึงตกลงใจพักแรมที่นั่นเพื่อสำรวจให้ทั่วบริเวณ

วันที่ 25 วันที่ 26 และวันที่ 27 กรกฎาคม พักสำรวจอยู่ที่กองกาด ได้พบว่าที่สุสานมัญญาทางทิศเหนือมีวัดใหญ่โตมากอยู่วัดหนึ่ง ด้านเหนือสุดติดกับห้วยที่ไหลลงแม่น้ำตื่น วิหารกว้าง 4.50 เมตร ยาว 6.00 เมตร สูง 4.50 เมตร ตัววิหารก่ออิฐถือปูนยังทรงรูปทุกด้าน หลังคามุงกระเบื้องยังติดอยู่แถบหนึ่ง อีกแถบหนึ่งพังไปครึ่งหนึ่งลึกลงหนึ่ง ผังภายในวิหารตอนบนเขียนภาพสีด้วยสีแดงเป็นรูปกระถางต้นไม้บนเรือ ต่ำลงมาเป็นแถบปิดทองคำเปลว กว้างประมาณ 6 นิ้วฟุต ต่ำลงไปประบายสีตัวจรวดพื้นวิหาร ภาพเหล่านี้ยังติดเห็นชัดอยู่ทางผนังด้านทิศตะวันตก

ครึ่งหนึ่ง นอกนั้นลบเลือนบ้าง กระเทาะหลุดไปจนหมดบ้าง สันนิษฐานว่าภาพเขียนนี้มีอยู่เดิมทั้ง 4 ด้าน เพราะมีภาพกระเทาะหลุดตกอยู่ทุกด้านดังได้เก็บเศษภาพที่หลุดตกมาเสนอด้วยแล้ว ที่พื้นวิหารมีฝุ่นดินอูฐหักทับถมอยู่เต็มเห็นแต่พระประธานปูนปั้นองค์หนึ่งโผล่อยู่แค่ไหล่ ศีรษะไม่มีผมให้เจ้าหน้าที่สำรวจเอาอิฐหักฝุ่นดินออกจนหมดก็พบว่ามีพระพุทธรูปปูนปั้นนั่งปางมารวิชัย องค์ย่อมกว่าพระประธานอยู่หน้าพระประธานอีก 3 องค์เหลือเพียงแค่ก้น สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปนี้ถูกทุบทำลายมากกว่าจะถูกทำลายโดยหลังคาที่พังอยู่ครึ่งแถบคกใส่ เพราะมีรอยชะแลงทะลวงอยู่ที่อกพระและท้องพระประธานเป็นรูปกลมและเศียรพระหันหมกอยู่ในกองดินเพียงเศียรเดียว นอกนั้นหายไปหมด เศียรที่หล่นอยู่นี้ทำด้วยดินเผาปิดทองพระพักตร์งามเป็นแบบเชียงแสน ผมได้นำมาด้วยแล้ว ที่วิหารนี้มีสิ่งสะดุดตาอย่างยิ่งว่าเป็นวัฒนธรรมสุโขทัย คือ ซ่อฟ้าหลังคาวิหารทำเป็นรูปสิงห์เหมือนสิงห์สังคโลก แต่ทำด้วยดินเผา สิงห์ซ่อฟ้าทางทิศเหนือหักพังไปแล้วเหลือแค่ขา ส่วนสิงห์ซ่อฟ้าทางทิศใต้ยังทรงรูปเกือบบริบูรณ์แต่เอียงกะเท่แว่กำลังจะตกลงมาขึ้นไปจับคู่ออกมาเลยจึงได้นำมาด้วย บริเวณวิหารโดยรอบมีกำแพงอิฐ 3 ชั้น สูงต่ำลดหลั่นกันลงมาเป็นลำดับ

ต่อจากวิหารไปทางทิศใต้ ระยะทางประมาณ 100.00 เมตร มีพระเจดีย์ยอดหักพังเหลือแค่บัลลังก์องค์หนึ่ง ต่อจากเจดีย์ไปประมาณ 2.00 เมตร เป็นพระพุทธรูปนั่งก่ออิฐถือปูนหน้าตักกว้าง 3.20 เมตร เหลืออยู่เพียงแค่ตัก ส่วนองค์พระทลายพาดยาวเหยียดมาทางหลัง ประมาณว่าองค์พระจะสูงราว 8.00 เมตร

เมื่อสำรวจจนทั่วบริเวณแล้ว ทำให้สันนิษฐานว่าวัดนี้เป็นวัดปากทางที่จะเข้าเมือง ต่อจากวัดไปซึ่งเป็นสนามหญ้ากว้างใหญ่ไพศาลนั้นเป็นหมู่อลาดท่าเรือสำหรับสินค้าที่ล่องมาจากต้นแม่น้ำสินและสินค้าที่มาจากทางบกทางทิศเหนือ ต่อจากสนามหญ้าใหญ่ไปก่อนที่จะถึงห้วยวัวที่ว่ามีวัดอยู่มากมายนั้นมีตำบลหนึ่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “แสนน้อย” ได้ทราบจากคำบอกเล่าว่ามีวัดอยู่หลายวัดเหมือนกัน พ้นจากแสนน้อยไปอีกถึงห้วยวัวครั้งโบราณคงจะมีทางเดินติดต่อถึงกันโดยตลอด แม้ว่าจะระหว่างทางจะมีห้วยขวางหน้าอยู่บ้างก็เป็นห้วยเล็กๆ ไหลตามซอกเขาเล็กๆ ไม่ยากแก่การที่จะทอดสะพานข้าม ถ้าหากได้สำรวจพบว่าว่ามีวัดมากมายหลายสิบวัดที่แสนน้อยและที่ห้วยวัวจริงตามคำบอกเล่าแล้ว เมืองนี้ก็น่าจะเป็นเมืองฉอดของพ่อขุนสามชนมากกว่าที่จะเป็นเมืองแม่ด่าน โดยเหตุผล คือ

1. ถ้าวัดเป็นเส้นตรงข้ามภูเขาจากสุโขทัยมาห้วยวัว จะเป็นระยะทางยาวประมาณ 88 กิโลเมตร ถ้าวัดตามทางเดินเลียบไหล่เขาซึ่งเป็นทางในปัจจุบันจากสุโขทัยไปห้วยประมาณ 223 กิโลเมตร ซึ่งอาจเดินไปถึงได้ภายใน 5 วัน แต่ถ้าวัดจากสุโขทัยไปแม่ด่านจะต้องเป็นระยะยาวไปอีกเท่าหนึ่ง ทางเดินราว 10 วัน และข้ามเขาสูงๆ หลายลูก การกระທပ်ກະທံກັບສຸໂຫ໊ຍຈົນເກີດຮົ່ມກັນ ເມືອງທີ່ຫ໊ວຍວຸ້ມມີໂອກາດເກີດຂຶ້ນຫລາກກວ່າມ້ເດ່ນ ເພາະອຸບັດໂກດັກັນ

2. ทิวหารปากทางเข้าเมืองมีทั้งลักษณะของสุโขทัย กับลักษณะของกะเหรี่ยงหรือเงี้ยว และเชียงแสนปนกัน คือ ซ่อฟ้าเป็นลักษณะสุโขทัย ที่บนซุ้มประตูเข้าวิหารเป็นรูปหน้าภูตผีแบบกะเหรี่ยงหรือเงี้ยว พระพุทธรูปในวิหารและภาพเขียนเป็นแบบเชียงแสนที่นั่นจึงน่าจะเป็นเมืองเอกเทศไม่ใช่เมืองชาวสุโขทัย

3. บริเวณเหนือจังหวัดตากขึ้นไปเท่าที่สำรวจแล้วยังไม่เคยพบโบราณวัตถุของสุโขทัยเลย เพื่อเริ่มจะมาพบที่บริเวณหัวยวี่ซึ่งแสดงว่าได้มีการติดต่อเป็นอันมากกับสุโขทัย ซึ่งอาจเป็นภายหลังการชนช้างชนะพ่อขุนสามชนแล้วตกเป็นเมืองออกของสุโขทัยก็ได้

แต่อย่างไรก็อดคิดเหล่านี้เป็นเพียงเรื่องคิดเห็นอย่างละเมอฝัน ยังถือเป็นข้อสันนิษฐานหาได้ไม่ จนกว่าจะได้สำรวจจนทั่วบริเวณห้วยวัวแล้วนำไปเทียบเคียงกับแม่ต่านและพิจารณากันทุกแง่มุมซึ่งเป็นเรื่องของท่านแล้วจะวินิจฉัย

การเดินทางในคราวนี้นับว่าเป็นการเดินทางครั้งสุดท้าย คือ แม่น้ำต้นเป็นรูปโค้งเกือบครึ่งวงกลม จุดชมทิวอยู่ใต้ศาลหินลาดเป็นที่รวมของทาง 3 แพร่ จะไปเมืองต้นไต้ก็ตรงไป ไปอุมาวบและเมืองต้นเหนือเลยวาวา ไปห้วยวัวเดียวซ้าย ผมบอกผู้นำทางว่าไปต้นไต้เขาก็นำตัดตรงไปข้ามภูเขาเสียบะบักสะบอมตั้ง 4-5 วัน ผลที่สุดก็ต้องอ้อมวกตามแม่น้ำต้นตามรูปร่างกลมมาสู่ตำบลชุมทางหินลาดอีก ซึ่งถ้าเมื่อถึงหินลาดแล้วเลยวาวาก็จะไปห้วยวัวในเวลาเช้าวันเย็นเท่านั้นและเดินทางจากบ้านนามาห้วยวัวใช้เวลาเพียง 2 คืน 3 วัน ทั้งนี้เพราะเข้าใจว่าโบราณอยู่ที่บ้านแม่ต้นไต้ที่แม่ก้อยใกล้ๆ กับชุมทางนั่นเอง

วันที่ 28 กรกฎาคม ต้องออกจากกองกาดไปอุมวาบใช้เวลาเพียงครึ่งวันถึง พักแรมที่ อุมวาบในวันที่ 28 และ 29 เพื่อเตรียมเสบียงเดินทางไปเมืองต้นเหื้อและคิดว่าจะเดินทางต่อไป จนถึงแม่ต๋านด้วย เพราะจากเมืองต้นเหื้อไปแม่ต๋านใช้เวลาเพียง 2 วันเท่านั้น

วันที่ 30 กรกฎาคม ออกจากอุบวบโดยพาหะนำไปเมืองตีนเหนือ ข้ามเขา ข้ามห้วย ไปตลอดเป็นเวลา 2 คืน 3 วันถึงตีนเหนือ ระยะทางข้ามเขาตอนนี้ารุ่ดกว่าทางที่ผ่านๆ มาแล้ว เป็นอันมาก เพราะต้องข้ามเขาสูงหนึ่งชื่อ คอยมัววี่ง ซึ่งสูงมาก เริ่มขึ้นเขาแต่เช้าโดยไม่แวะ รับประทานอาหารกลางวันเลยจนเย็นถึงลงถึงเชิงเขาอีกด้านหนึ่ง การต้องข้ามเขาสูงนี้ให้พ้นในวิน เดียว เพราะเป็นเขาที่ชันไม่มีที่พักนอนและยอดเขาสูงมากเสียบอยู่กลางเมฆ พอถึงยอดเขาเมฆ มีดมัวมีแต่กลุ่มน้ำเม็ดโตๆ ห่มปะทะซ้ายที่ขาที่ตัวปลิวไปตามแรงปะทะหนาวจนสะท้าน พื้นดิน คลาดล้าเป็นโคลนตมทางขึ้นเป็นที่สุดของลาดภูเขาถึงก้นลงไปข้างหนึ่งไกลลงไปข้างทั้งมัวทั้งคน พักแรมอยู่ที่เมืองตีนเหนือแต่วันไปถึงคือวันที่ 1 สิงหาคม ถึงวันที่ 5 สิงหาคม เพราะที่เมืองนี้เป็น หมู่บ้านที่เจริญมากอาณาเขตกว้างใหญ่มีโบราณสถานหลายแห่ง แต่อยู่ห่างๆ กัน วันหนึ่งเดินสำรวจได้ไม่กี่แห่ง สำราจอยู่ 5 วันก็ยังไม่ทั่วเป็นวัดร้างทั้งนั้นและถูกซุดทำลายทุกแห่งพบ วัดๆ หนึ่งใหญ่กว่าวัดทั้งหลายชื่อว่าวัดสังฆะอินชาน เป็นวัดร้างอยู่กลางป่า ถกซุดทำลายเจดีย์

ผ่าซาก ตรงกลางเจตีย์ถูกขุดลงไปลึกประมาณ 1 เมตร ผมได้ให้เจ้าหน้าที่ขุดต่อไปอีก 1 เมตร ไม่พบว่ามียางจึงให้กลับจนเต็มทั้งหมด สืบเนื่องจากโบราณสถานและภูมิประเทศแล้ว ไม่มีลักษณะว่าจะเคยเป็นเมืองชั้นพ่อขุนปกครองเป็นอันตัดไปได้ว่าไม่ใช่เมืองจตุต ระหว่างที่พักอยู่ผมได้สอบถามชาวบ้านถึงระยะทางไปแม่ต๋านได้ความว่าเวลานี้มาไปไม่ได้เพราะป่ารกเขาสูงและขึ้นต้องไปด้วยช้าง และเวลานี้ช้างก็ติดงานไปคั้ดไม้ซุงหมดหาเข้าไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำต้องเลิกล้มความตั้งใจที่จะไปแม่ต๋าน เดินทางกลับอุมวามเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม เพื่อไปปฏิบัติงานที่บ้านนาต่อไป ถึงอุมวามเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม วันที่ 9 สิงหาคม พักแรมอยู่ที่อุมวาม และได้ติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านจะขอรับเอาพระพุทธรูปองค์ใหญ่ขนาด 5-6 คนหาม ซึ่งตั้งอยู่ในโบสถ์ข้างพระประธาน ปูนปั้นมาด้วยเพราะที่อุมวามนี้น้ำก็จะท่วมหมด และพระพุทธรูปนั้นก็ตั้งทิ้งไว้โดยไม่มีใครเอาใจใส่เท่าใดนัก เกรงว่าผู้ร้ายจะมายกเอาไปเสีย แต่รู้สึกว่ามีผู้ใหญ่สนใจอยู่ไม่กล้าบอกกล่าวกลัวอำเภอยะว่าเอา ผมพิจารณาเห็นว่าจะเป็นเรื่องหนักอกหนักใจผู้ใหญ่บ้านมากไป จึงขอฝากให้ช่วยดูแลไว้ให้ดีแล้วจะกลับไปบอกให้นายอำเภอมารับไปเป็นทางการ ผู้ใหญ่บ้านก็โล่งใจ บอกว่าได้อย่างนั้นก็ต้อยกให้เอาไปเสียเหมือนกัน แต่ไม่กล้าจะเป็นคนตกปากลงคำให้เอาไป อำเภอมารับไปเองได้ก็หมดความอึดอัดใจ

การเดินทางกลับระยะนี้อาจไปได้ 2 ทาง คือ ขึ้นม้าข้ามภูเขาตรงไปบ้านนา 2 วันถึง หรือ ล่องแพจากอุมวามออกแม่น้ำปิงทางสบตื้นถึงบ้านนาภายใน 2 หรือ 3 วัน โดยเด็ดขาดการขึ้นม้าข้ามภูเขาเดิมทีแล้ว ประกอบแพที่ซื้อไว้ 2 แพก็มียู ผมจึงเลือกเดินทางกลับด้วยการล่องแพ ปลอยให้หมู่บ้านเดินทางกลับบ้านนาคามลำพัง ชนของและคนลงแพล่องจากอุมวามไปออกสบตื้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม ล่องแพมาโดยประมาณ 2 ชั่วโมงใกล้จะออกแม่น้ำปิงแล้ว มีแก่งสูงขวางหน้าอยู่แก่งหนึ่งชื่อแก่งสตอล ระดับน้ำบนแก่งกับตอนล่างแก่งสูงกว่ากันกว่า 1.00 เมตร ต้องจอดแพเหนือแก่ง ชนของหาบหามไปท้ายแก่งเป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร แล้วปลอยแพพุงข้ามแก่งไปตามยถากรรมไปคอยดักจับแพเอาที่ท้ายแก่ง แพที่ปลอยข้ามแก่งมาแตกกระจายดักจับไม่ได้ได้เป็นลำๆ เหลือไม่ถึงครึ่งจึงต้องพักนอนที่ท้ายแก่งคืนหนึ่งเพื่อหาไม้เพิ่มเติมประกอบเป็นแพใหม่ วันที่ 11 สิงหาคม ล่องแพจากแก่งสตอลถึงบ้านนาในตอนค่ำของวันที่ 12 สิงหาคม พักนอนที่บ้านนา

เช้าวันที่ 13 สิงหาคม ว่าจ้างเรือยนต์ให้ไปส่งที่เขื่อนภูมิพล เพื่อไปติดต่อกับนายอำเภอให้มาร่วมมือปฏิบัติงานชุดที่บ้านนา พักที่เขื่อนภูมิพล 1 คืน

วันที่ 14 สิงหาคม คณะกรรมการพร้อมด้วยกรรมการอำเภอ นายอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอ อำนวยการอำเภอและเสมียนอำเภอ ว่าจ้างเรือยนต์ให้ไปส่งที่พระธาตุสอยเหนือบ้านนา เพื่อปฏิบัติงานที่นั่นเป็นแห่งแรก ขณะนี้แม่ปิงเขี้ยวจัดชาล่องจากบ้านนาไปเขื่อนใช้เวลาเพียงชั่วโมงเศษ แต่ขาขึ้นทวนน้ำออกจากเขื่อน 10.00 น. ถึงพระธาตุสอยเอา 16.00 น. ใช้เวลานานถึง 4 ชั่วโมง

เมื่อเรือถึงบ้านนาหมและนายอำเภอขึ้นไปหาท่านที่บ้าน เพื่อหาวิธีการที่จะขุดคัน พระธาตุลอยผมเห็นว่าพระธาตุลอยเป็นปูชนียสถานที่ชาวบ้านขาดลอดไปถึงลำพูน เชียงใหม่ เคารพนับถือกันอย่างสูงและเล่าถึงกันว่ามีข้าวของเงินทองบรรจุอยู่เป็นอันมาก จึงขอให้นายอำเภอตั้งคณะกรรมการมาร่วมกับผมไปควบคุมดำเนินงานที่พระธาตุลอยตลอดจนการขุดคันวัดทุกวัดในบ้านนา ตกลงกันตั้งผมเป็นประธาน นายอำเภอ ท่าน ครูหมุ สาธิซึ่งเป็นผู้เฒ่าที่ ชาวบ้านนับถือมากเป็นกรรมการ แล้วอาราธนาเจ้าอาวาสทุกวัดรวม 6 วัด เชิญผู้ใหญ่บ้านทุกคนไปนั่งเป็นสักขีด้วย ส่วนวัดอื่นนอกจากพระธาตุลอยให้ผม นายอำเภอ ท่านและผู้ใหญ่บ้านที่ตั้งวัดอยู่ในเขตเป็นกรรมการ บัญชีสิ่งของทำเป็น 4 ฉบับ มอบให้ท่านถือ 1 ฉบับ ฝ่ายสงฆ์ถือ 1 ฉบับ อำเภอถือ 1 ฉบับ กรมศิลปากรถือ 1 ฉบับ ตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็นัดทำงานขุดคันพระธาตุลอยในวันรุ่งขึ้น 15 สิงหาคม 2502 แล้วผมกับคณะกรรมการอำเภอก็แล่นเรือจากบ้านนาทวนน้ำขึ้นไปพักนอนที่พระธาตุลอย

วันที่ 15 สิงหาคม พระสงฆ์ ท่าน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรมาชุมนุมกันที่พระธาตุลอยอย่างคับคั่ง แล้วทำพิธีสงฆ์พระธาตุ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เป็นการเฉลิมฉลองพระธาตุครั้งสุดท้ายแล้ว เจ้าหน้าที่ลงมือขุดองค์พระธาตุ

การขุดเจาะใช้วิธีขุดเข้าไปตรงจุดที่คิดว่าเป็นกรุเท่านั้น พยายามรักษาสภาพพระธาตุไว้ให้ทรงรูปสมบูรณ์ที่สุด ไม่ทำลายให้พังยับเยิน เพราะจะเป็นที่น่าสังเวชแก่พุทธศาสนิกชนที่พบเห็นจนกว่าน้ำจะท่วมหายไป ฉะนั้นการทำงานจะต้องล่าช้าไปบ้าง เพราะต้องพยายามรักษาสภาพพระธาตุไว้

จุดแรกเจาะเข้าไปที่ระฆังเจดีย์พบกรุ แต่เป็นกรุวงมีแต่ยอดพระเมาสี พระพุทธรูป 2 ยอดกับฝาโถแก้วผลึก 1 ฝาบรรจุอยู่เท่านั้นของอื่นไม่มี การปฏิบัติงานนั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ศิลปากรเจาะถึงกรุแล้วให้ถอยลงมาแล้วให้ชาวบ้านแต่งตั้งกันเป็นผู้ขึ้นไปเอาของออกจากกรุนำมาทำบัญชีทันทีต่อหน้าคณะสงฆ์และกรรมการ ทั้งนี้เพื่อให้บริสุทธิ์สะอาดแก่เจ้าหน้าที่ว่าของทุกชิ้นอยู่ในบัญชีทั้งหมดไม่มีการฉ้อโกงและชาวบ้านจะได้รู้เห็นด้วยตนเองว่ามีของในกรุมากน้อยเพียงใด ผลของการวางระเบียบเช่นนี้ทำให้เสียงของชาวบ้าน ซึ่งในเบื้องต้นไม่ค่อยจะไว้วางใจเจ้าหน้าที่เลยนั้นเงียบหายไปดังปลิดทิ้ง ต่างพอใจและเชื่อใจเจ้าหน้าที่ยิ่งขึ้น วันนี้คงขุดได้เพียงจุดเดียวก็เย็นค่ำต้องพักงานไว้

วันที่ 16 สิงหาคม เจาะที่ฐานบัลลังก์ใต้ระฆังและเจาะฐานเจดีย์ตอนติดกับพื้นดิน พบพระบรมธาตุบรรจุอยู่ในโถมีพระแก้วและพลอยหัวแหวนบรรจุอยู่ในโถด้วย พระบรมธาตุพร้อมทั้งโถและของในโถ คณะสงฆ์บ้านนาขอรับเอาไว้ให้ชาวบ้านสักการะบูชา เพื่อไปประดิษฐานที่วัดท่าโป่งกันอย่างครึกครื้น

วันที่ 17 สิงหาคม เจาะที่ฐานดินกับพื้นดินไม่พบว่ามีของบรรจุจึงได้ให้กลบและปิดช่องที่เจาะทุกแห่ง เสร็จแล้วส่องแพเมื่อเวลา 14.00 น. ไปจอดที่วัดท่าเตื่อ

วันที่ 18 สิงหาคม เริ่มเจาะพระธาตุวัดท่าเตื่อตรงระฆังเจดีย์ใต้สิ่งของเล็กน้อยมีทั้งของเก่าและของใหม่ปนกัน วันที่ 18 เจาะที่บัลลังก์ใต้ระฆังและเจาะฐานเจดีย์ใกล้พื้นดินทำงานขุดค้นอยู่จนถึงวันที่ 20 เวลา 12.00 น. ไม่มีของบรรจุ เวลา 14.00 น. วันที่ 20 ส่องแพไปวัดหลวง

วันที่ 21 เริ่มเจาะเจดีย์วัดหลวง ทำงานอยู่จนถึงวันที่ 23 เวลา 14.00 น. ของที่ได้จากเจดีย์นี้ไม่น้อยกว่าทุกแห่ง คือ ได้พระพุทธรูปเล็กๆ องค์เดียวกับพระพิมพ์ 5 องค์เท่านั้น เวลา 15.00 น. วันที่ 23 จึงเดินทางกลับไปเชื่อนภูมิพลเป็นอันยุติการขุดค้นที่บ้านนาเพียงเท่านี้

สรุปผลการขุดค้นที่บ้านนาเป็นอันได้ผล เพียงแค่ได้ขุดค้นแล้ว หมดความหวังโยที่น้ำจะท่วมโบราณสถานเหล่านี้ ส่วนโบราณสถานที่ได้จากทุก ๆ แห่งน้อยมาก ทั้งนี้เพราะพระเจดีย์ที่บ้านนาเป็นเจดีย์ใหม่ทำครอบเจดีย์ของเดิมเมื่อประมาณ 30 ปี มานี้เอง ได้ความว่าเจดีย์องค์เดิมถูกขุดค้นเอาของไปหมดแล้ว ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างเจดีย์ใหม่ครอบเจดีย์เดิมแล้วเอาของตามมีตามเกิดบรรจุไว้ ประกอบกับบ้านนาเป็นเพียงหมู่บ้านมาแต่โบราณการไม่ไผ่เมืองใหญ่ ฉะนั้นจึงมีของน้อยและมีทั้งของใหม่และของเก่าปนกัน จะหวังให้มีของมาเข้าพิพิธภัณฑ์มากๆ เหมือนที่ไปขุดค้นที่ เชียงใหม่ ลำพูน ลงมาในฤดูแล้งหน้าหาได้ไม่ บัญชีสิ่งของที่ได้จากบ้านนาได้เสนอมาพร้อมบันทึกนี้แล้ว

พระพุทธรูปจาก
วัดต่างๆ ตำบลบ้านนา
ที่เก็บรักษาไว้

ที่วัดท่าเตื่อ ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ๆ หลายองค์ ทั้งผู้ว่าราชการจังหวัดตาก และนายอำเภอสามเงามีความเห็นต้องกันว่าควรขอรับเอามาเก็บในพิพิธภัณฑ์ที่จะสร้างใหม่ ณ เชื้อนภูมิพล เพราะถ้าปล่อยไว้ให้พระสงฆ์และชาวบ้านชนกันเองในเวลาคอยพักกันอย่างโกลาหล อาจสูญหายเป็นอันตรายได้ นายอำเภอสามเงาจึงประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านและท่านเจ้าอาวาสวัดท่าเตื่อแจ้งความจำนงของทางราชการให้ทราบเป็นอันตกลงเอาเข้าบัญชีเป็นสมบัติของ

พิพิธภัณฑ์ คือ พระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่หน้าตักประมาณ 30 นิ้วฟุต 2 องค์ ขนาดหน้าตักประมาณ 24 นิ้วฟุต 2 องค์ หน้าตักประมาณ 12 ถึง 14 นิ้วฟุต 3 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้ผมไม่สามารถนำมากรุงเทพฯ ได้ทั้งหมดคงนำเอาแต่องค์ที่เห็นว่างามและเป็นพระพุทธรูปที่เก็บจากถ้ำในภูเขาามาเพียงองค์เดียว นอกนั้นฝากฝังนายอำเภอและกำนันให้เป็นเก็บรักษาไว้ อนึ่งพอดีกับที่นายอำเภอแจ้งว่าเสร็จงานบ้านนาแล้วจะไปตรวจราชการที่อุ้มวบน ผมจึงนำเอาพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่อุ้มวบนมาเก็บรักษาไว้ด้วย ค่าใช้จ่ายในการยกขนนกรมคิดปากรเป็นผู้จ่าย

หีบคัมภีร์ไบเบิล
ที่เก็บรักษาไว้โดย
ชุมชนบ้านนา

การขุดค้นโบราณวัตถุในบริเวณที่น้ำจะท่วมขึ้นรักษาไว้นี้ นอกจากจะเก็บตามโบราณสถานแล้ว ยังมีอยู่ตามถ้ำในภูเขาอีกหลายแห่ง ทราบจากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า เคยพบพระพุทธรูป หีบสำหรับบรรจุคัมภีร์พระธรรม ด้วยใฝ่โสมามตลอดจนเครื่องนุ่งห่ม สาเหตุที่ของไปอยู่ในถ้ำได้ความว่า บริเวณเมืองตากเป็นเมืองที่กองทัพพม่ายกทัพผ่านมาเสมอ พอชาวบ้านชาววัดทราบว่างทัพพม่าเข้ามาใกล้กันของไปซ่อนในถ้ำแล้วหลบหนีเอาตัวรอดไป พวกที่อพยพหนีไปนั้นได้กลับมาเอาของคืนบ้างไม่ได้กลับบ้าง ของจึงตกค้างอยู่ตามถ้ำอีกมาก ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปองค์ใหญ่หน้าวัด 30 นิ้ว ที่ผมนำมากรุงเทพฯ ด้วยนั้น ก็ได้มาจากถ้ำที่ตำบลนาไฮ และเศียรพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่นำมาก็เป็นพระพุทธรูปที่จมอยู่ในห้วยเหนือแก่งสร้อย ชาวบ้านไปพบอยู่ในลักษณะที่เศียรหลุดจากองค์ องค์ขนาดใหญ่มากจมอยู่ในทรายไม่สามารถจะขุดกู้ยเอาขึ้นมาได้เพราะไปกันเพียง 2 คน ได้แต่แบกเอาเศียรมา ผมจึงของเอาเศียรมาไว้ตั้งใจว่าหน้าแล้งในคราวขุดค้นจากเชียงใหม่ลงมา ก็จะมีผู้ทราบที่พระจมอยู่พาไปซึ่งจะได้ขุดเอาองค์ขึ้นมาประกอบเข้ากับเศียรนี้ต่อไป และเพื่อเป็นการทดลองค้นของในถ้ำดูผมได้ขอให้นายอำเภอจัดชาวบ้านที่เคยอยู่ใกล้ๆ บ้านนาไปหาของในถ้ำออกมาสัก 2 แห่ง โดยกรมศิลปากรเป็นผู้จ่ายค่าแรงให้ ถ้ำแรกได้หีบพระธรรมมา 3 หีบ บอกว่ายังมีอีกหลายหีบ แต่ใหญ่มากคนยกข้ามห้วยข้ามเขาไม่ไหวต้องเอาช้างขน ผมจึงให้รอไว้ก่อนเอาไว้ปฏิบัติงานตอนหน้าแล้ง ส่วนอีกถ้ำหนึ่งยังไม่ทราบว่าจะได้อะไรบ้าง ผมกลับกรุงเทพฯ เสียก่อน ดังที่เรียนมาแล้วนี้ผมจึงขอเสนอว่าการค้นเก็บโบราณวัตถุในถ้ำควรอยู่ในโครงการขุดค้นในหน้าแล้งด้วย เพราะถ้ำเหล่านี้อยู่ในเขตน้ำท่วมหลายถ้ำ

ผมกลับจากการปฏิบัติการบ้านนาไปพักที่เชื่อนภูมิพลเมื่อเวลา 15.00 น. วันที่ 23 สิงหาคม 2502 จัดการส่งผลงานหน่วยศิลปากรสุโขทัยในวันนั้น

รุ่งขึ้นวันที่ 24 สิงหาคม บรรทุกลงใส่รถจี๊ปที่เรียกมาจากสุโขทัย แล้วเดินทางออกจากเชื่อนภูมิพลโดยรถยนต์เมื่อเวลา 15.00 น. ไปพักแรมคืนที่โรงแรมจังหวัดตาก

วันที่ 25 สิงหาคม เวลา 5.00 น. ออกจากจังหวัดตากถึงกรุงเทพฯ เวลา 18.00 น. รวมเวลาไปปฏิบัติราชการครั้งนี้ 50 วัน ระยะเดินทางจากเชื่อนภูมิพลไปสำรวจที่เมืองต้นจนกลับมาปฏิบัติงานที่บ้านนาประมาณ 480 ก.ม.

ลงชื่อ กฤษณ์ อินทโกศัย

รองอธิบดีกรมศิลปากร

1 ก.ย. 2502

(ที่มา : กรมศิลปากร. 2502.)

บันทึกข้อความ การสำรวจครั้งที่ 3

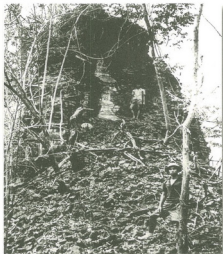
2 กุมภาพันธ์ - 26 เมษายน 2503

เสนอ อธิปติ

การสำรวจครั้งที่ 3 เริ่มเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2503 มีโครงการว่าจะสำรวจจุดคันที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ แล้วต้องแพร่สำรวจจุดคันไปจนถึงแก่งสร้อยให้บรรจบกับงานที่ทำไว้แล้วครั้งก่อน

วันที่ 7 เมษายน 2503 ล่องแพจากวังจี้และได้จัดให้เจ้าหน้าที่ขึ้นเดินบกสำรวจตามฝั่งแม่น้ำปิงฝั่งหนึ่ง ผมพร้อมด้วยคนงานเดินสำรวจฝั่งตรงข้าม ประมาณ 10.00 น. เจ้าหน้าที่ฝั่งโน้นให้สัญญาณว่าพบโบราณสถานจึงเรียกแพหยุดแล้วไปสำรวจปรากฏว่าเป็นเจดีย์เล็กๆ อยู่ที่ราบยอดเขา บริเวณนั้นมีเรือนเหลือนแต่เสาอยู่ 2 หลัง ได้ความว่าเป็นที่พักของฝรั่งทำป่าไม้ฝั่งโขงย้ายไปเมื่อราว 2 ปีมานี้เอง เจดีย์เล็กหักพังเหลือแต่ฐานและมีรอยชุกชุมมาแล้ว ผมเลยให้คู่ยต่อลงไปราว 50 ซ.ม. พบกรุดินเล็กๆ กรุหนึ่งภายในกรุมีของกระจุกกระจิก 4-5 ชิ้น ที่นับว่าเป็นชิ้นเป็นอันหนึ่งก็คือ ข้างหมอบทำด้วยแก้วผลึกสีเหลืองเรียกว่าบุคราค่า ยังสมบูรณ์เรียบร้อยไม่ชำรุด เสร็จเรื่องแล้วก็ให้ออกแพต่อไป เที่ยงถึงแก่งปวงให้พักแพเพราะมีงานจะทำที่ในแก่ง กล่าวคือ เมื่อคราวสำรวจครั้งที่ 2 เดือนกรกฎาคม 2502 ได้เคียรพระสำริดขนาดใหญ่จากบ้านนาเคียรหนึ่ง ซึ่งถ้าประมาณตามเคียรแล้วองค์พระคงมีหน้าตักกว้างไม่น้อยกว่าสองศอก ผู้ให้เคียรแจ้งว่าองค์พระจะมน้ำอยู่ในแก่งปวงเอามาไม่ไหวได้แต่เคียรมา จึงตั้งใจว่าหากมีโอกาสสำรวจถึงแก่งปวงจะไปขุดค้นเอาองค์พระประกอบเข้ากับเคียร ดังนั้นคราวนี้จึงมุ่งตรงไปแก่งปวงเอาเป็นจุดพักทำงานอีกจุดหนึ่ง เมื่อพักแพและรับประทานอาหารกลางวันเรียบร้อยแล้วก็ไปสอบถามชาวบ้านซึ่งปลูกบ้านอยู่ 4-5 หลัง ที่ปากห้วยปวงถึงตำแหน่งที่พระจะมน้ำแล้วจ้างผู้รู้แห่งที่ให้น้ำไป ออกเดินทางจากปากห้วยเข้าไปตามลำห้วยประมาณ 8 ก.ม.ถึงที่พระจะมน้ำ ตรงนั้นเป็นห้วยติดหน้าผาภูเขาสูงประมาณมีน้ำแค่เอว ปายป็นขึ้นไปดูบนยอดเขาพบว่ามีเจดีย์องค์หนึ่งวิหารเล็กๆหลังหนึ่ง เจดีย์ถูกขุดทำลายหมดแล้วสันนิษฐานว่าพระองค์นี้คงเป็นพระประธานในวิหาร ใครคงจะกลิ้งจากวิหารนี้ให้ตกลงไปในห้วยด้วยเจตนาจะเอาไปเป็นประโยชน์ส่วนตัว แต่เนื่องจากเป็นพระขนาดใหญ่หนักมาก เอาไปไม่ไหวจึงเอาไปแต่เศียรทิ้งองค์พระให้จมอยู่ในห้วยที่สันนิษฐานเช่นนี้เพราะวิหารบนยอดเขานั้นปลูกอยู่ในที่ราบห่างจากไหล่เขาหลายเมตร ไม่มีทางเลยที่พระจะล้มจากแท่นแล้วกลิ้งลงไปอยู่ในห้วยเองได้ แม้แต่คนกลิ้งจากวิหารไปให้ถึงไหล่เขาก็ต้องออกกำลังกันอย่างหนักและใช้เวลาพอสมควร สำรวจสถานที่เสร็จเห็นว่าเย็นมากแล้วทำงานไม่ทันจึงกลับมาที่แพปากห้วย วันนั้นพักนอนที่นั่น รุ่งเช้าวันที่ 8 เมษายน 2503 ระดมเจ้าหน้าที่และคนงานทั้งหมดเข้าไป ณ ที่พระจะมน้ำลงมือใช้ชะแลงสักรทรายดูเพื่อให้ทราบว่าจะพระจะมทรายอยู่ตรงไหน

พบแล้วจะได้คุยทราวยเอาเชื้อผูกชักขึ้นมา ฆมน้ำสักทราวยกันอยู่ 4 ชั่วโมงยังไม่พบพระ เห็นว่าถ้าจะทำงานให้ได้ผลจริงๆ ต้องเอาหินมาถมในห้วยเป็นคันกันน้ำไม่ให้ไหลมา ระบายน้ำที่มีอยู่แค่เอวให้ไหลไปเสียให้หมดก่อนแล้วใช้เหล็กแหลมเส้นเล็กยาวๆ สักตามทราวยคงจะพบได้ เพราะคอนนี้มีทั้งน้ำทั้งทราวยใช้ชะแฉ่งสักไม่ได้สักเท่าใดถ้าจะสักให้ลึกก็ต้องดำน้ำลงไปสักเป็นเรื่องทำได้ยาก แต่การที่จะทำงานให้ได้ผลตามวิธีถมคันกันน้ำไหลแล้วคันหานั้นจะต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 3 วัน น้ำในแม่ปิงคงแห้งงวดลงทุกที่เป็นห่วงจะล่องแพลำบากพระจะวังอยู่ จึงต้องจำใจทิ้งไว้ก่อน ถ้ามีโอกาสมาใหม่ขอลองอีกครั้ง ระหว่างเดินทางกลับแพถึงเนินเขาเล็กๆ แห่งหนึ่ง ชาวบ้านคนที่ นำทางบอกว่าบนเนินนั้นมีเจดีย์ ชาวบ้านคนหนึ่งมาขุดได้พระพุทธรูปเงินโตหนึ่งเอาไปไว้ที่บ้านแล้วเกิดป่วยตาย ลูกเมียจึงนำพระมาคืนไว้ที่เก่า จึงแวะเข้าไปดูพบว่า เป็นเจดีย์เล็กๆ หักพังเหลือแต่ฐานมีรอยขุดกลางฐานลึกลงไปในพื้นที่ดินประมาณ 80 ซม. พระพุทธรูปเงิน 4 - 5 องค์ อยู่ในโกสลายจีนวางอยู่ปากหลุม ผมให้ขุดคุ้ยต่อจากรอยขุดเดิมลงไปเล็กน้อยพบกระเบื้องเคลือบสีเขียวแตกหักเป็นชิ้นใหญ่บ้างเล็กบ้างลักษณะจะเป็นภาชนะของจีนอะไรสักอย่างหนึ่งจึงเก็บเอามาทั้งหมดรวมทั้งพระพุทธรูปเงินโตนั้นด้วย กระเบื้องหักเหล่านั้นเอนามาปะติดปะต่อกันเข้าได้เป็นรูปเรือสำเภาจีนขนาดใหญ่เกือบจะครบสำ นับว่าเป็นผลพลอยได้พอคุ้มกับที่ต้องเดินเข้าไป 8 ก.ม. เดินออก 16 ก.ม. พอลบถึงแพในตอนบ่ายก็ให้ออกแพล่องเลยเพราะต้องทำงานแข่งกับน้ำแห่งทุกวัน ถึงผาแม่วคำพักนอน

วัดร้างที่ตำบลวังจี้ (กรมศิลปากร, 2503)

กำลังมพระพุทธรูปในห้วยแก่งปวง (กรมศิลปากร, 2503)

วัดบงภูเข่า ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ที่จมอยู่ในแก่งปวง
(กรมศิลปากร, 2503)

ศาลาใหญ่ในตำที่แก่งจาง (กรมศิลปากร, 2503)

วันที่ 9 เมษายน 2503 สองแพจากผาแมว วันนี้ ส.ต.อ.ยุทธ หัวหน้าตำรวจมิดกบอกรว่าควรไปพักที่แก่งจาง ทราบว่าภูเขาวัดนั้นมิด้าใหญ่เก็บของอยู่ตำหนึ่งซึ่ง ส.ต.อ.ยุทธ ก็ยังไม่เคยเห็นควรสำรวจดู ส.ต.จ.ยุทธได้เอาเด็กชาวบ้านแก่งปวงซึ่งรู้จักตำติดตามมาด้วยเพื่อพาไปตั้งนั้นเมื่อไปถึงแก่งจางพอตีเวลาอาหารกลางวันก็ให้พักแพบ รับประทานอาหารแล้วขึ้นเขาตรงไปตำซึ่งอยู่ไม่ห่างจากแม่น้ำปิงเท่าไรนัก ตำนั้นใหญ่โตมากมิดินย้อยลงตามน้ำดู ก่อนจะเข้าตำต้องอิงปิงบ่งๆ กรอกเข้าไป 4-5 นัดก่อน เพราะเด็กบอกว่าเป็นที่อยู่ของหมิม เจ้าถิ่นได้บิ่นเสียงปิงจะได้ออกมาเสียก่อน ฝะเอนเคราะห์ดีวันนั้นหมิมไม่อยู่ ภายในตำพื้นเกลี่ยทรายละเอียด ขาวนวล น่านอนหมิมจึงยึดเอาเป็นที่อยู่อาศัย มีศาลาไม้สักหลังใหญ่หลังคาบิรูปร์ขนาดคนนอนได้ 3 คนอยู่หลังหนึ่ง ในศาลาตั้งแท่นบัลลังก์พระทำด้วยไม้สักเขียนลายสีนาคูขนาดบัลลังก์กว้างประมาณ 1.50 เมตร ยาวประมาณ 2.00 เมตร บนบัลลังก์มีพระพุทธรูปไม้ประดิษฐานอยู่เต็ม นอกจากศาลาหลังใหญ่นี้แล้วยังมีวิหารและศาลาจาลองทำด้วยไม้รูปคล้ายปราสาทราชวังหลังคาสลับซับซ้อนเป็นชั้นๆ อีกหลายหลังบ้างเล็กบ้างรูปต่างๆ ไม่เหมือนกัน มิดือเป็นแบบสถาปัตยกรรมล้านนาซึ่งประดิษดงตามไม่บ่อยที่เดียว ต้นนิษฐานว่าตำนี้คงเป็นที่พำนักบำเพ็ญภาวนาของพระภิกษุสงฆ์แต่โบราณ ทรายที่เกลี่ยลาดภายในตำนุ่มนวลละเอียด ต้องเกิดจากคนจัดสรรขึ้นเป็นแนวหาใช้จากธรรมชาติไม่ เพราะถ้าบามูเขาไม่น่าจะมีทรายลาดปูเหมือนอย่างเสกสรรค์เช่นนี้ ความคิดผมขณะนั้นกับเขาเรือนจำลองสถาปัตยกรรมล้านนาและพระพุทธรูปไม้มาให้หมค

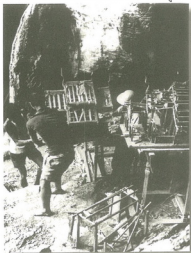
แต่ทำไปไม่สำเร็จ เพราะแพ 5 แพแน่นอัดจนแม้แต่สอแซงของอีกสักเท่าลึงสปูลึงเดียวก็ไม่มีที่จะวาง สอบถามคนต่อแพว่าป่าแถวนี้มีไม้ไม่อยู่ตรงไหนด้วยคิดจะตัดไม้ในป่าเอามาต่อแพเพิ่มแม่แพจะไม่เรียบร้อยเอาแต่พอให้บรรทุกของได้ก็พอ คนต่อแพบอกว่าไประยะทางอีก 2 วันจึงจะถึงที่มีไม้ไฟ เป็นอันจบปัญหาเรื่องแพ หัวหน้าตำรวจมิดกาแนะนำให้อพยพขึ้นไปว่าจ้างเรือพายขนาดใหญ่มากจากชาวบ้านแก่งปวงซึ่งมีอยู่ 2 ลำเอามาบรรทุกของเฉพาะแต่ที่เป็นชิ้นดี ๆ อย่าเอาทั้งหมดพอบรรทุกได้เต็มเรือแล้วให้เรือพายตามไปส่งที่สบตั้น ต่อจากนั้นก็ส่งคนเข้าไปที่อูมวาทหาซื้อแพจากชาวกะเหรี่ยงมาบรรทุกของ จึงตกลงตามคำแนะนำนั้น กองชนเอามาได้เพียงแท่นบัลลังก์พระไม้สัก แท่นศาลาจำลองหลังคารอบตัว 1 หลัง แผ่นไม้สำหรับติดพระพิมพ์ใหญ่ 1 เล็ก 1 และพระพุทธรูปไม้ 7 - 8 องค์ ตั้งใจว่าถ้ามีโอกาสไปอีกจะเตรียมแพขนใส่เอามาให้หมดทีเดียว วันนี้พักนอนแก่งจาง

วันที่ 10 เมษายน 2503 ล่องแพจากแก่งจางไป 2-3 ชั่วโมงถึงแก่งสร้อย พักที่นั่นเพื่อสำรวจโบราณสถานต่อจากที่เคยมาส่องครั้งหนึ่งแล้วเมื่อ พ.ศ. 2502 เพราะได้ทราบวาทที่แก่งสร้อยมีวัดอยู่ตามภูเขากว่า 30 วัด แก่งยังมีเมืองท้าวอุตตมอีกเมืองหนึ่ง วันนี้สำรวจพบ 6 วัดแต่ละแห่งถูกซุดทำลายหมด ได้พระพุทธรูปสำริดหน้าตักกว้างประมาณ 16 นิ้ว ฐานชำรุดเม้าพิทักษ์อังกฤษชำรุดซึ่งหลงเหลือลงตามผู้รื้ออยู่ในกรุเล็กๆ ที่เจดีย์บนภูเขามองคค์หนึ่ง รุ่งขึ้นวันที่ 11 เมษายน 2503 ออกสำรวจฝั่งตรงข้ามพบวัด 2 แห่งถูกทำลายแล้วเช่นเดียวกัน บ่ายออกแพจากแก่งสร้อยไปพักนอนที่สบตั้น

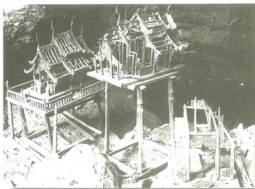
บริเวณแก่งสร้อย (กรมศิลปากร, 2502)

วันที่ 12 ถึงวันที่ 15 เมษายน 2503 รวม 4 วัน พักอยู่สับสนเพราะมีงานต้องทำหลายอย่างกล่าวคือ แพทุกแพชำรุดเกือบจะหลุดกระจายออกไปแล้ว เพราะถูกครูดมกับทรายและหินแก่งตลอดทางต้องรื้อแพออกผูกใหม่ทั้งหมด ต้องส่งคนเข้าไปที่หมู่บ้านอุมวามในห้วยแม่ตื่นระยะเดินเท้าแค่เช้าเย็นถึง เพื่อซื้อแพมาบรรทุกของจากเรือที่จำจ้างให้มาส่งเพียงแค่สับคันและคันที่เคยรายงานแล้วเมื่อคราวสำรวจครั้งที่ 2 ว่านายอำเภอสามเงา จังหวัดตาก ประสงค์จะให้กรมศิลปากรรับเอาพระพุทธรูปสำริดนั่งปางมารวิชัยขนาดใหญ่เท่าตัวคนจากวัดอุมวามซึ่งชาวดูแลรักษามาเก็บรักษาไว้ เพราะวันนี้จะถูกน้ำท่วมต่างคนต่างอพยพไปคงไม่มีใครเอาใจใส่พระพุทธรูปองค์นี้ ดังนั้นถ้าไม่ถูกผู้ร้ายลักคงจมน้ำอยู่ที่นั่นเอง แต่ความประสงค์ของนายอำเภอสามเงาที่ผมได้รับทราบเมื่อผ่านสภตื้นมาจนถึงเช้านี้แล้วไม่อาจย้อนกลับไปได้ จึงขอให้นายอำเภอสามเงาช่วยเป็นธุระจัดส่งให้กรมศิลปากร ต่อมานายอำเภอออกมาบอกว่ไปที่อุมวามแล้วแต่น้ำแม่ตื่นยังสูงมากเอาพระล่องแพมาไม่ได้ หน้าแล้งจะไปใหม่ ก็พอดีเข้าหน้าแล้งผมไปสำรวจครั้งนี้ และเมื่อคราวปลื้กตัวมาสัมมนาที่สุโขทัยผมก็แวะไปที่อำเภอสามเงาบอกนายอำเภอว่าตอนผมล่องแพจากมิดกามาจะแวะรับพระเอง ขอให้นายอำเภอสั่งผู้ใหญ่บ้านอุมวามมอบให้ด้วย ฉะนั้นในโอกาสที่เจ้าหน้าที่เข้ามาซื้อแพที่อุมวามผมก็สั่งให้ขอรับพระพุทธรูปองค์นั้นจากผู้ใหญ่บ้านใส่แพมาด้วย งานข้อสุดท้ายที่จะต้องทำ คือ เข้าสำรวจถ้ำบริเวณสภตื้นซึ่งมีอยู่ 2 ถ้ำ งานทั้ง 4 เรื่องนี้คงทำได้ 3 เรื่องคือซ่อมแพใหม่ทั้งหมด ซื้อแพจากอุมวามได้มาแพหนึ่งใช้บรรทุก

กำลังยกศาลาจำลองจากถ้ำลงแพ (กรมศิลปากร, 2503)

ของที่สามารถพบที่บรรทุกของมาคราวนี้เป็น 2 แพ รับพระพุทธรูปจากอุบาสกบรรทุกแพออกมาได้ ส่วนการสำรวจถ้ำพยายามปีนไม่ถึงเพราะสูงมาก ถ้าจะขึ้นให้ได้ต้องทำพะองพาดซึ่งต้องใช้เวลามากจำต้องพักไว้ก่อน

ศาลาจำลองในถ้ำที่ผาแดงน้อย (กรมศิลปากร, 2503)

วันที่ 16 เมษายน 2503 ส่องแพจากสบตีสสำรวจตามป่าเขาเรื่อยมาค่าพักนอนที่แก่งเสือเต้น ระยะนี้ไม่พบโบราณสถานตามริมฝั่งแม่น้ำ

วันที่ 17 เมษายน 2503 ส่องจากแก่งเสือเต้นสำรวจถ้ำเล็กๆ ในระหว่างทางถ้ำหนึ่งได้พระพุทธรูปไม้มา 4 องค์ นอกนั้นถูกปลวกกัดกินชำรุดหมด ค่าพักนอนที่แก่งอีราง

วันที่ 18 เมษายน 2503 ส่องจากแก่งอีรางสำรวจตามระยะทางไม่พบโบราณสถาน ค่าพักนอนที่บ้านนา

วันที่ 19 เมษายน 2503 ส่องจากบ้านนาถึงเขื่อนภูมิพลเมื่อเวลา 11.00 น. ทางกรมชลประทานที่เขื่อนภูมิพลได้กรุณาให้รถยนต์ชนิดบรรทุกโดยสาร 1 คัน รถยนต์คู่ตั่งบรรทุกของขนาดใหญ่ 1 คันสำหรับบรรทุกโบราณวัตถุมากรุงเทพฯ และให้เยี่ยมอาวุธปืนลูกปืนรักษาความปลอดภัยด้วย ฉะนั้นจึงชนของจากแพขึ้นบรรทุกรถยนต์ไว้เสร็จ ดำรวจที่ติดตามอารักขามาจากอำเภอฮอดผลัดเปลี่ยนเวรยามกันรักษาของบรรทุกตลอดทั้งคืน รุ่งขึ้นวันที่ 20 เมษายน 2503 แยกย้ายกันเดินทางกลับเป็น 3 หมู่ คือ ตำรวจฮอดขึ้นรถยนต์โดยสารกลับไปอำเภอฮอด คนงานจากจังหวัดสุโขทัยขึ้นรถยนต์โดยสารกลับจังหวัดสุโขทัย หมมและเจ้าหน้าที่จากกรุงเทพฯ รวม 5 คน นำโบราณวัตถุบรรทุกโดยรถยนต์ของกรมชลประทานมากรุงเทพฯ ออกเดินทางจากเขื่อนเวลา 5.00 น. และเพื่อที่จะให้มีกำลังคุ้มกันอารักขาโบราณวัตถุเพิ่มขึ้น หมว้าจ้างหัวหน้าคนก่อแพ 2 คนซึ่งเดิมเป็นคนงานของเขื่อนภูมิพลชำนาญการใช้อาวุธปืนดี และเคยเข้าป่าสำรวจด้วย

กันทุกครั้งเป็นที่ไวใจได้ให้ถือป็นติดตามมาส่งของถึงกรุงเทพฯ ด้วย ผมและคณะมาถึงพระนครเมื่อเวลา 1.00 น. เศษวันที่ 26 เมษายน 2503 เพราะรถเกิดเสีหระหว่างทางทำให้เสียเวลาไปสิ่งของทั้งหมดได้นำเข้าเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2503 แล้วเป็นของ 594 ชิ้นดังบัญชีสิ่งของที่แนบมาพร้อมนี้

การสำรวจชุดคันครั้งที่ 3 นี้ใช้เวลาทั้งสิ้น 82 วัน นับว่าได้ผลเป็นอันมากของที่ได้มาเป็นชิ้นสำคัญมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายชิ้น ผมตั้งใจว่าจะทำให้เสร็จสิ้นไม่ต้องไปอีก แต่งานมีมากเกินกำหนดเวลาที่กะไว้จนต้องเร่งเพื่อแข่งกับเวลากับน้ำที่แห้งงวดลงทุกวัน ซึ่งจะทำให้การเดินทางสำรวจในแม่น้ำบึงติดขัด งานที่ค้างอยู่ คือ การขุดค้นวัดหลวงฮอด อำเภอฮอด การเก็บของในถ้ำที่แก่งจาง การขุดเอาองค์พระที่แก่งป่วง ดังที่ปรากฏรายงานข้างต้นนั้นแล้ว นอกจากนั้นหัวหน้าคนก่อแพแจ่งว่ายังมีถ้ำเก็บของซึ่งจะถูกน้ำท่วมที่อยู่ห่างจากแม่น้ำบึงอีกหลายถ้ำ แต่ต้องเดินทางค้างคืนค้างวันจึงจะไปถึง เพราะต้องข้ามภูเขา งานค้างเหล่านี้ต้องการงบประมาณค่าใช้จ่ายไปดำเนินการงานประมาณ 25,000 บาท แต่ถ้าไม่มีงบประมาณเพียงพอผมขอเสนอให้ขุดค้นที่วัดหลวงฮอด อำเภอฮอดเพียงแห่งเดียวซึ่งจะเสียค่าใช้จ่ายไม่เกิน 6,000 บาท เจตียนี้คาดหมายว่าต้องมีโบราณวัตถุบรรจุอยู่อย่างแน่นอน ไม่ควรทิ้งให้จมน้ำไป ทั้งนี้จะสมควรประการใดของเสนอพิจารณา (กรมศิลปากร, 2503.)

ลงชื่อ กฤษณ์ อินทโกศัย

รองอธิบดีกรมศิลปากร

16 พ.ค. 2503

แพบรรทุกโบราณวัตถุกำลังล่อง (ที่มา : ศิลปากร, 2503)

แพบรรทุกพระ
พุทธรูปและ
โบราณวัตถุ
(ที่มา : กรมศิลปากร
2503)

บันทึกข้อความ

สำรวจครั้งที่ 4

4 มีนาคม – 30 มีนาคม 2504

เสนอ อธิปัตติ

ในการสำรวจชุดคันโบราณวัตถุสถานบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลประจำปี 2504 เป็นครั้งที่ 4 และเป็นครั้งสุดท้าย ผมและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ไปปฏิบัติงานมาแล้วเสร็จแล้ว ปรากฏผลดังรายงานต่อไปนี้ คือ

วันที่ 4 มีนาคม 2504 เวลา 4.00 น. ผมและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรรวม 4 คน เดินทางโดยรถยนต์ออกจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดสุโขทัยเวลา 16.00 น. พักที่จังหวัดสุโขทัยจนถึงวันที่ 6 มีนาคม 2504 เพื่อจัดหาคนงานและเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ที่จะดำเนินงาน

วันที่ 7 มีนาคม 2504 เวลา 5.00 น. ออกเดินทางโดยรถยนต์จากจังหวัดสุโขทัยพร้อมกับคนงานและมีเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรสุโขทัยสมทบด้วยอีก 2 คน ถึงจังหวัดเชียงใหม่เวลา 12.00 น. เข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดแล้วออกเดินทางต่อไปถึงอำเภอสอดเมื่อเวลา 17.00 น.

วันที่ 8 มีนาคม 2504 รวม 8 วัน ทำการชุดคันที่เจดีย์วัดหลวงซอดได้โบราณวัตถุรวม 48 ชิ้น ดังบัญชีและภาพถ่ายที่แนบมาพร้อมรายงานนี้

โครงการคราวนี้กำหนดไว้ว่า เมื่อเสร็จการชุดคันที่วัดซอดหลวงแล้ว ก็จะต้องแพเก็บโบราณวัตถุ เช่น คัมภีร์ใบลาน ตู้พระธรรม วิหารจำลอง และโบราณวัตถุอื่นๆ ตามถ้าตามเขาให้หมดสิ้นเชิงเพราะเป็นครั้งสุดท้ายแล้ว ฉะนั้นเมื่อเสร็จจากชุดคันที่วัดหลวงซอดแล้วจึงต้องแพออกจากอำเภอสอดในวันที่ 16 มีนาคม 2504 พักนอนที่บ้านแอ่นเมื่อเวลา 16.00 น.

วันที่ 17 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากบ้านแอ่น บ่ายถึงบ้านหนองบัวคำ หยุดแพขึ้นสำรวจพระเจดีย์ตำบลนี้ ไม่ปรากฏมีโบราณวัตถุเพราะผู้ริยาลักขุดไปหมดแล้ว วันนี้พักนอนที่หนองบัวคำ

วันที่ 18 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากบ้านหนองบัวคำเย็นนอนที่ผาเต่า

วันที่ 19 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากผาเต่าถึงหาดห้วยเวลา 12.00 น. จอดแพขึ้นสำรวจบนภูเขาเพื่อเก็บคัมภีร์ใบลานและตู้พระธรรมซึ่งมีอยู่มากในถ้ำนี้ ปรากฏว่าคัมภีร์ใบลานและตู้พระธรรมที่เป็นชิ้นดี ๆ ได้มีผู้ขนเอาไปหมดแล้ว คงเหลือแต่ตู้พระธรรมหักๆ พังๆ ลงมาสอบถามชาวบ้านในละแวกนั้นได้ความว่า มีพระภิกษุสงฆ์มาจากจังหวัดเชียงใหม่เอาเรือมาบรรทุกไปไว้ที่จังหวัดเชียงใหม่ การที่มีผู้มาช่วยเก็บเอาไปเช่นนี้ก็คิดเหมือนกัน เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของทางราชการได้ส่วนหนึ่ง วันนี้พักนอนที่หาดห้วย

วันที่ 20 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากหาดห้วยระหว่างทางแวะสำรวจที่แก่งบิดตาแล้วออกแพต่อไป บ่ายถึงเกาะชีหนูหยุดแพขึ้นสำรวจโบราณสถานบนภูเขา พบเจดีย์แห่งหนึ่งแต่ถูกขุดทำลายแล้ว วันนั้นนอนพักที่เกาะชีหนู

วันที่ 21 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากเกาะชีหนูแวะสำรวจโบราณสถานที่ยังคงอยู่เย็นออกเดินทางต่อไปพักนอนที่แก่งช้างร้อง

วันที่ 22 มีนาคม 2504 ขึ้นเขาไปที่ถ้ำช้างร้องขนเอาวิหารจำลอง รวม 4 หลังจากถ้ำลงมาบรรจุแพ บ่ายออกแพไปนอนที่แก่งอาจ

วันที่ 23 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากแก่งอาจแวะสำรวจโบราณสถานที่ยังสรวัย บ่ายออกแพไปจอดนอนที่แก่งอุมล

วันที่ 24 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากแก่งอุมลไปจอดที่สบต้นแล้วขึ้นเขาไปสำรวจถ้ำที่อุมลซึ่งอยู่ในแม่น้ำต้น ถ้ำนี้เป็นที่เก็บพระคัมภีร์ แต่คงมีตู้พระธรรมที่หักๆ พังๆ เหลืออยู่ซึ่งพระภิกษุจากจังหวัดเชียงใหม่คงจะขนเอาชิ้นดี ๆ ไปแล้วเช่นเดียวกับถ้ำก่อน วันนี้พักนอนที่แก่งสองแคว

วันที่ 25 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากสบต้นไปจอดแพที่แก่งสองแควขึ้นถ้ำบนภูเขาซึ่งทราบว่ามีอยู่แห่งหนึ่ง แต่เสาะหาจนค้ำก็ไม่พบเพราะไม่ชำนาญทาง วันนี้พักนอนที่แก่งสองแคว

วันที่ 26 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากแก่งสองแควไปจอดที่แก่งผาเสือเต็นขึ้นไปสำรวจพระพุทธรูปบนยอดเขา ปรากฏว่าพระพุทธรูปหินทำอย่างฝีมือหยาบๆ เขาหินลงไปหักคล้ายๆ รูปเท้าเท่านั้น ไม่วิจิตรพิศดารอะไรและไม่มียอดโบราณอย่างอื่น วันนี้พักนอนที่แก่งผาเสือเต็น

วันที่ 27 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากแก่งผาเสือเดินหยุดแพที่แก่งส้มป่อย ขึ้นแพไปสำรวจถ้ำบนภูเขา ปรากฏว่าเป็นที่เก็บศาลาจำลองหลังเล็ก ๆ 2 - 3 หลัง แต่ชำรุดพังมากไม่อาจที่จะขนเอามาได้ประกอบกับฝีมือทำหยาบไม่ปราณีต จึงไม่ตั้งใจที่จะขนเอามา วันนี้พักนอนที่แก่งส้มป่อย

วันที่ 28 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากแก่งส้มป่อยแวะสำรวจวัดต่างๆ ที่ตำบลบ้านนา ซึ่งปรากฏว่าพระสงฆ์และราษฎรอพยพไปหมดแล้ว คงทิ้งวัดไว้ว่างเปล่า ไม่ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุอะไรเหลืออยู่ในวัด วันนี้พักนอนที่บ้านนา

วันที่ 29 มีนาคม 2504 เวลา 8.00 น. ออกจากบ้านนาถึงเขื่อนภูมิพลพักนอนที่เขื่อน

วันที่ 30 มีนาคม 2504 เวลา 10.00 น. ออกจากเขื่อนภูมิพลเดินทางโดยรถยนต์ไปจังหวัดสุโขทัยเพื่อปฏิบัติงานสำรวจในเขตหน่วยศิลปากรที่ 3 ต่อไป ดังที่ได้เสนอรายงานไว้อีกส่วนหนึ่งค้างหากแล้ว โบราณวัตถุที่ได้จากวัดหลวงซอดได้นำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ แล้ว ส่วนโบราณวัตถุที่ได้ระหว่างล่องแพมาตามแม่น้ำปิง มีวิหารจำลอง 4 หลัง พระพุทธรูปปูนปั้น 4 องค์ เก็บรักษาไว้ที่หน่วยศิลปากรสุโขทัย เพราะเป็นของใหญ่และหักพังง่าย ไม่สะดวกที่จะขนเอามากรุงเทพฯ

การสำรวจชุดค้นในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลเป็นอันเสร็จสิ้นยุติลง ซึ่งพอจะอนุมานได้ว่าได้เก็บขนเอาโบราณวัตถุในเขตนํ้าท่วมที่เหลือหลงจากผู้ร้ายลักขุดเอาไปก่อนหน้านี้มาได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว หากจะมีตกค้างอยู่บ้างก็คงไม่ถึง 5 % และสิ่งของที่เหลืออยู่นี้ก็คงจะเป็นพวกตู้พระธรรมตามถ้ำในภูเขา ซึ่งซอกซอนไปไม่ถึงเท่านั้น สำหรับโบราณที่สำคัญว่า เช่น พระพุทธรูปคงไม่มีเหลือหลงอยู่แล้ว เพราะก่อนที่ทางราชการจะไปสำรวจชุดค้น ก็ได้มีผู้ร้ายออกขุดค้นกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันก่อนหน้านี้มาหลายปีแล้ว การดำเนินงานครั้งนี้ใช้เวลารวม 27 วัน

สรุป จำนวนวัตถุโบราณที่กรมศิลปากรได้รวบรวมจากการสำรวจโบราณสถานตามลำน้ำปิงขึ้นไปถึงแก่งสร้อย ชุดค้นได้โบราณวัตถุจำนวน 67 ชิ้น

ชุดค้นที่ตำบลบ้านนา จนถึงแม่ตื่นเหนือและแม่ตื่นใต้ ได้โบราณวัตถุจำนวน 108 ชิ้น แต่คณะสงฆ์และชาวบ้านขอใ้โบราณวัตถุพร้อมสิ่งของในโกรวม 18 ชิ้น นำโบราณวัตถุมากรุงเทพฯ 90 ชิ้น

ชุดค้นที่อำเภोजอมทองและอำเภอสอดได้อีก 594 ชิ้น

ลงชื่อ กฤษณ์ อินทโกศัย

รองอธิบดีกรมศิลปากร

5 พ.ค. 2504

(ที่มา : จากคำกล่าวของอธิบดีกรมศิลปากร ในการแสดงศิลปโบราณวัตถุจากบริเวณเขื่อนภูมิพล ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วันที่ 1 กันยายน 2503) (กรมศิลปากร. 2504.)

ผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน

ในบริเวณลุ่มน้ำแม่ปิงอันจะกลายเป็นอ่างเก็บน้ำ เมื่อปิดเขื่อนภูมิพลและเก็บกักน้ำเป็นบริเวณที่น้ำจะท่วม ตั้งแต่ตัวเขื่อนขึ้นไปตามลำน้ำแม่ปิงจนถึงบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีบ้านเรือนราษฎรอยู่ประมาณ 4,935 ครอบครัวย เป็นที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและทำมาหากินประมาณ 19,000 ไร่ นอกจากนี้มีวัด 34 วัด โรงเรียน 30 แห่ง จำเป็นต้องย้ายออกจากเขตน้ำท่วม

ในเรื่องการอพยพหรือย้ายราษฎรและสิ่งก่อสร้างจากบริเวณที่ถูกเขตน้ำท่วม กรมชลประทานได้พิจารณาเห็นว่า ที่ทำกินในภาคเหนือค่อนข้างจะหายาก จึงตกลงใจใช้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าในจังหวัดตาก เพื่อนำมาจัดสรรให้แก่ราษฎรที่ถูกน้ำท่วมดังกล่าว เพราะที่ดินจังหวัดตากที่เป็นที่น้ำไหลทลายมูลนั้นยังมีอีกมาก พอจะทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นได้ โดยไม่ต้องทำลายป่าไม้อันมีค่าของชาติ

เมื่อกรมชลประทานกับทางจังหวัดเจ้าของท้องที่ได้เจรจากับราษฎรปรากฏว่าราษฎรในอำเภอจอมทองและฮอด จังหวัดเชียงใหม่และในเขตอำเภอลี่ จังหวัดลำพูน ประมาณ 4,120 ครอบครัวย ยังคงอยากที่จะอยู่ในจังหวัดเดิมของตนต่อไป โดยให้เหตุผลว่าแต่ละคนพอจะแยกย้ายกันไปหาที่ทำกินใกล้ๆ บรรดาญาติพี่น้องได้ กรมชลประทานจึงจึงเพียงแต่จ่ายค่าทดแทนที่ดินตลอดจนค่ารื้อถอนบ้านโรงเรียนและต้นไม้

ทะเลสาบเหนือเขื่อนภูมิพลที่ท่วมบ้านนา

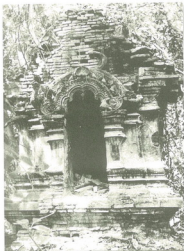
ส่วนราษฎรในเขตตำบลบ้านนา บ้านสบตีน จังหวัดตาก ซึ่งมีอยู่ประมาณ 900 ครัวเรือน มีที่ปลูกบ้านพักอาศัยและทำกินประมาณ 4,400 ไร่ รวมทั้งวัด 6 วัด และโรงเรียน 5 โรง กรมชลประทานได้จัดสรรที่ดินแห่งหนึ่งประมาณ 7,000 ไร่ เพื่อเป็นที่ปลูกที่พักอาศัยและทำกินที่ตำบลวังไคร้ อำเภอสสามเงา จังหวัดตาก ได้ตัวเชื่อนภูมิพลลงไปประมาณ 12 กิโลเมตรอยู่ระหว่างแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง ซึ่งมีใช้เป็นป่าไม่มีค่า แต่เป็นป่าไม้หว้าป่าปรี มีราษฎรอาศัยทำนา และปลูกบ้านอยู่ตามริมแม่น้ำป้าง ไม้สักที่มีอยู่บ้างในบริเวณใต้ให้ทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้จัดการตัดและชักลากเอาไปทำประโยชน์เสียก่อนแล้ว

โบราณสถานที่อยู่ในเขตน้ำจะท่วม นอกจากวัดพระธาตุลอย ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอสสามเงา จังหวัดตาก และโบสถ์ที่ตำบลสบตีน อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ แล้วพอทราบได้เป็นบางแห่งจากหนังสืออธิบายระยะทางล่องลำน้ำปิงของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และจากการบันทึกจากการสำรวจของกรมศิลปากรดังต่อไปนี้ คือ

1. วัดแม่สอย ตำบลสบแจ่ม อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
2. วัดฮอด มีพระเจดีย์และโบสถ์วิหารสมัยอยุธยา อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
3. พระเจดีย์เขาคดอยอยู่แก้ว อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
4. วัดพระโต อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
5. วัดเจดีย์สูง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
6. วัดพระธาตุตอดเค็ง ตำบลท่าเรือ จังหวัดเชียงใหม่
7. วัดหลวง ตำบลแก่งสร้อย จังหวัดเชียงใหม่
8. วัดนภยูง ตำบลแก่งสร้อย จังหวัดเชียงใหม่
9. วัดเกษ ตำบลแก่งสร้อย จังหวัดเชียงใหม่
10. วัดแก่งสร้อย ตำบลแก่งสร้อย จังหวัดเชียงใหม่ (กรมศิลปากร. 2501.)
11. วัดสบแจ่ม บ้านสบแจ่ม อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
12. วัดหินตง บ้านท่าหิน อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
13. วัดชัยชนะ บ้านหินกอง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
14. วัดศาลานิมิตร บ้านหนองหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
15. วัดแพะมอก บ้านแควมะกอก อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
16. วัดดอกคำ ตำบลบ้านหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
17. วัดดอกเงิน ตำบลบ้านหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
18. วัดหลวงฮอด ตำบลบ้านหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่
19. วัดศรีโขง ตำบลบ้านหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

กู่พระที่บ้านนาแกง (กรมศิลปากร, 2503)

กู่พระบ้านช้าง (กรมศิลปากร, 2503)

เจดีย์วัดสันหนอง (กรมศิลปากร, 2503)

เจดีย์ศรีโฆง (กรมศิลปากร, 2503)

20. วัดสันหนอง ตำบลบ้านหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
21. เมืองฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
22. วัดวังลูน บ้านวังลูน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
23. วัดห้วยทราย บ้านวังลูน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
24. วัดอรัญญวาสี บ้านวังลูน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
25. วัดพิงการาม บ้านแจ่ม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
26. วัดศรีวิชัย บ้านแจ่ม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
27. วัดบ้านแพะ บ้านแพะ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
28. วัดนาแก่ง บ้านนาแก่ง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
29. วัดน้อย บ้านน้อย อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
30. วัดท่าเตือ บ้านท่าเตือ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
31. วัดหนองบัวคำ บ้านหนองบัวคำ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
32. วัดท่าครึ่ง บ้านท่าครึ่ง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
33. วัดบ้านซึ้ง บ้านซึ้ง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
34. วัดมิดกา ตำบลมิดกา อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
35. โบราณสถานที่บ้านลวงจิว อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
36. วัดปางไม้ ตำบลปางไม้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
37. วัดแก่งปวง ตำบลบ้านแก่งปวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
38. โบราณสถานที่บ้านแก่งสร้อย อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
39. เมืองท้าวสุทนต์ อยู่ตรงข้ามกับแก่งสร้อย
40. โบราณสถานที่บ้านโสมง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
41. วัดพระธาตุลอย หุ่นจ๊ะ อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
42. วัดท่าโป่ง บ้านท่าโป่ง อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
43. วัดท่าเตือ ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
44. วัดหลวง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
45. วัดกลางทุ่ง ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
46. วัดดอนแก้ว ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก
47. วัดศรีแท่น ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

(ที่มา : กองโบราณคดี.2504.)

เจดีย์วัดตอกคำ (กรมศิลปากร, 2503)

เจดีย์วังที่ตำบลมิตกา (กรมศิลปากร, 2503)

ชุมประธาตุวัดตอกเงิน (กรมศิลปากร, 2503)

การสำรวจผลกระทบใน 7 มิติ

ในการสำรวจผลกระทบในมิติที่สำคัญทั้ง 7 ด้าน คือ โบราณคดี พฤษชาชาติ สัตว์ชาติ ปฐพีและธรณีวิทยา อุทกวิทยา อุดุนิยมวิทยาและสาธารณสุข ได้รวบรวมมาจากบันทึกของ คณะกรรมการทั้ง 7 ชุดที่รับผิดชอบจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

บันทึก

เรื่อง การสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของพืชและสัตว์ที่อาจเปลี่ยนแปลงในทาง ภูมิศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล

ด้วยคณะรัฐมนตรี (สมัย พลเอกถนอม กิตติขจร) ได้มีมติเห็นชอบในหลักการที่จะ ให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อทำการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของพืชและสัตว์ ที่อาจเปลี่ยนแปลงในทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ตามที่กระทรวง เกษตรและกระทรวงศึกษาธิการเสนอและอนุมัติให้ดำเนินการได้ โดยให้กรมชลประทานเป็นผู้ดำเนินการต่อไป

ต่อมากระทรวงเกษตรรายงานว่าได้รับงานจากกรมชลประทานว่าได้ทำหนังสือเชิญ อธิบดีและเจ้าหน้าที่กรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการสำรวจครั้งนี้ร่วมพิจารณาดำเนินการ ในที่สุดได้ ลงมติให้จัดตั้งคณะกรรมการสำรวจค้นคว้าขึ้นเพื่อการนี้ประกอบด้วย

1. นายเทียม คมกฤษ ผู้แทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นประธาน กรรมการ
2. พลเรือโท จรูญ วิทยาภัยบุณาค เจ้ากรมอุตุนิยมวิทยา เป็นกรรมการ
3. นายแพทย์กำธร สุวรรณกิจ อธิบดีกรมอนามัย เป็นกรรมการ
4. นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นกรรมการ
5. นายศุภชัย วาณิชวัฒนา ผู้แทนอธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการ
6. หลวงศรีสมรธรวิชากิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นกรรมการ
7. นายสมาน บุราวาศ ผู้แทนอธิบดีกรมโลหกิจ เป็นกรรมการ
8. นายเสรี เอมะศิริ ผู้แทนอธิบดีกรมปศุสัตว์ เป็นกรรมการ
9. นายเฉลิม ปัทมพงศ์ นายกสมาคมสวนสัตว์ดุสิต เป็นกรรมการ
10. นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล นายกสมาคมนิยมไพร เป็นกรรมการ
11. ม.ร.ว.จักรทอง ทองใหญ่ ผู้เชี่ยวชาญกระทรวงเกษตร เป็นกรรมการ
12. นายสละ ทศานนท์ รองอธิบดีกรมการข้าว เป็นกรรมการ
13. นายเริ่ม บุรณะกฤษ นักกลสิกรรมพิเศษ กรมกลสิกรรม เป็นกรรมการ

14. ผู้แทนอธิบดีกรมป่าไม้ นักสิทธิกรพิเศษ กรมสิทธิกร เป็นกรรมการ
15. นายชิต เวชชาชีวะ ผู้แทนนายช่างอำนาจการกองหลังน้ำ
กรมชลประทาน เป็นกรรมการ
16. นายบุญชอบ กาญจนลักษณ์ นายช่างแผนกอุทกวิทยา
กรมชลประทาน เป็นกรรมการ
17. ม.ล.ชูชาติ กำภู อธิบดีกรมชลประทาน เป็นกรรมการ
18. นายบุญ อินทรมพริย อธิบดีกรมชลประทาน เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการจะได้เริ่มดำเนินงานสำรวจค้นคว้าในสาขาต่างๆ รวม 7 สาขาลังต่อไปนี้

คือ

1. สาขาโบราณคดี (Archaeology)
นายภุชงค์ อินทโกสัย รองอธิบดีกรมศิลปากร เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
2. สาขาพฤกษชาติ (Flora)
หลวงศรีสมรรถวิชัยกิจ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
3. สาขาสัตวชาติ (Fame)
ม.ร.ว.จักรทอง ทองใหญ่
ผู้เชี่ยวชาญกระทรวงเกษตร เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
4. สาขาปฐพีและธรณีวิทยา (Soil and Gology)
นายเริ่ม บุระะภุช นักสิทธิกรพิเศษ
กรมสิทธิกร เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
5. สาขาอุทกวิทยา (Hyobrology)
นายบุญชอบ กาญจนลักษณ์
หัวหน้าแผนกอุทกวิทยา กรมชลประทาน เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
6. สาขาอุตุนิยมวิทยา (Meteorology)
พลเรือโท จูญ วิทยากัย บุนนาค
เจ้ากรมอุตุนิยมวิทยา เป็นประธานอนุกรรมการสาขา
7. สาขาสาธารณสุข (health)
นายแพทย์กำร สุวรรณกิจ อธิบดีกรมอนามัย เป็นประธานอนุกรรมการสาขา

ในการนี้ เห็นสมควรให้ประธานอนุกรรมการสาขามีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ เพื่อพิจารณา
ดำเนินงานเกี่ยวกับสำรวจในสาขาต่างๆ ด้วย

ในการดำเนินงานสำรวจ ได้จัดวางแผนงานในการสำรวจ โดยมีโครงการสำรวจเป็นระยะๆ ไป ภายในระยะเวลาประมาณ 3 ปี โดยประมาณค่าใช้จ่ายในการสำรวจของแต่ละสาขาดังนี้

ประมาณการที่จะแยกตั้งเบิกในปี พ.ศ. 2502, 2503 และ 2504 ของสาขาต่างๆ รวม 7 สาขา เป็นเงินประมาณไว้ทั้งสิ้น 700,000 บาท (สำนักเลขาธิการและคณะรัฐมนตรี, 2502.)

ลออ สุนทรฉาย ผู้บันทึกรายงานการประชุม

รายละเอียดในการวางแผนผังของแต่ละสาขา

1. สาขาโบราณคดี จำเป็นต้องรีบทำการสำรวจก่อนสาขาอื่นๆ อาจจะเริ่มในปลายเดือนนี้ เนื่องจากบริเวณบ้านน่านน้ำจะท่วมเพราะเริ่มปิด dam ในเดือนตุลาคม 2502 นี้ ได้ติดต่อและขอเบิกเงินงบประมาณเพื่อใช้จ่ายในการนี้แล้ว สำหรับงวดแรกนี้เป็นเงิน 4,000 บาทถ้วน และถ้าพบโบราณวัตถุหรือสิ่งสำคัญเงินไม่พอใช้ในการขุดค้น นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากร รับว่ากรมศิลปากรจะช่วยออกเงินใช้จ่ายในการนี้ด้วย

ประธานอนุกรรมการสาขาได้เดินทางไปสำรวจอีกเป็นครั้งที่ 2 ตั้งแต่วันที่ 7 กรกฎาคม 2502 นี้ ยังไม่กลับมาและได้ส่งบันทึกรายงานการสำรวจให้อธิบดีกรมชลประทานทราบครั้งหนึ่งแล้ว พร้อมทั้งเสนอข้อตั้งพิพาทกันสถานที่บริเวณที่ตั้งเขื่อนภูมิพล ซึ่งอธิบดีกรมชลประทานได้ตอบตกลง

ทีมสำรวจจากกองโบราณคดี ที่ซากวิหารวัดหม้อตาล บ้านนา จังหวัดตาก (กรมศิลปากร, 2502)

2. สาขาพฤกษชาติ ประธานอนุกรรมการสาขาได้วางแผนผังการสำรวจรวมทั้งเครื่องใช้ในการสำรวจ ด้วย ดังนี้ คือ

ในปี 2502 จะไปสำรวจ 3 ครั้ง ครั้งละไม่ต่ำกว่า 2 อาทิตย์ ครั้งแรกเป็นต้นฤดูฝน และครั้งที่สองปลายฤดูฝน และครั้งที่สามสำรวจรวม

จะมีคนไปอยู่ประจำเป็นเดือนๆ และมีผู้ช่วยผลัดกันไปทำการสำรวจ

การสำรวจจะเริ่มต้นแถวบ้านนา ก่อน เป็น area เป็น lots ๆ ไป และจะมีนายกองอยู่ประจำในเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม และตุลาคม - พฤศจิกายน และพวกอนุกรรมการผลัดกันสำรวจและในเดือนธันวาคมจะสำรวจรวม

ในปลายฤดูฝนจะสำรวจตอนเหนือของบ้านนา

ประธานอนุกรรมการสาขารายงานผลการสำรวจอย่างย่อๆ ถึงการสำรวจพรรณไม้ในบริเวณที่ตั้งอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล และจากการไปสำรวจครั้งนี้ ประธานสาขาได้แจ้งให้ทราบว่าจะต้องการคนงานไปอยู่ประจำนั้น บัดนี้ไม่จำเป็นแล้ว คงจะเดินทางไปสำรวจและเก็บพรรณไม้อีกครั้งหนึ่งในคราวหน้า รายงานการสำรวจอย่างละเอียดจะส่งมาภายหลัง

3. สาขาสัตวชาติ ประธานอนุกรรมการสาขาขอให้การสำรวจทางเรือบินเสียก่อน เพราะในสาขาสัตวชาตินี้ถ้าได้เห็นภูมิประเทศและต้นไม้ในบริเวณพื้นที่ที่จะสำรวจก็จะเป็นการสำรวจสะดวกและแคบเข้า

ในเรื่องการสำรวจทางอากาศนี้ นายบุญชอบ ภาณุจนลักษณ์ เสนอแผนที่ทางอากาศ (สูงประมาณ 40,000 ฟุต) ซึ่งถ้าสาขาได้คิดว่าเป็นประโยชน์ก็อาจรับไปพิจารณาได้ สาขาที่ต้องการแผนที่สำรวจทางอากาศก็มี

สาขาโบราณคดี

สาขาพฤกษชาติ

สาขาสัตวชาติ

สาขาปศุสัตว์และธรณีวิทยา (กรมชลประทาน. 2502.)

ผลการสำรวจครั้งที่ 1

ระยะเวลาการสำรวจตั้งแต่ 23 พฤษภาคม ถึง 30 พฤษภาคม 2502 รวม 7 วัน และได้จัดเจ้าหน้าที่ไว้ดำเนินการสำรวจเป็นระยะๆ ไป

แบ่งการสำรวจออกเป็นหน่วยประมงและสำรวจสัตว์ในบริเวณนั้น

หน่วยประมงสำรวจสัตว์เป็นระยะๆ เพื่อทราบปริมาณและการเคลื่อนไหวตลอดระยะเวลา 2 ปีเต็ม รวมทั้งเพื่อทราบลักษณะของน้ำในระยะต่างๆ อันเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการขยายพันธุ์สัตว์น้ำนั้นๆ

ส่วนการสำรวจสัตว์ต่างๆ นั้น ในระยะที่ได้มีการปิดเขื่อนชั่วคราวและน้ำเริ่มเกิดขึ้น คณะและเจ้าหน้าที่ต่างๆ ควรได้คอยเตรียมตัวช่วยจับสัตว์ต่างๆ ที่จะติดค้างตามที่สูงไปปล่อยตามขอบอ่าง มิฉะนั้นสัตว์เหล่านี้อาจอดตายหรือถูกทำลายโดยคนหรือจมน้ำตาย

และได้ข้อสังเกตไว้ด้วยว่า ยังมีต้นไม้และกอไม้จำนวนมากที่ล้มหรือจะล้ม และยังมีได้จัดการแต่อย่างใด อาจลอยตามน้ำมาปะทะเขื่อนดินหรือไปอุดทางน้ำแถบอุโมงค์อันอาจทำให้เกิดการเสียหายได้

4. สาขาอุตุนิยมวิทยา

สรุปผลการสำรวจ สาขาอุตุนิยมวิทยา ได้เดินทางไปสำรวจรวม 2 ครั้ง

ครั้งที่ 1 ได้ออกเดินทางไปสำรวจตั้งแต่วันที่ 27 พฤษภาคม 2502 มีกำหนดประมาณ 20 วัน ได้สำรวจเพื่อจัดตั้งสถานีฝนขึ้นที่บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล รวม 5 แห่ง คือ ที่อำเภอซอซอด ตำบลบ้านแ่น บ้านเมิดกา บ้านก้อ และตำบลบ้านนา

ครั้งที่ 2 ได้เดินทางไปสำรวจและจัดตั้งสถานีตรวจอากาศขึ้นที่บริเวณสนามบินเขื่อนภูมิพล ได้จัดตั้งสถานีฝนขึ้น และได้รับพนักงานไว้ทำการตรวจวัดน้ำฝนทุกจุดรวม 5 จุด ดังกล่าวด้วยแล้ว

ประธานอนุกรรมการสาขารายงานผลการสำรวจให้ที่ประชุมทราบถึงการดำเนินงานสำรวจในขั้นต้น เพื่อติดตั้งสถานีตรวจวัดน้ำฝนและสถานีตรวจอากาศขึ้น ทั้งได้ส่งรายงานละเอียดให้ที่ประชุมทราบด้วยแล้ว สถานีฝนจะตั้งในเดือนสิงหาคมและตรวจได้ในเดือนกันยายน เป็นต้นไป ข้อขัดข้องมีอยู่ว่า เมื่อระดับน้ำขึ้นสูงกว่าเดิมที่ สถานีฝนบางแห่งจะถูกน้ำท่วม อาจต้องโยกย้ายไปตามหมู่บ้าน แต่ถ้าไม่ตั้งในขณะนี้ก็จะได้ Existing condition

ประธานกรรมการได้ถามผู้แทนกรมป่าไม่ว่า ได้วางสภิมเรื่อง national park ไว้บ้างหรือไม่ ผู้แทนกรมป่าไม้ตอบว่า ในขณะนี้ยังไม่มี แต่ถ้าต่อไปจัดให้มีขึ้นและตั้ง range station แล้ว อาจขอให้กรมป่าไม้ช่วยดูแลสถานีของกรมอุตุนิยมวิทยาได้ และปัญหาอีกอันหนึ่งตอนโยกย้าย คือ จะมีคนทำงานพอหรือไม่

5. สาขาสาธารณสุข

สรุปผลการสำรวจ สาขาสาธารณสุข สำรวจครั้งที่ 1 ระยะเวลาสำรวจ วันที่ 6 ถึง 10 สิงหาคม 2502

ในครั้งแรกได้เดินทางไปสำรวจคุณภาพท้องถิ่นและวางแผนการสำรวจดังนี้ คือ

1. สำรวจไข้มาลาเรียและโรคอื่นๆ ที่แมลงนำ โดยแบ่งเป็น

1.1 พาราสิตวิทยา ตรวจที่บ้านนา อำเภอสามเงาจังหวัดตาก ตรวจคนและครอบครัวในบริเวณเขื่อนภูมิพล

1.2 กีฏวิทยา สำรวจและค้นหาแหล่งเพาะพันธุ์ยุงสกุลต่างๆ ซึ่งจะเป็นตัวนำโรค เช่น ไข้มองอักเสบ โรคไข้เด็งกีได้

1.3 การปฏิบัติงานประจำ จัดเจ้าหน้าที่อยู่ประจำ เพื่อสอบถามสุขภาพของ ยุง ตรวจรักษาเป็นระยะทั้งหมู่บ้าน ภายในบริเวณเขื่อน และทั้งตามหมู่บ้านโดยรอบนอกเขื่อน

ทั้งจังหวัดข้างเคียง เพื่อเป็นการป้องกันโรคด้วย นอกจากนี้ได้เสนอความเห็น ว่า ควรพ่นเคมีกำจัดแมลงบ่อยๆ เพื่อลดความชุกชุมของยุง

2. สำรวจโรคติดต่ออื่นๆ

ในขั้นแรกได้สำรวจโรคพยาธิลำไส้ โดยได้ทำการสำรวจไปบ้างในระยะแรก ที่ตำบลบ้านนา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

6. สาขาสัตว์ชาติ

ประธานอนุกรรมการสาธารณสุขรายงานผลการสำรวจให้ที่ประชุมทราบอย่างย่อๆ และรายละเอียดจะส่งมาภายหลัง และได้แถลงให้ที่ประชุมทราบว่า เมื่อสร้างเขื่อนดินขึ้นมาและน้ำจะท่วมในบริเวณที่ตั้งเขื่อนแล้ว จะเดินทางขึ้นไปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อช่วยสัตว์บางอย่างที่มีประโยชน์และอาจติดอยู่ในบริเวณน้ำท่วมให้ออกมาเสีย และได้ขอให้คณะประมงไปสำรวจเรื่องปลาด้วยสังเกตว่าปลาคงชุมและในคราวหน้าจะใช้เพื่อสำรวจเป็นระยะๆ ไป

ในการสำรวจสัตว์ครั้งนี้ จะพยายาม identify เท่าที่จะทำได้ ที่ไม่สามารถ identify ได้ก็ส่งไปให้ต่างประเทศช่วย identify ให้

ประธานกรรมการได้ถามถึงเรื่องยุงได้รับตอบว่าไม่รู้สักว่ามีเพราะไม่พบใช้มาลาเรียคงจะมีน้อยมาก

จากผลการสำรวจ ประธานสาขาแจ้งว่าพวกสัตว์ เช่น กวาง เก้ง เลียงผา หายาก ปลาคงชุม แมลงมีมาก และได้สอบถามชาวนาว่าได้ข้าวประมาณ 200 กระบุงต่อไร่ซึ่งผลผลิตสูงมาก แต่ไม่ได้ดู Variety ของข้าว

ประธานสาขาขอให้อธิบดีกรมชลประทานมีหนังสือถึงอธิบดีกรมตำรวจ ขออนุมัติซื้อลูกปืนเพื่อใช้ในการยิงสัตว์ ในการสำรวจคราวต่อไป

7. สาขาปศุสัตว์และธรณีวิทยา

ผลการสำรวจปศุสัตว์ ครั้งที่ 1 ระยะเวลาสำรวจ ตั้งแต่ 13 มิถุนายน ถึง 26 มิถุนายน 2502 รวมประมาณ 2 อาทิตย์

เนื้อที่ดินที่ทำการสำรวจ 54,119 ไร่ บนสองฟากฝั่งแม่น้ำปิงสำรวจดินโดยแบ่งออกเป็นชนิดต่างๆ รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินในบริเวณนั้นๆ ด้วย รวม 6 ชนิดด้วยกัน และสำรวจลักษณะของ Soil profile มาด้วย

ผลการสำรวจธรณีวิทยา ครั้งที่ 1 ระยะเวลาสำรวจ ตั้งแต่ 26 พฤษภาคม ถึง 4 สิงหาคม 2502 รวม 70 วัน ได้สำรวจและส่งแผนที่ทางธรณีวิทยาให้ด้วย งานสำรวจเริ่มจากที่ตั้งเขื่อนภูมิพลจนถึงแก่งสร้อย

ได้สรุปผลการสำรวจว่าลำน้ำปิงซึ่งไหลจากแก่งสร้อยถึงเขื่อนภูมิพลนั้นเป็นการไหลตามแนว joint ของหินแกรนิต และตามโครงสร้างทางธรณีวิทยาของบริเวณนี้

ได้สำรวจสภาพทิศทางการไหลของลำน้ำปิง สภาพธรณีวิทยา หินธรณีวิทยาประวัติ ในรายงานอย่างละเอียด

ประธานอนุกรรมการสาขารายงานให้ที่ประชุมทราบ ว่า ในการสำรวจครั้งนี้ประธานสาขาพร้อมด้วยคณะได้เดินทางไปสำรวจที่ดินในบริเวณที่ตั้งเขื่อนภูมิพล จังหวัดตากการสำรวจได้ 2 ไร่ สำรวจลักษณะและชนิดของดิน โดยให้หลักเกณฑ์ของ Dr.Pendellton และมีรายงานรายละเอียดเสนอมาด้วยแล้ว และได้พิมพ์แจกคณะกรรมการภายหลัง

สรุปผลการสำรวจ ดินที่ใช้ทำประโยชน์น้อย ในแถบนั้นมีพวก granite และข้างบนมีพวก lime stone เป็นหย่อมๆ ทราบว่ากรมชลประทานจะขุดเอาไปทำเขื่อนดิน และได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า จะได้เก็บตัวอย่างดินติดเป็น block มาเพื่อเป็นอนุสรณ์ไว้ เพราะต่อไปเมื่อน้ำท่วมแล้วจะไม่มีโอกาสเห็นอีก

ประธานกรรมการถามว่า ต่อไปเมื่อสร้างอ่างเก็บน้ำแล้วจะมี erosion มากหรือไม่

ประธานอนุกรรมการสาขาคอบว่า เข้าใจว่าเมื่อน้ำท่วมแล้วก็หมดเรื่องกันไป ส่วนการเปลี่ยนแปลงของดินนั้นกินเวลานับพันหรือหมื่นปีขึ้นไป ฉะนั้นคงจะไม่ได้เห็นและเสนอว่าควรจะได้มีการถ่ายรูปไว้ เพราะเมื่อน้ำท่วมแล้วจะไม่มีโอกาสได้เห็นอีก

ส่วนมากการสำรวจให้ด้านธรณีวิทยานั้น ผู้แทนกรมโลหะกิจแจ้งว่า เจ้าหน้าที่เดินทางไปสำรวจยังไม่กลับมา เมื่อกลับมาแล้วรายละเอียดให้ทราบภายหลัง

สภาพภูมิประเทศของบริเวณอ่างเก็บน้ำโดยเฉพาะบริเวณบ้านนา - บ้านปางสตัน คือ ผังเขาของลำน้ำ บริเวณที่ตั้งของบ้านนาเป็นที่ราบ ซึ่งราษฎรได้บุกเบิกเป็นที่นาเป็นเวลานานกว่า 50 ปี และปีรอบๆ นานี้ก็ได้ถูกแผ้วถางทำไร่กันมานานปี จนสภาพป่าได้เปลี่ยนไปเป็นป่าหนาม พื้นดินเป็นดินทราย ปรากฏว่าตามเชิงเขาและบนลาดเขาได้ถูกบุกเบิกแผ้วถางทำไร่กันมากซึ่งอยู่ในระดับที่กำหนดให้ท่วมสูงสุดและสูงกว่าขึ้นไป ทำให้ลำห้วยลำธารต้นเขินเป็นอย่างมากป่าในเขื่อนนี้ไม่ปรากฏว่ามีไม้ชนิดที่มีค่าเหลืออยู่มากนักสภาพป่าจัดได้ว่าเป็นป่าเบญจพรรณแล้ง พันธุ์ไม้ที่พบขึ้นก็มี ประดู่ ชีหนอน เกด กะพี้จัน เต็ง รัง เหียง รกฟ้า ไร่ป่า ก้ามปู และตีนนก ตามบริเวณลำน้ำลำธารมีไม้ไผ่ป่าและไคร้ป่า

ในระดับ 800 ถึง 1,000 สภาพป่าเป็นป่าดิบแล้ง มีไม้ยางแดงขึ้นอยู่บ้างปะปราย นอกจากนี้ก็มีไม้ในวงศ์ Lauracea และก่อไม้หนาม ไม้ไผ่ที่พบมีไม้ข้างขึ้นปะปรายป่าดิบนี้ได้เคยก่อสร้างทำลายมาสมัยเมื่อครั้งชาวเขมาตั้งพักอยู่

ฝั่งซ้ายของลำน้ำตอนราบมีสภาพเช่นเดียวกับฝั่งขวา คือฝั่งขวาเบญจพรรณแล้งและได้ถูกบุกเบิกมาช้านาน แต่เนื่องจากเนื้อที่ที่เป็นที่ราบมีน้อยกว่าทางฝั่งซ้ายจึงมีความลาดชันกว่าตามเชิงเขาพบไม้แดงและตะแบก

การสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่อุทยานฯ บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

ในการสำรวจและการกำหนดขอบเขตพื้นที่อุทยานฯ บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลได้รวบรวมมาจากรายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพฯ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลครั้งที่ 5 /2502 วันที่ 23 ธันวาคม 2502 เพื่อศึกษาแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

1. อุทยานแห่งชาติ (National park , National Forest และ Recreation Area)

1.สำหรับเขต National park กว้างจาก + 260 รทก.ขึ้นไปถึงสันปันน้ำทั้งสองข้างด้านยาวจากวังกะเจาซึ่งอยู่ท้ายเขื่อนประมาณ 4 กิโลเมตร ขึ้นไปจนถึงแก่งปือกซึ่งอยู่เหนือเขื่อนภูมิพลประมาณ 125 กิโลเมตร บริเวณนี้กรมชลประทานได้ออกพระราชกฤษฎีกาไว้แล้ว 3 ฉบับ คือ

ฉบับที่ 1 พระราชกฤษฎีกาหวงห้ามที่ดินในท้องที่ตำบลบ้านนา ตำบลสามเงา ตำบลยงบุตร และตำบลแม่สลิด กิ่งอำเภอสามเงา อำเภอบ้านตากจังหวัดตาก พ.ศ.2497 ซึ่งมีบทบัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปหักล้าง จัดทำ หรือปลูกสร้างด้วยประการใดๆ ในบริเวณนี้ พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ อาจนำมาใช้ในเรื่อง National park ได้โดยอนุโลม โดยไม่ต้องสงวนป่าไว้อีก เพราะอาณาเขตตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ได้คลุมเขตสันปันน้ำของลำน้ำปิงตอนนี้ไว้ทั้งหมดรวมทั้งเขตสันปันน้ำของลำน้ำวังไว้ด้วย ส่วนขนาดยาวนั้นได้เริ่มแต่บริเวณที่ลำน้ำวังบรรจบกับลำน้ำปิงขึ้นไปจนถึงใต้แก่งปวง ซึ่งห่างจากเขื่อนภูมิพลประมาณ 81 กิโลเมตร

ฉบับที่ 2 พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ ที่จะเวนคืนในท้องที่ตำบลบ้านนา ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก และตำบลมิดกา อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2497 และได้ต่ออายุไปอีก 5 ปี เมื่อ พ.ศ.2502 พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้คลุมบริเวณเขตที่ดินห่างออกไป 100 เมตร จากระดับน้ำท่วมถึงเมื่อเก็บกักน้ำไว้ + 260 รทก. ที่เขื่อนภูมิพลส่วนด้านยาวจากใต้แก่งปวงลงมาจนถึงใต้เขื่อนภูมิพลประมาณ 9 กิโลเมตร

ฉบับที่ 3 พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ ที่จะเวนคืนในท้องที่ตำบลบ้านแปะ อำเภोजอมทอง ตำบลหางตง ตำบลฮอด ตำบลบ้านแอ่น ตำบลท่าเตือ ตำบลมิดกา อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พ.ศ.2502 พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้คลุมเนื้อที่กว้างเท่ากันกับฉบับที่ 2 ข้างต้น ส่วนด้านยาวเริ่มจากแก่งพวงขึ้นไปตามลำน้ำปิงถึงตำบลบ้านแปะ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

2.สำหรับเขต National Forest นั้น ให้กำหนดจากเขตสันปันน้ำของลำน้ำปิงโดยตลอดลงมาถึงที่ลำน้ำวังบรรจบกับลำน้ำปิง โดยให้กรมป่าไม้ตรวจสอบว่าในบริเวณที่กล่าวนี้ ได้สงวนป่าไม้คอนใดบ้าง ถ้าคอนใดยังไม่ได้สงวนก็ขอให้สงวนป่าไม้ไว้ทั้งหมด

3.ขอให้กระทรวงเกษตรแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยข้าราชการสังกัดกระทรวงเกษตร หรืออาจมีกระทรวงมหาดไทยเข้าร่วมด้วย เพื่อสำรวจว่าที่ดินใดเป็นป่าเป็นพื้นที่ทำกินของราษฎร มีบริเวณกว้างยาวเท่าใด เพื่อจำกัดการบุกเบิกป่ามิให้ขยายตัวออกไปอีก ซึ่งจะเป็นการสงวนดินมิให้ถูกขะล้างลงไปถมพื้นที่อ่างของเขื่อนจนในที่สุดอ่างตื้นเก็บน้ำไว้ไม่ได้

4.คณะกรรมการตามข้อ 3 ที่จะต้องดำเนินงานตามข้อ 1 และ 2 ควรเป็นกรมการพิเศษ มิใช่กรมการที่ใช้ในการสงวนป่าธรรมดา เพราะจะทำให้โดยใช้คนน้อยและสำเร็จได้ง่ายกว่า

อธิบดีกรมชลประทานได้เสนอว่า โดยที่การประมูลตัดไม้ลำปางด้านใกล้เขื่อนได้ยกเลิกไปแล้ว และองค์การป่าไม้ซึ่งเป็นของรัฐบาลได้รับมอบให้ดำเนินการโดยตลอดเป็นต้น การจุดลากไม้ การส่งไม้ท่าประโชชน์ ฯลฯ นั้น กรมป่าไม้เองต้องการให้องค์การเสียค่าภาคหลวงไม่ถึง 3 เท่าของอัตราปกติ ซึ่งองค์การป่าไม้ไม่สามารถกระทำได้ ซึ่งถ้าคิดเพียงเท่าเดียว องค์การป่าไม้ก็จะรับตัดไม้ให้ อธิบดีกรมชลประทานได้ถามผู้แทนกรมป่าไม้ว่าขอให้คิดค่าภาคหลวงเพียงเท่าเดียวได้หรือไม่ ขอให้กรมป่าไม้พิจารณาด้วย ผู้แทนกรมป่าไม้รับไปพิจารณา

2. การทำ Model ของบริเวณที่สร้างอ่างเก็บน้ำและถ่ายภาพยนต์เก็บไว้

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เสนอว่าควรจะทำ Model ตั้งแต่ครั้งน้ำยังแห้งไว้เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนน่าจะอยากรู้และศึกษา เพราะเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และแนะนำว่าควรถ่ายภาพยนต์ไว้ด้วยก็ดี เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อสร้างเขื่อนเสร็จแล้วจะไม่มีโอกาสได้เห็นอีก

ในเรื่องนี้อธิบดีกรมชลประทานตกลงให้นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เป็นคนจัดการรับไปพิจารณาโดยกรมชลประทานจะหาช่างภาพให้เดินทางไปด้วยกับนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุลและ Dr. George C. Ruhle ในครั้งแรกจะเดินทางไปสำรวจโดยทางเรือบินเสียก่อน โดยจะไปเชียงใหม่แล้วกลับมาออก ลงที่บริเวณยันฮี เพื่อดูบริเวณแล้วจึงกลับ นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล จะถ่ายภาพยนต์ไว้ด้วย ส่วนในเรื่อง Model ซึ่งขอให้กรมชลประทานทำให้ที่บริเวณเขื่อนยันฮี (กรมชลประทาน . 2502.)

การสร้างพิพิธภัณฑ์สถานบริเวณเขื่อนภูมิพล

แนวคิดการสร้างพิพิธภัณฑ์ บริเวณเขื่อนภูมิพล โดยกรมศิลปากรให้ความสำคัญต่อศิลปวัฒนธรรมอันมีค่าอย่างยิ่งของสังคมไทย แนวคิดดังกล่าวได้ถูกผลักดันตั้งแต่ระยะแรกๆ ของการสร้างเขื่อนภูมิพล จนมีการออกแบบและกำหนดงบประมาณสำหรับการก่อสร้างแล้วจากการบันทึกไว้เมื่อ 25 พฤษภาคม 2502 ถึง 8 มกราคม 2505 แต่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2546) ยังไม่เคยเห็นพิพิธภัณฑ์แห่งนี้

เพื่อความชัดเจนทางนโยบายและเพื่อการศึกษาแนวคิดความสำคัญดังกล่าว จึงได้รวบรวมการบันทึกเกี่ยวกับการสร้างพิพิธภัณฑ์ จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ 2501-2505 ดังต่อไปนี้

25 พฤษภาคม 2502

เรื่อง การขุดค้นโบราณวัตถุสถานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล
เรียน อธิบดีกรมชลประทาน

อนึ่งกรมศิลปากรเห็นว่า โบราณวัตถุต่างๆ ที่เก็บรวบรวมได้จากบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ถ้าจัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์สถานตั้งแสดงให้ประชาชนไว้ที่เขื่อนภูมิพลได้จะเป็นการดียิ่งเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า ในบริเวณที่น้ำท่วมนั้นแต่เดิมมีโบราณวัตถุศิลปวัตถุอย่างใดอยู่บ้าง แต่กรมศิลปากรไม่มีงบประมาณที่จะจัดสร้าง จึงขอเสนอให้กรมชลประทานพิจารณา หากกรมชลประทานจะไปรุดเจ็ควัสดุและแรงงานจากการสร้างเขื่อน สร้างอาคารพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นสักหลังหนึ่งก็จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างมาก กรมศิลปากรพร้อมที่จะรับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้เข้าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรและจัดโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่ได้จากอ่างเก็บน้ำมาตั้งแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ พร้อมทั้งจัดเจ้าหน้าที่มาอยู่ประจำ และถ้าสิ่งของมีน้อยไป ก็จะแบ่งจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในพระนครหรือจากที่อื่นมาตั้งเพิ่มเพื่อให้ศึกษาค้นคว้ายิ่งขึ้น ถ้ากรมชลประทานเห็นชอบและรับดำเนินการได้ กรมศิลปากรจะได้ออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์สถานให้ หรือกรมชลประทานจะออกแบบเองก็ได้ ซึ่งควรให้มีรูปทรงเป็นแบบไทยพอสมควร ทั้งนี้ขอได้โปรดพิจารณาด้วยจะเป็นพระคุณยิ่ง

นายธนิต อยู่โพธิ์

อธิบดีกรมศิลปากร

(ที่มา : กรมศิลปากร . 2502.)

26 พฤษภาคม 2502

เรื่อง การสำรวจขุดค้นโบราณวัตถุสถาน

เสนอ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

กรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่า หากได้ขุดค้นรวบรวมโบราณวัตถุที่บ้านนา และขุดค้นจากสบแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ลงมาแล้ว จักได้โบราณวัตถุมีใช้น้อย ซึ่งกรมศิลปากรมีนโยบายอยู่ว่าของได้จากจังหวัดไหนควรเก็บรักษาดังแสดงให้ประชาชนชมและศึกษาหาความรู้ในจังหวัดนั้น จึงเห็นควรจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นที่บริเวณเขื่อนภูมิพล เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าเป็นของที่ได้จากบริเวณเขื่อนภูมิพล การที่กรมศิลปากรเลือกเอาสถานที่เขื่อนภูมิพลจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานก็เพราะจะได้อาศัยกรมชลประทานเจ็ควัสดุและแรงงานจากการสร้างเขื่อนมาช่วยจัดสร้างบ้าง ซึ่งกรมศิลปากรกำลังหาหรือไปยังกรมชลประทานอยู่แล้ว และที่เขื่อนภูมิพลนี้ กรมชลประทานได้

สร้างอาคารขึ้นไว้แล้วอย่างหนาแน่น มีเรือนพักรับรอง มีตลาด มีโรงมหรสพ มีโรงไฟฟ้า ต่อไปจะมีโรงงานน้ำแข็ง เท่ากับเป็นเมืองๆ หนึ่ง ผู้ที่ไปชมหรือไปที่เขื่อนจะได้มีโอกาสชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ด้วย และชาวบ้านตำบลบ้านนา กรมชลประทานก็ได้จัดสรรที่ดินให้อพยพไปอยู่กันใกล้ๆ กับเขื่อนภูมิพลนั่นเอง เท่ากับว่าโบราณวัตถุที่เอามาจากบ้านนาก็คงอยู่กับชาวบ้านนาไม่ได้ไปอยู่ที่ไหน โดยเหตุผลที่กล่าวแล้วนี้ กรมศิลปากรเห็นว่าการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานที่เขื่อนภูมิพลจะเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง จึงขอเสนอเพื่อพิจารณา ถ้าเห็นชอบขอได้โปรดอนุมัติในหลักการเพื่อกรมศิลปากรจะได้ดำเนินการต่อไป

นายธนิต อยู่โพธิ์

อธิบดีกรมศิลปากร

(ที่มา : กรมศิลปากร . 2502.)

12 มิถุนายน 2502

เรื่อง การขุดค้นโบราณวัตถุสถานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลและการจัดสร้าง

อาคารพิพิธภัณฑ์สถาน

เรียน อธิบดีกรมศิลปากร

อนุสนธิหนังสือที่อ้าง กรมศิลปากรแจ้งว่า รองอธิบดีกรมศิลปากรจะไปดำเนินการสำรวจที่ตำบลบ้านนาอีกครั้ง ในการนี้ขอให้กรมชลประทานอำนวยความสะดวกในเรื่องที่พัก เชื้อนภูมิพล การจัดเรือรับส่ง การขนาน้ำมันรถยนต์และน้ำมันเครื่องกำเนิดไฟฟ้า พร้อมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างกับการเสนอให้กรมชลประทานจัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์สถานใกล้บริเวณเขื่อนภูมิพล เพื่อตั้งแสดงโบราณวัตถุต่างๆ ที่เก็บรวบรวมได้จากบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลให้ประชาชนชม ภายใต้การดูแลรักษาของกรมศิลปากรนั้น

กรมชลประทานได้รับทราบแล้ว ในเรื่องที่รองอธิการบดีกรมศิลปากรจะไปดำเนินการที่ตำบลบ้านนาอีกครั้งหนึ่ง นั้น กรมชลประทานยินดีอำนวยความสะดวกให้ และจะได้สั่งการไปยังนายช่างผู้แทนกรมที่เขื่อนภูมิพลทราบต่อไป ส่วนเรื่องการจัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์สถานนั้น กรมชลประทานเห็นชอบด้วย และยินดีจะร่วมดำเนินการกับกรมศิลปากรต่อไป

หลวงธาราธิเรก

รองอธิบดีฝ่ายก่อสร้างลงชื่อแทน

อธิบดีกรมชลประทาน

(ที่มา : กรมชลประทาน . 2502.)

17 มิถุนายน 2502

เรื่อง การสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

เสนอ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ตามที่กรมศิลปากรเสนอขอให้พิจารณาเรื่องจะรวบรวมโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้จากบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลจัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นที่เขื่อนภูมิพล ซึ่งท่านรัฐมนตรีว่าการฯ ได้อนุมัติในหลักการแล้วนั้น

กรมศิลปากรได้ติดต่อไปยังกรมชลประทานขอให้พิจารณาเรื่องนี้ ถ้าเห็นชอบด้วย ก็ขอให้กรมชลประทานเป็นผู้ออกวัสดุและแรงงานจัดสร้างขึ้น กรมศิลปากรจะเป็นผู้ออกแบบอาคารให้ เพราะกรมศิลปากรไม่มีงบประมาณที่จะจัดสร้างได้ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว กรมศิลปากรจะรับมาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร พร้อมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ไปอยู่ประจำบัดนี้ กรมชลประทานตอบมาว่าเห็นชอบด้วยและจะได้ดำเนินการโดยร่วมมือกับกรมศิลปากรต่อไป

จึงขอเสนอมาเพื่อทราบ และขอได้โปรดนำเสนอท่านรัฐมนตรีว่าการฯ ทราบด้วย

นายธนิต อยู่โพธิ์

อธิบดีกรมศิลปากร

(ที่มา : กรมศิลปากร . 2502.)

31 สิงหาคม 2502

เสนอ อธิบดี

ที่วัดทำเพื่อปรากฏว่ามีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ๆ หลายองค์ ทั้งผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอสาบงามมีความเห็นตรงกันว่าควรขอรับเอามาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑที่สร้างใหม่ ณ เชื้อนภูมิพล เพราะถ้าปล่อยไว้ให้พระสงฆ์และชาวบ้านขนกันเองในเวลาค่ำคืนอย่างโกธาล อาจสูญหายเป็นอันตรายเป็นได้ นายอำเภอสาบงามจึงประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและท่านเจ้าอาวาสวัดทำเพื่อแจ้งความจำนงค์ของทางราชการให้ทราบ เป็นอันตกลงเอาเข้าบัญชีเป็นสมบัติของพิพิธภัณฑ คือ พระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ หน้าตักประมาณ 30 นิ้วฟุต 2 องค์ ขนาดหน้าตักประมาณ 24 ถึง 25 นิ้วฟุต 3 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้ผมไม่สามารถนำมากรุงเทพฯ ได้ทั้งหมด คงนำมาแค่องค์เดียวที่เห็นว่างามและเป็นพระพุทธรูปที่เก็บจากถ้ำในภูเขาามาเพียงองค์เดียว นอกนั้นฝากฝังนายอำเภอและกำนันให้เป็นผู้เก็บรักษาไว้ อนึ่งพอดีกับที่นายอำเภอแจ้งว่าเสร็จงานราชการแล้วจะไปตรวจราชการที่อุ้มवान ผมจึงขอให้นำเอาพระพุทธรูปใหญ่ที่อุ้มवानมาเก็บรักษาไว้ด้วย ค่าใช้จ่ายในการยกขนกรมศิลปากรเป็นผู้จ่าย

กฤษณ์ อินทโกสัย

รองอธิบดีกรมศิลปากร

31 ส.ค. 2502

(ที่มา : กรมศิลปากร . 2502.)

วันที่ 16 พฤษภาคม 2503

เรื่อง การสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล
เรียน ผู้ว่าราชการเชียงใหม่

รองอธิการบดีกรมศิลปากรได้มาสำรวจขุดค้น เริ่มแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน คกนี้ และได้รวบรวมวัตถุโบราณที่ขุดค้นได้ไปเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครแล้ว โบราณวัตถุที่ขุดค้นได้ครั้งนี้ส่วนมากได้จากอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นของดีที่มีคุณค่าทางโบราณคดีหลายชิ้น ซึ่งกรมศิลปากรมีนโยบายจะนำมาเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์ประจำจังหวัดที่ได้ของ เช่น ของได้ในบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ก็นำไปไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ของที่ได้บริเวณจังหวัดตากก็นำไปไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัดตาก ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งกรมศิลปากรจะพยายามจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานของแต่ละจังหวัดขึ้นในโอกาสต่อไป

ธนิต อยู่โพธิ์
อธิบดีกรมศิลปากร

(ที่มา : กรมศิลปากร. 2503.)

รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ
ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล
ครั้งที่ 4/2502
วันที่ 15 กรกฎาคม 2502

สรุปผลการสำรวจและรายละเอียดอื่นๆ

ประธานกรรมการได้หารือที่ประชุมเรื่องการทำพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ (natural museum) เพื่อเก็บรวบรวมของที่ได้จากการสำรวจไว้ ซึ่งที่ประชุมตกลงว่าควรมีพิพิธภัณฑ์เล็กๆ ของสัตว์ของโบราณคดี และสาขาค่างรวบรวมไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการสำรวจและควรจะอยู่บริเวณที่ตั้งเขื่อนภูมิพลและใกล้กับจุดที่นักท่องเที่ยวจะผ่านไปมา ซึ่งเรื่องนี้จะได้เสนอให้อธิบดีกรมชลประทานพิจารณาต่อไป (กรมศิลปากร. 2502.)

ลออ สุนทรฉาย ผู้บันทึกรายงานการประชุม

**รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ
ในบริเวณอ่างเก็บน้ำภูมิพล
ครั้งที่ 5/2502**

วันที่ 23 ธันวาคม 2502

หัวข้อเรื่องการสร้างพิพิธภัณฑสถาน ที่บริเวณที่ตั้งเขื่อนภูมิพล

ในเรื่องนี้กรมศิลปากร ได้ออกแบบอาคารพิพิธภัณฑสถานให้กรมชลประทานแล้ว ซึ่งตอนนี้อธิบดีกรมชลประทานขอพิจารณาแบบดูก่อนและจะแจ้งให้สำนักงานประมาณพิจารณา ซึ่งเมื่อสร้างเขื่อนเสร็จแล้ว ก็จะดำเนินการในเรื่องนี้แล้วของที่ขุดค้นได้นั้นจะขอแบ่งสัก 2-3 ชิ้น เพื่อเก็บเอาไว้ที่ตึกทำการของกรมชลประทานบ้าง

นายบุญ อินทรบุรี เลขานุการคณะกรรมการ ขอให้สาขาโบราณคดีประมาณราคาของที่ขุดมาได้ว่าประมาณสักเท่าใด ซึ่งถ้าหากได้จะเป็นการดีแก่การดำเนินงานมาก เพราะถ้าเป็นของมีค่ามากก็จะเป็นเหตุผลที่สมควรในการที่จะขออนุมัติเงินสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานเพื่อเก็บรวบรวมไว้ต่อไป

นายกฤษณ์ อินทโกสัย ประธานอนุกรรมการสาขาโบราณคดี ได้ชี้แจงให้ทราบว่าของที่ได้มาตามบัญชีที่ได้เคยเสนอมาแล้วนั้นเป็นส่วนใหญ่ ส่วนใหญ่กำลังเดินทางขึ้นไปเอาในปี 2503 นี้ เมื่อได้ของทั้งหมดแล้ว ก็จะแบ่งให้ตามที่กรมชลประทานต้องการทั้งประมาณราคาและจะใช้กรมชลประทานทุกชิ้น

นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เสนอแนะว่าในการสร้างขอให้รวบรวมเป็นพิพิธภัณฑสถานโบราณคดีสัตว์ชาติ พืชชาติ ฯลฯ และทุกๆ อย่างไว้ในอาคารเดียวและของที่เอามาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานไม่จำเป็นจะต้องเป็นของทุกชิ้นที่ขุดค้นได้ ควรเลือกเอาแต่ของที่มิประโยชน์ เพราะจุดประสงค์เรามีเพื่อว่าในบริเวณนั้นน้ำท่วม เราได้เอาอะไรออกมาได้บ้างและตามหลักพิพิธภัณฑสถานอุทยานไม่ควรสร้างให้ใหญ่มาก

อธิการบดีกรมชลประทาน เสนอแนะเอาของส่วนหนึ่งที่ขุดได้ไว้ในพิพิธภัณฑสถานที่จะสร้างขึ้นใหม่บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลและที่เหลือใช้ส่วนหนึ่งที่ขุดได้ไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ที่ประชุมตกลงให้เอาของที่ขุดได้ส่วนหนึ่งของสาขาโบราณคดีรวบรวมไว้และเอาของอย่างอื่นๆ ของสาขาต่างๆ รวบรวมไว้ในอาคารพิพิธภัณฑสถานที่เป็นเดียวกัน โดย Design แบบให้เหมาะสมและเมื่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานเสร็จเรียบร้อยแล้วมีของครบถ้วนแล้ว กรมศิลปากรจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ของกรมไปประจำตลอดไปให้ด้วย โดยใช้งบประมาณของกรมศิลปากรเอง

ในเรื่องอธิการบดีกรมชลประทานได้ชี้แจงให้ที่ประชุมทราบว่า คิดว่าจะริบสร้างในปี พ.ศ. 2505 ซึ่งบริเวณนั้นจะว่างพอทำ Model ได้และจะเสร็จในปี 2506 และเปิดพิพิธภัณฑสถานได้ (กรมศิลปากร. 2502.)

ล่อ สุนทรฉาย ผู้บันทึกรายงานการประชุม

รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ
ในบริเวณอ่างเก็บน้ำภูมิพล

ครั้งที่ 6/2503

วันที่ 9 สิงหาคม 2503

ที่ตั้งพิพิธภัณฑ

อธิบดีกรมชลประทานเสนอว่า แบบพิพิธภัณฑที่กรมศิลปากรเสนอมานั้นมีขนาด 12,00 ตารางเมตร และประมาณเงิน 3.5 ล้านบาทเศษ ซึ่งถ้าจะก่อสร้างตามที่กรมศิลปากรต้องการแล้ว บริเวณสถานที่ไม่พอที่จะสร้างอาคารตามแบบได้ จึงได้ให้สถาปนิกของกรมชลประทานออกแบบใหม่ตามแนวที่กรมศิลปากรเสนอมา ที่ขนาด 840 ตารางเมตร ประมาณเงิน 1.6 ล้านบาท จึงขอให้คณะกรรมการพิจารณา

ที่ประชุมได้อภิปรายสรุปได้ว่า ควรจะให้มีขนาดเล็กกว่าในแบบ มิฉะนั้นจะใหญ่เกินกว่าสถานที่ กะไว้ โดยที่มีโรงงานที่รับแรง จึงมีมติให้นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล , นายกฤษณ์ อินทโกศัย รองอธิการบดีกรมศิลปากรและนายสมาน บุรวาศ ไปเลือกสถานที่เพื่อให้สถาปนิกของกรมชลประทานออกแบบ โดยกำหนดไปโดยเครื่องบินในราวเดือนตุลาคม (กรมศิลปากร.2503.)

ลออ สุนทรฉาย ผู้บันทึกรายงานการประชุม

รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ
ในบริเวณอ่างเก็บน้ำภูมิพล

ครั้งที่ 7/2505

วันที่ 8 มกราคม 2505

สาขาโบราณคดี เนื่องด้วยประธานอนุกรรมการสาขาไม่ได้มาประชุมในวันนี้ จึงไม่มีแถลงรายงาน แต่จากรายงานของสาขาโบราณคดีที่ได้เคยส่งมา เข้าใจว่างานขุดค้นโบราณวัตถุของสาขาโบราณคดีเสร็จสิ้นแล้ว เหลือแต่การนำของที่ขุดได้บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ ซึ่งจะสร้างขึ้นที่เขื่อนภูมิพลหลังจากได้สร้างอ่างเก็บน้ำเสร็จแล้ว (กรมศิลปากร. 2505.)

ลออ สุนทรฉาย ผู้บันทึกรายงานการประชุม

บ้านเรือนของชาวบ้านนาโหลที่อพยพจากบริเวณที่น้ำท่วมถึง

เงื่อนไขภูมิพลกับการเปลี่ยนแปลงทุนทางสังคม และวัฒนธรรม

การอพยพของชุมชนบ้านนา

เดือนมกราคม พ.ศ. 2503 ราษฎรตำบลบ้านนาพากันอพยพไปได้เขื่อนไปอยู่ในที่ที่ทางกรมชลประทานจัดสรรให้ พระบรมธาตุ พระพุทธรูป โบราณวัตถุ และพระภิกษุสามเณร ย้ายไปอยู่ ณ ที่จัดสรรนั้นด้วย การอพยพในครั้งนี้ทำให้ราษฎรตำบลบ้านนาแยกออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่

กลุ่มที่ 1 อพยพไปอยู่ใต้เขื่อนที่ทางกรมชลประทานจัดสรรไว้ให้ ประมาณ 500 หลังคาเรือน

กลุ่มที่ 2 ไม่ยอมย้ายออกไป อพยพหนีน้ำท่วมขึ้นไปอยู่ที่สูงให้พ้นจากน้ำท่วม มี 6 หมู่บ้านด้วยกัน คือ บ้านหินลาด บ้านนาไฮ บ้านอุมวบ บ้านโสมง บ้านสันป่าเปี้ยว บ้านห้วยริน มีประมาณ 500 ครัวเรือน

กลุ่มที่ 3 อพยพไปอยู่จังหวัดเชียงราย บ้านต้นจั่ว ประมาณ 40 ครัวเรือน

กลุ่มที่ 4 อพยพไปอยู่จังหวัดกำแพงเพชร บ้านโป่งน้ำร้อน ประมาณ 50 ครัวเรือน

ชาวบ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ยังไม่ได้อพยพไปในครั้งแรกเพราะทุกคนอยากจะเก็บเกี่ยวข้าวในนาเพื่อกินแต่ไม่สมหวังเพราะโดนน้ำท่วมเสียก่อน ครั้งแรกชาวบ้านย้ายไปอยู่ที่บริเวณต้นหรือเนินสูงเพื่อหนีน้ำชาวบ้านนำดินโคลนมากั้นเป็นเนินสูงเพื่อกันน้ำไม่ให้ น้ำท่วม ภายหลังน้ำท่วมสูงขึ้นบริเวณที่เคยเป็นทุ่งนาและบ้านเรือนกลายเป็นน้ำมอไปทางไหนมีแต่น้ำเหมือนทะเล โดยเฉพาะดินสุดท้ายที่ฝนตกหนักมีฟาร้องเหมือนจะถล่มทำลาย พอเข้าน้ำสูงขึ้นชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2502 ชาวบ้านต้องอพยพกันครั้งสุดท้าย ชาวบ้านที่อพยพออกมาต่างได้รับเงินจากทางการ บ้านไม้ไผ่ราคา 500 บาท ค่าต้นไม้ 200 บาท ชาวบ้านต้องผูกแพขึ้นมาเพื่อขนของหนีน้ำโดยล่องแพมาขึ้นที่ปากทางเขื่อนและจ้างชาวบ้านสามเาช่วยเคลื่อนย้ายของมาไว้ยังบริเวณบ้านที่ทางการจัดสรรไว้ให้

การอพยพของชาวบ้านแบ่งเป็น 2 ระยะ เมื่อทางรัฐแจ้งให้ชาวบ้านทราบเรื่องการสร้างเขื่อนและจะสร้างเขื่อนสำรองก่อน ชาวบ้านพวกแรกทำการรื้อบ้านเรือน บ้านที่อยู่ใกล้ริมน้ำจึงได้ตัดไม้ผูกติดกันเป็นแพเพื่อบรรทุกสิ่งของ บางคนใช้เรือบรรทุก เรือตอนและเรือหางยาวล่องตามลำน้ำมีมาขึ้นบริเวณที่ทางการจัดเตรียมไว้ให้ เงินที่ทางรัฐจ่ายเป็นค่าเรือตอนถูกใช้ไปในการจ้างคนมาช่วยเรือตอนและขนย้ายทั้งสิ้น

ระยะที่ 2 คือพวกตกค้างที่ไม่รื้อบ้านเรือนล่องน้ำมาจนมีการปิดเขื่อนสำรองน้ำจึงเริ่มท่วมบ้านเรือนชาวบ้าน เมื่อน้ำลดลงชาวบ้านต่างเรือตอนบ้านเรือนทำแพล่องมาขึ้นหน้าเขื่อนและมาอยู่ที่บ้านจัดสรร การอพยพโยกย้ายในครั้งนี้ต่างได้รับความเดือดร้อนมากทั้งบริเวณที่ดินทำกินและการรื้อถอนบ้านเรือนและการปลูกสร้างบ้านในที่ซึ่งทางการจัดเตรียมไว้ให้เพราะเงินที่รัฐให้

ไว้ไม่เพียงพอกับความต้องการกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจริงทำให้ชาวบ้านที่พอมีเงินเก็บออมต้องนำเงินจำนวนนั้นออกมาใช้ส่วนชาวบ้านที่ไม่มีเงินเก็บออมต้องเดือดร้อนเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับชาวบ้านหมู่ 8 บ้านห้วย แยกย้ายไปอยู่ที่บ้านจัดสรรบางส่วน ชาวบ้านที่ไม่ยอมย้ายไปอยู่ที่ทางการจัดสรรก็ย้ายไปอยู่ที่บ้านโสมง ชาวบ้านที่ตัดสินใจไม่ย้ายไปอยู่ที่บ้านจัดสรรนั้นเพราะค่าธรรมเนียมที่ทางการให้ไม่พอเพียง ที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ น้ำไม่เพียงพอ และที่สำคัญชาวบ้านต้องเริ่มคันใหม่ทุกอย่าง หากจะปลูกผลไม้ หรือไม้ยืนต้นต้องใช้เวลาอย่างมากกว่าจะได้ผลผลิต ดังนั้นชาวบ้านที่จะย้ายไปอยู่บ้านโสมงจึงพากันขายที่ดินที่ทางการจัดให้เพื่อนำเงินที่ได้เป็นทุนในการดำรงชีวิต

ชาวบ้านหมู่ 8 ที่ย้ายมาบ้านจัดสรรประสบปัญหาตั้งแต่การรื้อถอนบ้านเรือน และการขนย้ายที่ไม่สะดวก ต้องจ้างเรือและแพขนในราคาที่สูงเพราะไม่มีรถยนต์ส่ง เงินที่ได้จากทางการไม่เพียงพอสำหรับใช้ไปกับการขนย้ายแทบจะหมด เมื่อมาที่อยู่อใหม่จะสร้างบ้านต้องหาไม้ใหม่มาสร้าง ถูกเจ้าหน้าที่จับอีกข้อหาบุกรุกป่าสงวน ที่ดินบ้านจัดสรรไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีน้ำกิน และใช้ในการเกษตร เข้ามาใหม่ๆไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐดูแล มีการปล้น ลักขโมย วัว ควาย มัดทิ้งไว้ไม่ได้ ถูกผู้ที่อยู่ในพื้นที่มากองรังแก ชาวบ้านต้องดูแลกันเองอยู่นานพอสมควรจึงจะมีเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแล

การอพยพของชุมชนตำบลบ้านนาทั้งหมดในภาพรวมเกิดปัญหามากมายตามมามากมาย ดังกล่าวมาแล้วไม่ว่าจะเป็นปัญหาในการรื้อถอน การขนย้ายบ้านเรือนและข้าวของต่างๆที่ต้องใช้แรงงานคนจำนวนมาก ทำให้ต้องเสียเวลาทำมาหากิน ปัญหาการลักขโมยโจรผู้ร้ายต่างๆตามมา วัว ควายที่เคยเลี้ยงแบบปล่อยทำไม่ได้ การทำไร่ ทำนา เป็นปัญหา เพราะแหล่งน้ำไม่เพียงพออยู่กันอย่างอดอยาก ดันไม้ต้องเริ่มปลูกใหม่กว่าจะให้ผลผลิตต้องใช้เวลหลายปี ไฟฟ้าไม่มีใช้ ทำให้บางครั้งครัวต้องอพยพไปอยู่ต่างจังหวัด เช่น เชียงราย เชียงใหม่ กำแพงเพชร บางครอบครัวที่ย้ายไปไหนไม่ได้ต้องอยู่ตามไหล่เขาเหนือเขื่อนภูมิพล อาศัยการเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย หาปลา ที่เหนือเขื่อน ต้องทำอาชีพใหม่ที่ไม่น่าคุ้นเคย เช่น แกะถ่าน ถางสวน ถางไร่ รับจ้างได้ค่าแรงประมาณวันละ 4-5 บาท

กว่าจะตั้งตัวได้ต้องใช้เวลานาน เช่น ที่ดินทำกินที่ดงลาน คนต่างถิ่นมาแผ้วถางยึดเอาเป็นของตน เพราะชาวบ้านไปไม่ถึง แต่พอมีรถเข้าถึงชาวบ้านจะไปเอาดิน เป็นสิทธิ์ของคนอื่นไปแล้ว

การอพยพทำให้บ้านแตกสาแหรกขาด เมื่อช่วงที่ขนย้ายของไม่ว่าจะเป็นทางบกทางน้ำ มีโจรตักปล้นชาวบ้านเดือดร้อนกันมาก ไปอยู่ที่ทางรัฐจัดสรรไว้ให้ไปเห็นสภาพที่ดิน จัดสรรแล้วหมดอาลัยตายอยาก ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงหน้ามือเป็นหลังมือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้บอกกล่าวให้ราษฎรว่าทุกอย่างสะดวกสบาย ถนนหนทาง น้ำไฟสว่าง แต่แล้วถนนแทบจะมองไม่เห็น มีแต่ป่า

ขึ้นเต็มไปหมด ช้างเข้าไปมิดทั้งตัว ต้องไปแผ้วถางกันเอาเองพอรอดตัว บ้านที่จะปลูก น้ำต้องขุด บ่อใช้กัน ไฟฟ้าหรือเสาไฟฟ้าไม่มีแม้แต่ต้นเดียว ผู้รัยก็ซุกซุ่มคอยขโมยของผู้ที่นำมาด้วย เตือน ร้อนแทบเลือดตากระเด็น ที่รับปากว่าจะรับผู้อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านจัดสรรเข้าเป็นคนงานของ เขื่อนทั้งหมดไม่เกิดขึ้น ที่ไร่นาสำคองส่งไม่ถึง ไม่สามารถทำไร่ ทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของ ราษฎรตำบลบ้านนา ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง หาผัก หาพืชผล เล็กๆ น้อยๆ ไปขาย ในเขื่อนฯ บางครั้งก็ถูกปล้นเอาเงินเลี้ยงกลางทาง ก่อนที่จะนำเงินมาซื้อข้าวสารเลี้ยงลูก

ที่ดินทำกินทางรัฐบาลจัดสรรทดแทนไร่ไร่ บางแห่งไม่มีน้ำเลย เช่น ดินดงลาน 1,000 ไร่ ที่ดินหนองดินตอยอีก 2,000 กว่าไร่ ราษฎรล้วนแล้วแต่อพยพมาใหม่ ยากจนเป็นที่สุดไม่มีทุน พอที่จะทำได้ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2539 ทางรัฐจะยึดเอาที่ดินทดแทนดงลาน 1,000 ไร่ เป็นของรัฐ เพราะไม่เข้าไปทำประโยชน์แต่ประการใด พอราษฎรล้มตาอำปากได้จะเข้าไปทำกินทางรัฐบาลก็ ห้าม ที่ดินได้ยึดเป็นของรัฐแล้ว ราษฎรได้รับความเดือดร้อน จากความเดือดร้อนไม่เป็นธรรมของ รัฐบาลอีก ที่ดินตรงนี้เป็นที่ดินของปู่ย่า ตาทวด เป็นที่ดินมรดกตกทอดมาสู่ลูกหลาน รัฐก็จะยึด เอาไปมีราษฎรบางกลุ่มดินร่นเรียกร้องความเป็นธรรมและได้เข้ากับสมัชชาคนจนเมื่อปี 2540 ทางรัฐบาลจึงยอมคืนให้ ขณะนี้ได้รับเอกสารสิทธิ์ นส. 3 ชาวบ้านได้เข้าไปปลูกสร้างบ้านเรือน และปลูกพืชผล

สภาพบ้านเรือนในปัจจุบันของหมู่บ้านอูมวาทที่อพยพออกมา

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงหลังสร้างเขื่อน

ความคิดและความรู้สึกของชาวบ้านต่อการเปลี่ยนแปลง

เมื่อรู้ว่าชาวบ้านจะต้องอพยพย้ายออกจากบ้าน ออกจากถิ่นที่เกิดแน่นอนแล้ว ความรู้สึกกลัว รู้สึกเสียใจที่ต้องจากบ้านเกิด เสียหายพืชผลที่เคยปลูกไว้ บางคนเกิดความกลัวว่าเขื่อนจะพังไม่ยอมอยู่ได้เขื่อน จึงขึ้นไปอยู่บนที่สูง ความสับสนที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นทำให้ชาวบ้านนั่งจับกลุ่มคุยกันเสมอ หากจะมีการย้ายหนทางข้างหน้าจะเป็นอย่างไร จะมีช่วยให้ทำการเกษตรหรือไม่ ที่เป็นครอบครัวใหญ่กลายเป็นครอบครัวบ้านแตกสาแหรกขาด ช่วงนั้นชาวบ้านมีแต่ความเศร้าโศกขาดที่พึ่งทุกทาง มองไปทางไหนก็ไร้หนทาง บางคนถึงขั้นจะยอมจมน้ำให้รู้แล้วรู้รอดไป เพราะคิดถึงไร่นา ไร่ ควบย ชนบทธรรมเนียมประเพณีที่เก่าแก่จะต้องสูญหายไปแน่นอน ทุกคนทุกบ้านมีแต่ความเศร้าโศกบ้างถึงกับกลั้นน้ำตาไว้ไม่ได้

ความคิดและความรู้สึกของชาวบ้านส่วนมากคิดว่ารัฐบาลสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร ทำไมต้องสร้างเขื่อนที่เขาแก้วและเขาทิพย์ ถ้าสร้างทางเหนือหมู่บ้านขึ้นไปจะไม่ทำความเดือดร้อน ต่างวิพากษ์กันว่าถิ่นที่อยู่กันมาหลายชั่วอายุคน เป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่ให้ความสงบร่มเย็น โดยมีผืนนาให้ทำนาทุกปี มีพื้นที่ทำไร่ทำสวนมากมาย สัตว์เลี้ยงใช้งานปล่อยให้ไปหากินกันเอง ไม่มีโจรมาลัก ในนามีปลาหากินได้สะดวกและที่วิพากษ์มากคือรัฐบาลชดเชยเหมือนของเดิมที่มีอยู่หรือไม่ เสร็จที่สุดคือ รัฐบาลจะหิงราษฎร รัฐบาลทุกอย่างที่ชาวบ้านขอ เช่น น้ำประปา ถนน ไฟฟ้า และพื้นที่นา ซึ่งถ้าอพยพแล้วยังไม่ทำดังที่รับปากไว้ควรทำหนังสือไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ ความคิดแตกเป็นสองพวก ส่วนมากจะอพยพมาที่บ้านจัดสรร ส่วนน้อยอพยพมา

ตั้งบ้านเรือนและรับที่ดินที่รัฐจัดใช้ให้แต่กลับไปอยู่ที่เดิม น้ำท่วมก็จะหนีน้ำขึ้นไปเรื่อยๆ เช่น บ้านห้วยริน บ้านสันป่าบวย บ้านโสมง เป็นต้น

ความรู้สึกอื่นๆ จากชาวบ้านนาที่สะท้อนออกมา "ไม่อยากอพยพไปที่ไหน อยากอยู่ที่ตำบลบ้านนา และสงสารวัดวาอาราม บ้านเรือน ทุ่งไร่ ปักนา หน่าใจ จะได้จากไป เพราะเคยอยู่เคยกินมาแต่เกิดเสียใจเสียตาย สภาพแวดล้อมที่ดีๆ บรรยาการที่ดีสลดขึ้น "

หลายคนกล่าวว่า "เมื่อทราบข่าวว่าจะมีการสร้างเขื่อนชาวบ้านนาต่างก็ตกใจ และไม่เชื่อเลยว่าคนจะสามารถสร้างที่กินน้ำให้สูงเท่ากับภูเขาทิ้งลูกได้จริง หากเป็นอย่างที่ทางการประกาศจริง ชาวบ้านทั้งหมดจะต้องอพยพออกจากพื้นที่ของหมู่บ้านเดิม แต่ก็ทำใจลำบากเพราะไม่อยากจากถิ่นฐานเดิมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และยังเป็นที่เคยอยู่กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

สิ่งที่สำคัญชาวบ้านกังวลว่า ที่ดินที่ทางการจัดสรรที่ดินให้นั้นจะได้ไม่คุ้มเสีย ที่ดินที่ได้มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าที่เคยอยู่ แต่ก็มีชาวบ้านบางส่วนที่จะไม่ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรร (ที่อยู่ปัจจุบัน) "

"เสียตายวัดวาอารามที่จะสูญเสีย และสูญหาย ที่ทำกินไหมไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไหน การกวาดล้างพสกจากคนที่ใกล้ชิด ต้องสูญเสียเวลาในการสร้างเนื้อสร้างตัวใหม่ ดินตะหนกไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน ไม่เคยรู้มาก่อนว่าเขาจะสร้างอะไรมากันแม่น้ำใหญ่ๆ ได้" (ทิพาพร พิมพ์ฤทธิ์ และคณะ, 2545)

บอกเล่าเรื่องราวในอดีต งานสืบสานวัฒนธรรมบ้านนา

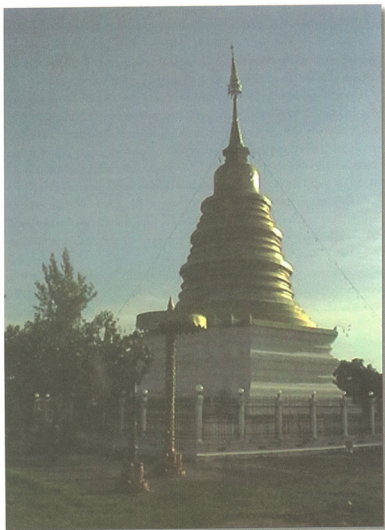
วิถีชีวิตใหม่ในชุมชนบ้านจัดสรร

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านนาที่ต้องอพยพจากบ้านเดิมทำให้เห็นภาพและเรื่องราวในยามนั้นชัดเจนขึ้น “เมื่อไปถึงบ้านจัดสรรที่ทางรัฐบาลจัดให้ ทุกบ้านแทบจะน้ำตาไหล ทุกอย่างเป็นป่าทึบไม่มีอะไรอย่างที่รัฐบาลบอกไว้ ถนนที่บอกว่าเข้าถึงแทบจะมองไม่เห็น ที่ดินทำกินก็ไม่มีกว่าจะถางที่ปลูกบ้านกันได้ก็ลำบากมาก น้ำก็ต้องไปตักไกลเกือบกิโล ที่อยู่อาศัยก็คับแคบ ไฟฟ้าก็ไม่ต้องใช้ตะเกียง จุดตะเกียงก็ไม่ได้ เพราะโจรชุกชุมมาก ไม่เห็นเดือนเห็นตะวัน ขโมยปล้นได้ยินเสียงปืนก็รู้แล้วว่าต้องมีการปล้นเกิดขึ้นหรือไม่ก็ฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย ว้าว ควายก็หายเกือบทุกวัน”

“ช่วงนั้นแทบจะไม่มีใครช่วยใคร เพราะทุกคนครอบครัวต่างก็แยกกันหมด ต่างเอาตัวแทบไม่รอดกันทั้งนั้น การกินการใช้ในแต่ละวันต้องใช้เงินทั้งนั้น ในสมัยนั้นวันละ 10 บาท ก็แทบจะไม่พอ อดๆ อยากรูไปตามๆ กัน ยิ่งทำให้คิดถึงบ้านนาซึ่งเป็นบ้านเกิดที่ถูกน้ำท่วมและจมอยู่ใต้น้ำ บ้านนาชาวบ้านไม่ต้องใช้เงินเลย เพราะชาวบ้านมีข้าวกิน ผักและกับข้าวก็เข้าไปหาในป่าได้อาหารหลายมื้อโดยไม่ต้องเสียเงิน อาชีพทำไร่ไถนาทำไม่ได้ จึงต้องทำ คือ อาชีพรับจ้าง ใช้แรงงานลำบากมากและไม่มีงานทำก็มีเยอะ ต้องใช้เวลายาวนานมากกว่าที่จะปรับตัวอย่างทุกวันนี้”

ร่วมสืบสานวัฒนธรรมบ้านนา

พระธาตุคุดยงค์ปัจจุบันของชาวบ้านนา

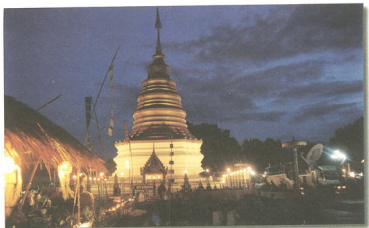
"เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย ต้องขุดบ่อสูงท่วมหัวหาน้ำไว้กินไว้ใช้ กลางคืนต้องคอยระวังตัวจากการปล้นของโจร ต้องล้อมรั้วบ้านป้องกันขโมย วัควายที่เลี้ยงเอาไว้พวกโจรมัณมาชิงเอาไปกิน พื้นที่ทำกินก็ปลูกอะไรไม่ได้เลยต้องทำงานในเขื่อน เขาให้เข้าเป็นกะคิดอยากจะไม่อยู่แต่ไม่มีอะไรทำเหมือนหมดมือหมดตีน เสียขายไร่นาที่ปู่ย่าตายายทิ้งไว้ให้ มันไม่ตกไปถึงลูกหลานเพราะโดนน้ำท่วมหมด" (ทิพาพร พิมพ์สิทธิ์ และคณะ, 2545)

ชาวบ้านที่อพยพโยกย้ายออกมาอยู่ด้านนอกแบ่งออกเป็น 2 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ประกอบด้วย ชุมชนใต้ห้วย ชุมชนเหนือห้วย ชุมชนบ้านท่าเตือ ได้แบ่งพื้นที่ดินออกเป็นแปลงๆ ละ 10 ไร่ มีถนนกว้าง 6 เมตร หลายหมู่บ้านมาอยู่รวมกันเกิดปัญหาระหว่างท้องถิ่นมีการลักเล็กขโมยน้อย หมู่บ้านไม่ค่อยสงบสุขจนมีชาวบ้านบางกลุ่มอพยพไปอยู่บ้านป่าจั่ว ย่าเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เนื่องจากเกิดการปล้นขึ้นครั้งหนึ่งที่บ้านห้วยชาวบ้านจึงได้จัดการล้อมรั้วบ้านทุกบ้านเมื่อเริ่มปรับตัวกับที่อยู่ใหม่ได้แล้วจึงได้ออกไปทำนาในพื้นที่ที่รัฐจัดสรรไว้ให้ที่มีคลองชลประทานส่งน้ำ 2 แห่ง แต่คลองทั้งสองแห่งนั้นอยู่ต่ำกว่าพื้นที่ทำนา ดังนั้นการทำนาจึงไม่ประสบความสำเร็จมีการบุกเบิกพื้นที่ข้างเคียง รัฐไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาลำนี้ได้หลังจากที่เขื่อนสร้างเสร็จแล้ว ชาวบ้านไม่มีงานทำต้องเดินทางเข้าเมืองไปหางานทำปล่อยบ้านเรือนให้ร้างผู้คน

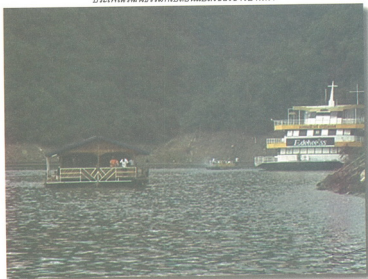
"เมื่อย้ายมาอยู่ที่บ้านจัดสรรแล้ววิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมต้องทำนาเอาไว้กินพอย้ายมาอยู่ที่นั่นดินไม่ดีทำนาไม่ได้ ก็ต้องซื้อข้าวมากิน เสื้อผ้าไม่ได้ทอใช้เองเหมือนแต่ก่อนต้องใช้เงินในการดำรงชีวิตมากขึ้น แต่หาเงินไม่ได้ต้องออกไปรับจ้างทำงานจากที่อื่น เพื่อหาเงินมาใช้ในครอบครัว"

สรุปตามความคิดเห็นของชาวบ้านนาถึงวิถีชีวิตในชุมชนบ้านจัดสรรดังนี้

- ไร่นา สวน ไม่ได้ทดแทนให้ตามจำนวนเดิม
- อพยพมาอยู่บ้านจัดสรรได้รับการกระทบกระเทือนด้านจิตใจ
- มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ปล้นจี้กันไม่เว้นแต่ละวัน
- เป็นสภาพบ้านแตก
- ได้รับค่าชดเชยไม่เพียงพอ
- ไม่สามารถทำนาไร่ และเลี้ยงสัตว์ได้
- ที่ทำกินอยู่ห่างไกลจากที่อยู่อาศัย
- ขาดเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพ
- เปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรเพื่อยังชีพเป็นกรรมกร
- ผู้คนเริ่มละทิ้งถิ่นเพื่อไปขายแรงงาน

ประเพณีวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงของชาวบ้านนา

วิถีชีวิตและการคมนาคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากการสร้างเขื่อน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการพัฒนาและจากวัฒนธรรมภายนอกหลังการสร้างเขื่อนฯ

จากการรวบรวมข้อมูลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านจัดสรรพบว่าหลังจากชาวบ้านย้ายมาอยู่ที่ทางการจัดสรรให้ รัฐบาลได้มีการปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ถนนลาดยาง ไฟฟ้า น้ำประปา สะดวกครบครันการเดินทางไปมารวดเร็วขึ้นลูกหลานได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนและหางานทำจากภายนอกและได้ส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ญาติพี่น้องได้ใช้

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น มีเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามา มีความร่วมแรงร่วมใจ เนื่องจากยังมีสำนึกรักบ้านเกิด การศึกษาในหมู่บ้าน มีสูงสุดคือระดับประถมศึกษา แต่สามารถต่อระดับมัธยม และสายการอาชีพได้ง่าย และสะดวก

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชุมชนบ้านนา ที่สำคัญ คือ ชาวบ้านขาดอาชีพและขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมหายไป ความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กลายเป็นต่างคนต่างทำต่างอยู่ ความสำนึกทางจิตใจน้อยลง

การแต่งกายเปลี่ยนไป จะแต่งตามแฟชั่นสมัยใหม่ อาหารเปลี่ยนไป เพราะการหาของป่าจากธรรมชาติมีน้อยลง ดนตรีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ การแสดงซอ ซึง ประเพณี สถานที่ในการทำพิธีเปลี่ยนไป สถานที่ใหม่ไม่เหมาะสมในการปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว และพันธุ์ข้าวดั้งเดิมที่เพาะปลูกในอดีตสูญหายไป เช่น ข้าวกะพง ข้าวกากกก ข้าวกล่ำ ข้าวจุ่มปลาขาว ข้าวนาเกลย ข้าวเหลืองทอง ข้าวสีเมฆ ข้าวกอนปู ข้าวจำปลาทอง ข้าวตะโตก เป็นต้น

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม

ผู้คนหันมาพูดภาษาไทย (กลาง) ไม่ใช้ภาษาถิ่นเก่าของตนเอง อีกทั้งเด็กรุ่นใหม่ได้มีการศึกษาหาความรู้จากภายนอกมากขึ้นภาษาที่ใช้ในการพูดจึงเปลี่ยนไปตามกาลเวลา

ผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนอยู่อย่างตัวใครตัวมัน ชาวบ้านบางคนไม่มีงานทำเนื่องจากไม่มีที่ทำกินเพียงพอ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูงเพราะต้องซื้อแทบทุกอย่าง ผู้คนที่มาอาศัยร่วมกันแบ่งเป็นพวกเป็นฝ่ายแตกความสามัคคี เด็กวัยรุ่นหลายคนนิยมใช้สินค้าที่ผลิตภายนอกประเทศ รวมทั้งเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติที่ไม่เหมาะสม เช่น การมีครอบครัวก่อนวัยอันควร การไม่เคารพนับถือบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ไม่สนใจในการศึกษาหาความรู้เพื่อดำรงชีพของตนเอง สร้างปัญหาให้สังคมโดยมีว่สมอบายมุข เป็นต้น

นอกจากนี้ชาวบ้านไม่ประกอบอาชีพทำนา ผู้คนทั้งถิ่นฐานอพยพไปขายแรงงานตามสถานที่ต่างๆ ระบบการลงแรง (ลงแขก) ช่วยเหลือกันหมดไป ท้องถิ่นขาดกลุ่มคนในวัยทำงาน ทำให้ขาดกำลังคน ด้านศิลปวัฒนธรรมขาดการสืบทอด กลายเป็นสังคมบริโภคมากกว่าสังคมเพื่อการผลิตตามบริบทของท้องถิ่น (ทิพาพร พิมพ์สิทธิ์ และคณะ, 2545)

ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนบ้านนา ที่ขาดการสืบทอด

ชาวบ้านนาสมัยก่อนจะพึ่งพาหมอชาสมุนไพร (หมอโบราณ) เป็นหลักแต่เมื่อย้ายออกมาอยู่ที่แห่งใหม่นั้นสมุนไพรเริ่มหายากขึ้นประกอบกับเริ่มมีการรักษาแบบสมัยใหม่ ชาวบ้านจึงความสะดวกรวดเร็วในการรักษาแบบใหม่แต่ยังมีการรักษาแบบโบราณบ้างเพราะยาสมุนไพรรักษาแล้วหายขาดแต่ยาปัจจุบันรักษาไม่หายขาด

การละเล่นเช่นการร้องเพลงซอ เพลงจ้อย วัยรุ่นในสมัยนี้ไม่สนใจเลย เพราะเนื้อหาและการร้องยากกว่าเพลงสมัยใหม่ อีกทั้งขาดช่วงการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่า นอกจากนี้การร้องคำขวัญในงานศพซึ่งเป็นการละเล่นที่ชาวบ้านจะอยู่เป็นเพื่อนกันกำลังหายไป เพราะไม่มีใครในปัจจุบันร้องได้เลยนอกจากผู้เฒ่าผู้แก่

การทอดผ้าด้วยลูกและการทอดผ้าห่มโดยการปลูกฝ้ายเองนั้นไม่มีเหลือเลยในปัจจุบันตอนย้ายมาอยู่ที่บ้านจัดสรรเครื่องมือที่ใช้ในการทอดผ้าห่มหายไปกับน้ำ พอมายู่ที่บ้านจัดสรร ที่ดินที่ได้รับจัดสรรมาไม่มีความสมบูรณ์เหมือนเมื่อก่อน ปลูกฝ้ายไม่ได้ผล ประกอบกับมีเครื่องอำนวยความสะดวกเข้ามา ชาวบ้านจึงหันมาซื้อเสื้อผ้าสำเร็จใส่กัน

การจุดไฟแบบเก่า โดยเอามือกำกระบอกไม้ไผ่ยัดหุ่นข้างใน นำหินวางไว้ตรงปากกระบอกไม้ไผ่แล้วนำหินกะเทาะกับก้อนหินทำให้เกิดสะเก็ดไฟขึ้นมา สาเหตุที่ขาดการสืบทอดเพราะขาดคนสืบทอดและใช้ไม้ขีดเร็วกว่า คนรุ่นใหม่จึงไม่สนใจสืบทอด

เรือขุด สาเหตุที่ขาดการสืบทอดเนื่องจากปัจจุบันบ้านจัดสรรไม่จำเป็นต้องใช้เรือในการตัดจุง และชาวบ้านไม่ได้มองหาปลาเหมือนเมื่อก่อน

การทำเชือกไขเอง โดยนำเชือกปอมาควั่นกันแล้วนำมาใช้เป็นเชือกควายหรือมัดสิ่งของต่างๆ หมดความสำคัญ รองเท้าที่ทำจากเปลือกมะค่า นำมาเจาะรูแล้วร้อยเชือกเป็นเชือกกรองเท้าหาไม่ได้แล้ว รวมทั้งการตีข้าวด้วยมือได้หมดไป

การขุดเรือโคลน และการใช้ครกมอญตำข้าวเปลือกหมดความสำคัญลง

การทำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว เรียกขวัญข้าวหมดไป เพราะเมื่อย้ายมาที่บ้านจัดสรรสภาพดินไม่สีปลูกข้าวไม่ได้เหมือนเก่า เครื่องไม้เครื่องมือจมหายไปกับน้ำในเขื่อน (ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ และคณะ, 2545)

ความรู้ และภูมิปัญญาเดิม ที่ได้รับการสืบทอด

- การรักษาโดยหมอผีพื้นบ้านและร่างทรง การใช้ยาสมุนไพรและหมอบโราณ ในการรักษาชาวบ้าน
- การทำบุญสืบชะตาบ้าน
- ประเพณีปีใหม่เมือง
- งานแห่ต้นเงินเดือนห้า (งานปอยหลวง)
- การใช้สมุนไพร
- เวทมนต์คาถา
- การปั่นฝ้าย ทอผ้า
- น้ำมัน บิบนวด คาถา
- การจักสาน
- ข้าว, ซอ, จ้อย
- ขนมต่างๆ
- การทำการประมงของชุมชนเหนือเขื่อน
- การค้าขาย
- การเล่นเรือ กลายเป็นเรือรับจ้าง
- การใช้ชีวิตบนแพ ซึ่งเมื่อก่อนเป็นการใช้ชีวิตช่วงเดินทางเท่านั้น
- หาของป่า ยังมีอยู่บ้าง
- การจักสาน ผลิตเพื่อขายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว
- ตำรายาแผนโบราณ
- การทำเรือชะล่า และเรือต่อจำลอง
- การทำขนมไทยในพิธี วันสำคัญต่างๆ เช่น ขนมเทียน ข้าวเหนียวแดง ขนมโก๋น ขนมจีน

- การทำกระทง นายศรี
- การทำปราสาท เพื่อใช้ในพิธีงานศพ
- การจับปลา ประมง
- บ้านเรือนแพ

พิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชะตา ของชาวบ้านนา

เด็กๆ ร่วมเรียนรู้ในภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้านนาเดิมที่ขาดการสืบทอด

การสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีบ้านนาเดิมมีไม่มากนัก เพราะคนรุ่นหลังต้องออกจากบ้านไปรับจ้างต่างถิ่น นาน ๆ ที่ถึงจะได้กลับบ้าน จึงรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีจากที่อื่น บางคนไปแต่งงานกับชาวต่างบ้านก็ต้องใช้ขนบประเพณีของพื้นบ้านนั้น การสานต่ออาชีพของตนเองลำบากต้องไปอาศัยอยู่กับชุมชนอื่น

เนื่องจากพื้นที่ที่ชาวตำบลบ้านนาได้อพยพมาอยู่ในปัจจุบัน มีอยู่ 2 พื้นที่ใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ บ้านจัดสรร และบริเวณเหนือเขื่อน ซึ่งสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่แตกต่างกัน เป็นสาเหตุของการขาดการสืบทอดของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของ 2 พื้นที่นั้นต่างกัน

ความร่วมมือของชาวบ้านที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง

ในหมู่บ้านจัดสรร ขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับข้าวลดน้อยลง อาชีพทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิตของชาวตำบลบ้านนาหลังจากย้ายไปอยู่บ้านจัดสรรหมดไป สาเหตุที่ทำให้อาชีพทำนาไม่ได้รับการสืบทอดเนื่องจากชาวบ้านไม่มีที่ทำกิน เพราะที่ทำกินที่ทางรัฐจัดไว้ให้ไกลจากชุมชน การเดินทางลำบาก มีโจรผู้ร้ายดักปล้นตลอดทาง และพื้นที่จัดสรรบางส่วนทับที่ของชาวบ้านชุมชนอื่นที่อยู่เดิม อีกทั้งดินไม่ดีและน้ำมีไม่เพียงพอกับการทำการเกษตร เมื่อไม่

มีอาชีพทำนาส่งผลให้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทำนาสูญหายไปเช่นกัน เช่น การลงแขกดำนา ลงแขกเกี่ยวข้าว ลงแขกตีข้าว เรียกวัญข้าว และการตำข้าว เนื่องจากเทคโนโลยีโรงสีเข้ามาถึงจึงทำให้การตำข้าวเป็นเรื่องเสียเวลาและชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมซื้อข้าวกิน

แม่อุ๊ยผู้ทำพิธีมีนางกวักหลังเก็บเกี่ยวข้าว

ย่างข้าวเกรียบให้ลูกของชาวบ้านนา

การทำขนมโบราณต่างๆ เพื่อทำบุญ เช่น ขนมข้าวคั่ว ข้าวแคบ นางเล็ด ขนมปั้นข้าวคอก ขนมจีน ลอดช่อง ไม่ได้รับการสืบทอด เนื่องจากซื้อความสะดวกจากพ่อค้า แม่ค้าเป็นส่วนใหญ่ ไม่นิยมทำเอง

การเล่นต่างๆ เช่น จ้อย คือ การร้องจีบกันของหนุ่มสาวในงานต่างๆ เช่น ช่วงตีฆ้องงานวันเวียงสุทหายเพราะในช่วงแรกของการย้ายมาอยู่บ้านจัดสรรชาวบ้านต่างอยู่ด้วยความหวาดระแวงไม่มีจิตใจจะเล่นการละเล่นใดๆ แต่พอเริ่มรู้สึกปลอดภัยจิตใจพร้อม ปรากฏว่าชุมชนเมืองได้นำพาความเจริญ ไฟฟ้า ทีวี เข้ามาจนการเล่นเหล่านี้กลายเป็นเรื่องล้าสมัย คนรุ่นหลังคนที่มีความรู้และรู้จักการเล่นเหล่านี้ต่างก็หลงลืมไปบ้าง

ประเพณีการจกสาวหมดไปรวมทั้ง การลงแขกหรือช่วยกันปลูกบ้าน เปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงานและใช้เครื่องจักรกลแทน

พื้นที่ที่ชาวบ้านน่าย้ายไปอยู่บนภูเขา (ข้อมูลจากบ้านโสมง) ประเพณีหลายอย่างขาดหายไปบ้าง แต่ไม่หมดเหมือนบ้านจัดสรร เช่น การทำนา จ้อย การลงแขกมีบ้างแต่น้อย เพราะพื้นที่น้าน้อย ตัวข้าวยังมีอยู่บ้างเพราะบางหมู่บ้านยังไม่มีการสร้าง

ประเพณีการเล่นผีนางก๊วก ประเพณีเล่นผีย่าตัง (เป็นประเพณีเล่นวันสงกรานต์ในวันปีใหม่ของไทยแต่ก่อน) สูญหายไป

ประเพณีที่ได้รับการสืบทอดแต่ปฏิบัติไม่เหมือนเดิม เช่น งานประเพณีขึ้นธาตุเดือน 9 (ลอยพระธาตุ) งานบุญเข้าพรรษา – ออกพรรษา งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เพราะความเจริญก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยผู้นำรุ่นใหม่จึงไม่ทำตามแบบเดิม อาจเป็นเพราะผู้ที่รู้ประเพณีเก่า ๆ เสียชีวิตเกือบหมดทำให้คนรุ่นหลังไม่รู้ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

วันงานสืบสานวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านนา ที่วัดชลประทานรังสรรค์

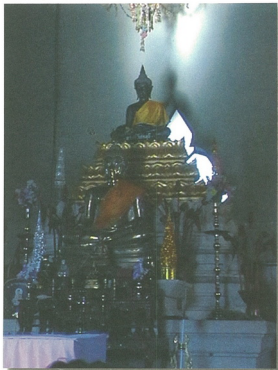

ชาวหินลาด นาโฮมร่วมงานฟื้นฟูของชาวกะเหรี่ยงในงานสืบสานวัฒนธรรมฯ
ที่วัดชลประทานวังสวรรค์

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมที่ได้รับการสืบทอด และการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบัน

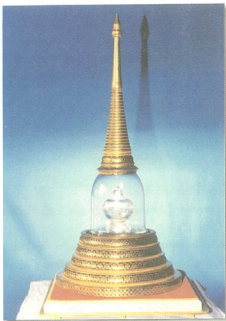
- ประเพณีบวช แต่งงาน
- ประเพณีงานด้านก๋วยสลาก
- งานทำบุญบ้าน (สืบชะตาบ้าน)
- งานบ๋อยหลวง เดือน 5
- ประเพณีเป๋ใหม่
- งานลอยกระทงสาย
- งานแห่หลวงพ้อทั้นใจ
- จุดบั้งไฟ มีในงานฉลองทุกงาน เช่น การสร้างโบสถ์ หรือ วิหาร มีบั้งไฟ เช่น บั้งไฟขึ้น บั้งไฟดอก บั้งไฟหางยาว - การแห่ลูกแก้ว
- การจุดประทีป การคนน้ำคำหัว
- การสงฆ์พระพุทธรูป
- การก่อเจดีย์ทราย

- ประเพณีการทำขนม ลอดช่อง
- ลอยกระทง
- ปีใหม่ (สงกรานต์)
- วันเข้าพรรษา – ออกพรรษา

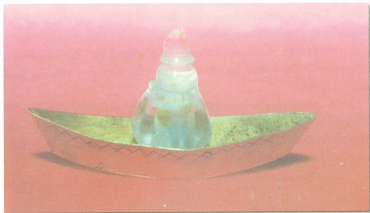

พระศรีวิเชตุมนี่ที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านนา

พระศรีวิเชตุมนี่ พระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางมารวิชัยที่จัดว่างามมากองค์หนึ่ง สูงราว 180 เซนติเมตร หน้าตักกว้าง 80 เซนติเมตร กรมศิลปากรได้อาราธนามาจากวัดท่าเตื่อ อันเป็นวัดหนึ่งในจำนวน 6 วัดที่ต้องอพยพจากตำบลบ้านนาดังกล่าว และได้ซ่อมส่วนที่ชำรุดให้ดีและลงงามเสร็จแล้ว ไม่ขัดข้องที่กรมชลประทานจะอัญเชิญกลับขึ้นไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดชลประทานรังสรรค์ (กรมชลประทาน, 2505)

พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในเจดีย์พระธาตุลอย

เชื้อนภูมิพลกับการเปลี่ยนแปลงทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ

จากการบันทึกของ ป.มาลาทอง และ ยุทธ เดชะคำณ (2510) ทำให้ได้เห็นภาพธรรมชาติบริเวณลุ่มน้ำปิงตั้งแต่จังหวัดตากถึงเชียงใหม่ก่อนจะมีการสร้างเขื่อนภูมิพล ความงดงามของแก่งต่างๆ ถึง 26 แก่ง และ 29 ผาสูง ตลอดจนน้ำปิงถูกทำลายหมดสิ้นเหลือเพียงภาพที่ไต่บันทึกลงไว้ให้คนรุ่นหลังได้เห็นเท่านั้น

แม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนสำคัญของชุมชนที่ได้สร้างภูมิปัญญา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่น เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกทำลายสายใยทางวัฒนธรรมที่เชื่อมร้อยผู้คนในสังคมให้อยู่อย่างมีความสุขและพึ่งตนเองได้จึงถูกทำลาย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นการสืบสานสายใยวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบไป

ประวัติของแก่งแม่น้ำปิงจากเชียงใหม่ถึงตาก

จากบันทึกของ ป.มาลาทอง ผู้ที่เคยล่องแพจากบ้านแอ่น อ.ฮอด ถึงเขื่อนภูมิพล แล้วจะพบแก่งต่างๆ ดังนี้

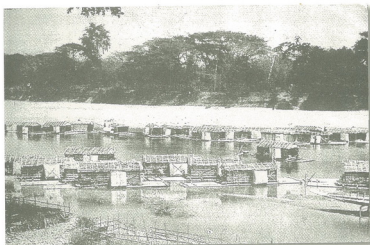
1. แก่งอกม้าน้อย ไม่มีเรื่องเล่าว่ามีลูกสาวเจ้าของเมืองลัวะ ได้หนีพ่อแม่ตามชายหนุ่มหนึ่งมาพบเหล่าน้ำตัวเดียวกัน ชายหนุ่มนั่งหน้า หญิงนั่งหลัง และถูกติดตาม พอมาถึงผาชันติดกับลำน้ำปิง ผาหนึ่งฝ่ายชายไม่กล้าบังคับมักกระโดดลงผา หญิงสาวจึงเปลี่ยนนั่งหน้า ให้ชายนั่งหลัง หญิงสาวบังคับให้มาวิ่ง แล้วกระโดดลงจากผาสูงชันนั้นตกลงน้ำปิง ทั้ง 3 ชีวิต ก็ฝากกับแม่น้ำปิง (ตาย) จึงเรียกผาสูงชันนั้นว่า "ผาวิ่งชู" ที่เรียกแก่งอกม้าน้อยนั้น เพราะอกม้าน้อยมาติดอยู่ที่แก่งนี้ จึงใช้ชื่อว่า "แก่งอกม้าน้อย"

2. แก่งก้อ นั้นเมื่อมักกระโดดจากผาก็ตาย ก่อสำหรับสวมปากม้า เพื่อกันไม่ให้ม้ากินหญ้าเวลาเดินทาง ก้อ (ตะกล้าหรือชะลอม) ลอยมาติดที่แก่งนี้ จึงให้ชื่อว่า "แก่งก้อ" (หรืออีกอย่างหนึ่งแก่งนี้คงอยู่ในหมู่บ้านก้อ ใน อ.ฮอดก็ได้)

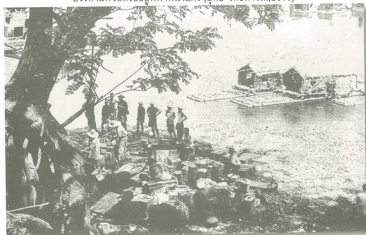
3. แก่งปะตา คือเครื่องสำหรับบังคับม้าเพื่อไม่ให้เหินอะไรไกล ป้องกันไม่ให้ม้าตกใจกลัว ทำด้วยหนัง บังตาม้าทั้งสองข้าง เปรียบคล้ายคนเราสวมแว่นตากันแดด ลอยมาติดที่แก่งจึงเรียกว่า "แก่งปะตา"

4. แก่งอุ่มปาด เครื่องรัดอานม้ากับคอม้า คือ ทำด้วยผ้าดัก หรือหนังคล้ายเข็มขัด ก็ให้ใช้ยึดหน้าขาม้า ใต้คอม้ายึดกับอานม้า เวลาม้าเดินขึ้นเขาอานจะไม่เลื่อนมาทางท้ายม้า เครื่องยึดอานนี้มีทั้งหน้าและหลัง ด้วยทางหลังใช้ยึดใต้โคนหางของม้าเวลาม้าเดินลงเขาอานจะไม่เลื่อนไปทางคอม้าได้ ลอยมาติดแก่งนี้จึงเรียก "แก่งอุ่มปาด"

5. แก่งเสลียม แก่งเสลียม น้อยู่ในเขตหมู่บ้านเสลียมของ อ.ฮอด

บรรดาแพจอยตรอยที่ทำหน้าแก่ง (ยุทธ เดชคำรณ, 2510)

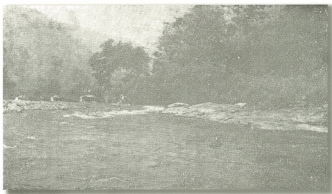

เตรียมขนสำภาระลงแพ (ยุทธ เดชคำรณ, 2510)

6. แก่งปวง เพราะแก่งน้ำเชี่ยวและแคบ น้ำวิ่งเป็นทางแล้วน้ำกระเซ็นเป็นฝอย ดูแล้วงามเป็นพวง ก็ได้ชื่ออย่างหนึ่งตามภาษาพื้นเมืองเหนือ ปวง=สิ่งของต่างๆ นาๆ มารวมอยู่ที่เดียวกัน (ทั้งหมด)

7. แก่งช้างร้อง เมื่อครั้งโบราณมา มีช้างหลายโขลงอยู่ในป่า เมื่อช้างจะข้ามน้ำจากฝั่งหนึ่งไปอีกฝั่งหนึ่งจะต้องข้ามที่แก่งนี้ เมื่อช้างจะข้ามจะรู้สึกกลัวหรือดีใจก็ไม่ทราบได้ (เพราะไม่รู้ภาษาช้างเสียด้วย ช้างนั้นจะต้องส่งเสียงร้องทุกเชือก ไม่ว่าช้างเล็กช้างใหญ่ จึงให้นามว่า "แก่งช้างร้อง") เมื่อก่อนสงครามและระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวเรือต่อจากปากน้ำโพจนนครสวรรค์ถึงเชียงใหม่ ฤดูน้ำเหนือหลากจะขึ้นหรือล่องก็ตาม จะนำเรือผ่านแก่งนี้ จะต้องฟังเสียงน้ำดังด้วย ถ้าน้ำดังครวญครางก็ไม่สามารถนำเรือผ่านได้ ถ้านำผ่านจะต้องได้รับอันตรายทั้งคนและเรือ

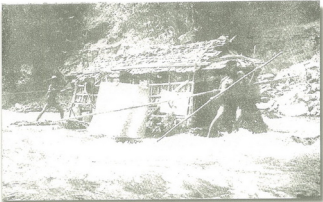
8. แก่งจ้าง เท่าที่เรียก แก่งจ้าง ก็เพราะมีที่พาชายหนุ่ม หญิงสาวกระโดดจากผาวิ่งชูลิ้นตาย มีน้ำนำน้ำก็พาเนื้อไข่มุนของม้านั้นมาด้วย น้ำตอนเหนือมีกลิ่นเหม็นค่อมไม่ได้ พอมาถึงแก่งนี้น้ำนำน้ำนั้นก็จางใช้ดื่มได้ (จาง=จืด) (บางท่านก็ว่าจ้าง ภาษาชาวพื้นเมืองเหนือว่าหลง หาทองนำเรือขึ้นผ่านแก่งไม่ถูกทำให้ผู้นำเรือไม่ได้สติ ตัดสินไม่ถูกว่าทางไหนจะขึ้นผ่านไปได้)

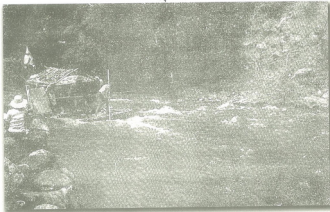
แก่งปวงเป็นแก่งที่มีปลาและสัตว์ป่ามาก (บุษ เกษคำธณ, 2510).

9. แก่งสร้อย แก่งน้ำไหลเชี่ยวเป็นระยะทางไกล กว่าแก่งอื่นๆ ถึงฤดูหนาวน้ำเหนือลดเป็นฤดูปลาต่างๆ ขึ้นไป เพื่อจะไปดูหรืออยู่ถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ปลาทุกตัวทุกชนิดไม่สามารถขึ้นไปถึงถ้ำเชียงดาวได้ เฉพาะแก่งสร้อยนี้ปลาใหญ่มีกำลังก็ขึ้นผ่านแก่งนี้ไปได้ ส่วนปลาสร้อยนั้นตัวเล็กกำลังน้อยไม่สามารถว่ายผ่านไปได้ จึงไปรวมกันอยู่ที่นั่นทั้งมนุษย์และนกก็

จับปลาสร้อยเหล่านั้นไปกินเป็นอาหาร และอีกนัยหนึ่งก็ว่าเมื่อนางจามเทวีถูกขับไล่จากเมือง
ลำพูน ล่องเรือมาตามลำน้ำปิงได้ทำสายสร้อยคอกที่แก่งนี้จึงเรียกว่า "แก่งสร้อย"

แม่แก่งคือแก่งสร้อย (บุทร เดชคำรณ, 2510)

พ่อแก่ง คือ อูมหลู แพไคไม่ทะลุนับว่าโชคดี (บุทร เดชคำรณ, 2510)

10. สบตื้น หรือสบตื้น เป็นแก่งที่เกิดขึ้นเพราะน้ำแม่น้ำแม่ตื่นไหลมาทะลุแม่น้ำปิงที่นี่
จึงเรียกว่า ปากสบตื้น เหมือนกับ ปิง วัง ยม น่าน สี่แควไหลมาบรรจบกันที่ปากน้ำโพ (ปากน้ำโพ)
จังหวัดนครสวรรค์

11. แก่งใหม่ นี่หรือเป็นแก่งที่เกิดขึ้นที่หลังแก่งอื่นๆ จึงเรียกว่า “แก่งใหม่” อีกนัยหนึ่งว่า นางจามเทวีต้องมาอาบน้ำ แล้วเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ที่แก่งนี้เหมือนกัน

12. แก่งหาดอ้ายเมือง (อ้าย=พี่ชายที่ไม่ได้อุปสมบท) อ้ายเมืองได้รับจ้างต่อเรือจาก จ.ตาก ไปถึง จ.เชียงใหม่ อ้ายเมืองได้เป็นโรคหิวตายเป็น พวกเรือด้วยกันจึงเอาศพอ้ายเมืองไป ผังไว้หาดทราย จึงเรียก หาดอ้ายเมือง

13. แก่งอาบนาง แก่งนี้สวยงามน่าดูมาก เพราะมีหน้าผาสูงและเว้าเข้าไปข้างใน ข้างบนยื่นออกมาข้างนอก ข้างใต้ผาที่ยื่นล้าออกมา นั้น มีทิวทัศน์หนึ่งติดอยู่กับหินย้อยลงมา ลึก 3-4 นิ้ว แล้วมีน้ำตกย่อยออกมาจากภูพานั้นเหมือนฝักบัวในห้องน้ำโรงแรมนั้นแหละท่าน แต่น้ำนี้ตกตลอดปีไม่มีสิ้นสุด ทำไมจึงเรียก อาบนาง ที่เรียกนั้น นางจามเทวีได้มาอาบน้ำชำระกาย ที่แก่งนี้ เรือแพผ่านต้องระวังมาก ถ้าประมาทแล้วจะเป็นอันตรายทุกราย

14. แก่งฟ้าปิ่น (ปิ่น=กลีบ) ตรงนั้นแม่น้ำปิงคดเคี้ยวมาก เพราะไหลอ้อมภูเขา ซึ่งสลับซับซ้อนกันมาก เมื่อเราไปตามลำน้ำแล้ว พอถึงที่แก่งนี้ เราจะเห็นดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ขึ้นทางทิศตะวันตก ตกทางทิศตะวันออก ผิดกับที่อื่นๆ พอเลยนั้นไปก็จะเป็นอาทิตย์และดวงจันทร์ขึ้นทางทิศตะวันออก เป็นอย่างนี้แหละจึงเรียก “ฟ้าปิ่น” ฟ้ากลีบ

15. แก่งฮ่อมโย (ฮ่อม=ช่อง) เวลาเรือแพจะขึ้นล่อง จะต้องลงให้ถูกช่อง ถ้าไปเป็นเช่นนั้นจะชนหินผาที่อยู่ใต้น้ำ เรือแพก็จะแตกเสียหาย

16. แก่งหาดผาเหล็ก เมื่อสมัยโบราณกาลนั้น ภูเขาที่ตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำปิงนี้ ข้างที่อยู่ริมน้ำเป็นผาสูงขึ้นไปยอดเขา ส่วนน้ำปิงตรงนั้นได้ไหลไปอีกทางหนึ่ง ตรงดินผานั้นจึงเป็นหาดทรายกว้างยาว ส่วนหน้าผานั้นเป็นสีดำดูแล้วคล้ายๆ กับเอาแผ่นเหล็กไปทาบไว้ จึงเรียกว่า “หาดผาเหล็ก” เอาหาดทรายกับผานั้นมาเรียกผสมกัน

17. แก่งหาดขี้วัว (ขี้วัว=มูลโค=วัว) ในสมัยนั้นในป่านี้นี้มีวัวป่ามากที่สุกว่าป่าอื่นๆ เวลากลางคืนมักมานอนกันบนหาดนี้ แล้วถ่ายมูล นานวันเข้าก็ยิ่งมากขึ้นทุกทีทำให้เห็นว่ามีแต่มูลวัวทั่วไป ไม่เห็นกรวดทรายเลย เพราะมูลวัวทับถมกรวดทรายเสียหมด เห็นแต่มูลวัวจึงเรียกชื่อว่า “หาดขี้วัว”

18. แก่งจุนเกียง (จุน=โคน, เกียง=ดอกสำเจียง)+(โคนดอกสำเจียง) ก็เพราะต้นดอกเกียงต้นใหญ่โต ต้นนี้มาจะลอยมาจากเชียงใหม่แน่ ไหลลอยมาปะหรือติดอยู่ที่นั่น ถูกล้างน้ำน้อย ต้นดอกนั้น ก็เริ่มออกรากติดอยู่ตรงนั้นไม่ตาย เพราะได้อาหารอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้เจริญเติบโตขึ้นอีก พอถึงฤดูน้ำ น้ำก็ไม่สามารถพัดพาเอาต้นดอกต้นนี้ไปได้ ส่วนกิ่งก้านนั้น ทนน้ำ และไม้อื่นๆ ที่ไหลลอยมาชนเข้าก็หักพังไป เหลือแต่โคนต้นยืนนานวันเข้าหินกรวดทรายก็ไหลมาทับถมโคนดอกนั้น ไม่สามารถจะไหลผ่านไปได้ จึงเกิดทำให้เป็นกองขึ้นจึงทำให้ลำต่งนั้นไหลเชี่ยวผิดปกติไป เกิดเป็นแก่งเรียกว่า “แก่งจุนเกียง”

19. แก่งจุม (จุม=จุม) สมัยนั้นไม่มีทางรถยนต์ ไม่มีเครื่องบินเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ การค้าขายติดต่อกันจะต้องใช้เรือแพเป็นพาหนะ ชาวจังหวัดตากถึงกรุงเทพฯ จะขึ้นไปเชียงใหม่ ต้องใช้เรือ ชาวเชียงใหม่จะลงมาตาก-กรุงเทพฯ ต้องใช้ไม้ไผ่ทำแพหรือใช้เรือล่องลงมา การไปมา จะไปมาครั้งละ 10 ลำ 10 แพ ขึ้นไป เพราะไปน้อยจะกลัวอันตรายต่างๆ ระหว่างทาง เพราะเป็น ป่าเขา เสือ ผี ผู้ร้ายชุกชุม เวลามาถึงแก่งจุมนี้ แล้วจะพักเรือแพมาชุมนุมหรือประชุมปรึกษา กันว่าจะทำอย่างไรถึงจะผ่านแก่งนี้ ไปได้โดยไม่เป็นอันตราย เพราะแก่งนี้มีหินมากน้ำเชี่ยวมาก ชาว เรือจึงตกลงช่วยกันเอาเรือขึ้นหรือลงแพ ลงที่ละแพ ที่ละลำ เพื่อความปลอดภัย จึงเรียกแก่งนี้ว่า "แก่งจุม" (จุม=จุม, จุม=ช่วย)

20. แก่งสองแคว แก่งนี้นับว่าเป็นแก่งที่ลางตาผู้ล่องเรือแพมากเหมือนกัน เพราะอะไร เพราะน้ำปิงไหลมาแบ่งเป็นสองทาง ถ้าล่องมาจากทางเหนือ พอมาถึงสองแควนี้จะต้องเข้าใจผิด คิดว่าเรือแพจะต้องลงทางตะวันตก เพราะเห็นน้ำมากกว่าทางตะวันตก นอกจากผู้ชำนาญจริงๆ จึงจะล่องถูกทาง ถ้าขึ้นลงทางตะวันออกแล้วจะลำบากมาก เพราะตอนใต้มีหินใหญ่อยู่หนาแน่น ส่วนทางตะวันตก ตอนจะลงดูเหมือนน้ำน้อยขึ้นเขิน แต่เมื่อเรือแพลงมาจริงๆ แล้วจะตลอดปลอดภัยมาก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นนำเรือแพล่องมาจากเชียงใหม่ก็มาเสียหายมาก ก็เพราะน้ำแพลงทางตะวันออก

21. แก่งผาหมอน แก่งผาหมอนนี้ก็ใช้เส้น ที่นำกล้วยกล้วยดี ที่ไม่นำกล้วยกล้วยเป็น อันตราย เพราะอะไรเสียอีกเล่า ก็เพราะทางแก่ง (ห้วยแก่ง) น้ำก็เชี่ยวมีหินชำมีหินใหญ่สลับกัน สามก้อน ก้อนที่หนึ่ง อยู่ทางตะวันตก ก้อนที่สองอยู่ทางตะวันออก ก้อนที่สามอยู่ทางตะวันตก (กลางน้ำ) สำหรับก้อนที่สองนี้แหละที่ชาวเรือแพกลัวนัก กลัวเรือแพชนหิน ผู้ไม่ชำนาญการล่อง แก่งแล้วมักจะเสียหายกันมากต่อมาก พอเรือแพผ่านหินก้อนที่หนึ่งมาได้ น้ำจะพาเรือแพเข้าหา หินก้อนที่สองทันที กลัวเรือแพจะชนจึงช่วยกันออกแรงคำเรือแพออก ออกจากก้อนที่สอง เรือแพ จะแล่นเข้าหินก้อนที่สาม จะคำออกแทบไม่ไหว ถ้าไม่ไหวก็โชคร้าย ประคองหินล่อแตกอยู่ตรงนั้นแหละ สำหรับหินก้อนที่สองนั้น ถึงไม่คำก็ไม่เป็นอันตราย เพราะน้ำไหลไปปะทะหินแล้วน้ำจะ สะท้อนกลับ ทำให้เรือแพเบนหัวออกมาได้ แล้วจะแล่นเข้าหินก้อนที่สามนั้นแหละ ดีไม่ตีเสียหาย หมดสิ้น ถ้าเรามองไปดูหน้าผาทางทิศตะวันตกแล้ว จะเห็นภาพลวงตาลักษณะรูปหมอนติดอยู่ที่ ผานั้น จึงเรียก "ผาหมอน" และอีกนัยหนึ่งพอหัวเรือหัวแพชนหินก็เกยหินล่อทันที พวกเรือแพจะ ร้องว่า เรือหนุหมอนเสียแล้วเพื่อนเอ๋ย

22. แก่งปากเวียง คงจะเป็นปากเวียง คือ เรียกร้องเรียกกันด้วยปาก ไม่ต้องตีเกราะ เคาะกระปอง ห้วยแก่งนี้เป็นที่ข้ามฟากของคนและสัตว์เพราะมีเส้นทางเดินเท้าจากฝั่งแม่น้ำเมย เขต อ.แม่ระมาด จ.ตาก ติดต่อกับบ้านแม่พริก อ.แม่พริก จ.ลำปาง เป็นเส้นทางได้ทั้งผู้ตีและ ผู้ร้าย และลำห้วยเวียงไหลมาบรรจบแม่น้ำปิงตรงแก่งนี้ด้วย จึงทำให้แปลคำว่า "เวียง" ไม่ได้

23. แก่งคอกม้า แก่งนี้คล้ายคลึงกับแก่งสองแคว เหมือนกันทางเหนือแก่งมีน้ำเดินเป็นสองทาง ทางเรือแพขึ้นลงอยู่ทางตะวันตก ทางตอแคบ ส่วนทางตะวันออกน้ำมากเนื่องจากน้ำเอ่อขึ้นเอง เพราะทางใต้ท้ายแก่งมีหินหนาแน่นเป็นช่องแคบทำให้น้ำเอ่อได้ ผู้ไม่รู้จะนำเรือแพเข้ามาติดอยู่ในคอกนี้ จะกลับตอยหลังก็ยาก เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นก็นำเรือแพและชีวิตมาทิ้งแก่งนี้หลายเหมือนกัน แล้วทำไมจึงเรียกแก่งคอกม้า เล่าว่า ในสมัยโบราณกาลในป่านี้มีม้าอยู่ฝูงหนึ่ง สูงใหญ่สวยงามมากลงมากินน้ำ พวกชาวบ้าน ชาวเรือได้พบเห็นเข้าจึงไล่จับอยู่หลายวันก็ไม่ได้ มาอีกวันหนึ่งม้าพวกนั้นก็วิ่งเข้าไปแควนั้น (ฤดูนั้นเป็นฤดูแล้ง) น้ำไม่มากจึงไปติดอยู่ในนั้น เพราะมีหินก้อนเล็กใหญ่กระเกระกะ เมื่อม้าจะวิ่งลงท้ายแก่งก็ติดหิน จะวิ่งกลับขึ้นไปทางเดิมหรือก็ติดหินบ้าง คนล่อมจับบ้าง จึงจับมาได้เลยชื่อ "คอกม้า"

24. แก่งตะละน้อย (ตะละ=ตะล้า) ตะล้าเป็นชื่อหอยกาบ ภาษาพื้นเมืองเรียก หอยตะล้า ภาษาไทย เรียก หอยกาบ ต่อมาตะล้าเพี้ยนมาเป็นตะละตามภาษาไทย ตะละน้อยนี้มีหอยกาบตัวเล็กตัวน้อยอาศัยอยู่ที่หัวแก่งเป็นอันมาก เพราะชาวเรือแพพอลงแก่งที่หนึ่ง จะต้องจอดเรือจอดแพ เพื่อดูทางน้ำจะลงทางไหนจะปลอดภัยหรือไม่ทุกแก่งไป เพื่อไม่ประมาทเวลาพักเรือแพนั้นลูกเรือแพโดยมากไม่นั่งอยู่เฉยๆ บ้างก็ตกปลา บ้างก็ดำน้ำจับปลา จึงดำไปพบหอยตะละ(กาบ) นั้น จึงช่วยกันจับเอาหอยนั้นเพื่อเป็นอาหารมากมายก่ายกอง

25. แก่งตะละหลวง (หลวง=ใหญ่) พอลงหอยเป็นที่พอใจแล้ว ปลอยเรือแพลงลงมาถึงแก่งอีกแก่งหนึ่ง ก็จอดเรือแพอีกเพื่อดูทางลง ลูกเรือก็ดำน้ำหาปลาอีกไปเห็นหอยตะละตัวใหญ่กว่าที่ได้มา จึงช่วยกันเก็บหอยตัวใหญ่เป็นที่พอใจแล้ว ก็เอาหอยตัวเล็กที่จับมานั้นปลอยไว้ที่แก่งนี้เสีย จึงให้นามแก่งทั้งสองแก่งนี้ว่า ตะละน้อย ตะละหลวง เพราะมีหลักฐานยืนยันอยู่แล้ว คือ มีหินเป็นรูปตัวหอยกาบทั้งสองแก่ง

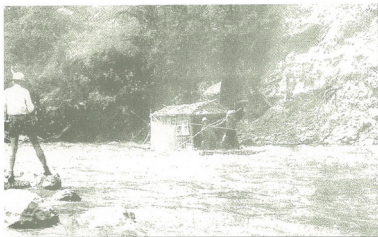
26. แก่งผาปะตั้น (ปะตั้น=ประทุนเรือ) ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ผ่าเป็นชิ้นกว้าง 1 นิ้ว บ้างเล็กบ้างยาว เท่ากับตัวเรือที่สำหรับบรรจุของสานลายขัดครึ่งวงกลมครอบตัวเรือ ทับใบจาก หรือเสื่อรำแพน ชื่อแก่งได้มาจาก เรือของนางจามเทวีได้มาชนหินขวางกลางน้ำ เรียกว่า ผาขวาง เรือล่มประทุนเรือจึงไหลลอยมาติดหินอยู่ เมื่อถูกน้ำพัดมาปะทะเข้า ประทุนนั้นก็แบนออกเป็นผา บางท่านก็เรียกว่า ผาปะตั้น เพราะก่อนนั้นไม่กลมหมดทั้งก้อน ทางด้านเหนือเป็นรูปเหมือนผลส้มผ่าครึ่ง ถ้าสามารถจับคว่ำลงก็จะเหมือนประทุนเรือที่เรียกว่า ผาปะตั้น ก็เพราะว่าปะตั้นเรือมาปะติดอยู่ตรงนั้น (โดย ป.มาลาทอง)

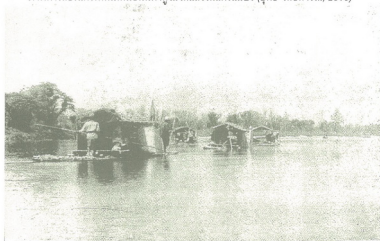
แก่งตะตะหลวง

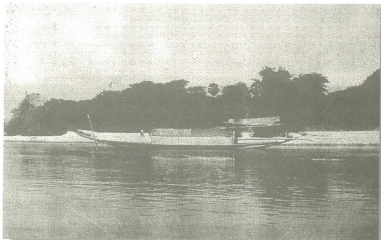
ชาวบ้านหนองบัวคำขึ้นเรือไปไถยาสูบของตน (บุทร เศษคำรณ, 2510)

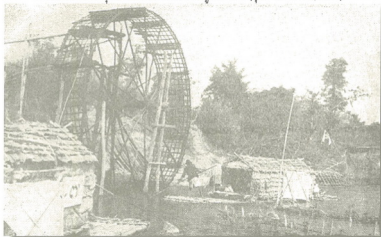
ภาพการล่องแก่งที่ดินแดนเขื่อนน้ำหาวดูไม่ได้แล้วในแก่งแม่ปิง (ยุทธ เดชคำรน, 2510)

ภาพขบวนแพที่เล่นไปอย่างสงบเรือซำก็หาดูได้ยากเช่นกัน (ยุทธ เดชคำรน, 2510)

เรือแม่ปะสิงห์แห่งลุ่มน้ำปิงซึ่งนับวันแต่จะหาดูได้ยากยิ่ง (ยุทธ เศษคำรณ, 2510)

ภูมิปัญญาชาวบ้านท่าระหัดวิดน้ำเข้านา (ยุทธ เศษคำรณ, 2510)

ประวัติของผาบริเวณลุ่มน้ำปิงจากเชียงใหม่ถึงตาก

จากบันทึกของอาจารย์ปราโมทย์ มาลาทอง ประวัติของผาบริเวณลุ่มน้ำปิงจากเชียงใหม่ถึงตากเกี่ยวกับผาต่างๆ มีดังนี้

1.ผาวิ่งขู อยู่ใต้เชียงใหม่ลงมา ลักษณะเป็นหน้าผาสูงชันและมีภาพติดตามหินหน้าผานั้นด้วย ธรรมชาติดูแล้วเป็นคนบ้างเป็นสัตว์บ้างสุดแล้วแต่จะนึกคิด สมัยก่อนก็เหมือนการแต่งกายของหญิงแล้ว สมัยนี้ก็เหมือนหญิงไทยเราดูแล้วไม่จิต หินบ้างก้อนเหมือนเสาหินตั้งสลับซับซ้อนเป็นถ้ำเปรียบเหมือนพระราชวังธรรมชาติ มีเรื่องเล่าว่าสมัยโบราณมีเมือง เมืองหนึ่งชื่อเมืองลัวะ เจ้าเมืองมีธิดาสาวคนหนึ่งได้รักใคร่กับชายต่างเมือง บิดาฝ่ายหญิงไม่ชอบชายหนุ่มธิดาจึงนัดแนะให้คนรักมาลักพาไปอยู่กินด้วยกันในวันเล่นสงกรานต์ เพราะทหารและประชาชนกำลังเล่นสงกรานต์ พอถึงวันนั้นชายหนุ่มก็เล็ดรอดเข้าไปในเมืองได้ เมื่อชาวเมืองกำลังสนุกสนานในการเล่นอยู่นั้น หนุ่มสาวได้ใช้ไม้ตัวหนึ่งเป็นพาหนะพาหนุ่มสาวหนี ชายหนุ่มนั่งหน้าหญิงนั่งหลังถูกทหารติดตามมา ชายหนุ่มตกใจจะยอมให้ทหารจับเสียโดยดี แต่ธิดารู้สึกอายขายหน้าจึงสั่งให้คนรักขับม้าต่อไปข้างหน้า พอมาถึงเขาสูงชันนั้นคนรักก็ไม่กล้าบังคับให้ม้าวิ่งต่อไปได้ จึงวิ่งกลับ ธิดาเกรงว่าถ้าวิ่งกลับก็จะถูกทหารจับได้ จึงเปลี่ยนให้คนรักมานั่งข้างหลังธิดาจะเป็นผู้บังคับม้าเอง พอเปลี่ยนที่นั่งกันแล้วธิดาก็บังคับม้าวิ่งอย่างไม่คิดชีวิต ม้าวิ่งๆพอถึงเขาสูงชันนั้นม้าก็จะหยุด แต่ธิดาก็อ้างบังคับให้ม้ากระโดดลงจากภูเขาสูงนั้น ทั้งสามชีวิตก็ตั้งแม่กองคลานชีพพร้อมๆกัน จึงเรียกว่าผาวิ่งขู (ออกทางตะวันออกของแม่น้ำปิง)

2.ผาหัว อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง บางท่านก็เล่าว่าตรงหน้าผานี้ต้องทำสะพานสำหรับไต่ผ่านหน้าผาไป ถ้าไม่ทำสะพานก็ไต่ไปไม่ได้ นานวันเข้าหินที่ถูกเจาะรูสำหรับฝังเสาและคานสะพานนั้นผุพังลง ทำให้สะพานนั้นเสียหายนานไปเข้าจึงเรียกว่า "ผาหัว" (ผุ)

3.ผาแต่นเหนือ อยู่ทางตะวันออกแม่น้ำปิง ผานี้มีแต่แต่นไปหาวังอาศัยจะมองไปทางไหนก็พบแต่วังแต่นเก่าใหม่ จึงเรียกผาแต่น (แต่น = แตน) อยู่ในพวกต่อแต่น

4.ผาหัวฮอก (ฮอก = รอก, กระรอก, กระแต) อยู่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิง มีเรื่องเล่าว่าสมัยนั้นมีชายคนหนึ่งชื่ออ้ายดาลิก (ลิก = นายลิก) ประเดี๋ยวจะเข้าใจว่าดาลิกโป เป็นคนรูปร่างใหญ่โตมาก ได้เป็นนายพรานอาศัยในป่าแถบนี้ เวลาออกล่าเนื้อเมื่อได้กระรอกมาก็ตัดเอา หัวกระรอกนั้นไปติดไว้หน้าผาสูงนั้นทุกตัว แกคิดว่าเป็นสิ่งจะได้กระรอกลาก็สืบตัว จนหน้าผานั้นเต็มด้วยหัวกระรอกของอ้ายดาลิก จนใครๆเห็นเข้าเลยตั้งชื่อให้ว่าผาหัวฮอก เดียวนี้ตามหน้าผานั้นเป็นหินงอกออกมาเป็นกระปุกกระปาดแล้วคล้ายหัวกระรอกจริงๆ

5.ผาเต่า (เต่า = เต่าไฟ) อยู่ทางตะวันตกแม่น้ำปิงติดต่อกับผาหัวฮอก คือเป็นที่อ้ายดาลิกหุงหาอาหารกินที่ผานี้ เพราะอ้ายดาลิกใช้ก้อนหินมาทำกันแล้ว (ตั้งเหมือนสามขาหรือรูป

สามเหลี่ยมด้านเท่า) ใครๆเห็นเขาก็รู้จักว่ากันแล้วหรือเตา จึงใช้ชื่อว่าผาเตา เวลานั้นหินนั้นก็ยังมิเป็นหลักฐานอยู่

6.ผากุ่มไก่ (กุ่มไก่ = กรงขังไก่) อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำปิง อ้ายตาสึกได้เอากรงไก่ไว้ตรงนี้ แล้วเอาไก่ไปต่อไก่ป่าที่เขาไก่เขี่ย เมื่อเอาไก่ต่อของตัววางไว้เรียบร้อยแล้ว อ้ายตาสึกก็ไปลี (ลี = หมอบ) เพราะกลัวไก่ป่าจะเข้ามาเห็น เล่าว่าจากเขาไก่เขี่ยไปลีนั่นอ้ายตาสึกเดินไปก้าวเดียวก็ไกลโซ ที่ลีนั่นอ้ายตาสึกนั้นเลยกลายเป็นเมืองลี อำเภอลี้ปัจจุบันนี้ ส่วนกุ่มหรือกรงนั้นก็เป็นที่รูปร่างคล้ายกรงขังไก่จริง จึงเรียกกุ่มไก่ตามภาษาพื้นเมืองเหนือ

7.ผาย่าล้า คืออ้ายตาสึกกับย่าเขาได้อาศัยอาศัยในป่าแถบนี้ ย่าเห็นอ้ายตาสึกไม่ค่อยทำมาหากินทางดี มัวเมาแต่เรื่องได้เนื้อฆ่าสัตว์เป็นของนิตย จึงเกิดความเบื่อหน่ายอ้ายตาสึกซึ่งเป็นหลาน ก็หนีอ้ายตาสึกไปเสีย อ้ายตาสึกกลับจากปามาไม่เห็นย่าเรียกหาที่ไหน ๆ ก็ไม่พบย่า แต่นั่นมาอ้ายตาสึกก็อยู่คนเดียว จึงให้นามว่าผาย่าล้า (ล้า = หนี) บนเขานั้นมีหินก้อนหนึ่งดูเหมือนคนเดิน

8.ผาฮ่อมแสน (ฮ่อม = ซ่อง) (แสน = นายแสน) อยู่ทางตะวันออกแม่น้ำปิง มีเรื่องเล่าว่าตรงดินผาอยู่ใต้นั้น น้ำลี้ก็มีหินสลับซับซ้อนกันปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก วันหนึ่งนายแสนได้มาหาปลา แล้วได้ต่าลงไปจับปลาที่ตรงนั้น จับปลาจะเพี้ยนไปหรืออย่างไรไม่ทราบได้ นายแสนก็ไม่ยอมขึ้นมาสักที จนพวกค้ำลงไปตามก็ไปพบนายแสนติดอยู่ซ่องหินนั้นตายเสียแล้ว ถ้าเรียกให้เต็มแล้ว"ฮ่อมอ้ายแสน" ต่อมาขี้เกียจเรียกอ้าย เรียกฮ่อมแสนเฉย ๆ สั้น ๆ

9.ผาปลาตือ (ปลาตือ = ปลาเทโพ) เรื่องก็มีอยู่ว่า อ้ายตาสึกได้ฟันหมูป่าที่ผาหมู มันหมูก็ลอยตามน้ำมาทางใต้ ปลาเทโพก็ลอยตัวขึ้นกินมันหมู อ้ายตาสึกก็ตกเบ็ดฟอปปลาตือเบ็ด อ้ายตาสึกก็กระตุกคันเบ็ดอย่างแรงจนคันเบ็ดหักครึ่ง ปลาเทโพก็ลอยไปด้วยแรงกระตุกไปตกอยู่ที่ผานี้ จึงเรียก "ผาตือ" ตามภาษาพื้นเมือง

10.ผาค่า ผานี้อยู่ทางตะวันตก เพราะหน้าผานี้ดูเหลือใจอว้าคล้ายสีทอง และสงสัยว่าในภูเขาจะมีแร่ทองคำด้วย หน้าผาจึงเกิดเป็นสีเหลืองทองค่า จึงเรียกว่าผาค่า

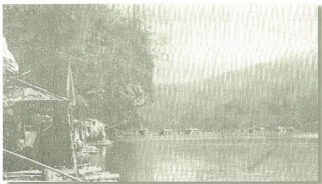
11.ผาฝั่งประตีด (ประตีด = ประทีป) อยู่ฝั่งตะวันออก ตามหน้าผานี้มีช่องหรือรูปร่างยาวทำด้วยดินสำหรับจุด หรือตามประทีปในวันเพ็ญ เดือน 12 เมื่อกลางคืนนั้นอ้ายตาสึกกับย่าได้ไปตามประทีปโคมไฟในเดือน 12 ที่ผานี้ (ตามประตีด=จุดประทีปโคมไฟ)

12.ผาพระนอน อยู่ฝั่งตะวันตก เพราะมีพระไปนอนพักนอนอยู่ที่ผานี้ คงจะเป็นพระประจำวัดนั้นหรือรูปองค์ไม้ขัดแน่นัก อีกนัยหนึ่งพระรูปนั้นจะนอนดูประทีปโคมไฟของอ้ายตาสึกกับย่าก็เป็นได้

13.ผาปะตา อ้ายตาสึกเที่ยวเวรร้อนไปตามหาปลาเทโพที่ติดเบ็ดไปตกนั้น เดินไปๆจึงไปพบกับตาของตนเข้า ซึ่งตาก็เที่ยวหากินเหมือนกันจึงเรียกว่าผาปะตา เพราะพบตาที่ผานี้

14.ผาแต่นใต้ (แต่น = แตน) ผานี้เต็มไปด้วยวังแต่น ตัวแต่น พอ้ายตาลักเดินไปถึงหน้าก็ถูกแต่นต่อยก็วันหนึ่งแต่น แตนก็ไล่ต่อย

15.ผางวง อยู่ฝั่งตะวันออกตรงกันข้ามกับผาแต่น เมื่อ้ายตาลักถูกแต่นไล่ต่อยนั้นได้หนีลงน้ำว่ายไปเกาะหินที่ย้อยลงมาจากผา เพื่อหลบซ่อนตัวมิให้แต่นต่อยได้ เลยปลอศกับไป หินที่้ายตาลักเกาะอาศัยอยู่นั้นเป็นรูปคล้ายวงช้างจึงเรียกว่าผางวง

ผางวง หน้าผาที่ยื่นล้าออกมา บรรดาแพของเราผ่านตลอดไป (พุทธ เดชคำรน, 2510)

16.ผาแต้ม เมื่อ้ายตาลักหนีแต่นมาได้แล้ว มาถึงผาที่้ายตาลักรู้ลึกเจ็บปวดที่ถูกแต่นต่อย จึงพักหายมาใส่ที่ถูกแต่นต่อยซึ่งลหายไปทั้งตัว เมื่อ้ายตาลักมองดูตัวเองต่างๆ แดงๆ ด้วยพิษแต่นและยาที่ใส่จึงเรียกว่าผาแต้ม (แต้ม = ประดับให้มีฉรรรมชาติ)

17.ผาวังหม้อเหิน อยู่ทางตะวันตก เล่ากันว่าชาวเขียงใหม่ได้เอาหม้อดินเผาบรรจุแพล่องมาขายทางบ้านดาก ระแหง แพได้มาชนผา แพแตกหม้อแตกตกลงน้ำอีกนัยหนึ่งก็ว่า้ายตาลักเอาดินตรงนั้นมาปั้นหม้อ ดากหม้อไว้ที่ผานั้นจึงมีหินมีรูปร่างเหมือนหม้อ จึงเรียกว่าผาหม้อ

18.ผาสิงห์ อยู่ฝั่งตะวันตกตรงนี้เป็นผาสสูงและมีแก่งด้วยผานั้นข้างบนมีหิน เป็นรูปคล้ายสิงห์มีหินย้อยยื่นออกมาคล้ายรูปง่ามน้ำมากก็ไหลเข้าไปในผานั้น น้ำกระทบกับหินเสียงดังก้อง คล้ายเสียงคนคราง ถูดูน้ำมากเรือแพล่องลงมากเสียงครวญครางนี้เองจึงให้ชื่อว่า "สิงห์คราง ผาสิงห์"

19.ผาแก่งสร้อย อยู่ฝั่งตะวันออก เฉพาะที่แก่งนั้นก็มีปลาสร้อยมาอัดแอกันอยู่แล้ว ้ายตาลักก็จับเอาปลาสร้อยเหล่านั้นทำปลาเค็มบ้าง ปลาอย่างบ้าง แล้วเอาไปดากที่ผานั้น จึงเรียกผาแก่งสร้อย อีกนัยหนึ่งก็ว่า สายสร้อยของนางจามเทวีมาตกตรงหัวแก่งนี้

20. **ผาสุ่มเส้า** ผังตะวันตกของแม่น้ำปิง ที่เรียกว่าสุมเส้า (สุมสำหรับขึงไก่อ ทำด้วยดอกแข็งสานเป็นรูปกลม ปากกว้าง หัวเล็ก) เส้าหมายถึงเอาสุมสามรูปมาวางเป็นสามเหลี่ยมหรือแบบกันเส้า อ้ายตาสึกทำให้สำหรับขึงไก่อต่อ อ้ายตาสึกชอบยิงสัตว์ ต่อไก่อ หาบปลา บนเขานี้ มีหินก้อนใหญ่ตั้งอยู่เป็นรูปสุมสามรูป มีลักษณะคล้ายสุมจึงเรียกว่าสุมกันเส้า ต่อมาซึ่งเคยเรียกกันจึงตัดกันออกเสียเหลือแต่สุมเส้า

21. **ผาอุ่มลู้** อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำปิง (อุ่ม มาจากตุ้ม ตุ่ม มาจากบัง = กัน). (ลู้ = พัง) ชาวเรือแผลเวลาจะล่องแม่น้ำปิงทุกครั้งจะต้องหาใบควง เรียกว่าตองควง มาสานคล้ายกองหญ้าคา มุงหลังคาบัง มาปิดตามข้างเรือ ข้างแพให้มีดชิดแน่นหนา เพื่อกันมิให้น้ำเข้าเรือเข้าบนแพได้ เพราะเวลาลงแก่งน้ำเชี่ยวไหลแรงน้ำเป็นคลื่นๆ นั้น จะกระทบกับเรือหรือแพ คลื่นนั้นจะเข้าในเรือแพทำให้ของเปียกเสียหายได้ จึงหาตองสานเป็นตับมาปกกันน้ำ แผลของอ้ายตาสึกล่องมาจากเหนือพอมาลงมาแก่งนี้ ตองที่ป้องกันน้ำนั้นได้ถูกน้ำกระทบอย่างแรงจนทำให้ตองนั้นทานน้ำหนักความแรงของน้ำไม่ได้ก็พังออก น้ำเลยเข้าไปถึงของบนแพอ้ายตาสึกจึงทำให้ล่มข้าวของสัตว์ ของอ้ายตาสึกตกจากแพลอยไปตามน้ำหมด เช่น แมว วิ มุย ม่าน ฯลฯ อ้ายตาสึกจึงให้ชื่อผานี้ว่า ผาอุ่มลู้ จนทุกวันนี้

22. **ผาแมว** อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำปิง เมื่อแพอ้ายตาสึกล่องแก่งผาอุ่มลู้ ตองที่บังแพกันน้ำนั้นแตกพัง ข้าวของอ้ายตาสึกก็ตกลงน้ำ เมื่ออ้ายตาสึกกู้แพได้แล้วก็พยายามเก็บของล่องมา แมวมาติดอยู่ที่ผานี้ อ้ายตาสึกให้ชื่อว่าผาแมว อีกนัยหนึ่งว่า แมวตัวนั้นมาจ้องจะกินปลาที่อ้ายตาสึกตกได้ หรือแมวจะเดินไปกินปลาคือ (เทโพ) ที่อ้ายตาสึกวิตไปตกที่ผาดือบอนยอดผานั้น เราจะเห็นหินเป็นรูปแมว

23. **ผาวิ** (วิ = พัด) อ้ายตาสึกได้แมวแล้วก็ล่องลงมาอีกก็มาพบพัดติดอยู่ที่แก่งผาวินั้น อ้ายตาสึกจึงตั้งชื่อให้ว่า ผาวิ บนยอดผาจะเห็นหินเป็นรูปเหมือนพัด

24. **ผามุย** (มุย = ขวาน) อยู่ทางตะวันออกแม่น้ำปิง เพราะขวานอ้ายตาสึกมาติดอยู่ที่นี้ ถ้าเรามองดูไปยังยอดเขาแล้วจะเห็นหินก้อนหนึ่งรูปร่างคล้ายขวาน

25. **ผาม่าน** อยู่ทางตะวันตกแม่น้ำปิง ม่านของอ้ายตาสึกมาติดอยู่ที่ผานี้ อีกนัยหนึ่งก็ว่า (ม่าน = พม่า) มาตายที่นั่นจึงเรียกผาม่าน

26. **ผาบิน** อ้ายตาสึกได้มาต่อไก่อที่ป่าแถวนี้ แผลทุกครั้ง เมื่อไก่อป่าได้ยินเสียงไก่อต่ออ้ายตาสึกขึ้นที่ไร ไก่อปาก็บินเข้าหาไก่อต่อทุกที จนจำไม่ได้จนอ้ายตาสึกให้ชื่อว่าผาบิน

27. **ผาหินง่าว** (ง่าว = โง่) อยู่กลางน้ำปิง เพราะมีหินมากกว่าที่อื่นๆ มากเกินไปชาวเรือแผลล่องมาจนไม่รู้จะพาเรือแพหลบหินไปยังไหน จึงไม่ไหนสักคำตื้นง่าว อีกอย่างหนึ่งว่า ฤดูแล้งน้ำน้อยหินพวกนี้ตั้งอยู่เลย เรือแพจะเข้าไปชนได้เลย พอถึงฤดูน้ำมาก น้ำไหลเชี่ยวแรง เรือแพชอบพุ่งเข้าชนเพราะน้ำพาไปนั้นเองจนคนค้าเรือแพ ค้าหลบไม่ทัน จึงตื้นง่าว ถ้าว่าตามความ

จริงแล้ว หินง่าวนี้นั้นเปรียบเหมือน คนเรากินเหล้าเมา ถ้าไม่เมาคล้ายคนโง่ ใครจะพูดว่าอย่าก็เฉย ถ้าเมาเหล้าขึ้นมาแล้ว พูดเก่งอาละวาดคำคนโน้น คำคนนี้ ไม่กลัวอะไรทั้งนั้น แต่หินนั้นไม่ได้อาละวาดอย่างคนเมาเหล้า อาละวาดเพราะน้ำไหลไปทางหินนั่นเอง จากหินก้อนแรกก็เทไป หินก้อนที่ 2 ที่ 3 ธรรมชาติหินไม่ได้กินเหล้าอย่างคน คนเราเองไปดำหินเข้าโดยหินนั้นไม่รู้ภาษาอะไรเลย ควรคำนึงว่าจึงจะถูก เพราะน้ำพาเรือแพไปชนหินเอง

28.ผาวังเฮย (เฮย=คำขานรับ , เฮย=ร้องให้) ทำไมจึงเรียกว่าผาวัง ก็เพราะตรงสิ้นผาซึ่งตั้งตระหง่านอยู่นั้น น้ำก็ลึกอย่างน้อย 20 - 21 เมตร ในฤดูแล้งในวังนี้มีปลาต่างๆ อาศัยอยู่เดี่ยวพูดถึงวังลึกเล็กน้อย คำว่าวังในที่นี้ไม่ได้หมายถึงวัง พระราชวังของเจ้า แต่ประการใดแต่หมายถึง ตรงไหนน้ำลึกลงไปและไม่ไหลเรียกว่าวัง เอาทะเลเข้าเรื่องเสียที ภาษาพื้นเมืองเหนือเฮย หมายถึงคำขานรับ เฮย = ร้องให้ เป็นเสียงเหมือนมาจากผู้ใหญ่ (ผู้ใหญ่) ร้องให้ในเวลาได้รับความเศร้าโศก เช่น เกิดการตายขึ้นในครอบครัว ผาวังเฮยก็มีอยู่ว่ามีขบวนแห่บรรพบุรุษของมาจากเชียงใหม่จะนำลงมายาในอำเภอบ้านตาก อำเภอเมืองตาก จนถึงจังหวัดนครสวรรค์ แพร่ฯ หนึ่งคนคำแพทำแพเข้าไปติดอยู่ที่วังนั้นเพราะวังนี้น้ำไหลไม่แรงได้แต่ไหลวนไปวนมาอยู่ในบริเวณวังนั่นเอง พรรคพวกก็ลงผ่านไปหมดเหลืออีกแพเดียวติดอยู่พวกที่ลงไปได้เรียกหาเพื่อนก็ขานรับอยู่ที่วังนั้น เรียกเท่าไรๆ ก็เฮยรับอยู่ที่เดิมเป็นเวลาหลายชั่วโมง อ้ายตาสึกส่องแพมาได้ยินเสียงร้องเฮยๆ เขาก็ถามว่าร้องทำไม คนแพนั้นตอบว่าแพติดวนออกไม่ได้ อ้ายตาสึกจึงเอาปลายต่อส่งให้ คนแพนั้นรับ แล้วแพอ้ายตาสึกก็ไหลผ่านลงแก่งจึงจุดแพที่ติดวนนั้นออกมาได้ จึงตั้งชื่อให้ว่าผาวังเฮย

29.ผาอบนาง อยู่ทางตะวันออกแม่น้ำปิง มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งจังหวัดลำพูนเคยวันเมื่อครั้งหนึ่งเรียกว่าเมือง "หละปูน หรือ หละกอน" วันเพ็ญวันหนึ่งมีการทำบุญตักบาตรกันที่วัดเมื่อประชาชนผู้ใจบุญมารวมกันที่วัดแล้ว ต่างก็พากันเอาข้าวตอกดอกไม้ ไปบูชาพระ ต่างก็จะบูชาให้เสร็จก่อนก็เบียดเสียดกัน นางสาวจามเทวีซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเมืองหละกอนได้เดินเข้าไปขำพานดอกไม้ของมัททายกเข้า มัททายกเห็นเข้าเช่นนั้นก็โกรธหาว่านางสาวจามเทวีแกล้งขำพานดอกไม้ของตนจึงออกปากสาปแช่งว่า อีคนชั่วสารเลว มึงขำพานดอกกุให้ของลับมึง همینไปเท่าเจ็ดข้างร้อง เจ็ดมืองตั้ง เจ็ดระฆังแตก (เจ็ดข้างร้องคือ ข้างเจ็ดตัว ร้องต่อกัน เช่น ตัวที่ 1 ร้องตรงนี้ดังถึงไหน ตัวที่ 2 ก็ร้องต่อจากเสียงตัวที่ 1 ไปอีก จากตัวที่ 1 ที่ 2 แล้วตัวที่ 3 ถึงตัวที่ 7 เมื่อหมดเสียงข้างร้องแล้วก็ตีฆ้องลูกที่ 1 ถึง 7 ต่อไป จากฆ้องก็ระฆังต่อไปอีก)

เมื่อนางจามเทวีถูกสาปแช่งเช่นนั้นแล้วก็เกิดมีกลิ่นเหม็นจากของลับมาทันที่จนอยู่ในเมืองหละกอนนั้นไม่ได้ จึงหนีออกจากเมืองหละกอน (ลำพูน) พามาถึงผาแห่งนี้มีน้ำตกจากภูเขาสูงลงสู่แม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก ลักษณะของผานี้เป็นผาสูงชันมีหินเป็นแผ่นแบนยื่นออกมาจากผามีน้ำตกจากภูเขามาตกลงที่รูหินตรงกลางของหินนี้ และมีภูเขานิดหนึ่งต้นเล็ก ๆ ติดอยู่ข้างๆ รูหินนั้น

น้ำตกจากภูเหมือนผักบัวที่เราเคยอาบในห้องน้ำตามโรงแรมหรือตามบ้านผู้มีเงิน นางจามเทวีจึง
แฉะอาบน้ำที่ตกจากภูหินนั้น เพื่อชำระกลิ่นเหม็นจากของลับขัตุฏเท่าไรๆ ก็ไม่หายเหม็น (มะกรูด
สมัยนั้นมีลักษณะเป็นลูกเกลี้ยงกลมเหมือนมะนาว) นางจามเทวีเอามาขัตุฏของลับเพื่อให้กลิ่น
เหม็นหายไป จนมะกรูดอ่อนนุ่มก็ยังไม่วายเหม็นนางจึงโยนมะกรูดทิ้ง ลูกมะกรูดจึงเป็น
ตะปุ่มตะป่ำจนถึงทุกวันนี้ เลยเรียกผานี้ว่า ผาอาบนาง

ผาต่างๆ ที่พบเห็นได้
เหนือเขื่อนภูมิพลในปัจจุบัน

บทสรุป

จากการศึกษา “ตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา : บันทึกประวัติศาสตร์เชิงนโยบายวิถีชีวิตชุมชน” ทำให้เห็นมิติเชิงสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและผู้คนอีกมากมายที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนภูมิพล เมื่อ 44 ปี ที่ผ่านมา

ในปัจจุบันมีเพียงโบราณวัตถุที่เก็บรวบรวมและรักษาโดยชุมชนบ้านนาเดิม แต่จิตวิญญาณที่ผูกพันเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมกับสิ่งที่มีอยู่ในอดีตถูกทำลายหมดไปสิ้นจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตามการศึกษาจากบันทึกของทางราชการ แม้ภาครัฐจะเห็นความสำคัญโดยการสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในอดีต แต่ในทางปฏิบัติยังไม่เกิดขึ้น จึงขอเรียกร้องให้ภาครัฐที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญและสนับสนุนความต้องการและการริเริ่มของชุมชนในการสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจ ณ วัดชลประทานรังสรรค์ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เพื่อเป็นตัวอย่างของการสืบสานวัฒนธรรมบ้านนาพร้อมกับชาวบ้านและชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ซึ่งได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนภูมิพล รัฐบาลได้ให้คำตอบแทนด้วยวัตถุ ที่ดิน และเงิน แต่จิตวิญญาณของชุมชนบ้านนาและชุมชนอื่นๆ เนื้อเขื่อนภูมิพลที่ถูกน้ำท่วมไม่ได้รับการฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบสานแต่ประการใดทั้งในเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้เวลาล่วงเลยมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม

บทสรุปจากอดีตถึงปัจจุบัน

เมื่อ 44 ปี ตำบลบ้านนาเดิมตั้งอยู่บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพลมีวัดเก่าแก่อยู่ถึง 8 วัด คือ วัดศรีแท่น วัดหลวง วัดท่าเตือ วัดบ้านห้วย วัดดอนแก้ว วัดท่าโป่ง วัดคูมวาม และวัดพระธาตุลอย ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนแต่โบราณกาล เนื่องจากมีเจดีย์พระธาตุลอยบรรจุพระธาตุ 2 องค์ และหลวงพ่อทันใจเป็นพระพุทธรูปทองลงหินสมัยเชียงแสนปางมารวิชัยลักษณะงดงาม รวม 3 องค์ คู่พระธาตุตลอดมา พุทธศาสนิกชนนับถือว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มาก นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปที่เก่าแก่สมัยเชียงแสน คือหลวงพ่อศรีวิเชตมุนี หลวงพ่อเชียงแสน และพระธรรมคัมภีร์โบราณเก่าแก่อีกจำนวนมากในวัดทั้ง 8 วัด ดังกล่าว

ปัจจุบันทั้ง 8 วัดได้จมอยู่ใต้น้ำ เนื่องจากการสร้างเขื่อนภูมิพล ชาวบ้านนาจึงได้อันเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์วัดชลประทานรังสรรค์ ด.สามเงา อ.สามเงา จังหวัดตาก ซึ่งสร้างขึ้นจากพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาช่วยสมทบ และช่วยสร้างจนสำเร็จแทนเจดีย์พระธาตุลอยองค์เดิมและชาวบ้านได้เก็บรักษาพระพุทธรูป คัมภีร์โบราณและโบราณวัตถุทั้งหมดซึ่งมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและมีความสำคัญในทางพุทธศาสนา อย่างยิ่ง แต่พระพุทธรูปและวัตถุโบราณเหล่านั้นถูกเก็บรักษามาเป็นเวลา 44 ปี เท่ากับระยะเวลาที่วัดทั้ง 8 จมอยู่ใต้น้ำ

พุทธศาสนิกชนควรได้สักการะบูชาพระพุทธรูปโบราณซึ่งเป็นที่เคารพนับถือสักการะของประชาชนทั่วไปและได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ชาวบ้านนาได้สร้างสมไว้และอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน รวมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับดินแดนรุ่งเรืองในทางพุทธศาสนาที่อยู่เหนือบ้านนาขึ้นไป คือ เมืองสร้อย ที่ค้นพบคัมภีร์ใบลานที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยเท่าที่ได้พบมาซึ่งมีอายุกว่า 500 ปี และตามตำนานเมืองสร้อยบริเวณนั้นมีวัดถึง 99 วัด และมีโบราณวัตถุที่เก่าแก่หาค่าไม่ได้ส่วนใหญ่จมอยู่ใต้น้ำบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล

นับจากการศึกษาและสืบค้นประวัติศาสตร์ ชุมชน โบราณคดีชุมชน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นลุ่มน้ำปิงที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลาาน เพื่อร่วมสร้างสำนึกและศักดิ์ศรีของท้องถิ่นให้เกิดความภาคภูมิใจในคุณค่าของภูมิปัญญาและรากเหง้าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน โดยคณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงร่วมกับชาวบ้านทั้งที่หมู่บ้านจัดสรร อำเภอสามเงา จังหวัดตาก และตำบลบ้านนาอีก 5 หมู่บ้าน ได้มีส่วนร่วมในการศึกษาดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความร่วมแรงร่วมใจจัดงาน สืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมบ้านนาเดิมขึ้น เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ณ วัดชลประทานรังสรรค์ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ซึ่งแสดงออกถึงจิตสำนึกความภูมิใจและศักดิ์ศรีคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จาก ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ยาแผนโบราณ การรักษาโรคพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านอาหาร การผลิตเครื่องนุ่งห่ม การเกษตร ระบบเหมือง ผ่าย สุราพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

และจากวันนั้น ความคิด ความผูกพันที่ชุมชนบ้านจัดสรร หรือชาวบ้านนาเดิมได้สานต่อความตั้งใจ ที่มีมานานนับ 44 ปี ที่จะสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจขึ้น ณ วัดชลประทานรังสรรค์ จึงร่วมกันจัดงานเพื่อทอดกฐินสามัคคีขึ้น ในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2545 โดยพลังมวลชนศรัทธาจากหลายฝ่าย และได้ทุนครั้งแรกในการสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจเป็นจำนวนเงิน 221,727 บาท จากศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทำให้กฐินสามัคคีประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เป็นพลังใจที่ทำให้เกิดงานสืบสานวัฒนธรรม ที่สำคัญยิ่งคือการเริ่มสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจและได้วางศิลาฤกษ์ ในวันที่ 11 มกราคม 2546 ถือเป็นการก้าวหน้าไปอีกระดับหนึ่งสำหรับการสืบสานวัฒนธรรมบ้านนา ณ วัดชลประทานรังสรรค์ บริเวณเจดีย์พระบรมธาตุลอย ประชาชนได้สักการะบูชาพระพุทธรูปเก่าแก่โบราณและได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมบ้านนาและความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ใบลานที่ค้นพบจำนวนมากมาย เป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญยิ่งของชุมชนให้คงอยู่สถาพร และเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของประชาชนสืบต่อไป

ด้วยศรัทธาในงานทอดกฐินสามัคคี ณ วัดชลประทานรังสรรค์

ขบวนแห่ต้อนรับผู้ว่าราชการจังหวัดตาก ในงานสืบสานวัฒนธรรมบ้านนา

พิธีเปิดงานสืบสานวัฒนธรรม ณ วัดชลประทานรังสรรค์

ภูมิปัญญาด้านอาหาร : การทำข้าวต้มมัด

แม่อุ๊ยงานนี้ก็มา

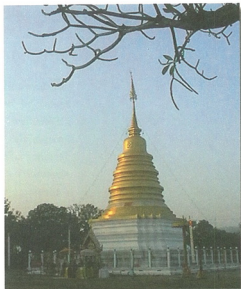
ดนตรีพื้นบ้านที่สืบทอดกันมา

เครื่องมงคลในพิธี
วางศิลาฤกษ์ วิหาร
และพิพิธภัณฑ
หลวงพ่อทันใจ
วัดชลประทานรังสรรค์
ตำบลสามเภา
อำเภอสามเภา
จังหวัดตาก
11 มกราคม 2546

แผ่นทองพิชัยสงคราม

พระธาตุลอย
วัดชลประทานวังสรรค์
ในยามเช้า

ชาวอำเภอสามเงาทำบุญตักบาตรท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็น

ร่วมทำบุญตักบาตรอย่างเป็นระเบียบ

ขบวนต้อนรับอธิบดีกรมศิลปากรใน
พิธีวางศิลาฤกษ์

ท่านอธิบดีฯ รอฤกษ์ในพิธีวางศิลาฤกษ์

พิธีบวงสรวงเทพยดา

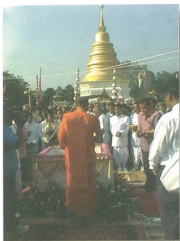
ทำนอริบดิษฐ์ กำลังบวงสรวงเทพยดา

พิธีวางศิลาฤกษ์

ทำนอริบดิษฐ์ วางศิลาฤกษ์

แรงศรัทธาจากชาวบ้าน

พิธีทางสงฆ์ในงานวางศิลาฤกษ์

รับศีลรับพร

บทสรุปจากปัจจุบันสู่นาคคต

จากจิตสำนึกและความต้องการของชุมชนชาวบ้านนาเดิม ประกอบกับความร่วมมือในการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมบ้านนา จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในคุณค่าของวัฒนธรรมจนนำไปสู่ความคิดและการร่วมแรงร่วมใจสร้างวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจ เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมบ้านนาเดิมที่เคยรุ่งเรืองในอดีต เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ทางสังคม คือ วิถีชีวิตของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพุทธศาสนา จริยธรรมและศีลธรรมในสังคม โดยมีพระธาตุลอยและหลวงพ่อทันใจที่ประชาชนเคารพสักการะบูชามาแต่อดีตเป็นศูนย์รวมทางใจของประชาชน

การตามรอยวัฒนธรรมบ้านนาอันรุ่งเรืองในอดีต เพื่อการเรียนรู้ทั้งพุทธศาสตร์และกลยุทธิ์เชิงนโยบายของการสร้างเขื่อนภูมิพลเมื่อ 44 ปี นับเป็นความพยายามของภาครัฐตามศักยภาพของรัฐและตามบริบทของชุมชนในสมัยนั้น จึงทำให้เห็นข้อจำกัดของสำรวจและการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงทุนเชิงสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และทุนเชิงนิเวศน์ ซึ่งมีความสำคัญต่อจิตวิญญาณของชุมชน เมื่อทำลายสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจึงเป็นการทำลายจิตวิญญาณของผู้คนด้วย สังคมชนบทจะเข้มแข็งเป็นฐานรากที่สำคัญของสังคมไทยต้องสร้างจิตวิญญาณให้เกิดขึ้นด้วยการเรียนรู้ของผู้คนถึงรากเหง้าสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้คือทุนชีวิตที่สำคัญ ซึ่งทำให้สังคมอยู่ได้อย่างยั่งยืนสืบไป

“คณะทำงานร่วมสืบสานและตามรอยวัฒนธรรมบ้านนา”

แบบจำลองวิหารและพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อทันใจ วัดชลประทานรังสรรค์ ตำบลสามเงา อำเภอสามเงา จังหวัดตาก

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน. 2502. ที่ 1456/2502. การขุดคันไบบราณสถานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล และการจัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถาน. 12 มิถุนายน 2502.
- _____. 2502. ที่ 918/2502. เชิญเป็นประธานอนุกรรมการสาขาในเรื่องการสำรวจคันคว่ำคว่ำและศึกษาสภาพ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 16 เมษายน 2502.
- _____. 2505. ที่ 58/2505. รายงานการประชุมคณะกรรมการสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ครั้งที่ 5/2502. 3 มกราคม 2505.
- กรมชลประทาน. กองวิชาการ. 2505. วัดชลประทานรังสรรค์. กรุงเทพฯ:
แผนกแผนภาพและการพิมพ์ กองวิชาการ กรมชลประทาน.
- กรมศิลปากร. 2501. ที่ 287/2501. การหาทางป้องกันโบราณสถานและวัดที่จะถูกน้ำท่วม. 19 พฤษภาคม 2501.
- _____. 2502. การขุดคันไบบราณวัตถุที่อำเภอสรค์ จังหวัดชัยนาทและบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล. 21 พฤษภาคม 2502.
- _____. 2502. การสำรวจเบื้องต้น และขุดคันไบบราณสถานที่บ้านนา จังหวัดตาก. 31 สิงหาคม 2502.
- _____. 2503. รายงานการสำรวจบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 2503.
- _____. 2504. การสำรวจและศึกษาสภาพในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 9 พฤษภาคม 2504.
- _____. 2502. ที่ 1196/2502. การขุดคันไบบราณวัตถุสถานในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 25 พฤษภาคม 2502.
- _____. 2502. ที่ 161/20502. การสำรวจขุดคันไบบราณวัตถุสถาน. 26 พฤษภาคม 2502.
- _____. 2502. ที่ 186/2502. การสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่เขื่อนภูมิพล. 17 มิถุนายน 2502.
- _____. 2503. ที่ 1629/2503. การสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 11 มกราคม 2503.
- _____. 2502. ที่ 3341/2502. ขอเชิญประชุมคณะกรรมการศึกษาสภาพอ่างเก็บน้ำภูมิพล ครั้งที่ 5 : รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพ ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ครั้งที่ 4/2502. 21 ธันวาคม 2502.

กรมศิลปากร. 2505. ที่ 58/2505. ขอเชิญประชุมคณะกรรมการการศึกษาสภาพอ่างเก็บน้ำภูมิพล ครั้งที่ 7 : บันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ครั้งที่ 5/2502. 3 มกราคม 2505.

_____. 2505. ที่ 58/2505. ขอเชิญประชุมคณะกรรมการการศึกษาสภาพอ่างเก็บน้ำภูมิพล ครั้งที่ 7 : บันทึกรายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ครั้งที่ 6/2503. 9 สิงหาคม 2503.

_____. 2505. รายงานการประชุมคณะกรรมการเพื่อการสำรวจคันคว่ำและศึกษาสภาพในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล ครั้งที่ 7/2505. 8 มกราคม 2505.

กองโบราณคดี. 2504. โบราณวัตถุสถานที่บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล. เมษายน 2504.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. 2530. การศึกษาและประเมินผลสิ่งแวดล้อมภายหลังการก่อสร้างเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์, ฉบับที่ 1, กันยายน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2539. ที่ระลึกเนื่องในพิธีขนานเครื่องกำเนิดไฟฟ้า โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนภูมิพล เครื่องที่ 8, 31 มกราคม. กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.

การศาสนา, กรม. 2543. หลักสูตรและคู่มือการเรียนการสอนศาสนศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

ตำนานพระธาตุเมืองสร้อย. (เอกสารอัดสำเนา)

ทิพาพร พิมพ์สิทธิ์ และคณะ. 2545. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านนา จังหวัดตาก เอกสารงานวิจัย สนับสนุนโดยคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

น.ณ. ปากน้ำ. 2529. ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมในสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์พลชัย.

ผุย สาลิ. 2509. ประวัติพระธาตุลอย. กรุงเทพฯ: โมเดิร์น สกรีน.

ผุย สาลิ และคณะ. 2542. พระบรมธาตุลอยวัดชลประทานรังสรรค์. (เอกสารอัดสำเนา) พระอธิการสุทิน ชุตินันโณ และคณะ. 2544. คัมภีร์ธรรมสารานุสรณ์. กรุงเทพฯ: บริษัท เค.เจ. พรินติ้ง จำกัด.

ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. 2545. เมืองโบราณ: คัมภีร์โบราณอายุ 500 ปี จากเวียงสร้อย. กรุงเทพฯ: ตำนานสถาปัตย์พิมพ์.

ภิรมย์ นิช่างทอง และคณะ. พระธาตุแก่งสร้อย. สภาวัฒนธรรมอำเภอสามเงา.

บุษย เดชคำรณ. 2510. ล่องแก่งแม่ปิง. พระนคร: ร.พ. อักษรปริการ.

รสสุคนธ์ มาลาทอง. พระครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย. บันทึก.

_____. ดอยหลวงพ่อเจ้าทุ่งจ๊ะ. บันทึก.

หอสมุดแห่งชาติวังมณฑลพิษณุโลก เชียงใหม่

_____. ตำบลบ้านนา. บ้านทีก.

_____. ประวัติตำบลบ้านนา. บ้านทีก.

ล้วน สาลี. 2535. ประวัติพระธาตุลอย. (เอกสารอัดสำเนา)

วัดพระบรมมหาธาตุแก่งสร้อย. เชียงใหม่: เชียงใหม่สหวนกิจ. (เอกสารแจก)

สนธิ วรรณแสง เครือพันธ์ ไบตระกูล นิภาพร วัชรสินธุ์ และ อินทรา เอี่ยมลัจฉร. 2541.

การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. นนทบุรี: เอ็นไวร์ คอนเซ็ป.

สมหมาย เปรมจิตต์. 2524. พระเจดีย์ในลานนาไทย. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2502. ที่ 4142/2502. การสำรวจค้นคว้าและศึกษาสภาพ

ในบริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล. 24 กรกฎาคม 2502.

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. 2515. พระพุทธรูปที่ขุดได้จากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ในสมบัติ

ศิลปากรจากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ของ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ:

กรมศิลปากร.

หลวงบริหารปิณฑกิจ. 2515. พระพุทธรูปที่ขุดได้จากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ในสมบัติ

ศิลปากรจากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ของ กรมศิลปากร. กรุงเทพฯ:

กรมศิลปากร.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 2502. พระที่ท่าหนองขุดได้จากบริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล.

2 กันยายน. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

Brown & Root-Utah. 1962. 1,000,000 CUBIC YARDS AT YANHEE. n.p.:

Brown & Root-Utah.

Serge Trussant. 1996. Public Participation & Public Hearing in Quebec. Canada. Paper

presented in Training Course on Public Participation. 19-25 May 1996.

Kanchanaburi. Thailand.

แผนที่ดินพานาма อุตสาหกรรม จักรวรรดิ

